

Duiliu Zamfirescu  
**ÎN RĂZBOI**  
**• ÎNDREPTĂRI • ANNA**



DUILIU ZAMFIRESCU

ÎN RĂZBOI

— ♦ —

ÎNDREPTĂRI

— ♦ —

ANNA

ÎN RĂZBOI



ÎN RĂZBOI

ÎN RĂZBOI

Ziua de 11/23 aprilie a anului 1877 era o zi ca toate celelalte, cu nouri pe o parte a cerului, cu soare pe alta, și n-ar fi avut darul să scoată pe ulițe atîta lume, dacă liniștiții cetățeni ai capitalei nu ar fi fost turburați de zgomotul asurzitor al vînzătorilor de jurnale, cari, alergînd ca niște scăpați din balamuc, strigau cît le lua gura : „*România liberă* de mîine, cu trecerea rușilor !“

Din cele mai depărtate răsپintii, de pe Podul Calicilor și din Dealul Spirei, din Calea Moșilor și de la Obor, de prin Schitu Măgureanu, de prin Olari, de pe la Tei, se îndrepta lumea ca în zilele de paradă, Podul Mogoșoaiei<sup>1</sup>. Jidani de prin Sfînta Vinere ; brașoveni, săpunari și lumînărari de pe la Bărăție ; cavafi din gura pieții ; chiristegii de prin Dudescu și Antim ; olteni cu coșurile bănănăind ; sacagii aruncați ca de vînt pe hulube, — toți mînau înspre centrul orașului. La îmbucăturile stradelor mici cu Podul Mogoșoaiei, stau băieții de prăvălii, veniți de departe, cu pestelcile sumecate sub jiletcă ; mitocanii crețului, cu tocuri de o șchioapă ; casapii ambulanți, cu mieii atîrnați de cobilițe ; fete de cusătorese, ieșite de la lucru fără rost ; funcționari nedomiriți, scăpați de prin ministere înainte de vreme. Toți se uimbau pe Podul Mogoșoaiei cu nerăbdare, așteptînd parcă trecerea vreunui saltanat neobicinuit, fiindcă — lucru curios ! — trăsurile, foarte numeroase la ceasul acela, se răreau ca înaintea sosirii lui vodă. Lumea

---

<sup>1</sup> Podul Mogoșoaiei, arteră principală a vechiului București de la 1878 : Calea Victoriei.

foia pe jos, fără treabă, și totuși preocupată ; grupuri de bărbați se formau pe tot lungul trotuarului, de la palat pînă în bulevard ; birjarii muscali, neastîmpărați, ieșeau din rîndurile lor de pe piața teatrului și dau raite nebunești pe dinaintea publicului, fîlfîind din mîneci și din biciuri, ca rațele la venirea ploii.

Și același strigăt asurzitor, al vînzătorilor de jurnale, se repeta din ce în ce mai des : „*România liberă* de mîine, cu trecerea rușilor !“

Dacă ochii acestor cască-gură, veniți de prin fundul mahalalelor, nu erau mulțumiți de priveliștea stradelor, totuși pe chipurile lor se citea nedomirirea și neliniștea : „Vin rușii !“

În mișcarea naivă a căciulei ridicată pe frunte, în bleojdirea capului pe o parte, în răspunsurile silnice ce-și dau unii altora, plecînd înapoi spre mahalale, mulțimea avea înțelegerea dreaptă a unei împrejurări mari, pe care nu putea să o cîntărească bine, dar de care se simțea neliniștită : „Vin rușii !“

Trecînd prin lumea aceasta posacă, Mihai Comăneșteanu umbla repede, căutînd să iasă mai la larg, ca să se urce într-o trăsură și să ajungă la soră-sa mai curînd. În graba lui, la coțitura unei strade, se lovi piept în piept cu un domn, căruia îi căzură ochelarii de pe nas.

— Vacs ! zise acesta, dîndu-se cu un pas înapoi și uitîndu-se urît la Comăneșteanu.

Un minut se priviră amîndoi, cu fondul de răutate ce pare a ieși cîteodată în firea omenească tocmai din depărtarea sălbatică a strămoșilor, și numai în urmă își aduseră aminte să-și ceară iertare.

Erau tocmai să se despartă, cînd părăură a se recunoaște.

— Mihai, tu ești ?

— Milêscule !...

— O, mii de tunete și de vacsuri ! tu ești, mă băiatule ?  
Vino să te sărut...

Și fără să mai aștepte multă poftă, Milescu, roșu, vesel, bufnind pe nări de mulțumire, strînse în brațele lui puternice pe vechiul prieten de școală.

— Ce mai faci, urîtule ? Când ai venit din fundul codrilor ?... Am întrebat de tine pe toată lumea... Mii de tunete ! astă-seară mănînci la mine... Nu se poate... Ai auzit, domnule ? Vin rușii. Vacs !...

Comăneșteanu se uita la el, mirat de a-l regăsi întocmai cum îl lăsase cu zece ani în urmă, vorbareț, sănătos, cu ticurile lui, cu *mii de tunete* și de *vacsuri*, cari se amestecau fără rost în convorbire. I se păru că se întoarce deodată cu atîția ani înapoi și se simți prins de înduioșare, pentru... pentru nimeni, așa, degeaba, pentru vremea trecătoare.

— Bine, Milescule, viu cu plăcere, altă dată. Astă-seară mă așteaptă soră-mea.

— Vacs ! nu se poate : astă-seară. Te aștept și mă duc. Vin rușii. La revedere.

Milescu se repezi din nou prin lume, gata să se mai izbească de alți trecători. Comăneșteanu se urcă într-o trăsură și era să plece, cînd prietenul său îl ajunse de pe urmă.

— Mii de vaviloane și de tunete ! ne despărțeam, fără să-ți fi spus unde șed. Să nu-mi umbli dumneata cu vacsuri și cu fracuri. m-ai înțeles ?... Așa cum te afli. La 7 și jumătate, m-ai înțeles ?...

Și făcînd un semn din mîină. iar voi să plece.

— Milescule, da' spune unde șezi, strigă Mihai după el. El sări din nou spre trăsură.

— Vacs ! și iar vacs ! că mă prostesc. Strada Batiștea, dragă. La revedere.

Mergînd spre Sașa, Mihai se gîndea la amicul lui, de care atîta rîsese la Paris. Deși îi venia să zîmbească și acum de felul spiritului lui Milescu, totuși se simțea fericit că-l întîlnise, și mai cu seamă că-l întîlnise așa precum îl știa, naiv, plin de ticuri, totdeauna grăbit și mai presus de toate *încurcă-treabă*.

Ceea ce, în prima tinerețe, i se părea numai caraghios în caracterul prietenului său, acum, în pragul maturității, când înțelepciunea coboară tot mai afund în oameni nota lor personală, i se părea încântător, prin desăvârșita sinceritate cu care se desfășura firea lui Milescu.

Ajunse la Sașa, vesel, cum nu i se întâmplase de mult ; urcă scările fluierînd și cînd intră în salon nu se putu opri de a nu zice și el „vacs !, ca Milescu. Istoriși surori-si întîlnirea cu vechiul lui camarad de școală ; plăcerea neașteptată ce-i pricinuia revederea cu Milescu ; micle de bombe și de vacsuri ale acestuia ; în fine, invitarea la masă.

Sașa, a cărei nețărmurită iubire pentru fratele ei crescuse cu vîrsta, se uita la el cu privirea caldă, fericită de a-l vedea rîzînd, deși ea părea tristă.

Seninătatea gravă a Sașei se întunecase în umbra unei melancolii dureroase, ce părea că înrîurește deopotrivă pe toți dimprejur. Un moment, Mihai rămase în mijlocul camerei, uitîndu-se la cei de față : într-o clipă i se limpeziră lucrurile. Vestea războiului apropiat, îngrijea pe toți. Pentru întîiași dată își dăde el seama că în caz de acțiune, toți bărbații din familia lor ar fi trebuit să ia parte la luptă. Își aruncă ochii spre Victoria și spre cumnatul său, colonelul Amza ; spre Mary și spre bărbatu-său, căpitanul Dudescu ; spre Matei, medic și deci probabil chemat la vreme de nevoie. Se gîndi și la el, locotenent în rezervă. Toți trebuiau să meargă.

Colonelul Amza, care îi lăsase totdeauna o impresie de enigmă, cu părul aproape alb, cu pielea arămie de creol, cu mustața răsucită în vînt, se uita într-un jurnal ilustrat, tîhnit, grav, cu botforii de lac elegant încheiați într-un pinten de bronz, ce suna a voinicie, cu tunică strînsă pe el ca de paradă. Victoria, deși mai tînără cu 20 de ani decît bărbatu-său, părea absorbită cu desăvîrșire în personalitatea lui.

Căpitanul Dudescu era tocmai opusul colonelului Amza : spălăcit și șters la chip, slab și neîngrijit, purtînd uniformă de

vânător cu o vădită silă, vorbea repede și nervos, fără a se gândi la efectul ce producea. O notă antiestetică caracteriza toată ființa sa aparentă. Se vedea bine că Mary suferea de *ținuta* bărbatului ei.

Și cu toate astea, cine putea spune cu hotărîre care din amîndoi era *un om*? Poate războiul. Pînă atunci însă, Mihai vedea în însăși familia sa legea stăpînirii bărbaților frumoși și voinici asupra femeilor. Îi părea rău, deși era el însuși frumos și voinic. Îi părea rău, fiindcă simțea că era oarecare imoralitate în această lege firească, și mai cu seamă fiindcă credea că familia lui trebuia să fie în toate perfectă, fără slăbiciuni, fără asemănări vulgare cu celelalte familii. De aci, o instinctivă pornire contra lui Amza și o nejustificată simpatie pentru Dudescu.

De-ar fi putut însă să fie cu totul sincer în cercetarea sufletelor celor ce-l înconjurau și mai cu seamă în cercetarea sufletului său, ar fi trebuit să-și mărturisească că mai erau și alte pricini pentru cari colonelul Amza părea mai puțin simpatie decît căpitanul Dudescu.

În același jurnal ilustrat în care se uita colonelul, privea de aproape și o persoană străină familiei lor, Natalia Cantă, amică de copilărie a Sașei, măritată în Moldova și statornicită la moșia lor din Vrancea, Sarba, lîngă moșia lui Mihai.

Plecată pe jurnalul ilustrat, ochii ei se îndreptau spre ușe la fiecare mișcare, părăind că așteaptă pe cineva. Cînd intra Mihai, vesel, fața ei se luminează de bucurie. Apoi, încet, își trase scaunul la o parte și ascultă povestirea cu Milescu, în modul cel mai natural.

— Zău, Natalișo, rămîi la masă, zise Sașa. Ce faci la oțel singură?

— Trebuie să mă-mbrac, dragă.

— Pînă la 11 ai toată vremea să te îmbraci. Tu vii la bal, Mihai?

— Știu eu... Milescu mi-a zis să nu mă duc în frac, așa că



ar trebui să trec și eu pe la otel, ca să mă-mbrac. Să vedem...

— Ce urît lucru, cu otelul ăsta, zise Sașa Nataliei. Aș fi vrut să te am la mine. Dar când suntem la București cu toții, nici Mihai n-are loc.

— Nu-i nimic, dragă. Vezi că stau la voi toată ziua...

Sașa schimbă deodată tonul :

— Ce-ai mai auzit despre război, Mihai ? Șezi lângă mine.

— Ce s-aud, maman... Rușii au trecut granița.

Natalia începu să rîdă, cu o notă simpatică în voce, uitîndu-se cînd la soră, cînd la frate.

— Tu rîzi, fiindcă pe tine nu te amenință să-ți lase casa pustie...

Natalia se uită lung și mîngîietor pe sub gene la Mihai :

— Ia mai zi o dată.

Mihai zîmbea cam în silă, neînțelegînd de ce rîdea Natalia.

— Ce-am zis ? că rușii au trecut frontiera. Așa este.

— Zi încă o dată *maman*...

Cu nota această intimă, convorbirea merse înainte cum putu, fără însă să ajungă la limpeziciunea de toate zilele. Matei veni și el acasă, liniștit ca întotdeauna, în aparență, dar în fond preocupat.

— Ei, colonelule, îmi pare că de astă dată o să scot și eu briciurile de prin cutii. Or la deal, or la vale, o să ne batem cu cineva.

— Să ne batem, dacă trebuie. Eu, ca militar, nu pot vorbi altfel. Cred însă că e o greșală să ieșim din neutralitate.

Dudescu, nervos, sări în sus.

— Ce neutralitate, domnule ? Cine-ți garantează neutralitatea ? La ce rezultat a ajuns conferința de la Constantinopole ? Zero bani, zero centime. Noi am trimis acolo pe Dimitrie Brătianu ca să convingem pe turci că e mai cu seamă în folosul lor să ne declare neutri. Cine ne-a ascultat ?...

— Avem tractatul de la Paris<sup>1</sup>. Noi trebuie să fim un adevărat bulevard între cele două imperii.

— Bulevard. Moft !... O să fim bulevard de primblare pentru oștile rusești... cum am fost întotdeauna de când au pus fanarioții mîna pe noi. Ah, Doamne, cum aș vrea să mai vie o dată Drăculeștii, să ne curețe țara de lifte !... Eu cel dintăi aș pregăti țeapa unui nou Vlad.

— Tocmai asta zic și eu : să nu vie străinii pe pămîntul nostru.

— Atunci să ne batem. Or cu unii, or cu alții.

Victoria, enervată de felul țanțoș cu care vorbea Dudescu, voi să schimbe îndrumarea convorbirii.

— Hai să ne-mbrăcăm. La revedere, Mihai, dacă te duci la Milescul tău.

Se sculară cu toții. În mica încurcătură a momentului, Natalia zise lui Comăneșteanu încet :

— Vrei să mă duc la bal ?

El răspunse cu ochii în pămînt, jenat :

— Cum dorești...

— Vii ?

— Poate să viu...

## II

Mergînd la Milescu, Comăneșteanu se simți deodată prins de aceeași idee : războiul. Ordinul de concentrare îl primise de cîteva zile, cu data de 6/18 aprilie. Regimentul al 10-lea de dorobanți, care făcea parte din al II-lea corp de armată, era pe drum spre Dunăre, între Giurgiu și Oltenița. El trebuia să-l ajungă la Frătești. Afară ploua. O geană vînată de lumină

---

<sup>1</sup> „*Tractatul de la Paris*” (Convenția de la Paris), s-a semnat în 1853, în urma războiului Crimeii (1853—1856) și privea situația Țărilor române. Interpretînd abil prevederile acestui „tractat” s-a realizat Unirea (1859).

tivea nourii spre apus. Fantastică și indiferentă în sine, natura era amestecată de închipuirea oamenilor cu întâmplările de pe pământ : un cer nesigur, pîclă, ploaie — după cum nesigure și inohorîte erau evenimentele de mîine.

Trecînd prin fața Palatului, Comăneșteanu scoase capul de sub coșul trăsurii și se uită la ferestrele luminate. Niciodată nu-i păruseră atît de interesante geamurile acelea multicolore, dincolo de care răspunderea și grijile erau așa de mari. O mișcare instinctivă de respect și simpatie îl făcu să se plece mai jos, spre a zări o umbră ce trecea pe la ferestre, mărită probabil de apropierea vreunei lămpi. Îi răsări în suflet pentru întâiași dată dorința puternică de a se bate, cu oricine și oriunde ; de a da năvală în mulțimea dușmanilor ; de a răni, de a ucide fără milă, el, omul pacinic al gîndurilor. Închipuirea cam don-chișotescă a tuturilor eroilor improvizați, făcea din el, acolo în trăsură, un crunt cavaler de pe vremea marilor noștri domni pămînteni, un Buzesc, un Mihalcea, a cărui paloș orb zdrelea sute de capete. Toți Basarabii din istoria Țării Românești, Drăculeștii și Dăneștii ; marii bani ai Craiovei, mîndri și bogați ; hărtăgosul Vlad Țepeș ; genialul Mihai al II-lea Bravul ; apoi Bogdăneștii din Moldova ; crudul și eroicul Ștefan al VI-lea cel Mare ; hatmanii din poetica țară a Bucovinii ; Asanachii vrănceni, din cari se cobora el despre mamă ; toate figurile legendare, toate numele ce-l emoționau, bătălia de la Rovine, lupta de la Călugăreni, toate se grămădeau în mintea lui, cu puterea evocativă ce o au pentru români figurile și faptele mărețe ale timpurilor lor eroice, peste cari vremurile grele de mai pe urmă au aruncat melancolia neputinței.

A venit vremea să ne deșteptăm ! În vinele tale, Mihai, părea a-i zice glasul închipuirii lui aprinse, curge sîngele Comăneștenilor de la șes, al Asanachilor de la munte, sîngele latinilor biruitori, al dacilor biruiți, care, în preajma codrilor, împrejurul izvoarelor, a prins ființă nouă în poporul tău de

astăzi, în munteni, în baciul Micu, în tine ! Du-te cu regimentul tău de vrănceni pe drumul Călugărenilor, că nu s-a stins virtutea sulitarilor, a roșiorilor, a călărașilor și a vânătorilor lui Mihnea !...

Și ce ciudat i se păru când birja se opri în fața unor case curate din strada Batiștei, când el se dete jos, aiurit de gândurile croice, și sună prozaic la ușa lui Milescu...

Un fecior, gata de a servi la masă, îi ieși înainte, spunându-i că „domnul“ nu se-ntorsese încă. Mihai, cam încurcat, ceru să-l aștepte.

Grăbit, feciorul deschise ușa de la cabinetul de lucru, trase un chibrit pe pantaloni și aprinse gazul.

— Poftiți, vă rog.

Mihai se văzu deodată într-o cameră spațioasă, plină de cărți, cu lucruri curate așezate la locul lor, fără praful de un deget pe mobile, cum era în bunele deprinderi ale amicului său. Tablouri cuviincioase pe pereți, flori prin vase, un aer de intimitate demnă peste tot... „Nu se poate, își zise el, am intrat într-o casă străină“. Și fără a se gândi mai mult, căută clopotul în zid și sună.

Feciorul veni din nou.

— Mă rog, sunt aici la d-nul Milescu ?

— Da, cuconășule, poftiți de ședeți, că trebuie să vie numai-decît la masă.

Va să zică tot era ceva schimbat în prietenul său. Se puse să aștepte și prinse din nou a se gândi la război. Regimentul 10 de dorobanți făcea parte din I-a brigadă de infanterie, a diviziunii a III-a, a corpului al II-lea de armată. Un corp de armată !... Ce solemn cuvînt ! În fața lui, o litografie colorată înfățișa o femeie minunat de frumoasă, uitîndu-se pe gânduri în depărtare. Își aduse aminte de Natalia și de munții de la Andreiași. I se păru e-o vede la izvoarele Milcovului, sărind ușoară din piatră în piatră, cu vârful piciorului încondeiat ca în poveste, cu chipul senin, cu ochii privind parcă tot

dincolo de ce se vede, că femeia din cadru... Se uită la ceasornic : era 8. Alături se auzeau pregătiri de masă, furculițe și cuțite ce sunau, ba parcă chiar glasuri vorbind. Mai trecu un sfert de ceas. Milescu nicăieri. Așa ceva se potrivea cu el de minune. Acuma era sigur că n-a intrat în casă străină.

Se auzi deodată sunînd la intrare cu furie. Feciorul se repezi să deschidă.

— A venit un domn ? L-ai poftit să m-aștepte ?

— Da, cuconășule, e în birou.

— Plătește trăsura și să dai la masă.

Apoi sări treptele în goană, deschise ușa și se năpusti spre Mihai :

— Mii de bombe !... te-am făcut să m-aștepți. Vino, dragă, să mîncăm. Dumitrache, dă fuga după birjar, c-am lăsat niște Camembert în trăsură...

— L-am luat, cuconășule, zise omul, zîmbind.

— Spune cuconițelor să se coboare și dă-ne la masă.

— Pofțiți, că dumnealor sunt la masă de mult.

— Ce face ? !...

Feciorul înalță din umeri, iar Milescu, furios, lăsă pe Mihai în anticameră și se repezi în sala de mîncare.

— Bine, dragă, nu se putea să mai așteptați cîteva minute... Știai că am invitat un prieten la masă... Îl lași singur, ca pe un caraghios, nici nu-i pui tacîm...

— Ce va să zică asta, Nicule ?... ai visat se vede... Ce prieten ?

Milescu ieși, supărat, cu gura plină de bombe și de vavi-loane :

— Mii de bombe !... Nu te însura, mon cher, nu te însura... Vino să te prezint jumătății mele, care mă respectă așa de puțin...

Mihai, înlemnit de scena displăcută ce se simțea pe sub bombele lui Milescu, se găsi în fața a două doamne tinere, nedomirite și ele ca și el, dar parcă deprinse cu asemenea întîm-

plări. Ele se uita la dînsul, mirate că nu-l mai văzuseră niciodată ; el de asemeni se uita la ele.

— Vă prezint pe vechiul și bunul meu prieten Mihai Comăneșteanu. Nevastă-mea și cumnată-mea...

Apoi căzu pe scaunul lui și începu a mîncă din ce găsea pe masă. Elena Milescu așează pe Mihai în dreapta ei, binișor, fără pripă și, vorbindu-i, luă de dinaintea lui bărbatu-său fructele, din care acesta începuse să robotească.

— Așteaptă să vă dea supa.

Milescu se muie pe o parte, ca o bleandă, și începu să zîmbească :

— Vezi, mon cher, așa mă poartă dumneaei, ca pe un copil. E drept însă că sunt și uituc... Mă rog, te-am prezentat cumnată-mei, Anna ?

Fata surîdea, cu obrazul ei rotund, plin de sănătate, cu ochii inteligenți, cu gura ușor ridicată de la margini.

— Ca să vă cunoașteți numaidecît să vă definesc în puține cuvinte : Mihai Comăneșteanu, june băiat, doctor în drept, ofițer în gvarda civilă, retras în munți pentru cauze de ordine publică ; Anna Villarà, fiica soacră-mei, 21 ani la octombrie, fată cu prințipuri, a refuzat pînă acum 6 pretendenți ; Elena Milescu, nevasta și tutoarea mea ; subsemniatul, vacs !...

Elena rîdea din toată inima.

— Nu sunt tutoarea ta... Dacă d-nu Comăneșteanu îți este prieten, trebuie să te știe că n-ai nevoie de tutor. Dar de un intendent general, un secretar particular...

— Și o bonă, zise Anna.

— Așa faci, Annico ?

Fata începu să rîdă, supărată.

— Ți-am spus să nu-mi mai zici așa !...

— Să-ți zic Annetto, cu doi *n* și doi *t* ; să-ți zic Annino, Annicuțo, Anninetto, Anninatto... Nu-i vorbă, de aninat nu te prea anini tu ușor.

— Ba nicidecum : să-mi zici Anna, curat.

— Mă rog, Mihai, dacă vrei să plăci cumnati-meii, să fii conservator înfocat... și să nu-i ceri mîna.

— Conservator și sunt.

Milescu se uită la el :

— Ei, aș !... Și nici mîna nu i-o ceri ?

Mihai zîmbea. Anna se făcuse roșie.

— Spune curat că nu i-o ceri, fiindcă atunci, cine știe, poate să ți-o dea... Asta-i logica femeilor.

Comăneșteanu zise într-adins :

— Nu o cer.

Milescu bătu din palme.

— Bravo ! al 7-lea pretendent.

Prînzul, început de a doua oară, merse înainte, după șartul lui. Milescu mîncă în fugă, vorbea cu gura plină, se îneca cu vinul, îndemnînd pe Mihai să mai ia o dată din fiecare fel :

— Ia mai dă niște vacs de ăsta... Mănîncă, Mihai, că vin rușii.

— Mai încet, Nicule, zise nevastă-sa, că n-or fi la barieră.

După aceea, întorcîndu-se către Mihai, îi zise cu aceeași preocupare ca și Sașa :

— Adevărat e, domnule Comăneșteanu, că au trecut peste hotare ?

— Da, doamnă.

Milescu ridică ochii din farfurie, înviorat.

— Au trecut. Bine c-au trecut. Să se sfîrșească odată cu mizeriele astea !... Ba mergem, ba nu mergem. Auzi, să fugi la munte, ca băjenarii. Vacs ! Să mergem, domnule ! Am să merg eu, ai să mergi dumneata, au să meargă dumnealor, că nu suntem mortăciuni.

— Și noi să mergem ? întrebă Anna ironică.

— Vorba vine. O să mergem noi. Dumneavoastră, cari vă trageți din fanarioți, aveți dreptul să stați acasă.

Elena se uita trist spre bărbatu-său :

— De ce vorbești așa, Nicule? Nu e vina noastră că ne coborîm din unii și nu din alții, deși tu știi bine că mama e Golească...

Pentru întâiași dată, de cînd îl întîlnise, văzu Mihai pe Milescu, devenind serios și vorbind cu cumpăt :

— Iartă-mă, dragă : mi-a scăpat o vorbă de om rău. Nu vreau să ating pe nimeni, iar pe voi personal, știți că vă iubesc și nu pot să vă rănesc fără cuvînt. Însă aci e o chestiune cu mult, dar cu mult mai gravă decît se pare. După atîta timp de nevoi, în care clasa stăpînitoare a poporului nostru a fost de o mișelie revoltătoare, supunîndu-se rînd pe rînd la toți veneticii, alergînd cu pungi de bani și cu capul plecat de la un pașe la un consul, de la un fanariot la un muscal, de la un hospodar la un altul ; a venit vremea ca ea, clasa stăpînitoare, care pretinde că își dă seama de rolul ei, să dovedească că nu mai e cea din trecut. Cine nu e pătruns de evidența lucrului acestuia, acela e atins de o infirmitate atavică, este victima unei nefericite încrucișeri de rasă, în care minciuna, lenea și poltroneria fanariotă biruiesc nu numai glasul patriotismului, dar chiar glasul înțelepciunii.

Pe cînd el vorbea, încălzindu-se din ce în ce mai mult, Anna da semne de nerăbdare :

— Dumneata contestezi boierilor influența lor fericită...  
Milescu ridică vocca :

— Nu mă întrerupe, că nu contestez nimic. Au fost și boieri patrioți pe vremea fanarioților, și aceora halal să le fie. Dar aceia erau puțini. Restul era copleșit de venetici...

— Pe aceia i-a absorbit masa românilor, zise Anna enervată.

— Nu mă întrerupe. Tocmai asta e nenorocirea : i-a absorbit, cum absoarbe o vadră de apă cîteva picături de anilină. Știu ce sunt oameni astăzi cari susțin că fanarioții ne-au făcut mult bine, fiincă ne-au adus cultură. Ne-au adus sînge vițiat : poltronerie, fanfaronadă și fățarnicie, asta ne-au adus. Du-te



într-un salon, privește astă-scară bărbații de la bal : te vei crede la Constantinopoli sau la Athena. Ia o ramură de administrație publică, ia alegerile : stricăciune peste tot. Noi strigăm atîta împotriva jidanilor, fiindcă nu se asimilează. E o fericire că nu se asimilează și din punct de vedere etnic, tocmai de aceea nu sunt primejdioși.

— Stricăciune de asta a mai fost și altădată, zise Anna. Pe vremea lui Vlad Țepeș nu erau fanarioții, și cu toate astea țeapa a fost inventată de acest bun român tocmai ca să stîrpească hoțiile și corupțiunea.

Mihai se uită la fată. Răspunsul ei inteligent și ironic îl făcu să se mire. Negreșit, ținînd seamă de numele ei de familie, teoriile lui Milescu nu prea erau cu tact. Dar tactul la Milescu, mai cu seamă cînd se aprindea la vorbă, era lucru necunoscut. De aceea răspunse și mai violent, trîntind furculița pe taler :

— Nu e adevărat !... Dacă se fura și pe vremea lui Vlad Țepeș, asta nu dovedește nimic. În toate timpurile și la toate popoarele au fost momente de decădere administrativă. Dar chiar faptul că a venit un Vlad Țepeș, care a stîrpit răul din rădăcină, probează că rămăsese virtute în clasele boierilor, fiindcă Țepeș era boier pămîntean, Basarab Drăculesc. Arată-mi dumneata care este domnul care s-a ridicat, dintre străini, sau chiar dintre boieri, pe vremea fanarioților, împotriva acestora ? Nici unul. De aceea, e rușine să vorbim astăzi de fugă la munți, de neutralitate și de fleacuri. Astea sunt lucruri demne de muieri sau de fanarioți. Eu sunt Milesc. Eu am să mă duc să mă bat, cu turcii, cu rușii, cu tătarii, și cu dracu dacă o trebui !...

Dumitrache rămăsese cu farfuria în mîină, uitîndu-se la stăpînu-său. Acesta, cînd tăcu, cum nu-l mai întrerupea nimeni, se simți se vede cam ridicul de atîta cheltuială de patriotism, deoarece o dete iar prin bombele lui :

— Mii de cataclisme ! că elocvent am mai fost !

Anna se uita în taler, nemișcată ; Elena mînca încet, gîndindu-se ; Mihai tăcea, jenat de pîcla aceea de neînțelegere ce-i învăluia, dar în fond mulțumit de amicul lui. Milescu privi lung spre cumnată-sa. Cu glasul blînd, aproape rugător, îi întinse mîna și o chemă :

— Annicușo !... Știi că tu ai fost foarte de spirit cu Vlad Tepeș...

Fata își întoarse ochii spre el, plini de lacrimi.

— Mii de bombe și de baionete ! plîngi ?... Să știi că te măriți !...

Ea, ștergîndu-și ochii, începu a rîde : ciudă, simpatie, rușine se topeau într-un sentiment de fericită conștiință de sine. O privire piezișe către Mihai întîlni privirea acestuia, admirativă, fără voia lui. Fata își ridică bustul mai sus, mișcă ușor din cap dîndu-și părul la o parte de pe frunte, ca și cum o secretă dorință ar fi îndemnat-o să se arate în toată curătenia ei. El se simți surprins în gîndul lui bun și, îndemnat parcă de o pornire sufletească cinstită, voi să rupă faramecul ce se întindea de la unul la altul, și se întoarse către Elena :

— M-ai întrebat, doamnă, dacă e adevărat că au trecut rușii peste hotare...

— Da.

— E foarte adevărat...

— Cu voia noastră ?

— Îmi închipuiesc, deoarece noi suntem concentrați pe Dunăre, iar nu pe Prut.

— Sunteți chemat și d-voastră ?

— Da, doamnă.

Anna întrebă repede :

— Da ?

— Da. Regimentul meu trebuie să fie deja spre Giurgiu.

Milescu sări în sus.

— Bravo, Mihai... Mergem împreună. Tu ești aici în permisie ?

— Da. Cumnații mei fiind militari, doi în armata permanentă și unul doctor în rezervă, ne-am strâns cu toții înainte de a ne despărți.

— Tu ești în regimentul de Putna ? Eu sunt în al 8-lea de linie.

— Da, suntem în aceeași divizie.

— Bravo !... Dumitrache, dă-ne o sticlă de șampanie.

— După câte știu de la cumnatu-meu, rușii trec spre Dunăre în patru coloane : una prin Copăccnii de pe Argeș, alta prin preajma Bucureștilor, o a treia pe Ialomița spre Călărași, iar a patra spre Bolgrad, pentru a ocupa Dunărea de jos și a apăra astfel mersul celorlalte.

— Dar armata noastră ?

— Armata noastră are și ea drept obiectiv tot Dunărea, spre a împiedica deocamdată pe turci să facă din țara noastră câmpul războiului. Noi nu putem apăra tot malul stîng al Dunării, cu două corpuri de armată, dar putem ocupa punctele cele mai primejdive, acelea din fața Vidinului...

— Vă rog, numai o clipă, zise Anna, sculîndu-se.

Ieși repede pe ușe, ușoară ca o păsărică, și dispăru. După un moment, se întoarse cu o hartă a țării, pe care o întinse pe masă.

— Închipuiți-vă că noi suntem de-a dreptul amenințați, fiindcă avem proprietăți pe malul Dunării... Să vedem unde e Vidinul.

— Iată Vidinul. În față avem Calafatul, Cetatea și Bechetul. Mai la vale, turcii au Nicopoli, Rusciucul și Silistra. Pe aici capitala este de-a dreptul amenințată. Spre Vidin va merge probabil I-iul corp de armată. De la Nicopoli spre Silistra, corpul al II-lea.

— Al nostru ? întrebă Milescu.

— Da. Așa că noi vom lua poziție cam prin preajma Giurgiului.

— Bravo !... zise Anna, bătînd din palme. Mergem și noi la moșie...

Milescu ridică ochii de pe hartă și privi lung la fată, cu o seriozitate comică.

— Ce te uiți așa la mine ? zise ea cu mirare prefăcută. Parcă nu știu eu că Elena o să meargă după tine...

El da din cap, mulțumit, dar vrînd să facă pe scepticul. Urmă a privi la fată cu insistență. Ea se înroși din nou și se prefăcu supărată.

— Ce te uiți așa la mine, frate ?

— Haide, haide...

— Ba nici un haide, haide. Mergem la Stănești, să știi.

Milescu luă binișor mîna nevesti-si și îi zise rîzînd :

— Elencuțo, îmi pare că nu mai trecem peste al 7-lea pretendent. De ne-om întoarce de la război, jucăm la nuntă.

Fata se supără :

— Nu mai vorbi prostii, Nicule.

— Îmi pare rău pentru tine, Annicuțo, că ți se potrivesc tocmai junii cărora tu nu le placi. Mihai mi-a spus, înainte de a călca pragul casei noastre, că nu se însoară. Asta e un mod delicat de a mă preveni că nu te vrea...

— Nu e adevărat, protestă Mihai rîzînd : nici nu știam că ești însurat.

— Ia lasă, mon cher, că mă cunoaște o lume întreagă ; cariera mea de astăzi este de a prezenta jûni de însurat cumnată-mi... Fug băieții de mine ca de răposata Tița Cișmegiu, peșitoare de profesie.

Elena rîdea, plecîndu-și capul pe-o parte ; Mihai rîdea și el, uitîndu-se la Anna, care, aprinsă la obraz, bătea nervos cu degetele pe masă.

După cîteva minute, Milescu se uită la ceasornic :

— Mii de bombe, fetelor, da' nu vă duceți să vă îmbrăcați ? La cîte vreți să mergeți la bal ?...

A doua zi, cînd Comăneşteanu ridică perdelele, piaţa teatrului era plină de apă. Cîţiva birjari rătăciţi strîngeau burdufurile de la trăsuri, cu colţurile livrelei lor muscăleşti prinse în brîu. El băgă de seamă, cu atenţia aiurită a omului ce de-abia s-a deşteptat din somn, că, deşi îmbrăcaţi muscăleşte, birjarii accia erau români. „Neapărat, gîndi el, or de cîte ori e vorba de trudă, de muncă iobăgească, de alergat prin ploaie şi noroi, străinul se ascunde şi tot românul se trudeşte. El şi cu gloabele lui. Uite-l colo. Şi-a pus şleapcă leşească în cap, rochie pe trup, dar îl dau de gol mustăţile.“ Soarele străbătea cu greu printre nouri şi, rar, cîte o rază palidă venea să mai lumineze nevinovăţia melancolică a bietului V din THEATRU NAȚIONAL. Un pîlc de soldaţi trecu pe sub ferestre, mergînd drept prin băltoacele de apă.

Mihai se îmbracă încet, gîndindu-se la întîmplările ce aveau să se desfășure în curînd. Peste două zile trebuia să plece la regiment.

În liniştea dimineţii, cînd închipuirea slăbeşte, şi cu dînsa slăbesc trecătoarele avînturi de voinţă, oamenii imaginativi, mai mult decît ceilalţi, au nevoie de soare şi lumină, spre a-şi redobîndi energia cheltuită în alcătuirii himerice. Altfel, viaţa le apare săracă, o înlănţuire fragmentară de fapte nealogice. Pentru ce război ? De ce să nu se dezvolte ţara în pace ? Atîtea schimbări erau de făcut din cele păcătoase ale trecutului, atîtea lucruri nouă de introdus !... Şi-apoi n-avea oare dreptate cumnatu-său, cînd zicea că ne lipsesc comandanţii, generalii ? Soldatul era vînjos, dar cine să-l ducă la biruinţă ?...

Deodată se auzi în stradă glasul răguşit al vînzătorilor de jurnale strigînd : „Supliment la *Orientul* de astăzi cu trecerea turcilor pe la Giurgiu !“...

Trecerea turcilor !...

„Nu se poate !” își zise Comăneșteanu. Cum să treacă turcii pe la Giurgiu, când noi suntem concentrați tocmai prin părțile acelea ? Or poate regimentele n-au ajuns încă pe malul Dunării. Și *noi* — cine *noi* ? El sta liniștit la otel, așteptând să meargă soldații pe jos la Giurgiu, ca el, cuconașul, să-i ajungă mai târziu cu trenul sau cu trăsura... I se păru odios un asemenea lucru.

Se sculă să sune, ca să-i aducă jurnalul franțuzesc, care vorbea de trecerea turcilor, când bătu cineva la ușe.

— Intră !... zise el tare, gata să ceară jurnalul.

Ușa se deschise numai de-abia și cineva de afară păru că se uită înăuntru ; după aceea, se deschise toată, și o doamnă, acoperită pe ochi cu un vâl des, intră repede și căzu pe un scaun lângă ușe.

Comăneșteanu rămase cu brațul întins și cu graiul pe buze: recunoscuse pe Natalia.

Toate gândurile lui, ce fluturau împrejurul unor imagini atât de diverse, se adunară deodată împrejurul uneia singure : a femeii ce era acolo, lângă dînsul.

— Dumneata, aici !...

Ea ridică ușor vâlul de pe obraz și se uită lung la dînsul.

— Da, eu. Te supăr ?...

Encervat de a vedea într-însa atîta hotărîre, trist, că nu găsea în sufletul lui nici o pornire generoasă prin care să-și explice și să ierte venirea ei, luă și el un scaun și șezu, uitîndu-se în pămînt.

Ea îl privi încă alte cîteva minute, așteptînd o vorbă bună. Vrea să zică ceva și nu îndrăznea, simțind că orce cuvînt ar fi rostit ar fi părut fals. Sta cu brațele pe genunchi, privindu-și batista.

El ridică ochii din pămînt și se uită la ea.

— Te-am rugat să nu vii la București. De ce-ai venit ?

— Fiindcă n-am putut face altfel.

Comăneşteanu se sculă, se duse pînă la fereastră, se întoarse şi rămase cu mîna pe răzămătoarea unui scaun, gîndindu-se.

— Te rog, şezi.

Ea veni, încet, şi şezu.

— Adevărat e că te-nsori ? zise ea deodată.

El se uită drept la dînsa :

— Ce înţeles are întrebarea asta ?

— Acela pe care-l au cuvintele ce-ai auzit : dacă este adevărat că te-nsori...

El înălţă din umeri, trist că era bănuir pe nedrept. Nu mai puţin însă era mirat, aducîndu-şi aminte de prînzul de la Milesco şi de Anna, de sensibilitatea cu care Natalia părea că străbate în toate gîndurile lui.

— Dacă nu este adevărat, de ce fugi de mine ?

— Fiindcă nu pot face altfel. Văd cu mirare că insişti asupra unor lucruri atît de fîne, pe care am încercat să ți le explic pe cît am putut... Eu am un rol odios faţă de dumneata... Şi cu toate astea nu pot face altfel, zise Comăneşteanu.

— De ce nu poţi face altfel ?

— Fiindcă nu pot. Dumneata de ce nu poţi face altfel, cînd eu te rog să stai la moşie ?... Vezi cît e de greu să ne înţelegem cu *pot* şi *nu pot* ?...

Natalia se uită la el, mirată şi tristă şi ea că nu era înţeleasă :

— Bine, Mihai, eşti om inteligent. Ar urebui să pricepi că la mine e un sentiment puternic, care mă leagă de dumneata : eu nu pot face altfel, fiindcă asta este pornirea inimii mele. La dumneata, nu sentimentul, ci judecata te face să fii așa de schimbat cu mine.

— Se poate. Oricare ar fi cauza, ea e atît de puternică, încît nimic nu mă va întoarce din cale. Bărbatul dumitale este adevărată victimă între noi doi.

Natalia sări de pe scaun.

— Ah, te rog !...

El o luă de braț și o sili să șeadă.

— Liniștește-te. Știu. E lucru vechi și întâmplat și altora. Nu-l iubești și nu l-ai iubit niciodată. Mai mult : dumneata ești persoana cea mai simpatică...

— Nu sunt simpatică ! Sunt, dimpotrivă, antipatică, fiindcă sunt crudă. Nu protesta. În sufletul tău chiar, Mihai, asta este adevărata cauză pentru care nu mă mai poți iubi...

El ridică ochii către dînsa mirat.

— Nu-i așa ?

— Poate că ai dreptate : e ceva așa...

La mărturisirea aceasta, smulsă prin surprindere, care părea o explicare mai mult curioasă decît adevărată a stării lor sufletești, ea rămase încremenită.

— Va să zică e adevărat, Mihai, că nu mă mai poți iubi ?...

El, încurcat, se uita la dînsa :

— E mai mult surprinzător decît adevărat...

Ea zîmbea, aiurită, cu un sentiment de nefericire acută, care părea că o pătrunde pînă în ramificațiunile nervilor pipăitului. Și cu toate astea, farmecul intelectual de a intra departe în sufletul lui, îi ținea atențiunea încordată în subtilități de spirit, fără raport cu starea ei.

— În care parte a creierului stă puterea asta de a iubi atît de intens, atît de dureros și cu toate astea atît de dulce ?...

Vorbind astfel, liniștită în aparență, sîngele i se urca în obraz. Își duse mîinile la cap și se uită la el zîmbind :

— Atît de dulce... Tu nu mai înțelegi. Te pricep atît de bine !... și tocmai de asta mă simt rătăcită, parcă aș trăi într-un vis. Cîtcodată, Mihai, așa de pierdută sunt în gînduri despre tine, încît îmi pare că nu te mai iubesc, ci că trăiesc din chiar viața ta, și atunci bărbatu-meu îmi e simpatic, cum îți este ție...

— Și cum e în adevăr...



— Ah !... Dacă ai ști cu toate astea cum îl urăsc !... De ce ? Nu pot spune de ce, — dar îl urăsc în detaliu, în linia aceea de moralitate grosolană cu care apasă pe sufletul meu, în violențele de nebun cu care stăpînește tot, în glas, în culoarea ochilor, în glume, în chiar iubirea ce are pentru mine. A !...

Un fior păru că-i trece prin tot corpul.

— Eu credeam că tu o să-nțelegi toate lucrurile astea triste...

— Le înțeleg. Dar înțeleg că este și o parte bărbătească foarte frumoasă într-un asemenea om, cam... de pe vremea de demult, dar frumoasă. În toate cazurile, el te iubește. Mi-a părut așa de înțelept, era atît de duios cînd vorbea de d-ta, încît m-a mișcat...

Natalia se uita la el, zîmbind cu milă. El urmă, serios :

— Trebuie să admiți cu toate astea că este și o parte morală în viață, peste care nu se poate trece fără pedeapsă. Un om violent, voluntar, cum zici că e bărbatul dumitale, nu se umilește pînă a se ruga de un alt om, aproape cu lacrămile în ochi, să plece, fără a avea o cauză sufletească puternică ; iar eu, acela de care s-a rugat bărbatul dumitale, nu pot să nu fac sacrificiul ce mi se cere, fără a mă simți mizerabil.

— Mihai, nu fi copil !... zise ea tare.

Apoi, mai încet, vorbind repede, parcă ar fi gîndit, адаose:

— Sau mai bine nu, rămîi așa cum ești, mlădios, nehotărît în multe, dar cu puterea de a te sacrifica pentru o idee generoasă. Uite, Mihai, știu că în lumea noastră modernă, oamenii hotărîți, cu voință puternică, sunt foarte căutați, fiindcă sunt rari. Dar, crede-mă, a trăi zilnic cu asemenea oameni e un chin, fiindcă sunt egoiști și brutali. Sufletul nostru de astăzi e complicat, plin de finețe, plin de colituri, în cari nu intră decît cei ce-l cunosc. În amorul nostru modern s-ar putea statornici cu siguranță o estetică a iubirii. De ce zîmbești ?

— Nu zîmbesc...

— Ba da, zîmbești. Pot chiar să-ți spun de ce zîmbești.

Tot ceea ce înșir eu acum, îți este și ție cunoscut ; cu toate acestea tu nu mi l-ai spus niciodată, fiindcă în tine, ca și în Sașa, e înnăscut simțul acela atât de pătrunzător al *esteticei de a fi...* Nu râde, Mihai. Lasă-mă să-ți spun de ce îmi ești atât de drag. Înțelege că asta e iertarea mea către mine...

— Nu rîd de loc.

— Vezi, eu sunt sigură că atunci cînd ai înceta cu totul de a mă iubi, ai găsi un mijloc de a mă face să nu sufăr. Nu-i așa ?

— Încetînd de a te iubi, după ce dumneata ai fi încetat de mult de a mă iubi pe mine.

Ea, nelămurită în înțelesul ce vrea să pună el în vorbe, îl privea cu aceeași enigmatică întrebare a ochilor.

— Da' s-ar putea, Mihai, să nu mă mai iubești de loc ?...

După aceea, mișcîndu-se pe scaun cu îndemînare și fără a aștepta răspunsul, adăugă rîzînd și arătîndu-și dinții :

— Știi că ți-am făcut un neajuns... Mi s-a părut că Elena Milescu se interesa cam mult de dumneata. Are o soră de măritat, nu-i așa ?

— Cred că da.

— Cum, crezi ? Parcă ascară ai prînzit acolo...

— Am prînzit, dar actele stării civile nu ni le-am dat pe față.

— Foarte bine. Îți spun eu că are soră de măritat.

Comăneșteanu privea la mîinile ei delicate, fără însă a le vedea. Ea băgă de seamă și le ridică în sus, cu instinctul copilăresc al vanității adormite, ce se deșteaptă deodată.

— Și ce neajuns mi-ai făcut ? întrebă el, îndemnat de curiozitate.

Ea închise ochii și dete din cap.

— Unul foarte mic. Am spus Elenii Milescu că ai o veche legătură la Paris și că nu cred că te vei însura vreodată.

El sări în sus, fără să-și dea seama de ce face.

— A !...

— Am fost rea, nu-i așa ?

— Dumneata știi bine că n-am nici o legătură.

Natalia se sculă și ea, văzându-l supărat, și veni pînă aproape de el, privindu-l. Apoi zise încet și lung :

— Dar eu ?

— Dumneata ești femeie măritată...

— Da ?...

Ea se întoarse binișor la loc ; el se duse la fereastră. O tăcere de cîteva minute păru lungă amîndurora. Comăneșteanu lovi ușor cu degetul în geam ; apoi veni spre ea.

— De altfel n-are nici o însemnătate. Eu plec la regiment și astfel totul se sfîrșește.

Natalia îl privea cu capul rezemat de fotoliu.

— N-are nici o însemnătate !... Eu găsesc că are o însemnătate foarte mare. Șezi.

El veni și șezu în fața ei.

— Fii liniștit, că n-am spus nimic. Mă mir că n-ai priceput că-ți întindeam o cursă... Acuma știu ceea ce voiam să știu. Îți place Anna Villarà.

Comăneșteanu, nemulțumit de întorsătura ce o luau lucrurile, răspunse aspru :

— Și dacă mi-ar plăcea ?

— N-ar fi nici o mirare. Place la atîția alții !...

El, revoltat, se uită țintă în ochii ei scînteietori, întrebîndu-se, în fuga gândurilor, cum se putea să fie o femeie atît de fină și atît de rea în același timp. Ea păru că străbate în mintea lui, căci adause numai decît :

— Zic că place la multă lume, fără nici o ironie. Place, fiindcă e veselă, frumoasă, tînără... Eu însămi am admirat-o ascară... Ești mulțumit ?

Rostind cuvintele din urmă, Natalia se sculă, își coborî vâlul pe ochi și voi să plece. Îi întinse mîna, privindu-l cu o nespusă tristețe, parcă ar fi înțeles toată depărtarea ce se așeza cu încetul între dînsii. El însuși se simți învăluit ca de un nor de nesiguranță și de zădărnicie. Mîna delicată a Nataliei

îl înduioșe mai mult decît toate cuvintele, și o duse încet la gură, cu temerea ascunsă a oamenilor ce se jertfesc, că lumea nu merită sacrificii.

— Mihai, Mihai... credeam că ne înțelegem atît de adînc unul pe altul !... și totuși văd că rămînem necunoscuți unul altuia cu părțile cele mai bune ale sufletului nostru... Pleci mîine, cu adevărat ?...

— Plec.

— Va să zică Anna Villarà nu te interesează ?

— Ce curioasă ești cu Anna Villarà...

Ea rămase lîngă ușă, gîndindu-se. După aceea dete din cap nedomirită :

— Cine știe !... Adio, Mihai.

După ce ieși Natalia, el rămase în mijlocul odăii. Se simți cam singur, dar parcă îi era rușine să-și mărturisească că se simțea totodată ușurat ca de o mare grije. Ce fire complicată, Natalia !... Cît îi ținuse mîna în tăcere, Comăneșteanu crezuse că reînviază deodată tot farmecul iubirii lor trecute... De ce vorbise ?... De ce mania aceea de a spune, prin cuvinte, lucruri infinit de delicate, pe care tăcerea le exprimă cu mult mai bine ?... Era oare în adevăr lipsită de înțelegerea estetică a simțurilor (cum zicea ea), sau era foarte inteligentă și pătrundea mai departe decît el în sufletul omenesc ?

La ideea că inteligența ei era mai ascuțită decît a lui, se simți umilit. Dar umilit de ce ?... Ea îl iubea, și el n-o mai iubea, sau cel puțin voia să n-o mai iubească. I se păru că și în aceasta ea era mai presus de el. Un bărbat, erou de roman, e așa de antipatic !...

Și, cu toate astea, ce era de făcut ?

În cercetarea propriilor sale slăbiciuni, îi apăru deodată obrazul rotund al Annei Villarà, chipul limpede al Elenei Milesco, harta de pe masă, turcii, rușii, învălmășala războiului, și din nou i se aprinse mintea de fapte eroice.

Se sculă repede și sună, spre a cere suplimentul la *Orientul*.

La vestea că turcii au trecut Dunărea și amenință de-a dreptul capitala, care nu era decît la 60 de kilometre de Giurgiu, panica deveni generală. Rușii trecuseră Prutul ; turcii treceau Dunărea — prin urmare țara devenea din nou cîmpul deschis al luptelor dintre cei doi dușmani.

În cei mai culți și mai echilibrați își făcea drum cu încetul credința că, de astă dată, lucrurile nu avea să se mai petreacă ca pe vremea hospodarilor fanarioți, și că armata română va fi dusă la foc și se va bate. Cei mai mulți însă dau din cap, nehotărîți. Rușinea de propria lor frică ; speranța că soldatul e vînjos ; lipsa de încredere în armament și în experiența ofițerilor, — toate acestea îi făcea să trăiască într-o alarmă continuă. La ficcare nouă știre, se supărau :

— Da' armata noastră ce face, domnule ? Văd că n-ai cap să ieși pe stradă de săbii !...

Erau și de cei cari plecau tiptil la Brașov sau și mai departe, sub cuvînt că se duc la băi... Era ceva cam devreme pentru băi.

Iar masa poporului, care nu știa să meargă la băi și nici nu avea cu ce, sta acasă, ducînd șartul vieții ca întotdeauna, cu o încordare de voință seacă, așteptînd ca ziua de mîine să aducă prăpastia. Aci nici mare entuziasm, nici mare frică. O supunere tîenită soartei, oarecare scepticism rămas din generațiile vechi, o clătinare de cap la trecerea pîlcurilor de soldați, și, departe, în fundul conștiinței, încredințarea că au să se mai mărească dăjdiele și nevoile. Noțiunea patriotismului, ca orice abstracțiune coprinzătoare de prea multe lucruri, nu avu înțeles în popor, decît cînd rușii, tăbărîți prin preajma orașelor și satelor, începură a da raita prin teighelele și cotinețele oamenilor.

Un sentiment de groază străbătuse cu încetul pînă în straturile poporane la vorba bașibuzuc. Cruzimele acestor horde,

cunoscute de pe vremea răscoalei din Herțegovina și a războiului sârbilor, ajunsese legendară.

De fapt, pe tot lungul țărmului bulgăresc, bande de bașibuzuci și de cerchezi prădau ca în codru, așteptând începerea acțiunii.

La Vidin, turcii aveau 40 de mii de oameni, puși sub comanda lui Osman Pașa, ofițer înțelept și hotărât, a cărui purtare în războiul cu sârbii făcea pe cunoscători să-l judece favorabil. La Rusciuc erau 18 mii de oameni, puși sub comanda lui Ahmed-Ejub pașa, venit de la Șumla ; la Șumla, 40 de mii, puși sub comanda lui Abdul-Kerim, numit de cîrînd serdar ekrem.

Prin urmare numai între Șumla și Rusciuc, pe drumul de la Varna la Dunăre, erau aproape 60 de mii de turci, amenințînd capitala, fără a mai socoti că, de la Vidin, Osman pașa amenința Craiova și toată Oltenia.

În fața armatei turcești de peste Dunăre, românii puneau două corpuri de armată, cu un efectiv de 50.000 de oameni și 180 de tunuri.

Întîiul corp de armată, sub comanda generalului de brigadă Lupu George, avea să ocupe Oltenia, cu obiectiv principal Calafatul ; al doilea corp, sub comanda generalului de brigadă Radovici Alexandru, era chemat să acopere capitala, observînd drumurile dintre Giurgiu și Oltenița.

Știrea din jurnalul francez nu era așa de gravă cum o făceau vînzătorii de ziare. Turcii treceau Dunărea, dar în bande mici, mai mult pentru a prăda. Puneau foc pichetelor, ucideau soldați singurateci, pescari, ciobani, spre a le lua vitele ; merseseră pînă a ridica de pe malul românesc șlepuri cu grînc. Însă nu făcuseră nici o încercare serioasă de a coborî trupe.

Cu toate astea, Comăneșteanu hotărî să plece chiar în ziua aceea. Prin ordinul de concentrare de la 6 aprilie era

chemat numaidecât la regiment. În urma stăruințelor, i se dăse un răgaz de zece zile, cu condițiune ca la termen să se afle pe malul Dunării.

Se coborî din otel și se duse la soră-sa. O găsi într-o odaie goală, cu niște mănuși vechi în mână, așezînd într-un cufăr. La fereastră, un soldat curăța instrumente de chirurgie, așezîndu-le cu mare grijă în cutii. Comăneșteanu avu o mișcare de oroare față de tăișul lucios al foarfecelor și al cuțitelor. Sașa era slabă și nedormită. Cum îl văzu, rămase cu ochii țintă la el.

— Ce este, Mihai ?

— Nimic, maman. Am venit să te văd.

Ea își duse mîinile la tîmplă.

— Am ajuns de-mi sare inima la toate nimicurile... Adevărat e că au trecut turcii Dunărea ?

— Nu-i adevărat. Trec noaptea cerchezi singurateci după prădăciune... Dar chiar dacă ar fi trecut armată regulată, tot n-ar trebui să fii așa de neliniștită, dragă maman. Acuma știi că nu se mai poate face altfel ; mergem cu toții să ne împlinim datoria și Dumnezeu cu noi.

— Știu, dar ce să fac ?... Toată noaptea mă muncesc gîndurile... Baciule, adu două scaune.

Soldatul ieși în vîrfurile degetelor. Mihai se uită la el lung. Parcă-l cunoștea de undeva.

— Cine-i omul ăsta, maman ?

Sașa se însenină puțin.

— Nu-ți mai aduci aminte de el ?... Baciul Micu, de la Ciulniței... cel cu cîinele omorît...

— Cel care a fugit de la nenea Matei ?...

— Da. S-a întors tocmai acum, fiindcă a auzit el, prin satul lui, că Matei se duce la război... Zice că vrea să meargă după dînsul...

— Foarte bine... E rară o așa fire de om.

Saşa rămase un moment cu privirea înecată în depărtarea spaţiului. Frate-său o atinse binişor pe umăr. Baciul aduse scaunele.

— Maman, unde e Alexandru ?

— Au ieşit amândoi... De ce ?

Mihai şezu lângă dînsa.

— Dacă vrei să te linişteşti şi să m-ascuţi, aş avea două-trei lucruri să-ţi spun.

Ea se uită la el, aiurită, dar zîmbind :

— Spune, dragă.

— Eu plec astăzi la regiment...

— Chiar astăzi !?...

— Te rog, maman, nu te mira şi nu mă întrerupe. Dă-mi voie să fiu şi eu o dată autoritar cu dumneta... Plec chiar astăzi. Ce s-o întîmpla cu noi Dumnezeu ştie. Eu sunt încredinţat că am să mă întorc viu, nevătămat...

Ea făcu o mişcare, ca şi cum ar fi voit să vorbească, dar o înecau lacrămile şi nu putu rosti nici o vorbă. El, hotărît să spună ce avea de spus, întoarse privirile în altă parte şi urmă :

— Nici un om cu mintea sănătoasă nu se poate gândi serios la moarte şi mai cu seamă nu pricepe posibilitatea morţii sale, — pricepînd în acelaşi timp foarte bine pe a altora. Noţiunea individualităţii noastre abstracte ne face să ne socotim eterni. Dar eterni nu suntem... Maman, mă ascuţi ?

Ea făcu semn din cap că da.

El urmă mai departe, rar, de-abia vorbind, cu respiraţia scurtă :

— Şi fiindcă nu suntem eterni, dacă s-ar întîmpla să nu mă mai întorc, te rog să dai numele nostru unuia din băieţi... lui Alexandru bunăoară... fiindcă alţi Comăneşteni nu mai sunt...

Nu mai putu nici el urina. Îşi duse mîna stîngă la vinele gîtului şi apăsă pe ele cu putere. Apoi se sculă repede.



— Te rog, maman, nu mai plînge. Avem nevoie de înălțare sufletească și de voință. Știi ce ne vorbeai cînd eram copii... Sărută-mă și să ne vedem sănătoși.

Sașa se sculă, își șterse lacrămile, căutînd să se stăpînească cît mai mult. Îl sărută lung pe ochi, ca în vremea cea bună, și zise apoi încet :

— Pleci pe la Giurgiu ?

— Da. Astăzi la 5. Mă duc pînă la Comana cu trenul și de acolo cu căruța. Trec acum pe la Milescu, să văd dacă merge și el. La din contra o să-i cer să scrie îngrijitorului de la moșia lor să mă primească în gazdă. Poate chiar să mă duc pînă la Giurgiu, unde e divizia mea, ca să aflu cu siguranță unde-mi este regimentul. Linia noastră era Frățești-Turbatu-Stănești. Dar cine știe ce schimbări s-or fi urmat.

— Mă duc numaidecît la otel să-ți văd de lucruri. Lasă-mi cheile. Vii la dejun ?

— Da. Însă te rog, maman, să nu se mai vorbească asupra plecării mele.

După ce ieși, din dosul scării, întrebă pe soră-sa :

— Cine mai e la dejun ?

— Nu mai e nimeni, decît noi și Natalia.

De la Sașa, Comăneșteanu se duse drept la Milescu. Fu primit de același fecior, în același biurou, cu aceleași *vacsuri* și *bombe* din partea prietenului său.

Milescu, cu părul hălăciugă, cu cămașa desfăcută pe pieptul lui puternic, sufla în ochelari ca să vadă mai bine pe Mihai.

— De ce nu mai stai cîteva zile, omule, să mergem împreună.

— Nu mă mai întreba, Milescule, fiindcă nu pot să-ți răspund nimic. Ne înțelegem de minune : două zile mai mult sau două zile mai puțin nu schimbă lucrurile. Și cu toate astea eu plec. Acesta e sentimentul meu. Am de împlinit pentru întîiași dată în viață o adevărată datorie bărbătească ; voi

s-o împlinesc bine. Îmi pare rău că n-am plecat de-a dreptul cu regimentul.

Celălalt se uita la el lung, ascultînd cu băgare se seamă.

— Mii de bombe !... ştii că ai dreptate, dragă ?

Şi sărind de pe scaun, sună şi sună şi iar sună, pînă ce feciorul, speriat, intră pe uşe ca o vijelie.

— Du-te de vezi dacă cuconiţa e îmbrăcată şi spune-i să vie numaidecît aici.

Apoi, intrînd cu înlesnirea firei lui nehotărîte, dar entuziaste, în părerea amicului său, începu a striga :

— Ba bine că nu ! Ba vezi că o să stăm să batem balurile şi cluburile la Bucureşti, pe cînd turcii trec Dunărea !... Ai de o mie de ori dreptate, mon cher. Merg şi eu cu tine. Auzi, două-trei zile !... Parcă suntem şcolari leneşi, cari caută să mai lungească vacanţa...

Elena întrerupse monologul lui vînturatec. Cum o văzu, Milescu sări la dînsa.

— Elencuţo, astă-seară plec la regiment.

Elena se uită şi la unul şi la altul, aiurită.

— Nu se poate, Nicule, n-ai nimic gata.

— Se poate, nu se poate, eu plec, asta-i ! La 5 plecăm, Mihai ?

— Trenul pleacă la 5.

Tocmai atunci Elena băgă de seamă că era şi Comăneşteanu de faţă. Făcu un pas către el, cu mîna întinsă şi îi zise zîmbind :

— Dumneata eşi de vină.

Milescu se înfundase într-un potop de vaviloane, de vacsuri şi de bombe, de nu-l mai scotea nici corabia lui Noe.

— Mille millions de tonnerres !... Auzi dumneata că nu se poate !... Vacs nu se poate !... Pofteşti dumneata să mă ţiu de baluri şi de fleacuri. cînd toţi camarazii mei se duc să se bată ?... Vacs !... Pune slugile să-mi facă valiza, că eu plec : Asta-i !... Auzi, domnule, parcă sunt la epitropie... Toată lumea

se duce să-și facă datoria, numai Milescu șade acasă. Vacs și iar vacs ! asta nu se poate, dragă...

Elena se uita la el, cu mâinile moleșite, și cu capul pe o parte.

— Bine, creștinul lui Dumnezeu, n-ai hotărât tu singur, că plecăm cu toții în ziua de 16 ?...

Milescu aprinse o țigară și aruncă furios chibritul pe covor.

— Plecați dumnevoastră la 16. Eu plec astă-seară.

Cu simțul realității practice imediate al femeilor, Elena luă chibritul de jos și călcă pe covorul care începuse să fumege. Apoi veni către Mihai, înălțînd din umere.

— Ce să fac ? N-are nimic gata.

Comăneșteanu, care ațîțase fără voia lui pe Milescu, se duse binișor către el !...

— Ia ascultă, Nicule... Șezi să vorbim. De ce ții cu orice preț să pleci astăzi ?

Milescu se răsti la el :

— Cum !... O-ntorci acum ?

— Șezi. N-o întorc de loc. Eu, dacă plec, am alte cuvinte, personale ale mele, pe care tu nu le ai.

— Nu-mi umbla cu mofturi !...

— Nu umblu cu nimic. Șezi, să vorbim liniștit.

Milescu se mai îmblînzi și șezu. Comăneșteanu urmă :

— Eu plec, pentru că... așa trebuie să fac. Dacă aș avea o familie ca tine, care să-mi ceară să rămîn încă două zile, aș rămînea.

— Pe onoarea ta ?

Comăneșteanu dete din cap rîzînd. Milescu iar sări de pe scaun.

— Vezi ? vezi ?

— Stăi la loc binișor. Mai întîi nu-i adevărat că turcii au trecut Dunărea. Dacă te crezi neapărat trebuincios oastei române pentru a birui pe dușmani, liniștește-te : pînă acum n-avem cu tine ne bate...

Nuanța de ridicul din vorbele lui Mihai păru a-l atinge mai mult decît toate argumentele, fiindcă începu a rîde. Comăneșteanu urmă :

— Fă-ți toate pregătirile în pace, ascute-ți sabia, unge-ți revolverul, mai fă un pocher, două, și, cînd vei fi gata, pornește-o.

— Tu ai totul gata ?

— Negreșit că am. Eu am plecat de opt zile de la țară, cu toate pregătirile făcute.

— Va să zică cu trebuie să rămîn...

Nu se-mpăca de loc cu ideea asta.

— Trebuie să rămîi pînă vei avea totul gata. Deocamdată să fii bun să-mi dai un cuvînt pentru îngrijitorul tău de la moșie.

Milescu păru încîntat :

— Cu cea mai mare plăcere... Bra-vo !... Elencuțo, dă-mi niște hîrtie.

Nevastă-sa se uită prin pupitrul lui, rîzînd.

— Alaltăieri i-am pus toate la loc...

Ea vru să iasă, ca să-i aducă hîrtie. Milescu o chemă îndărăt :

— Elencuțo, Elencuțo, stăi, nu merge așa. Spune Annicuței să vie.

Elena rămase pe prag, fără să priceapă ce avea a face Annicuța cu scrisoarea.

— Nu cred să fie gata.

— Fără vorbă, femeie ! Să vie aici, că dumneaei este proprietara...

Annicuța se și ivi la ușe, parcă ar fi ieșit din pămînt.

Milescu se uită la nevastă-sa închizînd dintr-un ochi :

— Înțelegi dumneata !...

Anna, veselă, cam încurcată de privirea ironică a lui cumnatu-său, se duse la Comăneșteanu cu mîna întinsă. Apoi se întoarse către Milescu.

— Ce vrei, Nicule ?

Milescu o privea de sus pînă jos, cercetînd-o parcă ar fi vrut s-o cumpere.

— Da' repede te-ai îmbrăcat duminică astăzi !...

— Trebuia să ies. Mă duceam să-ți cumpăr niște cravate militărești. Ia stai.

Și Anna se înălță în vîrfurile picioarelor, cu o panglică subțire în mînă, ca să-i ia măsura gîtului. Milescu, ca o bleandă se dete cu capul către dînsa :

— Echipați-mă, fetelor, că plec la bătaie...

După aceea, își netezea părul scărmanat de Anna și îi zise :

— Acuma șezi aici și scrie : „Domnule Ioane“.

Anna luă condeiul și scrisese „Domnule Ioane“. El dicta mai departe :

„Îți fac cunoscut că amicul nostru, d-l Mihai Comăneșteanu, june încîntător și brav militar, vine să se bată cu turcii...“

Annicuța lăsă condeiul și se sculă supărată. Milescu rîdea :

— Nu vrei să scrii ?

— Dacă nu ești serios, nu scriu.

— Ba foarte serios. Tu ești proprietara, tu trebuie să scrii.

Anna se făcuse roșie și rămase rezemată de biurou. Apoi se întoarse din nou pe scaun și luînd o altă foaie de hîrtie se puse să scrie.

— Dictează, zise ea, încercînd să pară supărată.

Milescu iar începu.

— Zi pe slovă : „Iubite domnule Ioane“.

Fata dete din cap, cu sîlnicie prefăcută, pe cînd Elena și Comăneșteanu rîdeau.

— Acuma nu te mai ascult. Am să scriu eu.

Și în adevăr, se așeză să scrie pe socoteala ei. După ce sfîrși puse scrisoarea într-un plic și o întinse lui Comăneșteanu, mulțumită cît nu se mai poate.

Milescu, repede, luă el scrisoarea.

— Mă rog să mă ierți, domnișoară ; eu sunt tutorul duminale. Cred că nu pot să te las să correspondezi cu tineri, așa sub ochii mei...

Anna rîdea liniștită :

— Zău, Nicule. Ce Pîcală ești ! Citește-o, dacă vrei. Spun lui Ion să pună casa la dispoziția d-lui Comăneșteanu...

Milescu sări în sus strigînd :

— Așa ?... Stai că te-am prins : de unde știai dumneata ce trebuie să scrii ?...

Anna rămase uimită. În adevăr, ar fi trebuit să nu știe. Văzîndu-i pe toți rîzînd, se înroși și mai tare. Elena veni spre dînsa, umflată de rîs, și zise și ea :

— Ba zău, Annicuțo, prin ce minune știai tu ce să spui în scrisoare ?

Milescu sărea prin odaie ca un clown, bătînd din palme și cîntînd :

— Am prins-o, am prins-o !... Ascultă la ușe !...

Anna vrea să se apere, da să zică o vorbă lui Milescu — acesta sărea și mai sus ; da să se adreseze Elenei, scră-sa nu-i putea răspunde de rîs. În cele din urmă, nemaștiînd cum s-o scoată la capăt, începu să plîngă.

Milescu, care niciodată nu ducea glumele prea departe, se opri din tîmbe și veni lîngă dînsa.

— Nu fii copilă, Annicuțo... Ești fată mare... Dacă plîngi, nu-ți mai aduc pețitori...

Ea nu răspundea. Toți tăceau acum. Situația devenea curioasă. Milescu mai încercă o glumă, care se prinse :

— Așa-i ea, fată simțitoare...

Anna ridică ochii către el, plini de o indignare așa de comică, încît Elena începu din nou a rîde :

— Parole d'honneur, Nicule, dacă vei mai vedea tu cravate de la mine...

— Bine, dragă, m-oi duce și eu la regiment fără cravată, ca regele Kalakaua...

Apoi, scoțându-și ochelarii, citi adresa de pe scrisoarea Annei : „Domnului Ion Paraipan“ așa zis și „Reacționarul dropicos“.

— Uite, dumneaei l-a poreclit.

După aceea dete scrisoarea lui Mihai.

Anna rîdea de porecla lui Ion și, pe furiș, își duse batista la ochi...

## V

Gara de la Filaret, ca și Gara de Nord, ca și toate gările din țară, erau pline de trupe, de material de război, de lume venită să-și ia rămas bun de la soldații ce plecau.

Comăneșteanu se prinbla încet pe peron, urmărind mișcarea mulțimei. Rugase pe ai săi de acasă să nu vină la gară, și astfel, singur, se simțea deja prins de puterea absorbantă a vieții militarești.

Trenurile plecau unul după altul, cu soldați sau cu material de război. Dorința guvernului era de a termina concentrarea armatei române pe Dunărea de sus, înainte ca armatele rusești să ajungă la rățeaua drumurilor noastre de fier din Valachia mică<sup>1</sup> și la cea dintre București-Giurgiu. După convenția încheiată la 4/16 aprilie între Mihail Kogălniceanu din partea guvernului român și baronul Stuart, agentul diplomatic al Rusiei în București, rușii trebuiau să fie tratați ca amici, cu condițiune de a respecta drepturile politice ale statului român. Așadar, ei puteau să se folosească de trenurile noastre ca și noi, plătind după o tarifă specială transporturile lor.

Trenul de la 5 era în întârziere din cauza unui regiment de artilerie, ce se încărca cu greu, pe linie. Ploua. Tunurile și chesoanele, puse în vagoane joase de pietriș, străluceau sub pică-

---

<sup>1</sup> *Valahia mică*, nume sub care era cunoscută, uneori, pînă în secolul trecut, Oltenia, spre deosebire de Muntenia, care era Valahia mare.

turile de ploaie, cu aerul de solemnitate aproape vie ce-l au în general gurile de foc. Soldații alergau de colo pînă colo, unii aruncînd mușamale peste muniții, alții trăgînd de lanțuri caii, ce nu voiau să se urce în vagoanele pe cari sta scris : *8 cai sau 40 de oameni* — cuvinte de o tragică ironie, în vremuri ca acestea, cînd, în adevăr, viața cailor devenea mai prețioasă decît a oamenilor. Zarva și strigătele erau la culme. Ofițerii, cu glugă neagră pe cap, chemau pe sergenții-majori spre a le da cele din arină ordine ; un caporal, care trăgea cu 4 soldați un vagon încărcat, spre a-l lega de tren, se da de ceasul morții că nu-l putea mișca ; un călăreț rotaș împingea de crupa calului său, vărsîndu-și veninul în înjurături colosale și dînd cu piciorul în burta lui, disperat că gloaba nu vrea să intre în vagon. O înfînitare de mici sentimente de cazarmă, grosolane și naive, se frîngeau de puterea covîrșitoare a realității ; caporalul care trăgea de vagon, fără să-l miște, era socotit ca cel mai voinic din regiment ; călărețul, al cărui cal nu vrea să-l asculte, trecea drept cel mai bun rotaș... Și peste toți curgea din văzduhul posomorît o ploaie învierșunată, dușmană, care desfunda drumurile, rupea podurile, inunda cîmpiile... Din cînd în cînd, soldații mai bătrîni, cazarmagii învechiți, își ridicau fruntea plină de sudoare către cer și invocau pe zcul tunetelor, cu figuri retorice pline de sudalme :

— Aoleo !... Sfinte Ilic !... mai continește-o cu ploile, că te spure !...

În sfîrșit, dete Dumnezeu și se urni trenul milităresc.

De îndată se auzi glasul conductorului strigînd :

— Poftiți domnilor : trenul pleacă pentru etc., etc.

Comăneșteanu își aprinse în fuga o țigară și se sui în vagon. Dar, pe cînd punea piciorul pe scară, văzu pe Milescu venind în goană spre el. Conductorii grăbiți, închideau ușile. Milescu apucă pe unul de ceafă, îl dete la o parte, și se urcă după Mihai :

— Mii de bombe ! că era să te scap !... Închipuiește-ți că viu în goana cailor tocmai de la gara Tîrgoviștei...



— Ce faci, omule ? dă-te jos, că pleacă trenul !...

— Las' să plece ; merg și eu cu tine.

— Nu face prostii, Milescule !...

— Să-ți tacă gura dumitale...

— Nu vezi că ești îmbrăcat civil !

Locomotiva fluiera. Milescu se uită repede la Mihai și apoi la sine însuși. Un moment păru zdruncinat în hotărîrea lui.

— Ai dreptate. Ce-i de făcut ?

— Dă-te jos, că nu-i nimic de făcut. Vino să te sărut și să-ți mulțumesc...

Și, fără să mai aștepte răspunsul celuilalt, îl îmbrățișe și-l împinse binișor pe scară. Trenul se mișca domol.

— Să știi că vîi și eu mîine, zise Milescu.

— Nu mîine. La 16, cum ne-a fost vorba...

— Ba viu mîine...

Comăneșteanu scosese capul pe fereastră și striga la el :

— Așteaptă să-ți telegrafiez de la Giurgiu.

De îndată ce se despărți de Milescu și rămase singur în vagon, Comăneșteanu se simți liberat de o mare greutate. Ca toți oamenii cu rude multe, trecuse și el prin toate momentele de nesiguranță, de nehotărîre, de frică chiar, pe care compătimirea neraționată a persoanelor iubite, le strecoară în sufletele celor ce merg să-și pună viața în primejdie.

Acum însă, singur, rămas stăpîn absolut pe hotărîrile sale, voi să deie drumul gîndurilor în libertate. Dar, pe neașteptate, se simți înrîurit de ploaia de afară. Dorea să treacă pe la Călugăreni ; dorea să vadă locurile mărețe, de unde stînga lui Mihai Bravu pusese pe goană hordiele turcești ; dorea să calce pe pămîntul sacru, în care plugul, răsturnînd brazda, scoate la iveală osemintele eroilor noștri !...

Vorbe mari !... Dar vorbe.

Afară ploua. Prin geamurile rău îmbinate se strecura vîntul subțiratec de primăvară. Cîmpul se întindea înviorat, cu pete negre de arătură, lîngă pete verzi de grîu de toamnă. Nici o

vietate pe pustiul înmorat. Rar, câte o căruță trasă la adăpostul unui copac, dar așa de singură și părăsită, încît parcă mărea pustietatea locului.

O vorbă curioasă de-ale lui Milescu răsări în mintea lui Comăneșteanu, fără nici o legătură cu momentul : *Anninatto*, cu doi *n* și cu doi *t*. Și numaidecît îi apăru imaginea Annicuței, ușoară ca o rîndunică. În adevăr că părea animată în vînt. Își aduse aminte de scrisoarea fetei și numaidecît o scoase din buzunar. Literele se înșirau una după alta, cam plecate înainte, fără tereremuri, ci numai cu niște cozi enorme pe la *t* și *f*. Ce caracter avea icoana ? Multă voință... Cine știe ?... Numele lui era scris drept, fără șovăire, cu niște aduceri de condei în cari parcă treceau mîngîieri de mînă. Ce prostii !... Comăneșteanu zîmbi. Evident, Anna Villarà îl interesa. De ce-l interesa mai mult decît Natalia ? Își aduse aminte de farmecul nespus cu care începuse a iubi pe Natalia ; de viața lor împreună ; de puterea sentimentelor de atunci, care părea eternă. Ce se făcuseră toate acestea ? O iubea parcă și acum, dar cu totul în altfel : îi era dragă pielea ei netedă, părul moale și ascultător ; îi era drag spiritul ei, repeziciunea cu care gîndea și simțea ; melancolia umilă cu care părea cîteodată că se desparte de lume și rămîne singură. Dar toate acestea nu se mai reinte-grau în unitatea morală a femeii iubite.

Și dacă se gîndea mai departe, în urmă, găsea și alte sentimente ca acesta, înecate în uitare. Va să zică trece cu adevărat totul ? Putem iubi și uita de atîtea ori ? Este schimbarea singurul lucru care cu adevărat nu se schimbă, singura lege ?...

Ca o mîngîiere discretă, în mijlocul acestei întristări nevinovate, păru a se desface, din pîcla depărtată a uitării, chipul Tincuței... Aceea rămăsese întreagă în sufletul lui, fără nici o știrbire, fără nici o durere în aducere aminte. De ce Tincuța rămăsese, și altele nu ? Fiindcă murise ?

Da, fiindcă murise.

Cine pleacă din lume e bun plecat, și niciodată, niciodată soarele nu va mai luci în ochii lui.

Și se simți încălzit de milă ; pieptul i se umflă cu putere ; deschise geamul de la vagon și lăsa ploaia să-i bată obrazul.

Trenul trecea în fuga pe lângă sate învăluite în ceață. Cireși sălbateci luminau fundul trist al zării cu mănunchi de flori albe.

El reveni la loc, își șterse picăturile de pe obraz și rămase cu batista în mână. O nespusă melancolie îi coprinse sufletul. Gîndurile se frîngeau neisprăvite. Imagini fragmentare treceau una după alta, ca niște umbre de păsări răzlete. Își aduse aminte de soră-sa. Chipul blînd al Sașei îl liniști, ajutîndu-l parcă să-și explice firea lui prin firea ei. Lui, viața îi era dragă ; și, cu toate astea, adeseaori se simțea aprins de doruri de o lume nouă ; adeseori neliniștea sufletească îl făcea să se creadă nefericit. Se lupta cu el însuși, căutînd să prindă firul judecății drepte : pentru ce nefericit ? Cîteodată i se părea că singura explicare a stării lui sufletești, era explicarea stării sufletești a întregului popor român din doine și poezii : o lungă, lungă și duioasă așteptare de copil rămas fără părinți, căruia babele îi spun că se coboară dintr-un tată frumos, venit de departe, și dintr-o mamă rămasă vădană și plecată în lume. Cea mai mare mîngîiere a lui, cînd nostalgia aceasta supărătoare i se prindea de suflet, era cîmpul, holdele întinse, vara, sau zăpada lucie, iarna. În desfășurarea dealurilor și a văilor de la Comănești, de cîte ori nu simțise el, copil, cînd mergea tăcut alături de Sașa, cum se destindea sufletul surorii sale !... Mai tîrziu, prin lumea largă, cînd se gîndea la Sașa, rămasă credincioasă pămîntului și singurătății, găsea că așa trebuia să fie, fiindcă asta era firea ei esențial românească. Iar acum, el însuși, ajuns în pragul maturității, înțelegea că-l prinde de pe urmă fondul de îngăduitoare tristețe, rămas de la strămoși, contra căruia în zadar încerca să lupte.

Și cum trenul mergea tot mai departe, se apropia tot mai mult de țelul călătoriei, în frămîntarea lui sufletească intra

elementul nou al războiului : acțiunea. Un moment de grijă supremă îl făcu să deschidă ochii mari, privind în gol, și să se întrebe : ce va face soldatul ?...

Trenul ajunsese la Giurgiu în amurg. Ploaia mai încetase.

Și aici, ca și la București, lumea umbla forfota prin gară. Parte din public venea să vadă sosind regimentele ce aduceau cu dînsele pitorescul vieții militare în campanie și mai cu seamă elementul siguranței generale : forța ; o altă parte venea după interese mai înguste, să expedieze cufere, să îngrijească de plecarea familiei spre locuri sigure...

În acest bazar curios de lume de tot felul ; de îmbrăcăminte de oraș, alături de îmbrăcămintea de țară ; de fesuri roșii, de tichii și șalvari bulgărești — uniforme dominau și erau simpatice tutulora. Rezerviștii, cu sacurile de gît, soseau de pe la stațiile intermediare, aducînd un aer de seninătate cîmpenească, ce ședea așa de bine maturității lor. Pe lîngă unii, cîte o mamă bătrîină sau femeia cu copilul în brațe, uitînd de jalea dispărutei și privind, aiurite, la mulțimea ce foia prin gară.

De cînd cu vestea că turcii au început să treacă noaptea Dunărea, privirile păreau a merge dincolo de ceea ce vedeau, căutînd parcă să descopere necunoscutul.

Comăneșteanu se duse în oraș să mănînce. Cele două oteluri mai de seamă erau pline. Un birjar soios îl colîndă tot tîrgul, pînă ce, la așa zisul *hôtel du commerce*, găsi o cameră liberă.

Din mijlocul curții, plină de murdării și băltoage, o scară de lemn, alunecoasă și dreaptă ca o scară de pod, ducea la *etajul I*. O unguroaică, roșie la față, cu tistimelul aninat pe creștetul capului, îl învîrți prin niște ganguri de scînduri, pline de noroi, și-l duse la nr. 7. Înăuntru, un pat de lemn mizerabil ; două scaune de paie, din care unul transformat în *lavoir*, cu un lighean de aramă și un ibric turcesc, elegant și neînțeles. Un aer de goliciune și sărăcie învăluia toate cele...

De acum începea farmecul vieții de ~~campanie~~ !...

Prinzi în oraş cu camarazi şi află că ordinele erau în parte schimbate ; că în loc de Frăţeşti, regimentul al 10-lea de dorobanţi trebuia să se întindă mai departe ; că un corp, format din batalionul al 3-lea de vânători, regimentul al 8-lea de linie, regimentul al 10-lea de dorobanţi şi regimentul al 5-lea de călăraşi, trebuia să ia poziţie pe linia Frăţeşti-Turbatu-Stăneşti.

Pe cînd ceilalţi vorbeau în fuga de Stăneşti, el asculta cu cel mai mare interes, descrierile locurilor... O nepăsare zgomoasă caracteriza convorbirea colegilor săi : preocupări puerile, o oarecare trivialitate intimă, cu aduceri aminte de café-chantant, cu expresii de şcoală : „ma'mă-si de răcan !“, „ce, domle, vrei să zici că Fanny cîntă mai bine decît Martens ?“ „hei, garçon, or îmi dai o frigăruie cumsecade, or îţi dau o pereche de palme“. Un chelner jidan se furlandisea de colo pînă colo, răspunzînd la toţi : „pronto, don căpitan, soseşte !“ şi turnînd cu amîndouă mîinile, dintr-o sticlă, borviz, iar din alta vin. Nici o preocupare de război, la ei, care erau chemaţi să facă războiul, pe cînd toată lumea cealaltă nu vorbea decît de asta. Parcă o conspiraţie tăcută îi unea pe toţi într-un singur gînd : să se bucure de ora prezentă. Cine ştie ce va aduce ziua de mîine !...

Comăneşteanu ieşi să tocmească un birjar pentru a doua zi, spre a-l duce la Stăneşti ; apoi se duse să telegrafieze lui Milescu.

## VI

În lumina limpede a unei dimineţi de primăvară, trăsura înainta de-a lungul Dunării. Zilei de ploaie urma o zi senină. Pomii din zăvoaie înălţau ramuri încărcate de flori. Lemnul-cîinesc părea învăluit în spumă de lapte ; cătina înfiripa frunzele sale ascuţite într-un liliachiu spălăcit. Prin cohalmurile Dunării, iarba, neagră-verde, era presărată de flori albastre.

Ici și colo cîte un piersic sălbatec înveselea priveliștea cu crângile sale de sorcovă roșie.

Din toată firea se ridica un inn de viață puternică spre soare.

De pe înălțimi se vedea întreaga panoramă a malului stîng : mici parcuri de artilerie adăpostite pe după dealuri ; corturi albe, fugînd în perspectiva unei linii nesfîrșite ; sate grămădite sub copaci fumurii.

De-a lungul drumului, trăsura întîlnea soldați de toate armele ; cai nărași de-a curmezișul șoselei ; săpători din secția geniului lucrînd la apărări : peste tot aceeași luptă a omului cu nevoile, ca și în gara de la Filaret.

De la o vreme, trăsura lăsă șoseaua și apucă pe o cărare ce șerpuia printre arături. Drumul, desfundat de ploi, era greu de tot. La fiecare pas, birjarul era amenințat să-și rupă arcurile, din cauza gropilor săpate în marginea lanurilor.

După vreo două ceasuri de muncă, ajunseră în preajma Stăneștilor.

De departe se vedea satul, așezat pe povîrnișul unei coline. Soarele bătea în acoperișul de tinichea al bisericii, făcîndu-l să strălucească, parcă ar fi fost de cristal.

Deodată birja se întîlni cu un șir de care, ce pînă atunci erau ascunse în vale, urcînd din greu la deal, care și căruțe bulgărești, de grădinari și agricultori, pline de bulendre, cu femei și copii deasupra. Nemaîncăpînd pe drumul îngust, se revărsaseră peste cîmp, prin arătură, spre marca disperare a unui domn, ce venea călare după dînșii.

Comăneșteanu făcu semn unui bulgar să oprească, dar acesta trecu înainte, împungînd în bivoli și mulțumindu-se a zice, „sosiescu turcili“ ; al doilea bulgar voi să treacă și el, dar Comăneșteanu sări în noroi și-l apucă de piept.

— Stăi, bade. Unde-ați pornit-o ?

Acesta, încăpățînat, trăgea înainte fără să răspundă.

— N-auzi, mă, bleotule ! Unde vă duceți ?

— Sosiescu turcili. Sîm la Bichetu.

-- Nu-i adevărat !

-- Sîm la Bichetu, zice acesta, cu accentul lui bulgăresc, vrînd să treacă mai departe.

Tocmai atunci ajunse și domnul călare.

— Mă rog, domnule căpitan, opriți pe infamii aceștia, că mă lasă în mizerie ; tot grîul e călcat în picioare. Le-a intrat, în cap că vin turcii... și toate acestea sunt numai imaginații de-ale lor... Lasă grădinăriele pustii... Înapoi, bleotule !

Cuvintele domnului de pe cal, cam radicale pentru grădinari, fură înțelese pe dos. Într-o clipă, cei de la carule din urmă înconjurară trăsura și deteră năvală spre călăreț, făcînd o gură pînă în slava cerului. Domnul de pe cal o rupse la fugă. O ploaic de noroi și de pietre îl petrecu, pînă ce nu se mai văzu. Apoi bulgarii se împrăștiară, fiecare pe la căruța sa, și o porniră din nou.

Comăneșteanu rămase nedomirit, uitîndu-se la birjarul jidan, căruia îi țîțîia inima de frică.

Scena se petrecuse cu o repeziciune extraordinară. Birjarul dete un „io“ la cai și cloșcăria o porni din nou prin hîrtoape.

Mulțimea asta speriată se ducea nebună încotro vedea cu ochii, de frica bașibuzucilor. Ar fi trebuit un regiment întreg ca s-o poată opri.

Cînd scăpătă din șirul carcelor bulgărești și dete la dealul Stăneștilor, trăsura ajunse de pe urmă pe domnul călare, care de astă dată era pe jos, cu calul de căpăstru, șchiop.

Comăneșteanu se opri din nou să vorbească cu el.

— Ce este, mă rog, cu oamenii ăștia ?

— Hei, domnule căpitan, grele vremuri am ajuns !... Bine, zău, c-au venit ai noștri la guvern, că ne prăpădeam... Uite, noi suntem fără ambiție, dar luptăm pentru o opinie... Mi-au șchiopat calul, mizerabilii... așa de-o idec... că cică vin turcii...

Cum vorbea el, amestecînd alandala cal și guvern și turci, Comăneșteanu îl măsura din cap pînă-n picioare. Scurt și gros,

cu pulpele strînse în niște carîmbi creți, cu o căciuliță pe ureche, roșu și apoplectic la față, semăna grozav cu „reacționarul dropicos” al Annicuței Villară. Oare să nu fi fost el ?

Mihai opri trăsura să-și aprindă o țigară. Vîntul îi stingea inereu chibritul. Domnul cu calul scoase din buzunarul vestei o bucățică de iască și i-o întinse.

— Poftiți, mă rog, că-i mai *inflamabilă*.

Mihai se uită la dînsul : semăna din ce în ce mai mult cu persoana imaginară a *reacționarului dropicos*.

— Suntem pe drumul Stăneștilor, nu-i așa ?

— Intrăm chiar în sat.

— Ești bun să-mi spui pe care parte sunt casele d-lui Milesescu... fiindcă am o scrisoare de la d-lui către d-l Paraipan.

Era să zică „către *îngrijitor*”.

— Șavem onoare, domnu căpitan ; noi suntem domnul Paraipan...

El era !

— Cu ce vă putem servi ?

Mihai îl rugă să se urce cu el în trăsură, și îi dăde scrisoarea. D-l Paraipan se uită la adresă, nedomirit.

— E de la d-ra Villară, zise Comăneșteanu.

— A, vezi așa ! Îmi trăsnea mie prin gînd, da', zic, poate, cine știe... Va să zică e de la cuconița. Lume bună, d-le căpitan... Că știi dummeta, moșia este a fetei... Eu unul pentru stăpîni trăiesc. Pentru coana Annicuța și-n gaură de șarpe intru... Dumneaci mă iubește ca o soră... Știi, eu cu politica !... Apăi dumneaci unde mă încurajează să îmbrățoșez cariera de deputat. Da' știi, mă simt eu fără carte, că cine n-are carte n-are parte... Este, d-le căpitan ?

— Da' cum să nu fie, d-le Paraipan. Eu sunt locotenent.

— Că noi suntem liberali de la răposata Goleasca. Că fata este Villaroaică despre tată, da' despre mamă e Golească curată.

— Așa ?...



— Păi, mă rog, logofeteasa Tinca Goleasca, de la cutremur, s-a măritat după un Golesc de la Pitești. Și numa după ce a murit Golescu de la Pitești și a rămas vădană, cu o fată, s-a dus în țara nemțească... Am fost și eu la Carlusbad, da' n-am înjurat ca atunci de când sunt. Mă rog, domnu căpitan, să mă ție numai cu șuncă de aia otrăvită !... Așa că mama coanci Annicuțe este Golească, și despre tată și despre mamă. Cum găsiți *pozițiunea* noastră ?

Comăneșteanu nu înțelegea.

— Cum, mă rog ?...

— Pozițiunea satului.

— A !... O găsesc frumoasă.

Frumoasă. Ce e drept, nu e păcat. Avem apă prin curte. Am făcut de trece iazul morii jur împrejur, ca la Tușnad... Da', mă rog, să mă iertați, cu cine avem onoare ?

Tocmai intra trăsura în curte. Mihai își spuse numele și regă pe Paraipan să citească scrisoarea.

Pe când acesta citea, o droaică de câini i se gudurau împrejur, sărindu-i pe haine. El da cu picioarele lui boante în văzduh, ca să se apere. Un băietan ca de vreo 15 ani, îmbrăcat cu pantaloni scurți, dar murdar și neșesălat ca un țigan, i se anină de spate, la un loc cu câinii, scotocindu-i prin buzunare.

— Tătică, dă-mi tabachera...

— Fugi, că te plesnesc !

— Pentru mama, doar nu pentru mine.

El, cufundat în cititul scrisorii, pe care se vede că o descurca anevoie, întinse tabachera unui câine. Băiatul se topea de râs.

— Copil fără educație !...

Băiatul își muta fălcile din loc rîzînd.

— Costică, ești un copil pervers... Dezleagă calul și du-l la grajd... Spune lui Ivan să vină-ncoace.

Ivan era argat în curte și bulgar la suflet. Începea și sfârșea toate cuvintele cu „nî“, ceea ce îi da un aer foarte bleot.

— Mi-am fost nî grîdinîu nî Cuștîndin.

Paraipan vra să s-arate teribil cu toată lumea.

— Ce-ai făcut la grădină la Constantin ?... Mergi de cere cheile la cucoană.

Ivan aduse cheile, și astfel putură intra în casele propriătății.

Pentru Comăneșteanu, deprins cu instalația de la Comănești, cu acareturile și grădinele moldovenesti de la Sarba, în cari proprietarii puneau toată îngrijirea și adesea și averea, ruinîndu-se, curtea boierească de la Stănești părea singuratecă și părăsită. Casele, joase, se întindeau în toate părțile, fără nici o linie de arhitectură ; curtea, plină de tot felul de lighioane, era neîngrijită ; în jurul puțurilor bălăceau porcii prin noroi. Se vedea bine că d-l Paraipan făcea mai multă politică decît administrație.

Și cu toate astea, așezarea locului era minunată. Pe o parte curgea iazul morii, strîns între două perdele uriașe de plop ; pe alta, grădina înconjura curtea cu pomi înfloriți. Un aer de simplitate tînără părea că învăluiește toate cele. Natura surîdea în pragul primăverii, cam tristă, cu o notă de melancolie binevoitoare, atît de scumpă sufletelor cu adevărat românești.

Înăuntru impresia era ceva mai bună. Mobile de lemn și de viță împletită, acoperite cu *cretonne* ; mese vechi, aduse pe vremuri cu cheltuială mare din străinătate ; canapele și sofale tot așa. Peste tot, mirosul de casă închisă de țară, în care scîndurile spălate, sulfina, pîinea din sofragerie, dau atîta caracter.

Aci se instală Comăneșteanu, singur, fericit de a-și putea aduna gîndurile, fără a fi supărat de nimeni

Încetul cu încetul, armata ocupa pozițiile ce-i erau date de Statul major. Batalionul lui Comăneșteanu se întindea împrejurul Stăneștilor. Între sat și Dunăre depărtarea era destul de mare, iar locurile adăpostite de dealuri și vâlcele. Prin gura torentelor și pe albia Vîjiitoarei erau împrăștiate pichete de soldați. Sentinelele pe de malul Dunării fuseseră retrase în interior, spre a nu mai rămînea pradă atacurilor îndrăznețe ale turcilor.

De îndată ce sosi, Comăneșteanu se prezentă maiorului Șonțu<sup>1</sup>, comandantul batalionului. Ca și dînsul, maiorul locuia în Stănești, la primar, deși, de fapt, își petrecea și ziua și noaptea pe cîmp.

Cel dintîi lucru ce-l impresionă fu prefacerea caracterului maiorului. Îl cunoscuse vesel, harnic, iubitor de lume și petreceri, iubitor de femei și de întîmplări galante, — iar acum îl găsea senin, răbdător și, mai presus de toate, cumpătat și bun. Ziua călare, noaptea pe jos, părea cel mai vînjos dintre oamenii batalioanului. Vorbea blînd și hotărît, privind parcă tot mai departe de clipa prezentă, senin și frumos ca un voinic din vremuri de demult.

Mihai era surprins, încîntat și fără voie stăpînit de comandantul lui. Cînd intra scara la Milescu să se odihnească, adormea de cele mai multe ori gîndindu-se la dînsul. Îi lăsa impresia unui cal arab pe care nu-l văzuse pînă acum decît la părăzi, gătit și mîndru, dar care acum îl încremenea prin înțelepciunea, prin puterea și prin focul cu care biruia și stăpînea pe toți. Se destinsese parcă în el nervul unei vieți nouă, de muncă neadormită și de generozitate.

În drumul ce-l făceau adesea printre pichete, maiorul ținea de regulă malul deschis. Comăneșteanu încerca să-l ducă pe la adăposturi.

---

<sup>1</sup> *Gheorghe Șonțu*, maior (n. 1851), originar din jud. Putna, chiar din Focșani, de unde era și scriitorul. La 25 ani este avansat maior și moare, în fruntea batalionului pe care-l comanda, acoperit de glorie.

— Ia să ne coborim mai jos, d-le maior, că trag turcii în noi ca în țintă.

El da din mână.

— Da' nu trag nimic. Și ei stau ca și noi ascunși după metereze.

— Ba uite că trag.

Tocmai fluierau gloanțele peste capetele lor.

Maiorul se opri în loc și se uită la locotenent zîmbind.

— Asta-i războiul, Mihai.

— Ba să mă iertați, d-le maior. De ce să mori de un glonț orb ?

El înălță din umeri și merse mai departe, coborîndu-se pe o cărare adăpostită. Aci se opri, scoase din buzunarul tunicii o tabacheră și aprinse încet o țigare.

— Toate gloanțele sunt oarbe, Mihai.

— Dați-mi voie, d-le maior : sunt oarbe fiindcă rar te ia la ochi inamicul ; dar cînd mergi în contra lui, și cazi de un asemenea glonț, te-ai dus să-l cauți și mori cu spor ; pe cîtă vreme așa, mori parcă te-ai fi împușcat singur, din greșeală.

Maiorul iar dete din umeri și mai făcu cîtiva pași ; apoi iar se opri.

— Crede-mă, Comăneștene, asta-i războiul. De la început pînă la sfîrșit, ți-ai pus viața ipotecă, și orice glonț, orb sau neorb, ți-o scoate în vînzare. Puțin fatalism nu strică... Și nu numai fatalismul te povățuiește să fii așa, ci și datoria de bun soldat. Ai venit să te bați, sau să te streкори printre gloanțe ?...

— La drept vorbind, d-le maior, am venit fiindcă m-ați chemat... și cred că așa sunt cei mai mulți. M-oi bate și eu, cînd o sosi momentul, dar vă mărturisesc că nu am nici o ură personală contra nimănui... Patriotismul meu se deșteaptă cîteodată sub formă de dor de trecut. Mi-e dor de strămoșii noștri, de Vlad Țepeș, de Ștefan-cel-Mare, de paloșe și de flamure...

— Asta-i literatură, Comăneștene.

— Ba zău nu. Așa simt eu. Accia se băteau fiindcă urau

pe dușmanii lor ; se băteau că să-și apere viața și averea. Da' noi ce-avem cu turcii ? sau turcii cu noi ? Dacă e vorba pe ură și iubire, în altă parte m-aș întoarce.

— Ia ascultă-mă, Comăneștene. Eu îți vorbesc ca soldat. Astăzi, mai mult ca oricând, valoarea oamenilor, a ofițerilor și a soldaților, hotărăște de soarta războaielor. Fiindcă cine pune în linie de bătaie 100.000 de oameni e sigur că va găsi în față cel puțin tot atâți inimiți, înarmați tot așa de bine, cu aceleași sisteme, cu aceleași secrete. Prin urmare, unde fiecare unitate este superioară (și mai cu seamă superioară prin forțe morale) unității din față, acolo e victoria. Ceea ce-mi spui d-ta despre strămoși sunt visuri de oameni fără voință. Toți vișătorii se-ntorc spre trecut, din lipsă de energie. Și eu citesc bătălia de la Rovine, dar în loc să pun mîna pe condei, îmi vine să pun mîna pe sabie. Ștefan-cel-Mare ?... Are să se nască !... Ochii înainte, în viitor ! pieptul deschis la gloanțe !... Am să cad, dacă mi-o fi scris să cad ; dacă nu, am să ajung unde vreau să ajung ! Și de voi cădea eu, au să ajungă alții.

Și punînd mîna pe umărul locotenentului, urmă înflăcărat :

— Nu știi ce bine îmi pare c-am intrat în război !... Mi se risipea viața în moliciune, între fuste și cărți de joc, într-un colț de provincie sau în altul. Uite, simțeam în mine putere cît în doi oameni, și nu mă pricepeam cum s-o întrebuițez. Cît eram mai tînăr, făceam pe fiecare lună cîte o trăsnaie... Ce spui dumneta !... Războiul este sfînt. Cine n-are pentru ce se bate trebuie să-și găsească cauze. Numai popoarele puternice se bat, și numai a celor ce știu să se bată este viitorul !... Tot umanitarismul modern e histerie curată.

Tocmai atunci ieși de după un cot de mal, un caporal, care rămase smirna înaintea lor.

— Să trăiți, dom' maiur !

— Ce este, băiete ?

— Au sosit de la Giurgiu niște *lotce*...

— Să poftească.

Caporalul făcu *stînga-nprè*, și dispăru. Maiorul urmă mai departe.

— Știi nemțește ?...

— Puțin.

— Vream să-ți spun că dacă e vorba de teorii umanitare, singura sectă de idealști pentru care am respect este aceea a nihilistilor și a anarhiștilor. Sunt nebuni cît poțestești, și aș fi gata să-i împușc pe toți cînd mi-ar cădea în mînă, însă nu din ură personală, ci din reacțiune, spre a opune o forță unei alte forțe. Dar mă-nchin lor. Accia se ridică împotriva unei tiranii absolute, sau împotriva tiraniei și mai absolute și mai mișelească a majorităților electorale ; se ridică împotriva inerției morale a claselor stăpînitoare. Ei aduc cu dînsii *voință*, care este secretul oricărei conștiinți individuale, a libertății lăuntrice, cea mai rară, cea mai grea de dobîndit din toate libertățile...

— Accia de a ucide fără rîmușcare...

Maiorul se opri un moment și se uită lung la locotenent.

— Bine... te știam, Comăneștene, om cult și cu mintea deschisă...

— Cred că așa și sunt, sau cel puțin doresc să fiu.

— Atunci cum de nu înțelegi că eu nu fac apologia nihilismului și a anarhismului, ci a voinței admirabile ce se găsește în acești oameni. Trebuie să înțelegi că dacă ei ucid fără rîmușcare, cum zici dumneata, au siguranța absolută că vor fi uciși și martirizați ; că nu ucid ca să fure ; că sunt idealști, că *spiritul care neagă* este o necesitate logică, într-o lume stricată pînă la măduvă, cum este o necesitate logică cuțitul într-o cangrenă. Ce-au fost toate revoluțiile, dacă nu *spirit negativ* ?

— Eu sunt conservator și nu aprob revoluțiile.

— Asta e o formulă goală. Le aprobi sau nu le aprobi, ele se fac. Rousseau a încercat o revoluție pacinică, distructivă și constructivă. S-a aruncat în mijlocul societății franceze din veacul trecut, ca într-o odaie în care se sinucide cu cărbuni un

disperat ; a spart ferestre, a dărâmat uși, a distrus cît a putut. Cînd a vrut să construiască, cu *Contractul social*, n-a făcut nimic. Dar privilegiile, prejudecățile, furturile, cruzimea lumii franceze din veacul al XVIII-lea au fost pentru totdeauna distruse. Voința este ce este, Comăneștene, crede-mă.

— Mă iertați, d-le maior, zise un sublocotenent ce sta de cîteva minute la o parte, aș avea un cuvînt să vă spun.

— Crede-mă, Comăneștene, voința este totul. Nu te teme de gloanțe și de moarte, nu urî războaiele, că prin ele și numai prin ele trăiesc popoarele... Ce dorești, domnule ?

— Au sosit niște *lotci* de la Giurgiu. Caporalul care a venit să vă ia ordinele cred că n-a înțeles bine lucrurile : sunt niște bărci...

— Și ce ordine am dat ?

— Ca să poștească...

Maiorul începu să rîză.

— Foarte bine : să poștească sănătoase. Să le coboare pe albia Vîjiitorii, Iordănescule, și pentru la noapte să fiți gata.

— Am înțeles, domnule maior.

— Du-te și dumneata, Comăneștene, de mănîncă și te odihnește, iar pe la amurg să te afli aici, că astă-seară ne botezăm.

## VII

Comăneșteanu, mergînd acasă să se odihnească, se gîndea la Milescu. Ce se făcuse ? Vrea să plece cu el din București, în furia entuziasmului ; vrea să vină a doua zi ; trebuia să vină la 16 ; și nu venise nici pînă acum.

Același om, Milescu. Cît îl ținea cineva în mînă făcea din el ce vrea ; cum îl scăpa din mînă, nu mai era de nici un temei.

Pe cînd tocmai trecea podețul de pe iaz, gîndindu-se astfel, zări printre plopî două birji în curte, pline de cufere, iar

în pridvor pe Milescu în uniformă, cu chipiul în mână, strigînd la Paraipan și la birjari :

— Mii de universuri și de tuncete !... ia cufărul de ureche, d-le Ioane. Nu așa !... nom d'une pipe !...

Cum văzu pe Comăneșteanu, începu să-i facă semne cu amîndouă mîinile, uitînd de cufere.

— Fetelor !... Elencuțo, Annicuțo, vine Comăneșteanu !

Elena și Annicuța ieșiră și ele în pridvor, îmbrăcate de drum, cum se aflau.

Comăneșteanu descălică încet, prins parcă deodată de un sentiment curios de neliniște. Se deprinsese a trăi singur, acolo, în casa Annicuței, gîndindu-se la dînsa. Acum, cînd o vedea în realitate, i se părea că icoana ideală fuge...

Milescu puse nota lui zgomotoasă în totul, îmbrățișînd pe Mihai, bufnind pe nări, pocnind din palme, — așa că reîntîluirea tinerelor femei cu noul amic, cunoscut de prea puțin timp și totuși intrat așa de repede în intimitatea vieții lor, se petrecu fără prea multă jenă.

Acoperită pe ochi cu un vâl des, Annicuța venise încet în urma soră-sei. Era palidă, rîdea fără pricină, se mișca în sus și în jos fără rost. Milescu o urmărea cu privirea peste tot, și din cînd în cînd se oprea din vorbă spre a-i zice :

— Ei, Annicuțo ?...

— Ce este ?

— Nu-ți ridici voalul de pe ochi ?

— Ba da.

Însă nu și-l ridica.

De fapt, Milescu, care observa pe cumnată-sa, era el înșiși fără echilibru stabil.

Abia ajuns, ar fi vrut să intre numaidecît în luptă cu turcii. Simțea ce impresie ciudată producea asupra lui Comăneșteanu, prin nehotărîrea spiritului său, și ar fi voit parcă să răscumpere, cu prețul chiar al celor mai mari jertfe, greșala de a fi venit așa de tîrziu la regiment.



— Ce facem, Mihai ? Turcii au bombardat Calafatul și Giurgiul ; ba ieri îmi pare au tras și asupra Olteniței...

— Am auzit.

— Ei, noi ?...

— O să le răspundem. Astă-seară trecem Dunărea.

— Bra-vo !... Fetelor, să deschidă cuferele și să-mi punăți la o parte lucrurile mele.

Elena rămase încremenită.

— Trecem deja Dunărea ?... întrebă ea, cu un accent de nespusă tristețe.

Annicuța, care își scosese pălăria din cap și asculta cu luare aminte, se făcuse și mai palidă decât cum era. Comăneșteanu se simți, ca și în București, cu soră-sa, mișcat de același simțimînt de milă și de descurajare, față cu înduioșarea femeiască. Femeile la război sunt o pacoste, gîndi el, încercînd să frîngă cu voința lui bărbătească valul de emoțiune ce i se revărsa peste suflet.

— *Trecem* : cine ? zise el ironic.

Elena se uită la el blînd.

— Așa este, noi nu putem trece, răspunse dînsa, gînditoare. Ce e de făcut ?...

Era atîta umilință în aceste cuvinte, încît Mihai se simți vinovat cu ironia lui, față de sinceritatea tristă a Elenii. De aceea, neștiind cum să dreagă lucrurile, se apropie de dînsa binișor și îi spuse că treceau Dunărea numai în recunoaștere, ca să mai sperie pe turci ; că la Rusciuc, comandantul Achmed-Kaiserli-pașa era prea îndrăzneț și avea nevoie de dovezi hotărîtoare, că nici nouă nu ne lipsește îndrăzneala, la trebuință.

Numele lui Achmed-Kaiserli-pașa răsună în auzul Elenicii ca o descărcătură de tun. Annicuța se apropiase de dînsa și asculta cu luare-aminte.

— Va să zică, cum trecem ?... pardon : cum *treceți* ?... întrebă Elena.

— Treceam la noapte, cu bărcile.

— Și după aceea vă întoarceți, zise Annicuța.

— Negreșit.

Comăneșteanu se uită la fată. Ea privea liniștit înaintea ochilor, ca și cum întrebarea ar fi fost o urmare firească a gândurilor. Elencuța zîmbi.

— Treceți cu toții, sau numai cine vrea ? urmă Annicuța.

— Treceam cu o mînă de soldați aleși.

Fata se uită la el, clipind din gene. Se vedea bine că mai avea ceva de întrebat, dar că nu îndrăznea. Elencuța îi veni în ajutor :

— Treci și dumneata ?

— Da. Am un maior cu care m-aș duce și în iad, dacă ar fi turci și pe-acolo.

— Ba bine că nu, zise Annicuța, cu o ușoară intonație copilărească : toți ar trebui să fie în fundul iadului.

Mihai și Elencuța rîseră cu plăcere de gluma fetei. Milesco, care se întorsese din nou să se lupte cu cuferele și cu Paraipan, voia să știe și el de ce rîd. Numai Anna rămînea serioasă.

Pînă la vremea mesci, se primblară prin curte și prin grădină. Anna cunoștea toate colțurile, toți pomii. Mergea ușoară de la o brazdă la alta ; întindea brațele spre crângile înflorite ale merilor ; punca vîrfurile piciorului pe cărămizi ce abia ieșeau din apă, făcînd totul cu îndemînare.

Tinerețea, care se necunoaște pe sine întotdeauna, era la Anna parcă mai inconștientă decît la alții, poate tocmai fiindcă era mai deplină. Toată persoana ei se desfăta într-o lumină de primăvară intensă. Din colorarea străvezie a pielii, din ochii limpezi, din gura veselă, viața se revărsa în valuri, ca un imn de mulțumire către atotputernica natură, ce o făcuse din plin. Toți cei dinprejurul ei simțeau înrîurirea acestei firi bogate ; unii o admirau, alții se temeau de dînsa, dar nici unul nu trecea fără să n-o vadă.

Comăneşteanu înţelesese de la început, cu prevestirea ce o dau de departe, în unii oameni sănătoşi, întâmplările vieţii lor viitoare, că Anna avea să prindă un loc în drumul lui. Acum, când o revedea din nou, parcă şi mai bogată de tinereţe şi mai hotărâtă în căutarea unei fericiri apropiate, era încredinţat mai mult ca oricând că Anna intra în sufletul lui, pe nesimţite, dar sigur, cum intră un obicei bun, ce răspunde unei năzuinţi a firei noastre. Căci acolo era secretul de care nu-şi da el seama : el credea că nu mai trebuie şi nu mai poate să iubească.

Şi, desigur, se înşela. .

Fiindcă în singurătatea de la Stăneşti, atât de plină de lumea reală a lucrurilor Annei, se înfiripase cu încetul un chip nereal, mîngîiat de izvorul nesecat al iubirei, ce curge în toate sufletele omeneşti. Când Anna veni să prinză, pe conturul său real, liniile figurei închipuite, portretele de-abia mai se-mănau. Dar, ca şi cum imagina adumbrită în singurătate ar fi fost mişcătoare şi neînchegată, se potrivi încetul cu încetul pe faţa limpede a Annei, pînă ce una şi alta deveniră una : Anna.

Iar fata simţea şi se bucura, şi, cum zice poetul, chema ca o fîntînă clară către liniştea verdelui fund :

*e splendon freddi e chiamano a i silenzi  
del verde fondo*<sup>1</sup>.

La masă, Milescu ceru lui Mihai să-l prezinte chiar în seara aceea maiorului Şonţu. Voia cu orice preţ să treacă şi el Dunărea.

— Crezi că o să prinească ?

— De ce nu ?

— Cum am stat eu, domnule, pînă acuma la Bucureşti, ca un dobitoc !...

— Ai avut şi afaceri, zise nevastă-sa, ca să-l îmbuneze.

---

<sup>1</sup> Şi strălucesc reci şi cheamă către tăcerile verdelui fund (ital.).

— Afaceri, vacs !... Am stat pentru partida de *écarté*. Am avut, domnule, niște *passe*, de m-am speriat. Cum intram la rînd, zvîntam *șuetele*. Toate ciurucurile s-au umplut de bani. Îmi era milă de bancheri și vream să plec. Da'crezi că mă lăsau băieții ?...

Comăneșteanu rămase uimit și nu se putu opri de a nu-i zice :

— Bine, Milescule, pentru asta ai întîrziat pînă acuma ? Elena și Annicuța se uitau în jos.

— Ce să fac, mon cher ?... S-au pus toți pe spinarea mea, au umblat pe la minister să-mi prelungească concediul. O comedie întreagă.

Apoi atinse pe nevastă-sa peste mîină.

— Făr' de Elencuța nici acum nu veneam... Sunt păcătos : nu pot spune omului verde în ochi : nu.

După aceea se sculă, cam stîngaci, și prinse a fluiera primblîndu-se de colo pînă colo.

— Annicuțo, cum e motivul din sonata noastră ?

— Care sonată ?

— Sonata noastră, de.

— Asta-i frumos ! Pentru tine toate sunt sonatele noastre.

— Sonata variată. Una singură e. Am găsit, am găsit...

Și trecu la piano, îl deschise sfîșîind căptușala cu care era acoperit, și prinse cîteva acorduri.

În lumina crepusculară a zilei ce murea, se ridică de pe clapele candidede ale pianului o armonie îndurerată, ce umplea casa de vibrații, creștea, creștea parcă să îndoiaie zidurile. În acordurile sfîșietoare ale unui marș funebru, vocea lui Milescu arunca tema despre care întreba pe Annicuța, cîteva note simple cîntate cu glas limpede de tenor, ce păreau ca niște petale de flori pe un mormînt.

Efectul fu imediat.

Cei trei, rămași la masă, plecară ochii în pămînt.

Muzica se opri. Milescu nu se mai auzea.

„Ce curios om !” gîndea Comăneşteanu, cînd fu din nou stăpîn desăvîrşit pe sine.

Elencuţei îi daseră lăcrămile. Îşi duse încet batista la ochi şi rămase cu capul plecat pe mînă.

— Du-te la el, zise ea Annicuţei.

Apoi adresîndu-se lui Comăneşteanu :

— E nenorocit... Simte că a greşit, întîrziînd prea mult.

Nu e vreo vină mare. Dar dumnevoastră, bărbaţii, sunteţi aşa de neînţeleşi în unele feluri de a suferi, încît nouă ne trebuie o practică specială pentru a vă pricepe. Amorul-pro-priu la dumneavoastră e fără margini...

Încerca să zîmbească şi nu izbutea.

— E atît de bun !... Aş fi voit să te rog... Mă tem să nu facă vreo copilărie. Sunt două săptămîni de cînd e aşa cum îl vezi, nemulţumit de el, dar fără putere de a lua o hotărîre. Îmi muşcam degetele că nu l-am lăsat să plece cu dumneata... Voiam să te rog să nu-l pierzi din vedere astă-seară, dacă treceţi Dunărea. Nu de alta, dar înoată bine, şi, cum sunt sigură că va căuta să-şi îndrepteze greşala cu cine ştie ce... nebunie eroică de-a dumnevoastră, te rog să nu-l laşi singur...

Ea tăcu. Comăneşteanu se uita la dînsa. O uşoară roşată i se urca în obraz. Se juca pe faţa de masă cu vîrful unghiei.

— Oare de ce nu vine ?... Nicule !

Din camera de alături vocea lui Milescu răspunse :

— Cu-cu.

Parcă toată invocaţia funebră a lui Beethoven se petrecuse cu un veac înainte. Milescu fluiera ca mierloii, cotco-dăcea ca găinele, ţipa, urla în toate felurile.

Elena se însenină.

— Copil ! zise ea rîzînd.

— Artist ! zise Comăneşteanu.

Elencuţa, care vrea să se scoale, se opri.

— Adevărat, zise ea încet. Pe ce pune mîna iese frumos. L-ai auzit la piano. Să-l auzi cîntînd din chitară, din flaut, din armonică.

— Da' nu-l știu eu !

Ea se sculă.

— Ce faci acolo, Nicule ?

— Mă-mbrac de bătălie, dragă. Comăneștene, ești gata ? Am zis să puie caii.

— Sunt gata.

— Unde e Annicuța ? întrebă Elena.

— Visează la stele. Ia vino, dragă, de m-ajută, că nu găsesc nici cravată, nici chipiu, nimic. Boul de Dumitrache ! O să-l mătur curînd-curînd. În valiza mea parcă au dat turcii !...

Nevastă-sa rîdea pe îndesatele, făcînd semne din ochi lui Mihai. Milescu mormăia singur :

— Bre !... zavera să fi trecut pe-aici și tot nu era învăl-mășeala asta. N-auzi, Elencuțo ?

— Ce vrei, frate ?

— Vacs !... Vreau să răspunzi la apelul nominal cînd îți poruncesc. Mă !... și femeile astea !... Nu te însura, Comăneștene...

Elencuța se duse repede la dînsul.

Mihai își aprinse o țigară și ieși în balcon.

Anna se primbla liniștită prin fața caselor, cu un șal pe umeri. Cum îl văzu, veni și se rezemă cu brațele de parmaclic.

— Cam întuneric astă-seară. Cum o să treceți Dunărea ?... Comăneșteanu se coborî lînga dînsa.

— Cred că dacă n-ar fi întuneric n-am trece.

Ea tăcu. Cea din urmă linie de lumină se lăsa pe după ploi, departe, ca într-un vis.

— Luna răsase tîrziu...

— În curînd o s-avem lună nouă.

Anna se uita la el, luminată de fanalul ce era aprins în balcon. Avea un aer preocupat ; ar fi voit parcă să-ntrebe ceva și nu știa cum să-nceapă. Făcu câțiva pași, urmată de Mihai.

— Am avut plăcerea să cunoaștem pe sora dumitale... prin d-na Cantă...

Comăneșteanu se opri locului.

Dînsa se întoarse spre dînsul, zîmbînd, pe cît se putea vedea.

— De ce ?... întrebă ea, curioasă.

— De nimic.

Anna îl luă binișor de braț.

— Îmi dai voie... Da, am avut plăcerea s-o cunoaștem. O adevărată plăcere, fără banalitatea ce însoțește asemenea vorbe. Se cheamă Sașa, da ?...

— Da...

— Pînă acum niciodată n-am dorit să fiu altcineva... De ce rîzi ?

— Eu ?!

— Poți să rîzi, însă e așa : pentru întîiași dată aş dori să fiu alta. Aș dori să fiu sora dumitale.

Comăneșteanu se înclină foarte ceremonios, deși nu-l vedea nimeni. Brațul fetii tremura și el însuși se simțea mișcat.

Anna se opri.

— Mă rog... nu cum înțelegi dumneata, zise ea.

— Eu nu înțeleg nimic rău...

— Vream să zic că aş vrea să fiu cum e sora dumitale... Știi că poate să vie să ne vadă — cu d-na Cantă.. Să ne dăm la o parte, că sosește trăsura.

Se dădă la o parte. Trăsura se opri în fața scării, în lumină. Paraipan era pe capră, lîngă vizitiu. Făcea zel.

— Uite ce prost e, zise Anna rîzînd.

— *Reacționar...*

— *...dropicos*, adăogă fata repede.

Apoi, încet :

— La revedere.

Comăneșteanu, fără să știe cum, îi luă mîna. Ea părea că simte mișcarea ce se făcea prin întuneric, și cu îndemîinare, dăde vîrful degetelor să i le sărute.

— La revedere, zise ea încet. O să vă întoarceți cu bine... Noi o să vă așteptăm...

Apoi, ea și cum s-ar fi temut să nu fi zis prea mult, adăose :

— Sunt sigură că Elencuța așteaptă pe Nicu...

## VIII

Mai multe nopți de-a rîndul lucraseră soldații în albia Vîjiitorii, ca s-o adîncească și să ajute astfel apele Dunării de a se urca la deal, pînă la un cot. Plouase de curînd și torentul aducea cu dînsul mîlitură. Ceca ce munceau noaptea se astupa ziua. Goi pînă la brîu, plini de noroi, oamenii trăgeau ca la prașilă, mai cîntînd, mai înjurînd, după fire. Într-un zăvoi de cătină ardea focul de vreascuri, mititel și pipernicit, ca să nu se vadă de pe malul turcesc. Soldații se pîrpăleau la flacără. Unul, rezemat într-un cot, mormăia din fluier ; altul, pe vine, răsucea o țigară ; un al treilea își încălzea palmele. Un biet țigan, printre dînșii, se văita de-un dinte.

— Scoate-l, măi Sticlete, că-ți crește altul.

— Păi, l-aș scoate, nea Petreo, dar pînă să-ți iasă din-te, ți-a ieșit și sufletul !...

— O fi de lapte, măi.

— Pune-i niște praf de pușcă, țigane, și dă-i toc, zise caporalul, care-și răsucea țigara.

Țiganul se uita cu jînd la el :

— Haoleu, domnu căprar, ca tare-aș mai trage și eu un fum.



— Dacă ai tutun, îți dau eu foiță.

— Doar să vînd pe taica la drăgaică.

Glumele cădeau în piroteala nopții. Munca n-avea spor, oamenii își sleiau puterile degcaba.

Comandantul batalionului inspectase lucrările și înțelesese că ideea adîncirii albiei era curată pierdere de vreme. De aceea, poruncise oamenilor să părăsească lucrul.

În seara de 28 aprilie, luntrele lipovenesti fură scoase pînă în gura Vijîitorii. Un pîlc de vreo 60 de soldați, aleși printre cei ce știau să înoate, fu coborît în prundul gîrlei, numai cu puștile și patronașele.

Luntricele negre, cu fundul ascuțit și vîrfurile întoarse în sus, erau greu de încărcat. La cea mai mică atingere se plecau pe o parte.

Ofițerii dădă ordine să le tragă jumătate pe uscat : cei mai greoi se urcă astfel ; cei mai sprinteni le împinseră în apă și săriră în ele din fuga.

Totul se făcea în tăcere. Nimeni nu vorbea decît cu grije, și prin șoapte.

La a treia barcă, o palmă solemnă răsună în liniștea nopții. Maiorul se apropie de grupul de unde pleca zgomotul.

— Ce este ? întrebă el supărat.

— Să trăiți, domnu maiur, soldatul Ion Savu nu vrea să intre în luntre.

— Unde ești, măi băiete ?

— Să trăiți, aici suntem.

— De ce nu vrei să mergi ?

— Ba vrem, să trăiți, da' nu putem.

— De ce nu poți ?

Soldatul o dăde prin singular :

— Îmi vine amețea, să trăiți, că taica a murit înecat în Siretiu.

Milescu, care era cu Comăneșteanu la spatele maiorului, zise încet lui Mihai :

— Grozav i-aș da două palme sergentului care l-a bătut !...

Maiorul se gîndea.

— Unde-i sublocotenentul Iordănescu ?

— Aici, domnule maior.

— Aprinde felinarul.

Sublocotenentul se cam foia.

— Să nu ne vadă, d-le maior.

— Aprinde, domnule, și nu răspunde !... Ți-e frică să nu te mănînce turcii ?...

Sublocotenentul aprinse felinarul, ținîndu-l tot cam pe după dînsul. Maiorul porunci din nou :

— Să vie patru oameni. Sergent, ia-l !

Soldații puseră mîna pe Ion Savu și-l ridicară pe sus, aruncîndu-l în luntre ca pe un sac. Maiorul zise încet către Comăneșteanu :

— Altfel, ar trebui să-l împușc.

Milescu încremenise. Toată simpatia ce simțea pentru maior dispăru deodată. Se urcă în barcă, moleșit ca o bleandă.

De îndată ce fu lîngă Comăneșteanu, se plecă spre el și îi zise la ureche :

— *Mon cher, votre commandant me dégoûte.*

Comăneșteanu îl atinse pe umăr.

— *Allons, allons...*

— Mi-ai spus că e bun, că e iertător... Asta îți este bunătatea ?

— Nu putem vorbi acum, dar fii încredințat că așa trebuia să facă. Războiul nu se poartă cu milă și cu dulcegării sentimentale. Închipuiește-ți că, din cei 60 de soldați, la 30 le-ar fi venit amețeală...

Milescu dete din cap...

— Ești *terre à terre* astă-seară.

Comăneșteanu zîmbi și nu mai răspunse.

Luntrele, înșirate una după alta, merseră o bucată bună pe lângă malul românesc, în susul apei, ca să nu le ia curentul și să le ducă prea jos, unde Dunărea se desfăcea în mai multe brațe.

La un semn al maiorului, vîslașii repeziră luntrele în și-oiul apei. La început, lopețile făceau zgomot, pliscăind degeaba, ca și cum ar fi fost mînuite de copii. Soldați născuți și crescuți pe baltă, se simțeau neîndemănateci.

— Ce dracu, mă, Bercule, zise unul încet, parcă trag în nisip...

— Ia-o domol, Stănică. Zi-i ici cu mine : una, două...

Un „sîiît !“ poruncitor se auzi de la luntrea din cap, unde era maiorul, și nimeni nu mai suflă.

Soldații simțeau alicneală la inimă, parcă n-ar fi mîncat de două zile. Tăcerea, întunericul nopții, gîlgîitul șopotitor al ochiurilor, neliniștea pe cei mai mulți. Apa curgea pe nesimțite. Ici și colo străluciri neînțelese se răsfrîngeau în rotocoalele untdelemnii ale Dunării. Scipiri depărtate de stele se încrețeau pe unda mișcătoare.

Tăcerea devenea absolută ; dar cu cît ea creștea mai mult, cu atîta lumea părea că fuge mai departe 'de cei din luntre. Un caporal întrebă încet pe Comăneșteanu :

— Să fie oare zecce, domnu locotenenent ?

Un zgomot surd, venit ca din funduri de pămînt, începea să învăluie tăcerea nopții. Se auzi glasul maiorului :

— Să se schimbe oamenii de la lopeți : unul cînte unul. Ordinul trecu din luntre în luntre.

— Să se schimbe oamenii de la lopeți.

După cîteva minute, același glas poruncea :

— Mîna'!...

Brațele odihnite dau putere nouă bărcilor. Zgomotul surd creștea : ajunseseră în mijlocul Dunării, unde apa venea furioasă, clocotind și rostogolindu-se. Nimeni nu se mișca.

Milescu se îmbunase. Cerul, împede, îl furase de pe pământ. Alunecase în fundul bărcii, între doi soldați, urmărind cu ochii și însemnând în gând constelațiile.

Comăneșteanu se simți deodată atins pe genunchi :

— Uite, Mihai, ce frumos răsare Antares din ape...

Soldații ridicară capul. În adevăr, o minunată stea roșie scăpăra din lumine.

— S-a aprins de tot, bat-o vina ei !... zise unul din oameni.

Toți ceilalți se uitară spre cer, înfiorați ca de spaimă. Un chiot lung răsună în văzduh. Ce putea fi ?

— O baghiță, zise un soldat.

Clocotul apei scădea pe nesimțite. Tăcerea nețărnută îi lua locul. Se apropiau de malul celălalt, și fiecare om simțea că pământul nu mai e departe. Fără ordin, vîslașii trăgeau mai încet din lopeți.

Luntrea maiorului se oprise. A doua veni lîngă cea dintîi, a treia lîngă cea de a doua, și astfel toate, la linie înaintau cu băgare de seamă.

Deodată una din bărci se izbi de ceva tare, iar oamenii fură zguduiți cu putere. Se auzi un lătrat de cîine.

— Am ajuns la mal, zise maiorul.

Se sculaseră toți în picioare.

— Să se coboare unul în apă binișor.

Ordinul nu fu executat destul de repede. Un moment de nedomirire păru că stăpînește pe toți. În fine, cineva sări.

— Suntem aproape pe uscat, domnule maior, zise o voce prin întuneric. Văd un foc la deal...

— Cine-i ăla ?...

— Milescu, răspunse Comăneșteanu maiorului.

— Să se coboare oamenii binișor, și după mine !...

Se auziră cîteva pliscăituri de apă, cum săreau unii soldați.

— Iordănescule !

Mai multe glasuri repetară încet : „d-l sublocotenent Iordănescu“. Ofițerul veni spre maior.

— Dă-mi felinarul. Dumneata să rămâi cu luntrile. Vîslașii să nu se miște de la lopeți.

— Am înțeles.

Maiorul aprinse felinarul, care fusese acoperit, cu neîndămînare, pe toate laturile, cu postav negru.

Cele din urmă ramificații ale munților Dobrogiei, la Dunăre, se urcau pe nesimțite, așa că focul pe care-l vedeau acum la deal păruse soldaților români o stea.

Oamenii mergeau în tăcere, cu băgare de seamă. Lumina focului, care împrăstia, departe, o roșeață de jeric ; streasina unui bordei ce se vedea în apropiere ; văile și dealurile ; fantasmagorica licărire a fanalului, -- făceau pe soldați să se creadă pe lumea cealaltă. La unii li se părea că visează ; la alții le venea să chioie. Toți strîngeau pușca cu nădejde.

La o depărtare de vreo sută de pași, cîinele care lătrase se repezi furios spre oameni. O descărcătură de pușcă hui pe văi, iar cîinele, străbătut de un glonț, sări în sus și căzu jos mort. La moment, o altă descărcătură răspunse de la turci.

Atunci, fără ordin, fără regulă, soldații se aruncară asupra bordeiului. În față, erau două gherete de scînduri : amîndouă fură făcute fărîme, iar sentinela ucisă, călcată în picioare. Într-o clipă, focul fu animat de streșinele colibeii. Rogozul se aprinse, pîrîind.

La lumina flăcărilor, un strigăt asurzitor se înalță pe malul tînit al bătrînului fluviu. Parcă o trebuință sufletească de a zbiera coprinsese pe toți oamenii aceia, ce tăcuseră atîta timp.

Însă, ușa bordeiului nu se deschidea. Un sergent îi dăde o formidabilă lovitură cu patul puștii, iar ușa sări din țîțîni. Dar pe loc, el fu trîntit la pămînt, și în același timp trei oameni, ca trei tigri, țîșniră din groapa bordeiului, trăgînd focuri într-aiuri și fugind. Doi fură uciși în mers, iar unul,

prins viu, fu ridicat pe sus și dus către acoperișul ce ardea, spre a fi aruncat în flăcări.

Totul se petrecuse cu o repeziciune extraordinară.

Maiorul puse mîna în pieptul unuia din soldații ce voiau să arunce pe turc în foc :

— Înapoi !...

În fuga impresiilor băgă de seamă că era tocmai cel cu ameteala de pe mal.

— Înapoi !... strigă maiorul din nou ; la bărci !... Locotenent Comăneșteanu ! să se formeze coloana de marș !

Turcul fu legat cobză și luat la vale.

— Să n-aud vorbă ! repetă maiorul. Locotenent Milescu ! treci în capul coloanei. Comăneștene, sunt toți oamenii ?

-- Cred că da, domnule maior.

— Marș !...

Soldații se așezară la rînd, și coloana porni în urma felinarului. Supunerea și disciplina îi lua din nou în stăpînire : trecuse momentul de nebunie furioasă, cu care se aruncaseră asupra sentinelei turcești.

Tocmai cînd intrară din nou în bărci și porniră înapoi, Milescu păru a-și reveni în fire. Cît ținuse învălmășala, el parcă visase sau murise. Nu-și da seama de nimic, nici ce făcuse, nici ce gîndise. Cîte o pată de imagine îi revenea în minte, ca dintr-un trecut depărtat : focul, reflectat de apele Dunării, sau capul stîlcit al turcului din gheretă. Asta era războiul ?...

## IX

A doua zi și zilele următoare, Milescu continuă a fi ca și mai-nainte, vesel, zgomotos, dar parcă nu destul de natural pentru cine-l cunoștea bine. Elena îl urmărea cu privirea peste tot. Îl rodea ceva. Să fi fost părerea de rău de

a fi părăsit deprinderile lui din București ? sau nepotrivirea celor ce gîndea el despre viața de campanie cu ceea ce era ea în realitate ? Poate din toate să fi fost cîte ceva.

Nevastă-sa își aducea aminte că Milescu revenea de la toate concentrările cu aceeași neliniște sufletească. Parcă activitatea oamenilor cu voință și hotărîre deștepta o părere de rău ironică în natura lui nehotărîtă ; parcă disciplina grosolană a armatei, cu supunerea ei oarbă, cu diferențierea indivizilor după gradele de la tunică îl umplea de milă pentru cei de rînd. Ocare ar fi fost pricina, Milescu, în asemenea împrejurări, se închidea în odaia lui de lucru și trăgea din armonică pînă s-o rupă ; umplea văzduhul de fum și scurătorile de capete de țigară ; se primbla dintr-un colț într-altul, fluierînd. Desigur, lumea, atunci, i se părea alcătuită rău.

Dar zilele treceau înainte ; evenimentele se alungau unele pe altele, grave sau glumețe, după îmbinarea cauzelor. Comăneșteanu iubea pe Annicuța, așteptînd venirea Nataliei ca un aiurit ; rușii se apropiau de Dunăre pe toate liniile ; maiorul Șonțu plăcea la toți, chiar și lui Milescu ; Paraipan era mai reacționar ca orînd. Numai natura plutea nepăsătoare pe deasupra tuturilor, legînd trecutul de viitor, nimicul de nimic, printr-un singur punct al conștiințelor omenești, acela pe care cu toate astea oamenii pun așa de puțin preț și pe care numai cei ce iubesc îl înțeleg : momentul actual.

Luna lunei de mai se urca în limpezițiunea nopții, ca un vis frumos în somnul unui suflet tînăr ; plopii dormeau pe iaz ; apa curgea la vale, desfătîndu-se în luminișul ce-i mîngîia fața.

Comăneșteanu și Annicuța se primblau prin curte, prinși de braț. Ei tăceau. Ochii lor se ridicau spre lună, involuntar, atrași de taina discului ceresc. Fiecare simțea în sine atîtea porniri frumoase către celălalt, și cu toate astea nu îndrăznea să le spună, jenat parcă de mărturia luminei.

— Ce curioasă e luna ! zise Comăneşteanu. Mă farmecă şi mă hipnotizează. Aş avea parcă atâtea lucruri să-ţi spun, şi nu îndrăznesc.

— Nu-i aşa ? adăogă Anna repede, ca şi cum vorbele lui ar fi răspuns, întocmai, gândurilor ei.

— Şi, cu toate astea, trebuie să-ţi spun. Trebuie să-ţi spun că viaţa îmi pare din nou atrăgătoare, că mă simt înviorat ; că fac totul din plin. Dumneata eşti cu mult mai tânără decât mine, şi poate nu înţelegi toată frumuseţea ce mi-a revărsat-o în suflet iubirea mea de astăzi, fără umbră de părere de rău sau de tristeţe...

— De ce tristeţe ?... întrebă Anna, nedominită.

El zîmbi, uitîndu-se la dînsa şi strîngîndu-i mîna la piept.

— Cum să-ţi explic ?... Numai cine iubeşte drept şi cinstit simte deplinătatea unei asemenea bucurii.

Anna se plecă sub obrazul lui şi, jumătate glumind, jumătate seriosă, îl întrebă :

— Da' se poate iubi şi nedrept ? şi necinstit ?...

— Nu se poate. Cine iubeşte aşa, nu iubeşte.

— Atunci ?...

Zicînd acest „atunci ?“, ochii ei străluceau, de viaţă şi hotărîre, gata parcă să scapere scînteii de ură. Comăneşteanu se opri în faţa ei, îi ridică părul de pe frunte şi o privi lung.

— Ce minunată eşti !... Ai un portret care să-ţi semene ?

— Da.

— Poţi să mi-l dai ?

— Da, însă la ce o să-ţi servească portretul ? N-o să mă ai pe mine întotdeauna ?...

El o privi din nou în rotunjimea senină a chipului, şi nu răspunse. Era într-însa, ca în toate femeile sănătoase, ajunse la deplină dezvoltare sufletească şi trupească, o instinctivă pornire împotriva a tot ce e nesigur, a tot ce e vag şi fuge. Pentru ce umbra unui portret ?



În privirea lui și-n privirea ei, se încrucișau două dorinți : a lui, trecînd peste capul fetei și pierzîndu-se în lumea nematerială ; a ei, oprindu-se în el.

Anna îi luă mîinile și i le strînse cu putere :

— O să mă ai întordeauna, întordeauna !...

Apoi, dusă ca de o forță căreia nu-i putea sta împotrivă, se aruncă la pieptul lui, tremurînd :

— Nu-i așa ?...

Din cerdac, glasul lui Milescu bătea toba ca la mezat :

— Bîrr ram, bîrr ram... Areci o dată ! areci de două ori ! și de... trei !

Anna se depărtă de Mihai, cu o repeziciune de fulger și fu numaidecît stăpîină pe sine :

— Iaca și Pîcală.

Milescu se puse să alerge prin curte, strigînd :

— Ia o parte, domnilor, că trece trenul.

Apoi, se duse buzna la Anna și Mihai, îi luă pe amîndoi de cîte o mîină și dete cu ei o fugă pînă la podeș. Elena și maiorul veneau în urmă.

Ajuns la pod, Milescu se opri deodată. Apa curgea în bătaia lunii, plină de luciri misterioase.

— Pii !... ce frumos e !... Annicușo, cheamă pe Elencușă și pe maior.

Se așezară toți cinci sprijiniți de răzămătoarea podeșului. Milescu tăcea.

— Ce miros de răcoare și de primăvară ! zise Elencușă. Nu mi-ai spus nimic, Nicule, de impresiile tale de pe Dunăre.

— Ce să-ți spun, dragă ?...

Elencușă se uită la el. Părea plecat.

— Nicule, adio.

— Salutare, Nicule, zise Anna rîzînd.

El se uita la ele și zîmbea. Glumele nu se prindeau. Puterea farmecului naturii îi înrîurea pe toți.

— Ce mare artist ar fi cel ce ar putea să facă un asemenea tablou ! zise maiorul.

Anna se uită la soră-sa, sperând să întâlnească o privire ironică. Elencuța însă, părea cufundată într-o dulce melancolie, fără să vadă și fără să audă.

Milescu vorbea singur, probabil zicea vreun vers.

Elencuța, veni lângă el :

— Zi tare, Nicule.

El se uită la dînsa :

— Ce să zic ?

— Ce spuncai adinecoare ?... Știu că nu vei fi vorbind singur.

El își trecu brațul sub brațul ei și îi rosti încet :

„Un castel pe malul mării“...

Annicuța asculta.

— Tare, tare, zise ea.

„Un castel pe malul mării  
Preajma codrilor o ține,  
Domn pe legile uitării  
Amintirilor din sine.

Stă domnița de-o vecie  
În castelul din pădure,  
Așteptînd mereu să vie  
Făt-Frumosul ei s-o fure.

Vin, coboară din poveste,  
Făt-Frumos, pe-un corn de lună ;  
Fii ce ești, și ce nu este :  
Trup iubirei de nebună.

\*

Trec castelului prin față,  
Plutitori pe drum de spume,  
Doi lunateci prinși în brață,  
Doi nebuni ce fug de lume.

El vislește ; ea, de frică,  
Stă la pieptul lui, tăcută ;  
Cînd lopețile ridică,  
El se pleacă și-o sărută.

Doamna din balcon îi vede...  
Ea se-ndoaie... cade parcă...  
Și adio !... Doamna crede  
Că e dînsa cea din barcă“.

Anicuța sări :

— Cum ? cum ? Ia mai zi o dată.

Maiorul asculta, plecat de tot pe răzămătoarea podului.  
Milescu suflă în ochelari, cum făcea întotdeauna la vremuri grele, și zise din nou poezia.

Chipul maiorului se luminase de tot. Pe fruntea lui înaltă se juca lumina, dîndu-i scipiri de fildeș.

— Ce minunate sunt unele vorbe din graiul omenesc !... zise el domol lui Comăneșteanu.

— Mă tem că sunt numai vorbe, răspunse Anicuța.

— Nu știu. Ar trebui s-o mai aud o dată sau s-o citesc. Dar chiar așa dacă ar fi, vorbele astea sunt atît de evocative, încît eu văd castelul, văd pe domnița nebună, văd pe înamorați... „Preajma codrilor o ține“... Minunat !

— Da, da. Însă pe urmă ?... Cum vine pe urmă, Nicule ?  
El repetă încet :

„Domn pe legile uitării  
Amintirilor din sine“...

— Poftim !... Ce-nsemnează asta ?... „*domn pe legile uitării amintirilor din sine*“... Dar la sfîrșit : *cade parcă*, și adio, salutare, domnițo, că-i trebuie omului rimă la *barcă*.

Maiorul se încălzea.

„*Domn pe legile uitării amintirilor din sine*“ e foarte frumos ; numai, trebuie înțeles. Poate că rima de la *barcă* cu *parcă* să fie cam îndrăzneată, deși e perfectă. În schimb

însă ce adevărat trec ei în barcă, unul în brațele altuia... „Cînd lopețile ridică...” Cum zice ?

Milescu repetă strofa. Comăneșteanu se plecă la urechea maiorului.

— Vrea numai să-l supere.

Annicuța urmă :

— Dar juncle Făt-Frumos, ce-i cu el ? S-a coborît călare pe-un corn de lună... ca să fie ce nu este... Nicule, nu ți-e bine ?...

Milescu zîmbea, fără putere de a răspunde. Știa că Annicuța glumește, dar totuși îi venea cam peste mîină s-o audă bătîndu-și joc de sufletul lui. Elencuța suferea de-a binele. Ea vibra la tot ce era vers sau muzică, fără să înțeleagă adesea toate cotiturile. Cu un obraz necăjit, se uită la soră-sa ca la un dușman.

— Va să zică nu vă place, încheie Milescu.

— Mie îmi place foarte mult, zise maiorul.

— Îmi pare rău. Voiam să vi-l și cînt...

— Te rog, Nicule. Haidem la piano, adaogă nevastă-sa.

— Dacă nu place la toți, nu.

Milescu se uita la Anna și la Comăneșteanu, ca un copil fricos la părinți. Mihai se duse la el, îl luă de braț și-l îndrumă spre casă.

— Să-mi spui încă o dată poezia.

Anna se ținea după dînșii :

— Vai de noi !... încă o dată !... zise ea cu un aer comic.

Milescu se opri. Își pierduse răbdarea.

— Așa faci, urîto ? Lasă că-mi mai cazi dumneta în mîină... curînd-curînd. Ca mîine vii să-mi ceri consimțimîntul ; și nu ți-l dau.

Annicuța sărea și cînta.

— Nu-mi pasă : sunt majoră.

— Da, da, majoră !... Ai să fii minoară toată viața ta... Și ce vorbesc eu de consimțimînt !... Parcă te vrea cineva ?...

Comăneşteanu mi-a spus verde, în ochi, că nu te ia... Alţii idem....

— Eu n-am spus nimic, zise Comăneşteanu.

Anniciuţa bătu din palme.

— Şi chiar aşa dacă ar fi, dumneata nu poţi să te însori.

— De ce ? întrebă Mihai rîzînd.

— Fiindcă mai eşti însurat o dată. N-ai o casă de copii la Paris ?...

Comăneşteanu izbucni într-un hohot de rîs. Anniciuţa se opri se şi se uita la el.

Maiorul veni repede înaintea lui Comăneşteanu şi-l opri un moment pe loc :

— Iată o lecţie de strategie.

Anniciuţa care, cu firea ei vioaie şi ironică, era gata să zîmbească de teoriele maiorului, rămase şi ea nedumerită de înţelesul vorbelor lui. Parcă, în adevăr, toată siguranţa cu care ataca dînsa pe Milescu nu mai avea nici un elect, de cînd se mărginea numai să se apere ; iar Milescu, care fusese aşa de slab în apărarea poeziei, devenea primejdios atăcînd. Constatarea acestui adevăr, în loc să îndemne pe Anniciuţa a deveni din nou agresivă o făcu, printr-o instinctivă pornire a sufletului femeiesc împotriva a tot ce e acţiune violentă, să dea înapoi. Milescu, dimpotrivă, dăde năvală înainte :

— Lasă, jupînişo, că ne răfuim noi... Ți-ai mai comandat rochii vătuite ?...

Elenuţa rîdea din toată inima. Anniciuţa se întoarse către soră-sa :

— Rîzi ! că tare e de spirit.

— Da' ce crezi, Mihai ?... urmă Milescu : tot ce e pe dînsa e fals... Şi nu-ţi mai spui că e şi şchioapă.

Anniciuţa venise în faţa lui, cu mîinile în şolduri, parcă ar fi vrut să se arăte cît era de bine făcută, şi da din cap.

— Nu crezi ? zise Milescu lui Mihai. Vino-ncoace, domnişoară.

Apoi, cu tocul de la cizmă, trase o linie lungă pe pământ :

— Te rog. Dacă nu e adevărat, umblă pe linia asta.

Annicuța, sigură de sine, se așeză în capul liniei. Ceilalți priveau.

— Să nu ieși de pe linie !... strigă Milescu... *Avanti !...*

Fata făcu câțiva pași repezi. Cumnatu-său o opri.

— Nu așa, puiule. Încetinel. Și ia-o de-a capo.

Annicuța veni din nou în capul liniei și porui încet, parcă ar fi umblat pe frînghie. După patru pași, puse piciorul alături.

Milescu bătu din palme.

— Am înțeles.

Apoi se întoarse țanțoș către Comăneșteanu.

— Adevărat e, domnule, că-i șchioapă ?

Annicuța, nervoasă, rîdea, și revenea cu încăpăținare pe linie. Cu cît devenea mai nervoasă, cu atîta umbla mai rău. Ceilalți rîdeau. Milescu se uita la ea serios :

— Are haz. Pare șchioapă de-a binele.

Apoi se duse la dînsa și o luă de mîină.

— Acuma destul.

Fata se smuci din mîina lui și încercă din nou să umble pe linie. Dar acum era atît de aprinsă, încît nu putea face nici un pas drept.

Milescu o apucă de braț cu putere și o duse spre casă. Annicuța se lăsă în voia lui. Era gata să plîngă.

— Sus, copii, la muzică ! strigă Milescu.

Fata, înainte de a pune piciorul pe scară, se opri.

— E adevărat că sunt șchioapă ? întrebă foarte serios.

Lui Milescu îi venea să se topească de rîs, însă se stăpîni cît putu și îi zise :

— Ce copilăroasă ești tu, Annicuțo...

— Atunci de ce n-am putut să merg pe linie ?

— Cine știe... Fiindcă se uitau toți la tine... Aprinde repede lumînările la piano, că viu numaidecât.

Înseninat astfel, Milescu își primblă nîmile pe clape de cîteva ori, încheind gamele cu putere în acordurile lor finale.

Ceilalți se așezaseră în scaune, mulțumiți de-a regăsi căldura camerei, după răcoarea umedă a nopții.

Milescu începu o melodie ușoară, ce părea că vine din depărtările adînci ale notelor de jos și se urcă spre notele de sus ale violinei, cu o suavitățe fermecătoare :

„Un castel pe malul mării  
Preajma codrilor o ține,  
Domn pe legile uitării  
Amintirilor din sine.“

Pe cuvîntul „codrilor“ sunau două note atît de curios, încît parcă fiori din siguranțatea munților treceau prin aer. Vocea lui Milescu se mlădia pe acorduri ; vorbele se umpleau de înțeleșuri.

Maiorul își rezemase capul de jeli și plecase în vremuri bune ; Comăneșteanu privea înaintea ochilor ; Elencuța sta dreaptă pe scaun, cu sufletul plutior în adieri calde.

Cînd muzica ridică sus vorba „amintirilor“, glasul lui Milescu se pierdu într-o notă aproape fără ființă.

El tăcu. Ceilalți veniră încet lîngă piano, coborîți din unghiuri depărtate, neîndrăznind parcă să vorbească.

Milescu se sculase în picioare și se uita și el fără scop, cînd dete cu ochii de Annicuța.

-- Da' ce faci, dragă ? o întrebă el mirat.

Fata își ridicase rochia atît cît să-și vadă vîrfurile picioarelor, și, cu capul plecat, cu coatele în aer, încerca să umble pe o scîndură. Pentru dînsa muzica parcă nici nu fusese. Ideea că putea în adevăr să fie schioapă o muncă.

Un rîs general întîmpină pe biata fată, iar ea, rușinată, căzu pe un scaun, ascunzîndu-și obrazul în mîni.

De cînd Annicuța spusese, în treacăt, că Natalia Cantă era hotărîată să vie la Stănești, cu Sașa, Comăneșteanu nu mai avea liniște. Își aducea aminte de întrebarea ciudată ce i-o făcuse fata : „de ce ?” și nu putea să-i limpezească bine înțelesul : știa Annicuța ceva ? nu știa ?

Pe de altă parte, viața lor împreună la Stănești se prelungea prea mult ; intimitatea lui cu fata, sub ochii îngăduitori ai lui Milescu, începea să nu mai aibă noimă.

Hotărîrile cele mai extravagante se urmau în spiritul lui : să ceară a trece într-un alt regiment, sau să se instaleze pe cîmp, în corturi, ca ceilalți ofițeri, — ar fi trebuit să se destăinuiască maiorului ; să spuie drept fetei — era lucru greu și delicat ; să aștepte pe Natalia și să-i vorbească — ar fi fost natural. Dar sufletul nerăbdător se anină adesea de o întîmplare, care îl duce la dezlegare pe căi neașteptate.

Într-o zi, intrînd la Milescu, Comăneșteanu îl găsi făcînd socotele cu Paraipan. Voi să se retragă. Milescu însă stăruia să rămîină.

— Am sfîrșit, Mihai ; șezi.

Era cumpătat și serios, cu o pornire către intimitate.

— Vream să văd socotelile creștinului ăstuia... Cine știe de-acuma cînd mă mai pot ocupa de afaceri.

Glasul lui era tremurător, parcă alte gînduri se legau de cuvintele rostite. Comăneșteanu se simți atras către el, și deodată îi veni să vorbească :

— Nicule, putem rămînea singuri un moment ? Aș avea să-și spun ceva...

— Cum nu, dragă.

Milescu își dete scaunul la o parte, gata să asculte.

— Suntem prietini vechi. Tu vezi că mă ia apa la vale...

Milescu se uita la el, zîmbind cu bunătate ; dar nu înțelegea.



— Șederea mea la voi nu se mai poate prelungi fără o explicare.

— Am priceput...

— Te rog. N-ai priceput nimic.

Comăneșteanu aprinse o țigară, parcă mai mult ca să facă ceva, decît ca să fumeze.

— Ai vrea să mă ai de cumnat ? zise el deodată.

Milescu nu putu răspunde nimic, ci numai se sculă și deschise brațele.

— Strînge-ți cleștele, omule, și ascultă-mă.

— Vino să te sărut... Nu se poate.

Se îmbrățișară prietenește, și după aceea Milescu căzu din nou în scaunul lui.

— Bra-vo !... Va să zică îmi ceri mîna Annicuței. Mă duc să chem pe Elencuța...

— Ba să stai unde te afli.

— Atunci, domnul meu, fii bun și te îmbracă în mare ținută... Da', mă rog, ia să ne înțelegem, fata te vrea ?

— De, știu eu...

Milescu se uita pieziș la el :

— Nu-mi umbla cu mofturi ! Ai furat inima tetei și acum faci pe ștrengarul.

Comăneșteanu îl privi trist :

— Nicule, fii serios. N-am furat nici o inimă. Ba, dacă vorba n-ar fi prea romantică, aș zice că mie mi-a furat inima...

— Auzi dumneta !... Te-au călcat hoții.

Comăneșteanu se sculă supărat :

— Ești un om imposibil.

Milescu se duse după dînsul și-l îmbrățișe din nou.

— Am înțeles, știu și ți-o dau din toată inima, zise el mișcat. Nu te uita la glumele mele : ca să nu par prea sentimental, deviu prost. Șezi lîngă mine... că de-acuma ești aici în casa ta : tu ești stăpînul și eu sunt mosafirul.

- Domol, zise Comăneşteanu. Sunt oarecare greutăţi...
- Nu văd nici o greutate.
- Cu toate astea sunt... O simpatie veche...
- Ai copii la Paris? Am înnemérit fără să vreau?
- Omule, lasă glumele! N-am copii nicăierea. Am iubit o femeie...

Îi venea aşa de greu să spuie, încât lui Milescu i se făcu milă. Îl luă de mână :

— Ştiu, Mihai. Nu e nevoie să mergi mai departe.

— De unde ştii?

Milescu făcu o mişcare, ca şi cum ar fi zis : „asfel de lucruri se ştiu totdeauna“. Comăneşteanu se uita la el aiurit.

— Aş fi vrut să te-ntreb, urmă el încet, de nu sînt dator să mărturisesc adevărul către d-ra Anna?

Milescu dete din cap serios :

— Asemenea mărturisiri sunt primejdioase, pînă ce nu te simţi legat cu putere de o viaţă nouă. Anna e o fire semeată... Poate să primească bine şi să înţeleagă sinceritatea cu care îşi deschizi inima, dar poate să se şi supere... Ştiu eu?... Sunt atîtea colţuri în sufletele omeneşti!...

Comăneşteanu se uita la el fix.

— Da', mă rog, eşti bine încredinţat că nu mai iubeşti pe cealaltă? întrebă Milescu, rar.

Mihai plecă ochii în jos :

— Vezi, asta e greutatea cea mare, răspunse el cu anevoie.

— Atunci? Trebuie s-alegi : or una, or alta.

Era oarecare asprime în vorbele lui Milescu. Fără voie, omul al cărui spirit se deschidea cu înlesnire tuturilor pornirilor sufleteşti, pe cît timp rămîneau abstracte, devenea strîmt şi egoist de îndată ce intra în joc o rudă.

Comăneşteanu îşi ridică privirile către el, lung :

— Eu căutam în tine pe vechiul prieten, Milescule, şi dau de tutor. Ştiu că aşa e bine să fie : or la deal, or la vale. Dacă dacă lucrurile s-ar petrece în realitate cum se petrec

în cărți, viața ar fi un model de aforisme zilnic aplicate, în care, ici și colo, câte o pasiune *unică* ar veni să întrerupă monotonia lor cinstită... Vezi bine însă că încă nu e așa.

— Ba eu cred că e așa...

— Lasă-mă să vorbesc... Și eu am simțit ca tine, greutatea de a fi judecător drept, când e vorba de înclinările unei persoane din familia ta, și am înțeles cât e de greu să fii larg în vederi. Egoismul ne orbește. Ni se pare că se răsrînge asupra noastră o parte din reaua opinie ce și-ar face-o lumea asupra rudei noastre.

— Așa și este.

— Ba nu este așa. Nu afirma cu atîta încredere, că foarte puține lucruri se pot afirma în mod absolut. Dacă vrei să *judeci*, trebuie să aibi puterea de a te desface de nenumăratele prejudecăți ce-ți întunecă vederea.

— Vacs ! zise Milescu, vrînd să se scoale.

Comăneșteanu se uită la el atît de curios, încît Milescu se simți jenat de vulgaritatea *vacsului* său și se înroși :

— Pardon...

— Eu căutam în tine un prieten căruia să-i deschid inima întreagă...

Milescu, ca întotdeauna, lupta cu propria lui slăbiciune :

— Bine dragă : spune.

— Vream să spun că sunt neliniștit. M-am lăsat larmecului de a iubi pe cumnata ta, fără să știu de mai iubesc sau nu pe... cealaltă.

Milescu se uita lung la el, ca la o raritate omenească, și sfîrși prin a bate din palme, încrîmînt :

— Bine, Mihai, e cu puțință un asemenea lucru ?

Comăneșteanu înălță din umeri.

— Și... știi că se poate să vie, zise Milescu.

— Știu... Tocmai de aceea ținam să-ți vorbesc...

Nehotărîți, tăcură amîndoi. Milescu răsuci o țigară, lung. Comăneșteanu aștepta.

— Curios !... zise Milescu, gîndindu-se. Suntem două liri diametral opuse...

— Adică ?...

— Aşa. Tu ai, probabil, o facultate grozav de dezvoltată, pe care eu n-o am de loc.

— Mai limpede ?

— Tu poţi iubi deodată două femei, pe cînd eu nu pot iubi nici una.

Comăneşteanu zîmbea. Milescu, care bănuia înţelesul zîmbetului, adăose încet :

— Elencuţa e pentru mine o mîină de suflet încîntător, fără de care n-aş putea trăi... Eu nu pot iubi, zise el, scu-lîndu-se ; cel puţin nu pot iubi cu răzvrătiri de astea sufleteşti... Şi, dacă-mi dai voie... cred că nici nu se poate iubi în lume, cu înţelesul ce-l dau eu iubirii...

Comăneşteanu se uita la el :

— Da' unde se poate iubi, dacă nu în lume ?

Milescu începu să rîză :

— Ne-am încurcat de tot. Şi cu toate astea, tot aş vrea să-ţi spui... În lume, desigur. Dar în lumea mea. De îndată ce o femeie începe să mă intereseze, şi cu cît mă interesează mai mult, cu atît se transpune mai lesne într-o imagine. Acolo, ea stă de sine şi parcă tot mai depărtată de cea reală...

— Cu alte cuvinte, tu, cu cît iubeşti mai mult, cu atîta iubeşti mai puţin...

Milescu izbucni într-un hohot de rîs, surprins de nelogica lui explicare.

— Asta e curat povestea beţivului, căruia îi tremura mîna şi vărsa vinul : astfel că, cu cît bea mai mult, cu atîta bea mai puţin...

După aceea, gîndindu-se, adăose :

— Şi totuşi, Mihai, nu e atît de nelogic ceea ce-ţi spun... Nu pot iubi în lume, adică în afară, tocmai pentru că acolo nu se poate face înfiriparea din nou a creaţiunii mele su-

Ńetești. Motivul pornește din lume, dar numai motivul ; creațiunea se face în mine ; iar cînd ea încearcă să se așeze alături de motiv, e atît de superioară lui, încît îl zdrobește... Ha ? ce zici ?

— Zic că ești poet.

— Nu sunt poet ; sunt așa. Iar tu ești altfel. Tu ești ceea ce se cheamă *un homme à femmes* ; ești din accia pe cari femeile îi simt, cum simt gîștile ploaia... Crezi că n-am înțeles chiar de la început, din prima seară cînd ai venit la mine, că pe Annicuța o lua apa, cum spui tu ? Acuma ia să cercetăm pe bolnav mai deaproape : va să zică ești bîntuit de două patimi...

Iar începea cu ironia. Era, firește, un fond de antipatie ascunsă a omului fără noroc pe lîngă femei, care biruia puterea prieteniei și se urca la suprafață. Fiecare părea a-l înțelege și a-l ierta, socotindu-se pe sine mai presus de celălalt, unul prin superioritatea teoriilor, altul prin a faptelor.

— Crezi, Mihai, că o mai iubești ? întrebă Milescu.

— Cred că nu, deoarece simt că Anna i-a luat locul.

— Atunci de ce te temi ?

— Mă tem de una din acele ciudate contraziceri, ale sufletului, care te face deodată să-ți pară rău că nu mai ești ceea ce doreai să nu mai fii.

— Înțeleg. Atunci eu socotesc că e mai bine să nu vorbim încă Annei. Cu o fire ca a ta, dacă vei vedea pe Natalia, pe cînd încă nu ești destul de legat de Anna ca să simți trebuință de-a o ocroti, dar destul de legat ca să-ți pară rău de libertatea pierdută, — mai lesne te poți întoarce către Natalia. Dacă ai fi deja bărbatul Annei, nu m-aș teme de nimic...

— De ce ? întrebă Comăneșteanu, simțind că sunt unele lucruri ce scapă observării lui de om neînsurat.

— Fiindcă din momentul ce ți-ai împărțit numele și viața cu o femeie, chiar dacă am presupune că n-o iubești, ea exer-

cită oarecum o parte din egoismul comun și dobîndește dreptul de a nu suferi prin tine, dacă nu pentru altceva, să nu te faci să suferi la rîndul tău printr-însa. Iar dacă o și iubești, femeia ta ți se pare un lucru sfînt...

— Atunci ce e de făcut? Nu s-ar putea să grăbim lucrurile?

Milescu se uită la dînsul liniștit.

— Crezi?

Comăneșteanu își aduse aminte de război.

— Ai dreptate, zise.

Convorbirea părea astfel că a ajuns la marginea ei firească. Se despărțiră oarecum nemulțumiți unul de altul. Comăneșteanu, cu părerea de rău ce urmează totdeauna după o destăinuire personală, Milescu, cu teama de a fi fost naiv și ridicul cu explicațiile lui sufletești.

Trecură încă două zile liniștite. Anna se interesa de război mai mult ca oricînd, urmărind mișcarea trupelor.

Cu o hartă întinsă pe masă, cerea explicarea tuturor știrilor. Plecată pe biurou, părul ei atîngea fruntea lui Comăneșteanu. El se lăsa mai mult ca oricînd plăcerii primejdioase de a respira parfumul de tinerețe ce înconjura toată ființa ei. De cînd vorbise cu Milescu, un vâl de nesiguranță i se lăsase pe gînduri: nici într-un fel nu era bine, sau era bine în toate felurile, cu condiție numai de a trăi lîngă Anna. De ce se destăinuiseră? Ce nevoie sufletească îl îndemnase să mărcască, în explicarea lui cu Milescu, temerea de a iubi din nou pe Natalia, cînd simțea limpede că nu o mai iubește? Au oare Elencuța avea dreptate cînd zicea că bărbații sunt atît de neînțeleși în unele feluri de a suferi?

De îndată ce Anna nu mai era lîngă el, nehotărîrea îl munea într-atît, încît începuse să dorească tocmai lucrul de care pînă aci se temea: venirea Nataliei.

Și nici cel puțin războiul nu se mișca !... Un ordin de a trece Dunărea sau de a înainta în Oltenia ar fi fost un mijloc disperat de a ieși din nesiguranță, dar ar fi fost un mijloc.

Dorințele i se împliniră mai curînd decît ar fi crezut.

Într-o seară, pe cînd veneau de la cîmp cu Milescu și maiorul, găsiră pe Sașa și Natalia, sosite de cu ziua.

Milescu, văzînd de la poartă toată casa luminată, zise lui Comăneșteanu, atingîndu-l pe umăr :

— Mihai, avem mosafiri.

— Îmi închipuiesc.

Într-o lovitură puternică, inima păru a i se opri. Apoi, rar, își urmă bătăile mai departe.

Niciodată nu simțise el, ceea ce simțea în clipa aceea, cu atîta luciditate : o învederată desfacere a unei părți din funta lui sufletească, ce sta de sine, liniștită și hotărîtă, față de o altă parte, ce palpita cu bătăile inimei.

Cînd intrară în salon, găsiră pe cele patru femei, ostentive de a se privi și a căuta subiecte de vorbă. Venirea bărbaților păru că le redă libertatea de spirit. Elencuța prezentă pe Milescu și pe maior ; Comăneșteanu sărută mîna Nataliei foarte natural ; Annicuța se așeză lîngă Sașa — și astfel grupurile se formară.

Milescu, cu minunata însușire a firii lui de miop, intră în sufletul Nataliei. În gîndurile lui pareă s-ar fi ascuns ideea de a încerca să-i placă : de ce ?

Ea răspundea cu bunăvoință, rîdea, glumea, ea și cum nimic nu s-ar fi petrecut. Însă ochii cercetători ai miopului vedeau toate miclele nimicuri ce plutesc pe deasupra voinții. Anna vorbea cu Sașa, fără a-și întoarce privirile ; dar era palidă Natalia avea în obraz două pete roșii. Nu se uita cu interes la nimeni, decît poate la maior. Milescu avu ideea ciudată de a-l chema lîngă dîșii ; și acesta părea a fi din speța celor ce plac femeilor. „Mii de bombe !“ zise el în gînd, jumătate ironic și jumătate melancolic. Privirile lui se opriră în

trăcăt asupra nevesti-sei : liniștită, Elencuța vorbea cu Comăneșteanu, limpede la chip, cu o palidă notă de suavitate în întreaga ei ființă. Milescu zîmbi, mulțumit în morala atît de hotărîtoare a egoismului bărbătesc.

Fură poftiți la masă.

În același timp intra în curte un locotenent de călărași, urmat de un soldat.

— Domnu maior Șonțu ! striga el, descălicînd în grabă.

Toată lumea se opri în sală. Maiorul îi ieși înainte. Locotenentul, dînd de lumină și de lume, își îndreptă creasta, își trase tunică de la spate și, făcînd doi pași, se opri :

— Ordine urgente, domnule maior, zise el, întinzîndu-i un plic.

Apoi, apropiîndu-se mai mult, adaogă :

— Aș avea și ceva verbal...

Maiorul ceru voie să intre în biuroul lui Milescu.

Ceilalți se duseră la masă.

După cîteva minute veni și maiorul zîmbind :

— Îmi pare rău că trebuie să vă părăsesc.

— Înainte de a mîncă ? Nu se poate ! zise Milescu. Mă rog, să poftim și pe locotenent. Îmi dați voie, d-le maior ?

— Locotenentul a plecat... Mîine plecăm și noi...

— Bra-vo ! strigă Milescu, trîntind furculița. Da' ia ședeți, d-le maior, că prînzim repede și mergem împreună.

— Negreșit. Comăneșteanu trebuie să meargă cu mine. Pentru dumneta e ordin să pleci imediat la companie.

— Plec numaidecît. Să ne dea repede la masă. Ședeți, d-le maior.

— Pot să trimit pe cineva la cîmp ? întrebă maiorul.

— Te rog, dragă, zise Milescu Elencuței, să ne dea repede să mîncăm și spune lui Paraipan să vină înapoi.

Paraipan se înființă. Maiorul scrise două rînduri și i le dăde să le ducă la cîmp.

— De-acuma începe ! zise el.



— Ce este ? întrebare toți cu nerăbdare.

— Multe și înveselitoare știri. Mai întâi proclamarea independenței României...

Milescu sări de pe scaun, roșu :

— Bra-vo ! Ura ! Ura !...

Maiorul scoase un plic din buzunar :

— Generalul rus Skobeleff a sosit la Giurgiu și a luat în primire pozițiunea noastră. Noi trebuie să ne îndreptăm spre Valahia-Mică. Măria-sa domnitorul va veni în curînd în mijlocul nostru să ia comanda trupelor. S-au înființat două decorații : *Virtutea Militară* și *Steaua României*... Colonelul Anghelescu îmi trimite următorul ordin de zi...

Glasul maiorului se încălzise încetul cu încetul și acum vibra ca în comandă la citirea rîndurilor următoare :

*„Drapelul sub care luptați este în mijlocul vostru însăși imaginea Patriei. Urmăși-l dar vitejește, și cînd odată lauri păcii vor reînverzi pe munții și cîmpiele României, Patria, cu recunoștință, va înscrie numele bravilor ei apărători pe frontispiciul edificiului independenței române.”*

Toți păreau ridicați într-o atmosferă aprinsă. Numai Anna rămînea rece. Încăpățînată împotriva războiului, lupta cu propriul său entuziasm, ca să nu aibă aerul că dă dreptate lui Milescu.

— *Frontispiciul edificiului independenței române !...* zise ea, înălțînd din umeri.

Milescu, gata să-i sară în cap, striga :

— Da, da : *frontispiciul edificiului independenței !...* Pe acela se va înscrie numele celor ce cred în viitorul țării acestia !... Da'cum vrei să vorbească un act solemn ca acesta ?... Dați-mi voie, domnule maior...

Și luă bucata de hîrtie din mîna maiorului, își ridică ochelarii și citi din nou ordinul de zi. Glasul lui tremura, cuvintele prindeau înțelesuri profetice. Cînd rosti „drapelul sub care luptați este în mijlocul vostru însăși imaginea Patriei“, i se înceară ochi de lacrimi. Se opri un moment...

Saşa plîngea. Elencuţa răsucea colţul şervetului, tremurînd.

Milescu urmă mai departe, cetînd pînă la sfîrşit cu aceeaşi înflăcărare : „cu noi dar va fi Dumnezeu, cu noi victoria !“

— Mii de...

Era s-o dea prin *tunete*. Annicuţa bufni de rîs. Elencuţa se învioră.

— Şi, altă ştire, mai interesantă, urmă maiorul, este că marele-duce Nicolae a cerut domnitorului nostru să intre în Bucureşti cu primele trupe şi cu drapelul comandamentului, iar vodă i-a răspuns să poştească orcînd, că va fi bine primit, dar fără trupe.

--- Serios ?

— Foarte serios.

— Bravo ! de o mie de ori bravo !... Asta înseamnă a avea demnitate ! strigă Milescu. S-au dus vremurile cînd Zaltukin bătea din picior în pragul palatului !...

O privire aruncată, în fuga impresiilor, către Natalia, o surprinse cu ochii ţintiţi asupra lui Comăneşteanu. În repezi-ciunea gândurilor, Milescu avu o pornire respingătoare împotriva femeii, care, în mijlocul celor mai sfinte emoţiuni, nu trăia decît pentru patima ei. Atît Comăneşteanu cît şi Annicuţa erau prinşi de vârtejul războiului.

După prînz, trecură în salon să ia cafeaua. Bărbaţii trebuiau să plece numaidecît.

Pe cînd Comăneşteanu vorbea cu Saşa, Natalia îi făcu semn să vie lîngă dînsa. El se sculă binişor, cu ceaşa în mînă şi veni lîngă ea.

— Plecaţi imediat ?

— Da.

— Va să zică nu te mai văd.

— Ba eu sper că da, mîine.

— Noi plecăm în zori de ziuă... Aşa este că aveam dreptate să te întreb de te însori ?...

— Te rog... Nu ne putem explica aici... Și nici n-avem ce explica, zise el, sculându-se.

Ea îl apucă de mână și-l opri :

— Să nu te însori, fiindcă ai să fii nefericit.

El se uită la dînsa, semeț, și se duse să puie ceașca pe masă, hotărît să se întoarcă și să-i spuie că e liber și că va face ce va voi cu libertatea sa. Pînă însă să se întoarcă, Natalia alunecase ca o mlădiță între Elencuța și maior.

Comăneșteanu rămase un moment pe gînduri.

Annicuța îi luase locul lîngă Sașa.

Văzîndu-le pe amîndouă, un flux generos de sînge i se urcă în creier și se apropie de ele, așezîndu-se de partea celeilaltă a soră-si.

— Maman, știi că domnișoara Anna mi-a spus că îi plăci foarte mult...

Sașa zîmbea de mulțumire, uitîndu-se la fată. Ea îi luă mîna binișor și i-o netezi ; după aceea luă mîna lui frate-său și o apropie de a fetii.

O nesfîrșită mulțumire sufletească coprinse pe Comăneșteanu : i se părea că prin această tăcută binecuvîntare a soră-si se înlătura primejdia unui blestem.

Pînă într-atît sunt oamenii nesiguri de fericire !

## XI

Băteau ceasurile 12. În liniștea unei nopți de vară, dormeau vietățile din plin. Prin ferestrele fără obloane, străbătea lumina slabă a lunei.

Natalia, ostenită, se dusesese să se culce devreme. Muncită de gînduri, nemulțumită de vorbele ce zisese lui Mihai, spera să adoarmă și să găsească astfel în somn odihna binefăcătoare sufletului. Și, în adevăr, adormise. Dar, ca și cum spiritul ar

li vrut s-o înșele, peste puțin timp se deșteptă : adormise cu o idee fixă și se deștepta cu aceeași idee.

Ca să ajungă în odaia ei, trebuise să treacă prin odaia Annicuței. O privire aruncată în treacăt asupra patului tetei, a lucrurilor de găteală și de îmbrăcăminte, aprinsese într-însa dorința neînfrînată de a vedea pe Annicuța de aproape.

De cînd se încredințase că Mihai o iubea, sentimentele ei despre fată deveniseră foarte ciudate. La început o ura din toată inima, o vorbea de rău pe cît o iertau creșterea și împrejurările, sperînd că poate războiul și întîmplările să depărteze pe unul de altul. Cînd însă află de la Sașa că Mihai era instalat la Stănești și că Milescu se ducea la țară cu nevastă-sa și cumnată-sa, neliniștea ei se prefăcu în chin. Iar cînd Sașa îi spuse că frate-său era hotărît să ia pe Annicuța, dînsa rămase ca de piatră.

Între cele două femei, între Sașa și Natalia, se schimbaseră două priviri : una serioasă, a surorii care vede și trăiește cinstit ; alta rătăcită, a femeii iubitoare. Dar, din această singură privire, Natalia înțelege, mai mult decît din toate explicațiile, cît de nedreaptă era orbirea ei, și din acel minut păru a se supune soartei.

Astfel, o ultimă transformare a sentimentelor ei, aceea cu care veni la Stănești, era cea de acum, cînd veghea : o nehotărîtă amestecătură de ură și de curiozitate ; o dorință de a se apropia de fată, de a o cunoaște și a o povățui ; o antipatie fizică pentru Comăneșteanu, din care ieși, ca dintr-un fruct înveninat, amărăciunea vorbelor ce i le zisese.

Acum sta rezemată pe un cot, ascultînd. Liniștea nopții era desăvîrșită. O slabă rază de lună pătrundea în odaie, pe deasupra capului ei, albind peretele. Ea ridică o mîină : umbra degetelor se întinse în pata de lumină. Se auzi, departe, un chiot. Alături Anna dormea.

Natalia se sculă să asculte mai bine. Respirarea fetii, lungă și regulată, se auzea limpede.

Binișor, Natalia se coborî din pat. Aprinse lumînarea, o ridică încet pe de masă și rămase cu ea în mînă, nehotărîtă. Tremura toată. Avu, un moment, noțiunea lucidă a nebuniei sale, dar se simțea mînată înainte, ca de o putere străină. Deschise ușa cu băgare de seamă și se opri.

Anna dormea somnul temeinic al tinereții.

Atunci ea înaintă spre pat. Se gîndi să lase lumînarea jos, dar gîndul nu fu urmat de acțiune, ca și cum clapele voinței n-ar mai fi prins notele. Auzi, o clipă, mecanismul ceasornicului de pe măsuță, și apoi nu-l mai auzi. Întinse mîna și ridică, tremurînd, colțul învelitoarei de pe pieptul fetei. Observă în fuga arcul sprincenii și mărimea curioasă a pleoapelor. Mai ridică încă puțin...

Bustul Annei apăru întreg.

Cum iese cîteodată din mintea unui gînditor fericit o poezie desăvîrșită, așa parcă ieșise, din puterea creatoare a naturei, umerii și chipul acela — marmură cu suflet, fildeș cioplit, prin ale cărui rămurele albe de vine curgea fluidul misterios al vieții tinere. În suverana nepăsare a somnului, liniile erau de o frumusețe, de sine stătătoare, trăgîndu-și valoarea din îmbinarea armonică a curbelor. Pe umerii legați astfel din legi eterne și deci impersonale se ridica gîtul, cu grații de muză, și capul, cu imaginea personalității.

Natalia era uimită. În loc de gelozie și ură, ea se simți rătăcită ca într-un vis neclarificat. Făcu o mișcare falsă și o picătură de ceară căzu pe brațul fetei. Ea sări în sus, pe cînd Natalia, scăpînd sfeșnicul din mînă, cădea jos.

Anna aprinse în grabă lumînarea. Cea dinții a ei pornire fu de a se repezi la ușe și a striga. Însă, dîndu-se jos din pat, pozițiunea verticală păru că-i așează lumea în realitatea ei. O privire aruncată asupra Nataliei o făcu să se oprească.

Natalia își reveni numai decît în simțiri. Se sculă pe un genunchi și se uită lung la Anna. Rușinată, umilită, ea nu mai

avu altă putere decît să plîngă. Căzută grămadă într-un colț, își ascunse ochii în mîni.

Anna nu știa ce să facă. Pe brațul Nataliei se vedea o dîră de sînge. Se lovise căzînd.

Atunci, parcă din straturile cele mai calde ale sufletului, se urcă la suprafață, în Anna, un sentiment de milă, de compătimire omenească, fără țel și fără precugetare. Se lăsă în genunchi lîngă dînsa, o mîngîie pe umeri și o rugă să se scoale. Natalia tremura. Anna se ridică, luă un șal și o acoperi : apoi muie colțul unei batiste în apă și șterse urma de sînge de pe braț. La atingerea rece a batistei, Natalia păru că-și dă seama de cele întîmplate. Se uită lung la propriul ei braț și apoi la Anna. Făcu o sforțare și se sculă.

— Te rog... Ajută-mi să merg pînă la mine.

Anna își aruncă repede o haină pe umeri, duse pe Natalia în camera ei, o ajută să se culce și rămase pe un scaun lîngă pat.

Cu ochii închiși, cu obrazul în flăcări, Natalia tăcea. Ea ținea mîna fetei într-a ei. Annicuța o privea :

— Dorești ceva?... Vrei să dormi?... întrebă ea cu glas dulce.

Natalia deschise ochii. Ochii ardeau de friguri, negri, cu un cerc vînat împrejurul orbitelor. Păru că vrea să zică ceva. Annicuța aștepta :

— Ce dorești?... întrebă ea din nou.

— Apă.

Anicuța îi dete paharul. Natalia bău cîteva picături. Fata băgă de seamă eleganța degetelor pe cristal. Îi luă paharul din mîină.

— Te rog... zise Natalia. Aș vrea să-ți spun ceva...

— Cum nu... Numai să stai acoperită.

Natalia zîmbi.

— Poți să fii generoasă pînă la sfîrșit? întrebă ea.

— Generoasă n-am pentru ce fi. Dar poți avea încredere în mine.

Natalia o privea fix. Își întoarse ochii de la fată și se uită înainte, fără scop.

— Fericirea !... Nebun cine o caută și mai nebun cine crede că a găsit-o.

— De ce ? întreabă fata, mișcată.

Natalia făcu un semn în aer cu mâna, imitând o roată de fum. După aceea se întoarse din nou către Annicuța :

— Și cu toate astea, îți urez din toată inima să fii fericită... Am fost geloasă de dumneta... Cred că nu mai sunt... Ești atîta, atîta de frumoasă !... Nu pot lupta. Dacă mi-ai da voie să te iubesc, să trăiesc în umbra vieții dumitale...

Anna se uita la mâna Nataliei, fără să răspundă.

— Cer cam mult, nu-i așa ? zise Natalia.

Fata lăsă capul pe o parte.

— Parcă aş dori cîteodată să moară !... strigă Natalia cu glasul surd.

Anna își ridică privirile spre dînsa, zîmbind de milă. Natalia închisese ochii și lăsase brațul să cază de-a lungul corpului.

— Ce-ai cîștiga ?... întreabă fata încet.

Natalia se ridică pe un cot și se uită la dînsa :

— Ești sigură că te iubește ?...

Anna plecă din nou capul pe o parte și iarăși nu răspunse. Natalia îi luă mâna și i-o sărută în tăcere. Fetei îi dăduseră lacrimile.

— Ar trebui să te culci... E târziu, zise Natalia. Să nu-ți mai aduci aminte de scena asta... Atîta cer de la generozitatea dumitale... Ce nebune suntem ! Fuge, fugе tot... O umbră. Întinzi mâna s-o apuci și apuci golul...

Se uita țintă înaintea ochilor. Annei i se păru că aiurează.

O rugă binișor să se liniștească. Ea își lăsa capul pe pernă, — dar iar se ridică :

— Și cu toate astea, cum nu te poți despărți de umbră, așa nu te poți despărți de el...

Anna nu pricepea bine.

— De cine ? întrebă ea.

Natalia căzu din nou pe pernă. Fata o privea. Incepuse să-i bată inima de emoțiune. Nu știa ce să facă : să cheme pe cineva sau să aștepte.

Liniștea era desăvârșită. Nu se auzea decât tic-tacul unui ceasornic de pe masă. O muscă aiurită zbîrnîi prin flacără și căzu jos.

Natalia părea că adoarme.

Anna își plecase fruntea pe mînă, ca să nu mai vadă ochii aceia închiși, cu cercul ca de doliu împrejur. Se gîndi să stingă lumînarea și o stinse. Stete încă lîngă dînsa pînă ce i se păru că doarme și atunci, binișor, trecu în odaia ei.

A doua zi, dimineața, cînd se deșteptă, soarele era sus. Se uită în tavan, nedormită. Ce se întîmplase ?...

Cea dintîi idee limpede ce-i trecu prin minte fu de a se duce la Natalia, să vadă cum îi mai este. Ușa era întredeschisă. Intră încetinel și se uită spre pat. Nimeni. Atunci se întoarse la ea, deschise ferestrele și rămase pe gînduri.

Ce lucruri ciudate !...

Se culcă din nou, fiindcă i se părea că e ostenită. Cu în-cetul își aduse aminte de toate cele petrecute.

Ce era de făcut ?

Un sentiment nedeslușit de silă, de părere de rău, de nestatornicie, îi coprinse sufletul și se simți parcă singură — ea, care nu se lăsa ușor a fi biruită de melancolie. Imagina lui Mihai îi răsări ca dintr-un fund depărtat, ștearsă, depoetizată. Ce trist !... Era oare cu puțință ?... Printr-un curios joc al memoriei, își aminti de ochii lui, cînd o ruga să-i dea portretul.



Ce sinceri erau !... Dar aceiași ochi priviseră poate tot așa la Natalia.

Ah ! Natalia !...

Natalia era geloasă, iar ea nu.

La vorba *geloasă*, fata se ridică pe un cot. Oare ?... Oare nu era și ea geloasă ?... Îi veni să zîmbească. Ar fi fost mai bine să fie așa. Se gîndi iar la Mihai și îl revăzu ceva mai limpede. Iar îi veni să zîmbească. Ar fi voit să-i facă rău, să-l facă să sufere. Dar ce vorbă zisese Natalia : „parcă aș dori cîteodată să moară !” Era nebună.

Sub streășina casei, ce se vedea prin fereastra deschisă, o rîndunică aluneca în cuibul ei. Cerul limpede se pleca spre orizont. Cumpăna de la puț se mișca. Anna se ridică din pat.

Cînd ieși ea, Milescu și Elencuța erau în pridvor, la cafea. Cum o văzu, Milescu începu :

— Ehe !... ne scularăm și noi cu voia lui Dumnezeu !... Ți-au plecat prietenii și prietenile, și dumneta dormi !

Annicuța înălță din umert, dar vorba *prietenii* o miră. Își pregăti cafeaua în tăcere și o bău. Milescu urma :

— Ei, cum te simți ?...

— Bine mă simt.

Ea răspundea scurt, iar Milescu nu avea spor la glume. Annicuța băgă de seamă. Elencuța sta de-o parte.

— Pleci ? întrebă fata.

— Chiar acum. Vîno, că am de vorbit cu tine. O duse în biurou și o puse să șadă în scaunul lui. Annicuța simțea inima bătîndu-i-se : se aștepta să fie întrebată asupra celor petrecute noaptea, cu Natalia. Era hotărîtă să nu răspundă.

— Șezi, zise Milescu, și fii serioasă.

El făcu cîțiva pași prin odaie :

— Mă rog, este adevărat că dumneta te numești Anna Villarà, de naționalitate română, de religie ortodoxă, și că eu, Nicolae Milescu, *aproprietar*, sunt tutorele dumitale ?

— Este, zise ea ; cu o rezervă : *ai fost* tutor...

— Nu-nterupe !

— Nu întrerup — răspund.

— Prea bine. Este adevărat că ți-am adus pînă acum 6  
pretendenți la una din mîni și la amîndouă moșiele dumitale ?

— Este.

— Mai este adevărat că i-ai refuzat pe toți ?

— Este.

— Foarte bine. Dacă toate astea sunt adevărate, am cîntea  
să-ți spun că vin din nou cu împețit la dumneta, pentru a  
7-a și ultima oară.

Annicuța începuse să simtă lucrurile și se înroșise.

— ... și ultima oară ? Dar... cine... mă cere ? zise ea cu  
greu.

Milescu veni în fața ei, cu mîinile încrucișate dînd din cap :

— Cine-mi ești dumneta !... Vrei să mă învîrtești mazurca,  
ha ! Parcă nu știi cine te cere...

Fata lupta să-și stăpînească emoțiunea :

— Ba, parcă aș bănuî. Numai, mă tem... că... n-o să fie  
pentru a 7-a și *ultima oară*.

— Ei, vacs !

— Ba nici un vacs.

— Vacs am zis !... Nu mă prosti.

Annicuța deveni serioasă.

— Nicule, de ce mă bănuiești ?... Eu nu mă mărit.

— Taci, frate !... Și de cînd asta ?

— De acum, de ieri... N-are nici o importanță să se știe  
de cînd.

Milescu pricepînd că fata nu glumește, se apropie de  
dînsa :

— Annicuțo, e vorba de Comăneșteanu...

— Am înțeles.

— Și nu-l vrei ?

Ea avu un moment de nehotărîre.

— Nu.

— Aşa?... zise el lung.

Milescu simţi în fundul sufletului o revărsare de fericire intimă, o satisfacţie dată secretei lui gelozii, precum şi repulsiunii ce avea împotriva încurcăturilor sentimentale ale lui Mihai. Dar această pornire sufletească dură foarte puţin. Firea lui dreaptă se ridică deasupra micimei momentului.

Annicuţa, la rîndul ei, rămăsese uimită de acel „nu“ pe care-l rostise cu atîta uşurinţă, şi mai cu seamă de tăcerea lui cumnatu-său : ea se aştepta să-l vadă în „bombe şi vaviioane“ pînă-n gît — şi cînd colo, nimic.

Erau amîndoi ca doi copii supăraţi, aşteptînd unul de la altul încă o rugămintă ca să cedeze, şi totuşi siguri de mai-nainte că nu vor ceda. Amor-propriu rănit, duşman al înţelepciunii şi al fericirii !

Spre onoarea naturei bărbăteşti, Milescu se ridică drept în sus. Miopul îşi adună risipiturile lumii lui lăuntrice, în care nici o pată nu mînjise individualitatea morală şi zise :

— Eu nu am dreptul să vă judec. Am însă o datorie către mine : de a rămînea cîstit, şi o alta către tine : de a-ţi deschide ochii.

Luă un scaun şi şezu. Annicuţei îi venea să-l sărute.

— Comăneşteanu a plecat astăzi în zori cu regimentul... Aseară, înainte de a ne despărţi, m-a însărcinat să-ţi vorbesc. Era şi soră-sa de faţă.

— Da ?

— Da. Te rog să te gîndeşti bine înainte de a zice „nu“. Îmi închipuiesc că trebuie să ai vreo cauză personală, pentru care te-ai schimbat. Altfel nu-mi pot explica intimitatea dinainte...

Anna se făcuse roşie ca focul.

— Eşti destul de *grand garçon* ca să înţelegi că unele lucruri se pot face, iar altele nu, dacă nu sunt urmate de o situaţiune limpede.

Anna sări de pe scaun, bătînd cu pumnul în masă, și zise, cu lacrimi în ochi :

— Da' ce-am făcut ?

Milescu simțea o bucurie ascunsă de a o chinui.

— Eu nu știu.

Acceași reacțiune a sufletului cînsit îl opri de a urma astfel.

— Sunt încredințat că n-ai făcut nimic care să nu fie permis. Însă nu e mai puțin adevărat că felul tău de a te purta cu Mihai ar fi autorizat pe oricine să creadă că-ți place... Șezi.

Anna șezu.

— Nu-ți pot ascunde că eu însumi mă gîndeam cu plăcere la o mai strînsă legătură cu Comăneștenii. Sunt o familie de oameni de treabă. Români neoși, în care nici o stricăciune de listă străină n-a intrat, ceea ce e mult într-o lume ca a noastră.

Iar marota lui.

— Poate că Mihai, personal, să fi fost cam... cam ușurel, zise el, simțindu-se luat de acelaș alunecuş al ironiei. Dar ia gîndește-te ce frumos e să prinzi un asemenea fluture în plasă și să-l ții lîngă tine.

— Foarte-ți mulțumesc : nu fac colecții zoologice.

Era parcă mai mult răspuns la *românii neaoși*. Milescu îi întinse mîna peste masă, rîzînd.

— Bine, dragă, tu poți glumi...

— Eu nu glumesc. Tu glumești, și-mi pare rău.

El înțelese că fata avea dreptate.

— Nu, dragă. Am făcut o figură poetică nenorocită. Vream să-ți spun că sunt încredințat că Mihai te iubește și că tu ai fi fericită cu el. Un om ca dînsul, care a trăit viața din plin nu se hotărăște să se însoare decît atunci cînd maturitatea sentimentelor îl leagă pentru totdeauna de o femeie. Din asemenea oameni, cînd sunt bine alcătuiți de natură, se fac adevărații capi de familie, accia cari cunosc viața în toate cotiturile; cari nu sunt hysterici ; bărbați și cetățeni, la căminul cărora nevasta este... un lucru sfînt...

Annicuța, mulțumită, zîmbea. Milescu, sufocat de atîtea fraze, izbucni :

— Mii de bombe ! Era să zic că nevasta este palladiu <sup>1</sup>...

Annicuța își mușcă buzele ca să nu rîză.

— Ei, va să zică îl iei...

Ea făcu semn din cap că nu.

— Bine, dragă, ia s-o întoarcem și pe foaia cealaltă. Ți-am adus pînă acuma 6 pețitori : unul era așa, altul altminteri ! ba ăsta n-are nimic, ba ăla e din părinți de rînd. Iată unul care are tot... Ce-mi umbli cu fleacuri ? Sunt cu tutorul dumitale, or nu ?... Te dau lui Mihai, și s-a isprăvit.

Anna se uita la el pe sub gene, lung și cu înțelesuri. El se sculă :

— Altfel, lumea poate crede că am eu vreun interes...

Annicuța veni lîngă el, îi luă minile și își rezemă capul de pieptul lui puternic :

— Vrei să mă gonești ?...

El bufnea pe nări :

— Vreau să te gonesc... Vacs !

— Atunci de ce vrei să mă mărit cu orice preț ? Nu zic da, dar... nici nu. Să mai vedem.

— Asta-i frumos ! M-aș înărta, fiindcă-mi place ; dar nu-mi place, fiindcă nu mă mărit... Ce pocinog de judecată este asta ? Ai să-l vîri din nou în păcate. Îmi pare rău de sufletul lui...

— Eu nu sunt doctor de suflete, zise Annicuța ieșind.

## XII

Marele duce Nicolae, generalisimul armatelor rusești, hotărîse să meargă drept la Constantinopole. În planurile sale, care nu se mai potriveau cu ale celorlalți generali ruși din tre-

---

<sup>1</sup> *Palladium* — sens figurat : garanția vieții, de la numele zeiței Pallas, apărătoarea Troiei.

cut, de la Suvaroff pînă la Diebici Zabalkanski și Paskievici, intra ideea ciudată de a trage din masivul armatei o coloană lungă și ușoară, care, ca un cui, să fie bătută în corpul turcesc, pînă la inimă.

Ce să se mai întîrzieze la Dunăre, cînd apărătorul ei turc, serdar-ekremul Abdul Kerim, era om de înțeles ! Ce să se mai oprească la clasicul quadrilater Rusciuc-Silistra-Varna-Șumla, cînd mijloacele de comunicație moderne îi dau aripi să zboare către țintă !

E adevărat că, la Dunăre, Vidinul nu intra în socoteala de mai sus, și că la Vidin, comanda un om ca Osman-pașa ; mai e adevărat că, întrucît privește înlesnirea mijloacelor de comunicație, vagoanele rusești nu intrau pe șinele drumurilor noastre de fier. Dar în fața Vidinului stau românii ; în locul vagoanelor erau pahonții.

Generalul Gurko aștepta cu nerăbdare trecerea coloanei sale, care, compusă în cea mai mare parte de cavalerie (43 escadroane călărimă, 10 batalioane de infanterie și 38 de tunuri), bătea pămîntul pe malul stîng.

Rușii trecuseră Dunărea, cu corpul al 14-lea de armată, între Galați și Brăila, fără mare greutate. Cinci zile mai tîrziu, la 15 iunie, o a doua trecere forțată are loc, la vale de Zîmnicea, spre Siștov, și îndată încep pregătirile pentru aruncarea unui pod statornic, pe care să se strecoare grosul armatei de operațiune în Bulgaria.

Pentru aceasta însă, plutele și pontoanele trebuiau aduse pe Olt și coborîte pe Dunăre pînă la Zîmnicea.

Armata română se întindea acum pe tot lungul Dunării, din preajma Zîmniceii pînă dincolo de Cetate, pe Olt și Jiu. Marele cartier-general era la Poiana, pe malul drept al Dănașcului, avînd în spate divizia a 3-a. Cartierul general al aceștii divizii era la Băilești, unde, între altele, se afla și regimentul al 8-lea de linie.

Aci prin urmare trăia Milescu.

Regimentul al 10-lea de dorobanți era la Moțaței, mai la deal de Băilești.

Aci trăia Comăneșteanu.

Pentru a înlesni coborîrea lemnăriei rusești din gura Oltului pînă la Zîmnicea, trei zile tună artileria română, trei zile de-a rîndul se încrucișară deasupra bătrînului fluviu ucigătoarele ghiulele, deșteptînd ecoul altor timpuri. De la Islaz, de la Corabia, de la Bechet, de la Calafat, gemeau tunurile, huiiau văile ; ardea Siștovul, ardea Rahova, ardea Vidinul ; umblau monitoarele turcești, aiurite, căutînd adăpost sub zidurile cetăților. Părea o mînie cerească, lăsată din văzduh pe malurile singuratece.

În vremea asta rușii își înjghebau podul.

Dar, cu trecerea lor pe malul drept, flancul stîng al armatei române rămînea descoperit.

Trimis din Marele cartier-general român, Milescu ducea un ordin generalului de brigadă Manu George, comandantul diviziunii a 4-a, și o comunicație generalului rus Dragomi-roff. El spera să se poată repezi de la Zîmnicea la Stănești, unde Elencuța și Anna stau singure, așteptînd să meargă la Băilești.

Căldura începuse de-a binele. Milescu, mort de foame, căuta un birt. Își făcuse datoria către alții, se cuvenea să și-o facă și către sine. Fu îndrumat către o barată de scînduri, ridicată în pripă de unul din miile de indivizi ce se țineau după armate, corcitură fără patrie și fără meserie cunoscută : evrei, români, armeni, ruși : birtași, cămătari, ciocli.

Pe un arc de scînduri deasupra porții, sta scris cuvîntul *Restaurant*, în rusește și românește. Înăuntru cînta o muzică militară.

Cum intră, Milescu fu surprins de banchetul ce se ținea. O masă de vreo 30 de persoane era exclusiv ocupată de ofițeri ruși. Luxul rufăriei și al paharelor, îmbrăcămintea militarilor, tonul de noblețe poruncitoare al generalului din capul

mesei, finețea unora dintre ofițeri — toate dovedeau, că lumea aceea ieșea din vulgaritatea obicinuită a trupelor de rînd.

Milescu se instalează la o masă alături. Proprietarul biroului, care de astă dată era un grecușor de pe la Brăila, se grăbi să-i spună că rușii de la masă erau ofițerii regimentului *Preobrajenski* din gardă.

De la generalul care pontifica în fruntea mesei, uscat și nervos, pînă la capelmaistrul german, cu barba blondă, care bătea văzduhul cu un bastonaș, și de la acesta pînă la ultimul soldat ce sufla într-un trombon imens — întreaga Rusie era reprezentată. Tipuri candid de finlandezi blonzi, alături de chipuri brune din miazăzi; ovalul caucazian, lîngă pomeții mongoli; ochii lungi și codați din Mingrelia, lîngă ochii de ciur ai cazacilor.

Șampania curgea gîrlă. La fiecare cinci minute, generalul închina în sănătatea cuiva. Toți ofițerii trebuiau să se scoale în picioare, deși la unii nu le venea tocmai la îndemînă. Fanfara repeta aceleași note stridente ce însoțesc toasturile, însoțite de „ura” și mai stridente. Era, în fond, o beție de oameni cumsecade, dar beție. Ochii împăenjiți, mișcări ră-tăcite de mîna, rîsuri idioate, pahare sparte.

La un moment dat, generalul sări în sus, ridică paharul și zise cu voce puternică :

— *Au vaillant prince de Roumanie et à son armée !...*

Milescu se sculă în picioare.

— *Approchez, capitaine, approchez...*

El se apropie, se înclină, pe cînd un soldat ce servea îi da o cupă de șampanie. Generalul goli paharul dintr-o sorbitură; după aceea îl trînti la pămînt, spărgîndu-l. Apoi se așază la loc, fără a se mai uita la Milescu, scoțînd din fundul gitului un fel de scrîșnitură de mulțumire : „Ahhh !”

Milescu nu se pricepea de trebuie să spargă și el paharul sau nu; cum însă ceilalți ofițeri nu-l spărgeau, făcu și el tot asemeni; se înclină din nou și veni la loc.



Grecul, cu restaurantul se uita la el, dându-și niște aere de protector, parcă ar fi zis : „vezi ce onoare îți fac ?“

Cînd toți fură înlemniți de șampanie, se sculară.

Era un adevărat merit, pentru o ființă înzestrată numai cu două picioare, să stea pe ele drept, după ce înghițise mînia aceea de spirturi. Generalul, proptit între cei doi colonei comandanți de batalioane, se ținea copăcel, înaintînd cu mișcări de paralytic. Ceilalți veneau după el cum da Dumnezeu.

Pé cînd însă toți plecau, un tînăr blond, cu chip delicat de fată mare, nu se mișca. Părea așa de pătruns de halul lui de beție, încît nici nu încerca să se clatine.

O șuierătură zăpăcită îi ieși din gîtlej, către chelner, pe cînd mîna dreaptă se răsucea în vînt cu intenții de a chema. Însă nu-l vedea nimeni. Grecul și chelnerii se uitau la muzicanți, cum se pregăteau de plecare. Milescu, care privea la ofițer cu compătimire, făcu semn unui băiat să se ducă la el. Acesta se duse.

— Ce poștiți, mă rog ?

Rusul ridică din sprincene, își lăsă capul pe o parte și izbuti să zică :

— Pșit !

Chelnerul nu înțelegea :

— Cum, mă rog ?

— Vous... hé... pșit !

Omul se uita la el zîmbind. Rusul de asemenea se uita la om.

— Pșit !...

Chelnerul se duse să-și cheme stăpînul, deoarece așa fel de băutură nu cunoștea :

— Poștiți, mă rog, că nu știu ce *lichior* cere.

Grecul veni țănoș :

— *Ze vous prie, Excellence...*

Rusul își ridică cu greu ochii către el :

— Pșit !...

— *Tout de suite.*

Apoi se întoarse către chelner :

— Nu înțelegi că vrea mis-masu ?...

Dar rusul dete din cap la vorba *miş-maș* :

— He !... pșit !... du Bellini, reuși să zică.

— *Tout de suite.*

Grecul, supărat, se întoarse către chelner :

— Nu fii prostu, frațiore, si li aduți un *pipement* ca pentru gutlez la dimnealui este totuna.

Chelnerul aduse pipementul și-l turnă în pălăruț. Rusul dete din cap că nu. Atunci îi aduseră alte băuturi. La fiecare, el tot da din cap. În sfârșit, văzînd că nimeni nu-i în-nemerește gustul, ridică teaca săbiei și curăță paharele de pe masă, aruncîndu-le cît colo. Într-o sforțare supremă, strigă către grec :

— *Bellini !*

Grecul, încurcat de tot, veni la Milescu.

— Ma rogu, domnu locotenent, nu prițep țe vrei bles-tematu asta... Ma țere merceu belligni, belligni...

Milescu urmărise toată scena :

— Oare n-o fi vrînd pelin ?...

Grecul rămase pe gînduri :

— Adu, frate, și pelin la dimnealui !...

Îi aduseră pelin, i-l turnară cu sfială în pahar, aștep-tînd toți să-l vadă aruncîndu-l. Însă nu-l aruncă. Bău un pahar cu mulțumire, pocnind din limbă ; apoi luă clondirul de pe masă, se opinti de vreo două ori și se sculă.

Un asemenea om nu mai putea sta în picioare !

Milescu îl văzu că se îndreaptă spre masa lui.

Fără a rosti un cuvînt, fără cel puțin a-l privi, rusul veni lîngă el, căzu pe un scaun și întinse mîna să toarne pelin lui Milescu. Cum însă îl vărsa pe de lături, Milescu voi să-l ajute. Încăpățînat, rusul nu primi.

Era tânăr de tot, blond, fin ca o femeie, cu niște sprâncene de o frumusețe clasică. Nimic în el nu se potrivea cu halul în care se găsea acum. Miopul îl privea cu bunătațe. Nu știa cum să facă să-l ridice din exploatarea grecului și din degradarea morală în care căzuse. Mai stătu cu el câteva minute și voi să se scoale. Rusul însă îl apucă de mîncă.

— Hé... pșit !...

Milescu trebui să șadă la loc.

După fiecare pahar ce golea, rusul rostea aceleași cuvinte, cu accent muscălesc :

— *Dieu vous bénisse...*<sup>1</sup>

Gluma începea să fie displăcută. Milescu băuse deja mai mult decît îi trebuia și simțea că locul se învîrtește cu el, avea încă toată luciditatea conștiinței, dar nu-și mai guverna destul mișcările.

O idee curioasă îi trecu prin minte : că el primise șampanie de la ruși și nu le oferise nimic în schimb. Ceru o sticlă. Ofițerul dete din cap că nu primește. Un zîmbet gentil străbătu, ca din alte vremuri, prin pîcla beției lui de acum. Milescu, în loc să înțeleagă că asta răspundea bunelor sale intenții de a scoate pe rus din starca aceea, se încăpățîină și porunci să le dea șampanie. Cu o parte a personalității sale morale pricepea cîtă lipsă de logică era în fapta lui, și parcă se mira el singur de o asemenea întorsătură a lucrurilor ; și cu toate astea nu putea face altfel.

Rusul o dete din nou prin șampanie, cu *dieu vous bénisse* după fiecare înghițitură. Și iar piperment, și iar *bellini*, și iar șampanie — pînă ce Milescu căzu sub masă.

. . . . .

Cînd deschise el ochii, începea să se-ntunece. Prin fereastra spartă veneau sunete de farfurii. El nu pricepea ni-

---

<sup>1</sup> Corect : *bénisse*.

mic. I se păru deocamdată că e la București. Dar geamurile acelea soioase nu se potriveau cu ale lui. Își aduse aminte că e pornit la război : era la Băilești. Ba nu, fiindcă plecase de la Băilești.

Atunci unde era ?

Își aruncă ochii prin odaie : o mizerie nespusă. Lumina unui felinar cădea pe un perete coșcovit, de care atârna o icoană de lemn. Deodată îi răsări în minte un *dieu vous bénisse*, iar de acolo, rusul, șampania și tot restul.

Ce nebunie !

Pe unul din geamurile nesparte, niște pete de praf se înbinau astfel încât alcătuiau un cap de trubadur, cu o pană mare la pălărie, cîntînd. Ce bine se vedea ! Îi veni și lui să cînte. Își auzea notele din *Castelul* lui : „Un castel pe malul mării, preajma codrilor o ține.“

Dar Elencuța ?

A !... Elencuța îl aștepta.

Sări din pat și rămase cu coatele pe genunchi gîndindu-se.

Elencuța îl aștepta, da. Pe fiecare zi îi scria, adăogînd cîte o pagină la un mic jurnal, pe care i-l trimisese în două rînduri prin Paraipán, împreună cu tot felul de obiecte de îmbrăcăminte și de hrană. Nu era mare lucru în scrisorile ei : aceeași și iar aceeași afecțiune fără margini, ce-i umplea tot sufletul, spusă fără șiretenie, cu aceleași cuvinte ; dar asta era lucru mare.

Necăjit, Milescu se întinse din nou pe pat ; era cu neputință să se mai ducă la Stănești. Îi venea să-și dea cu pumnii în cap. O nespusă dragoste pentru Elencuța lui i se revărsa în suflet ; i se urcau lacrămile în ochi, fără să le poată stăpîni. Se întoarse spre perete și plînsu copilărește...

Într-un tîrziu, iar se sculă. Vru s-aprindă lumînarea ; chibrituri, nicăieri !

— Măăă ! da' bou mai sunt!...

După accesul de sentimentalism, urma accesul de dezgust și de furie. Chemă de vreo două ori : „chelner, chelner“. Nu-i răspunse nimeni. Voi să caute ușa, dar trebuia mai întâi să-și găsească ochelarii. Exasperat, se duse la fereastră și mai sparse un geam, strigând „chelner“.

În sfârșit, dete Dumnezeu și-l auziră.

Cînd se văzu unde era, i se păru că visează : o magazie de grâu, împărțită în odăi prin niște scînduri de lepșe, ce n-ajungeau pînă sus ; cu niște ferestre inizerabile, alipite în zid ca într-o casă de hîrtie. Înăuntru două paturi groaznice. La vederea paturilor, își aminti de rus. Ce se făcuse ?...

O adiere de aducere aminte și nimic mai mult. Voi să se uite la ceasornic. Lîngă patul lui era un scaun de lemn fără răzămătoare ; pe scaun o carte de vizită : „*Nicolas Boulgakov-Galitzine*“. Milescu rămase cu cartea de vizită în mîină : Galitzine ! Nu știa pentru ce, dar parcă s-ar fi așteptat să-l cheme așa, pe tînărul acela cu chip de femeie. Iar numele lui de botez era Nicolae, ca și numele lui Milescu...

Cine știe ?...

### XIII

Într-o căruță de rechiziție, prinsă ca de pe gîrlă, Milescu se întorcea de la cartierul-general, de la Poiana la Băilești. Calul lui căzuse și rămăsese pe drum.

Pe cînd intra în curte, da într-amurg. Ferestrele erau luminate ca de sărbătoare.

Casa lui Milescu din Băilești, închiriată de Paraipan, era printre cele mai chipeșe : patru odăi, geamuri la ferestre, scînduri pe jos, tinichea pe acoperiș — nici nu se putea ceva mai fain.

Poziția lui Milescu, ca a tuturilor voluntarilor și rezerviștilor cu dare de mînă, era printre camarazii săi dintre cele mai curioase. Unii îl luau în serios, alții rîdeau de stîngăciile lui militarești, alții îl luau peste picior de-a binele, ieșind de la el cu tabachera plină de tutun sau cerîndu-i împrumut tot felul de lucruri, fără să se mai gîndească a i le da înapoi ; dar la toți le era simpatic, cu ușoara nuanță de ironie ce se ascunde în soldatul de meserie pentru soldatul de ocazie. Ziceau „haidem la Milescu“, parcă ar fi zis „haidem la club“, sau „haidem la cafenea“.

Cînd intră Milescu în casă, cele două odăi mai mărișoare erau ocupate de jucători de cărți. Niște planșe de-ale statului major, tăiate în două și rezemate pe căpriori, serveau de mese de joc.

Într-una din odăi se juca *prefa* în trei : doi colonei și un maior stau tăcuți, pînă ce se sfîrșeau cărțile din mînă, iar la urmă izbucneau în rîs sau înjurături, după cum intrau platcă sau nu. Alți cîțiva vorbeau, toloniți pe un pat de cîmp, or călări pe scaune, or rezemați de ferestre — cu tunicele discheiate, cu batistele pe după gît, blestemînd căldura, cerînd lui „deșcă“ vin cu borviz.

În cealaltă odaie era o masă de *poker*, joc nou, pe care nu-l cunoșteau toți. Un maior de linie, un căpitan de inten-dență, un doctor militar și al patrulea, un civil, român din Basarabia venit după provianturi, stau cu cîte cinci cărți în mînă, desfăcîndu-le numai pe la colțuri, cu mare taină. Împrejurul lor, grămădiți ciotcă, priveau alții.

— Zugrăvescule, ești *bleandă*.

Zugrăvescu era doctorul, un pipernicit de om numai cît un baston, cu o bărbuță rară, cu un glas pițigăiat, care mai vorbea și bîlbîit :

— Ble-bleandă ăi fi dumneta. Eu sunt *ble-blend*.

— Fii ce-i fi, numai pune *miza*, zise căpitanul de inten-dență.

— Am pu-u-u-us doi franci.

Pe vorba *pus* fluieră bietul doctor un minut întreg, fără s-o scoată la capăt.

— Ci dă-i drumul o dată, nene, și nu ne mai înnebuni. Dumneata mergi, domnule maior ?

— Da.

Doctorul se făcuse roșu. Îi venea să răspundă cu o vorbă mai înțepătoare, dar se temea să nu se încurce din nou. Cu toate astea tot bâlbâi ceva :

— Da' gro-o-o-zav mai ești dumneta, domnule mizilic.

Ceilalți zîmbiră, iar căpitanul de intendență dete din cap.

— Cine deschide ?

— Deschid eu cu o carboanță, zise maiorul, aruncînd un ban rusesc de argint.

— *Se poate* să-mi dați și mic două ruble ? întrebă civilul cu graiul lui din Basarabia.

Cei trei se uitară la el pe furiș.

— Ne tragi *ca-a-a*, încercă să zică doctorul.

— *Cacealma !* strigă intendentul. Să nu te-ncurci pe vorba asta, Zugrăvescule, că șade rău.

— Ia, o să ți le dăm, că n-avem ce face. Cartea trebuie plătită. Ce aveți ?

— Eu n-am de cît un *full*.

Doctorul sări în sus de mînie :

— Auzi c-un *be-berlan* de ași să pierd eu, domnule !...

— Lasă-l dracului de *beberlan* și zi-i *breelan*, nene doctor, îl consolă maiorul.

Doctorul, furios, se întoarce să vadă cine-i sta în spinare. Dete cu ochii de un tînăr sublocotenent :

— Nu se poate, ju-u-u-nele meu amic, să mă slăbești cu dra-dragostea ?...

Sublocotenentul se dete la o parte. O dată cu el se deteră la o parte mai toți privitorii, de teamă să nu primească ace-

le-și observații ca sublocotenentul. Maiorul, care câștiga, se întoarce către căpitanul de la spatele lui, un chip șters, blăjîn, simpatic :

— Mărăcinene, nu te depărta, că de cînd ai venit tu, îmi merge bine.

Căpitanul se apropie din nou, zîmbind.

— Ia mai vi-i-i-no și lîngă mine, ne-ne Mărăcinene, să mă scapi de hu-hu-hu...

— Iursuzlîc ! strigă intendentul.

Pe cînd ei se foiau între dînșii, se auzi deodată un ro-pot de cai venind din depărtare. Zgomotul se apropia din ce în ce, pînă ce trecu pe lîngă casa lor, ca o vijelie.

Toți se sculară în picioare. Coloneii din camera de alături veniră în camera de la drum..

— Ce este, frate ? ce s-a-nîmplat ?

-- Nebunul de Frîncu !...

-- Da' ce s-a-nîmplat ?

— Nu s-a-nîmplat nimic, d-le colonel ; da' ia așa, ca să nu fie drumul fără călători.

— Ce trupe erau ?

— Escadronul din regimentul al 5-lea de călărași.

— Parcă de-abia a venit alaltăieri de la Rast...

— Da. Cu toate astea, uite așa îi freacă în toate nopțile.

Colonelul înălță din umeri și se duse la loc. Însă jocul nu mai urmă liniștit ca mai-nainte. Fiecare comandant era preocupat de ideea de a face și el tot așa, deoarece ordinele erau de a ține trupele într-o alarmă continuă, pentru a le deprinde cu viața primejdiilor viitoare.

De la trecerea Dunării cu atîta înlesnire, generalul Nepokoiciski, șeful marelui stat-major rusesc, nu mai visa decît Constantinopoli.



Armata română, rămasă pe malul sîntg, nu mai era băgată în seamă : ea îşi împlinise rolul, cu bombardările cetăţilor turceşti, cînd cu formarea podului de la Zînnicea şi cu distrugerea cîmpului de la Rahova. Ruşii se socoteau destul de puternici, ca să incargă înainte singuri ; de aceea, cînd guvernul român, preocupat de soarta ţării şi a oştirei, întrebă pe guvernul rus despre gîndurile sale viitoare, primise de la prinţul Gorciacoff, prin d-l de Nelidoff, răspunsul seneţ că armata împărătească se simte în stare de a birui ea singură pe duşman ; că, dacă oastea română vrea să treacă şi ea Dunărea, s-o facă pe propria sa răspundere şi cu condiţiune de a se supune comandamentului rus, pierzîndu-şi astfel unitatea de comandă şi fiinţa sa morală aparte.

Faţă cu un asemenea răspuns, ţara şi domnitorul trecură printr-un moment de mare grije : ce drum să apuce ?

— Ce-ai mai aflat, Milescule ?

— Ce să mai aflu, domnule colonel... Am auzit că vodă vine în curînd la Marele cartier-general.

— Va să zică trecem Dunărea pe socoteala noastră.

— Da' de ce să n-o trecem ? răspunse Milescu, uitîndu-se în jos.

— Fiindcă n-ai cu ce. Unde-ţi sunt bărcile ? unde sunt pontoanele ? Îmi plac domnişorii ăştia de rezervişti : pentru dumnealor toate sunt uşoare, zise zîbind unul din colonci.

Milescu, jenat, era să tacă. Dar parcă îl muşca de inimă trebuinţa de a spune verde adevărul :

— Se poate, domnule colonel. Războiul însă nu se face numai cu pontoane şi bărci, ci şi cu suflet şi credinţă în viitor.

— Zău ! ? Auzi dumneata, frate !... Ce uşor îi vine amicului să facă patriotism pe spinarea altora, instalat ca un Bimbaşa Sava... Da' du-te, domnule, de stai în noroi pînă la genunchi, să te ploaic de dimineaţa pînă seara, să mănînci

pastraină ca talpa cizmei — și atunci să-mi faci pe grozăvul. Auzi dumneta !...

Milescu plecase capul de tot. Negreșit, era vinovat că închiriasse o casă pe socoteala lui. El credea că poate tovarășii să-i ierte greșala, prin faptul că o locuiau mai mult ei decît el. Dar se vede că așa sunt făcuți oamenii : să profite de bunurile altuia și totuși să-l învinuiască că le are.

Celălalt colonel, mai fin, căută să dea o altă întorsătură convorbirii :

— Uite, dragă Milescule, unde stă greutatea : toată herestreaua din țară a fost trasă de ruși la Brăila și la Zîm-nicea. Pontonierii noștri nu sunt pregătiți pentru o luptare așa de întinsă și de costisitoare. Dacă trebuie să trecem Dunărea, s-o trecem, — numai să ne găsim întîi lemnăria.

— Pădurile sunt pline de lemne.

— La munte.

— La munte și la șes.

— Dar le păzesc pădurarii, zise primul colonel.

— Negreșit, răspunse Milescu. Să le ceară guvernul, și toată lumea le va da.

— Le dai dumneta !...

— Se înțelege că le dau. Dau pădure, dau moșie, vînd tot ce am, și pe mine mă vînd, numai să nu rămînem de rîs... Mii de bombe ! că doar n-am să trăiesc cît e lumea !

Milescu se întoarse către un căpitan, care se apropiase de el :

— Așa este ?

Căpitanul era tocmai șeful lui de companie, care tot-odată comanda și batalionul : Valter Mărăcineanu. Ochii lui străluceau de viață. Dacă ar fi îndrăznit, l-ar fi luat de gît să-l sărute.

Fire răsfîrîntă înăuntru, timidă, melancolică, căreia soarta îi lăsase partea grea a luptelor cu nevoia, Mărăcineanu părea că trage din' îndoita sa origine germano-

română o ușoară înclinare către idealism, unită cu o evidentă trebuință de acțiune, — două calități atât de greu de găsit împreună. Ieșit din părinți simpli, el era unul din acele rare fapte ce fac onoare mulțimei anonime ce se numește *popor*, se înalță peste el și devine fala unui neam întreg. Nobil în cel mai întreg înțeles al cuvântului, cu grije duioasă de bătrîna lui mamă, blînd cu soldații căzniți, hotărît, serios, — n-avea nimic din avîntul cavaleresc al eroilor legendari, dar poate tocmai de aceea era mai simpatic, mai înțeles de timpurile noastre și mai aproape de noi.

O astfel de natură, strînsă de coarda voinței într-un arc modest, era firesc să se simtă atrasă către entuziasmul erup-tiv al unui om ca Milescu. Pătrundera minții sale îl fă-cuse să înțeleagă toate calitățile sufletești ce se ascundeau sub zgomotul și nehotărîrea celuiilalt, și să-l iubească.

Milescu ieși să se schimbe de haine. În săliță îl ajunse din urmă Mărăcineanu :

— Milescule, Milescule !

— Ce este ?

Celălalt îl luă repede de mîină și-l strînge cu putere :

— Ia ascultă...

— Ce-i, dragă Mărăcinene ?

— Bravo !...

— Pentru ce ?

— Bravo !...

Și urma a-l scutura de mîină, fără să mai poată adăoga ceva.

Milescu intră vesel în odaia lui : uitase reaua impresie ce i-o lăsase vorbele colonelului cu privire la casă.

Cînd aprinse chibritul dete cu ochii de Comăneșteanu, care adormise întins pe patul lui. Milescu se uită la el un moment. Nu-l mai văzuse de la plecare.

Un sentiment curios de milă se deșteptă în sufletul lui, pentru voinicul ce dormea alături, tînăr, sănătos, născut

pentru fericire și cu toate astea nefiind fericit. Parcă somnul lui Comăneșteanu mișca pe Milescu mai mult decât tot restul. Se apropie de el binișor, îl privi de aproape și rămase pe gânduri : omul adormit parcă nu mai semăna cu cel deștept. O cortină căzuse de undeva pe acțiunea vieții, și corpul acela devenise anonim.

Încă puțin și totul ar fi încetat. Ce imensă zădărnicie !...

Făcînd încă un pas, se împiedecă de o cergă ce căzuse pe jos.

— Vacs ! zise el, în mijlocul filozofiei.

Comăneșteanu se deșteaptă. Milescu veni lîngă el și-l atinse cu mîna pe umăr :

— Ce mai faci, Mihai ? De cînd aici ?

— De astăzi. Tîrziu e ?

— Cam vreo zece.

— O să trebuiască să plec.

— Stai, că nici nu te-am văzut bine. Ce mai faci ?

— Ce să fac, dragă... Aceiași și iar acciași. Dar tu ?

— Eu, cum mă știi : mă înec întotdeauna la mal.

Avusesem norocul să mă trimită de la cartierul-general cu niște ordine la Zîmnicea, sperînd să mă pot repezi pînă la Stănești, și cînd colo, nimic.

— De ce ? întrebă Comăneșteanu cu grabă.

— Ce să-ți mai spui !... O prostie de care mi-e rușine numai cît mă gîndesc... Nu mă sili să ți-o istorisesc pe de lung. În două cuvinte : am băut șampanie cu un rus.

— Ce rus ?

Milescu înălță din umeri :

— Da' parcă eu știu ?... Un Galitzine.

Comăneșteanu se uita la el aiurit, pînă ce-l umflă rîsul.

— Ciudată făptură omenească mai ești, Nicule.

— De, dragă... Schimbă-mă tu dacă poți, și-mi faci un mare serviciu. Așa gogomănie !... Și biata nevastă mă așteaptă.

Apoi se uită la Comăneșteanu lung și dete din cap :

— Cu toate astea, pentru tine tot am ceva.

Și zicînd astfel, începu a răsfoi niște caiete de pe masă, ce stau încurcate cu numere din *Figaro*, cu *Școala soldatului*, cu un roman de *Onida* — pînă ce găsi o scrisoare-volum de-a Elencuței.

— Vino-ncoace. Cunoști slova asta...

Mihai se uită la scriitură.

— Nu o cunosc.

— Cum : nu ? Dar scrisoarea către Paraipan !...

— Aceea era a domnișoarei Anna.

— Și asta tot a ei este... Citește.

În jurnalul Elencuței erau intercalate două rînduri : „O sărutare și de la mine, Nicule dragă. Ce mai *faceți* ?“

— Înțelegi ce vrea să zică acest „ce mai faceți“ la plural și subliniat...

Comăneșteanu se uita la el cu un aer întrebător.

— Cum !... Nu-înțelegi ?...

— Ba înțeleg... Adică îmi place să înțeleg ceea ce poate nu stă acolo.

— Ce anume ? întrebă Milescu.

Comăneșteanu se făcu roșu și nu voi să răspundă.

— Spune tu întîi, zise el.

Milescu începu a rîde.

— Bravo, Mihai ; ești prins bine de nas. Am să scriu numaidecît Elencuței...

— Ba te rog să te astîmperi.

Milescu rîdea, pocnind din palme :

— Don Juan cu furca-n brîu !... Brava Annicuța !... Să te-nveți mintea dumneata, să nu mai mănînci cîte o porție de inimă femeiască la fiecare masă... Acuma să-ți explic : acest „ce mai faceți“ ar însemna, dragă doamne, ce mai faci cu, Milescu ; dar înseamnă în fond ce mai faci tu, Comăneșteanu...

— Crezi ?

— Sigur. Trebuie să fii lulea ca tine, ca să nu pricepi. Apoi începu să strige :

— Iliuță ! Iliuță !

Soldatul venea în fuga :

— Porunciți, don' locotenent.

— Ibitfoi cozoroc !... da'de ce nu vii mai repede ? Unde sunt pantofii ?

— Aici trebuie să fie, don' locotenent. Să-ntreb pe lelea Uța.

Lelea Uța era gazda. Soldatul părea a se înfrupta din toate bunurile pămîntești ale stăpînci de casă, iar în schimb el îi lăsa onoarea de a munci pentru el.

— Uite, mon cher, zise Milescu, cu o cizmă în mîină, redevenit filozof : de sus și pînă jos același vacs : *c'est à vous degôîter des hommes... et des femmes*. Parcă viața n-ar avea alt scop mai înalt.

Comăneșteanu îl ascultă în tăcere. Era iar fără tact. Dar așa îl croise firea. Castitatea lui sufletească îl făcea nedrept.

Soldatul intră cu pantofii :

— Îi luase lelea Uța să-i bată.

— Arză-te focul de erou ! Mă, Iliuță al Uței, d-apoi gazda trebuie să îngrijească de pantofi ?...

— Ba nu, don' locotenent.

— Atunci ?

— Eu am *bușonat* calul lui don' locotenent Comăneșteanu.

Milescu bufni de rîs.

— Ce-ai făcut ? !

Soldatul, care auzise verba de pe la alți vistavoi de cavalerie, se rușină :

— Am șters calul lui don' locotenent Comăneșteanu... că era asudat de curgea apa după el.

Comăneşteanu părea plictisit de explicaţia soldatului.

— Trebuie să fie ostenit... Am fost pînă aproape de Craiova, ca să-ţi ies înainte, zise el lui Milescu. Credeam că vîi cu trenul.

Milescu rămăsese în mijlocul odăii, ca un pui fript, cu pantalonii de călărie strînşi de gleznă, cu minile în buzunar, numai în papuci.

— Va să zică, Mihai, nu-i glumă !... Eşti prins bine.

Cumnatul, obicinuit cu şotiele şi ironia Annicuţei, nu se putea deprinde cu ideea că un alt om s-o iubească serios.

— Atunci ce-i de făcut ? zise tot el, gîndindu-se. Să le scriu să vie...

— Ba nu. Adică de !... cum vrei, răspunse Comăneşteanu. Eu nu mi-aş aduce familia aici.

— Ai dreptate. Cu toate astea, Elencuţa ţine să vie... Mai cu seamă dacă trecem în Bulgaria.

Comăneşteanu începea să fie deja gelos, ca toţi bărbaţii în viaţa cărora femeile joacă un rol. Milescu nu pricepea o astfel de tiranie. Zisese „ai dreptate“, fiindcă înţelegea şi el că un lagăr nu e un salon. Dar altfel...

— Ştii, Nicule, că mă hotărîsem de vreo două ori să plec, zise Comăneşteanu deodată.

— Unde ?

— Mă hotărîsem să fug... să ajung pînă la Stăneşti... să văd pe Anna şi să mă-ntorc... Maiorul m-ar fi lăsat, însă pe răspunderea mea.

— Ce, eşti copil ?...

— Zău, aşa.

— Eşti copil de tot... Eu te credeam maistru, şi văd că nu eşti decît un cîrpaci...

După aceea se gîndi serios :

— Sau poate tocmai ăsta e secretul...

Comăneşteanu nu pricepea ce voia să zică. Milescu însă intra, cu puterea lui de intuiţie, în explicarea unei cauze : secretul oamenilor cu noroc pe lângă femei era tocmai sinceritatea cu care iubeau pe fiecare în parte şi una după alta : un foc de paie, într-o fînărie, ce trece din căpiţă în căpiţă.

Lui Milescu îi veni să rîză la imagina asta.

— De ce rîzi ? îl întreabă Comăneşteanu.

— De nimic... Cu toate astea, cît eşti tu de profesor în ale dragostei, tot o să-ţi dau o lecţie : de ce vrei să te duci la Stăneşti, către Anna, şi nu o laşi să-ţi vie ea către tine ? Fata e singură. Elencuţa e de aceeaşi părere cu mine : voim amîndoi să-ţi-o dăm. Prin urmare un asediu în regulă : are să capituleze.

— Crezi ?... Deşi ceea ce spui tu cam miroase a teorie, totuşi ai poate dreptate şi în fapt, şi aş vrea să te ascult, dacă aş putea. Dar nu ştii cît doresc s-o văd !... Nu mai dorm, nu mai am linişte...

— *Càlma mi dio !*<sup>1</sup> zise Milescu, venind spre el şi apucîndu-l de mîină.

Nu era chip de vorbit serios cu el :

— Bine, omule, tu n-ai iubit niciodată ?

— Ba da : am iubit pe Elencuţa şi am luat-o.

— Dar înainte ? dar pe urmă ?

Milescu înălţă din ochi :

— Nimic !

Comăneşteanu se uită la el. Evident, un asemenea subiect de vorbă turbura pe Milescu : el fusese adesea luat în rîs de prietini şi-şi ascunsese totdeauna stîngăcia sub glume zgomotoase. Acum, cînd trebuia să vorbească liniştit, se simţea jenat.

Dar sinceritatea şi curăţenia lui sufletească părură a înrîuri pe Comăneşteanu mai mult decît toate teoriile...

---

<sup>1</sup> Ține-mă, Doamne ! (ital.).



— Adio, Nicule. Vino să te sărut, că cine știe când ne mai vedem.

— Pleci noaptea ?

— Trebuie să plec.

Se îmbrățișară amândoi și se despărțiră.

Comăneșteanu se pierdu în linia fumurie a drumului.

## XIV

Se ridicau zorii zilei de 21 iuliu. Pe seninul străveziu al cerului se resfirau raze de opal, pierzându-se departe, în slava albăstrie a văzduhului, ca niște spițe nesfârșite, și mîngîind cîmpiile Olteniei cu lumina voioasă a dimineții. Pe valea Dănățeului se mișca un furnicar de gloate omenești, linii lungi de călărime, pedestrime, tunuri, ambulanțe, provianturi, în mijlocul muzicelor militare, al sunetelor de corniști, al ordinelor și comendei. Străluceau în tonuri calde alămurile de la instrumente ; scăpăra lumini reci oțelul de la tunuri ; fîlfîiau în vînt drapelele ; plutea peste tot un suflu de viață tînăra, purtînd înaintea vulturii de aur ai stindardelor, coborîtori ai acvilelor din alte timpuri, semn al bărbăției.

Cu trei sute de ani în urmă, Basarabii Drăculești du-seeră pe aceleași locuri pîlcurile de poterași, de sulitari, de roșiori, în urma flamurilor, întru apărarea pămîntului strămoșesc.

Iar cu 1770 ani înainte, luminatul și marele împărat du-sese mai la deal, pe *bastatul velit*, către pădurile Sarmisgetuzei, și acolo închegase, din sînge dac și roman, ființa unui nou popor.

Și se ducea poporul cel nou, se duceau regimentele cu voioasă hotărîre a sufletului desfăcut de alte gînduri, se duceau să se bată.

Că venise ordin de la domnitor să treacă Dunărea.

Se legăna ciocîrlia în aerul limpede al dimineții, pe deasupra lanurilor de porumb. Umblau mocanii din regimentul al 10-lea de dorobanți pe un drum, iar soldații din al 8-lea de linie pe altul, liberi la minte și la inimă, ca omul pornit pe hotărîte să nu dea înapoi. Se sfîrșise nesiguranța de pînă aci. „Înainte“ era vorba cea de vraje, care-i făcea să umble cu capul sus ; înainte, spre Jiu, la Corabia !

Întreaga divizie a 3-a se întinse în marș spre podul Jiului de la Gîndgiova. Cîntau soldații cu voie-bună, înviorați de priveliștea sănătoasă a porumbului. Ofițerii mergeau înaintea frontului sau în capul liniei, sprinteni la picior, cu ochii vii. Nedomirirea de pînă acum, gîndurile „de acasă“, făcuseră loc bucuriei de lucruri nouă. Cu cît mergeau, cu atît se simțeau mai ușurați.

Comăneșteanu, în mijlocul batalionului, în fruntea companiei, se ducea oblu pe drumul prăfuit, gîndindu-se la atîtea și atîtea lucruri, ce răsăreau din aducere-aminte fără legătură aparentă între ele. Cînd la Sarba, cînd la Comănești, cînd în văzduh sau nicăieri, gîndurile țineau hangul drumului, a cărui priveliște, veselă sau tristă, deștepta în sufletul lui acelaș fond de melancolie. Cu toate astea, el însuși găsea mîngîiere în mers. Parcă facultatea de a trăi, atît de complicată îndeobște, se ușura prin ritmul îndelungat al marșului. Prins în mijlocul regimentului, el simțea că mașina încîlcită a vieții lui nu mai era decît o roticică simplă a unei mașine mai mari. Annicuța zîmbea într-un unghi depărtat al conștiinței, ca un pastel, iar departe de tot, ca un portret șters, se ivea chipul Nataliei. O blajină nepăsare de sine și de restul lumii îi umplea golul sufletesc.

Iar pe drumul celălalt, Milescu, în fruntea companiei, umbla harnic, fără trudă sufletească. Statura lui puternică părea că se înălțase cu o șchioapă. Trăia o viață intensă, se bucura de bucuria soldaților, cînta cu ei marșul ostașului,

plin de un sentiment nou de neînmurită mulțumire *de a fi*. Ceruse unui sergent din flanc să-i dea mătasa de la un porumb, și la pipăitul ei moale avusese impresia că atinge obrazul fraged al unui copil... Îi venise să zîmbească, gîndindu-se la sine cît era de puternic și de sănătos. Își mișca brațele din plin, simțindu-le parcă voinice, făcute într-adins ca să zburătuiască țeste de dușmani. Imagina unei lupte cu turcii fu atît de vie, încît, în umbletul lui, se dete cu umărul înainte, parcă să doboare pe cineva. Soldații cîntau, cu nota caracteristică a veseliei lor duioase. Ce erau în fond oamenii ăștia ? Daci sau romani ? Sau și una și alta ? Sau poate altă sorcitură latino-illyrică ?... Nu se putea ! El ținea la daci, parcă chiar mai mult decît la romani. Chipul leului de la Sarmisegetuza, care-și apăra pădurile împotriva năvălitorilor, îi era drag. O nespusă înduioșare pentru Decebal se revărsa în stihuri :

O, tu, ce din cetini auzi-le cîntul,  
Stăpîne, stăpîne cu brațul de fer,  
O, Decebal, scoală, răstoarnă-ți mormîntul,  
Și umple tot golul din munți pîn' la cer.

Tocmai atunci băgă de seamă că un soldat din compania dinainte nu călca de loc a erou, umblînd bleg, trăgîndu-și picioarele după el ca niște butuce. Îi păru rău și strigă la el :

— Măi leat, mă !... *Mă*, tu, ăla din flancul stîng !... Uite ce vace e !...

Sergentul-major din compania lui *șiri* la soldat :

— Mă budușcă, n-auzi ? !

Soldatul n-auzea. Atunci sergentul-major îi dete un ghiont în spate.

— N-auzi mă, blegule !... Ce umbli ca un nerod ?...

Soldatul era să dea în nas. Își întoarse capul spre sergent, ca unul ce, se vede, era deprins cu asemenea cinste și încercă să se ție drept.

Milescu se uită la el cu milă. Îi părea rău că stîrnise vorba și fusese cauza ghiontului bietului soldat. Sărmanul de el ! Era necăjit de tot, trudit, nemîngîiat de nimeni ; n-auzea decît ocări ; nu trăia decît pentru pedepse. Și doar n-avea altă vină decît că era prost.

Dar înduioșarea lui Milescu fu de scurtă durată. În vremuri grele, omul caută tot binele. În flancul drept umblau vreo patru soldați ca la paradă : așa da !

Milescu se întoarse să-și vadă compania lui : oamenii se simțeau. Drepți, sănătoși, mergeau cîntînd cu voce bună.

„Mare popor ! gîndi Milescu în sine, mare și răbdător popor !... Că dacă fiecare om în parte e mai bun or mai rău, după vremuri și nevoi, toți laolaltă redobîndesc calitatea supremă a popoarelor de viitor : naivitatea melancolică. Toate temperamentele individuale se contopesc în acest temperament colectiv, singurul care, în ceasurile grele ale vieții, scoate la liman“.

Și astfel, prinse el mai departe a le închina gîndurile sale în versuri :

Sună coarnele pe dealuri, sună buciul prin văi,  
De la coasă, de la tîrlă, tot românul se adună ;  
Duce vîntul pînă-n peșteri chiotele de flăcăi ;  
Codrul tremură din ramuri ; cornul sună și iar sună.

## XV

În ziua de 12 august, regimentul al 10-lea și al 12-lea de dorobanți, regimentul al 8-lea de linie, o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie și un escadron din regimentul al 2-lea de roșiori treceau Dunărea, care cum putea, pe plute, pe pontoane, prin bărci, ajutați de șalupele cu vapor *Bucur* și *Rîndunica*.

Întreaga diviziune a 4-a era deja peste Dunăre, pe malul drept al Vidului.

Lucrurile în Bulgaria se schimbaseră de tot. Rușii fuseseră bătuți în două rînduri, înaintea Plevnei, la 8 iuliu, sub generalul Schilder-Schuldner, și la 18 iuliu, sub generalul Krüdener. Ei ceruseră ajutorul armatei române de la Nicopol, dar generalul Manu avea ordin să nu se miște.

Această armată, disprețuită cu puțin timp înainte, devenea deodată limanul de mîntuire al oastelor împărătești. Făcuseră oamenii socoteală și găsiseră 230.000 de turci ; iar cînd se număraseră pe dînșii, nu erau decît 170.000. Pentru o armată năvălitoare erau cam puțini.

Atunci, în locul d-lui de Nelidoff, luă condeiul marele duce Nicolae, generalisimul armatelor rusești, și scrisese domnitorului acea faimoasă depeșă, pe care mai pe urmă generozitatea poporului, spre cîntea neamului omenesc, a îngropat-o în uitare. În acea depeșă se zicea între altele : „treci Dunărea unde vei voi ; ne zdrobesc tîrcii“.

Și domnitorul românilor hotărî să treacă Dunărea, fără altă condițiune decît aceea de a păstra armatei sale ființa ei de sine-stătătoare.

La 15 august porni în persoană la cartierul imperial de la Gorni-Studen, unde se afla țarul Alexandru al II-lea. Împăratul oferi domnitorului comandamentul trupelor unite româno-ruse, ce aveau să opereze înaintea Plevnei sub numele de *Armata de Vest*.

În ziua de 20 august, podul de la Siliștoara, între Corabia și Măgura, era terminat ; diviziunea de rezervă putea trece.

În zilele următoare, armata română înaintă de pe valea Iskerului pe valea Vidului, spre Plevna.

În seara de 25 august, diviziunea a 4-a era la Verbița, în fața Griviței, iar divizia a 3-a la Kalișovaț, în spatele

celeilalte ; divizia de rezervă rămânea la Brislau. Domnitorul își luase cartierul general la Poradim.

Îndată după așezarea trupelor în bivouacuri se zvonise printre ofițeri că, chiar în ziua aceea de 25 august, un mare consiliu de război se ținuse la Radenița, între domnitorul românilor, marele duce Nicolae, și șefii statelor-majore, și că în acel consiliu vodă fusese contra atacului imediat al Plevnei, deoarece armata aliată ruso-română n-avea decît 65.000 de oameni, față cu un număr egal de trupe ale lui Osman pașa, întărite în Plevna ; că domnitorul propusese sporirea oștirelor aliate și înconjurarea pozițiilor turcești ; că, în fața stăruințelor marelui duce, care punea înainte considerațiuni politice, vodă primise ideea asaltului cu părere de rău și fără a răspunde de succes.

Se mai vorbea printre ofițeri că de multă vreme nu fusese văzut domnitorul atît de pătruns de marea chemare și marea răspundere ce avea în fața lui Dumnezeu și a țării. Cu capul sus, cu ochii privind departe, vodă ieșise din consiliul de la Radenița ca un drept-gînditor pe care semenii săi nu l-au înțeles ; ieșise din consiliul de la Radenița ca un părinte hotărît să-și jertfească fiii numai ca să nu se zică despre ei că nu se știu jertfi.

— Vezi, Comăneștene, zicea maiorul Șonțu prietenului său, dacă n-ar apăsa pe noi trecutul a 150 de ani de moliciune fanariotă ; dacă am putea să legăm firul de azi cu cel de la 1600 ; dacă am fi știut să murim undeva, acum, mai de curînd, — domnul nostru ar fi putut să impună vederile sale, sau cel puțin să nu primească răspundera unei jertfe zadarnice. Dar așa... rușii pe drept cuvînt ne pot bănuî că nu vrem să mergem în foc.

— O să mergem, zise Comăneșteanu.

— Trebuie să mergem !... De altfel o jertfă nu e nici odată zadarnică.

Tocmai atunci li se aduse un ordin al generalului Cernat, prin care se poruncea diviziei a 4-a să înainteze de la Verbița la Grivița, spre a lua poziții pentru artilerie ; divizia a 3-a trebuia să-și păstreze locurile ce ocupa, pînă la nouă ordine. O bombardare de trei zile avea să urmeze împotriva întăririlor de la Plevna, înainte de atac.

Inimele începeau să bată : se apropia vremea hotărîrilor bărbătești.

Diviziunea a 4-a trebuia să-și strîngă bivuacurile și să se pună în marș spre Grivița.

Noaptea era întunecoasă. Șuiera un vînt subțire dinspre lagărul turcesc, aducînd zgomotele surde ale mișcărilor diviziei a 4-a pînă la divizia a 3-a. Ofițerii din corturi trăgeau cu urechea. Somnul nu se prindea de mulți : țara rămasă în urmă cu simpatii și interese omenești ; dușmanul împlîntat înainte, cu chemările gloriei sau cu vecinicia morții...

A doua zi, în zori, cele 48 de tunuri românești, puse în baterii împreună cu 120 de tunuri rusești, începură a hui. Turcii deocamdată păsură a sta la îndoială ; apoi, ca dezmeticiți, dezlănțuiră și ei cele 100 tunuri ce aveau în întărituri. Astfel, 268 de guri de foc gemeau pe văile încremenite, asurzind văzduhul, aruncînd bombe și pietre.

În ziua de 26 veni ordin și diviziunei a 3-a să intre în linia bombardării, înaintînd de la Kolișovaț spre Bucova. În ziua de 27, la 3 ore dimineața, porniră bateriele și regimintele, iar la 8 ore colonelul Angelescu George așeza 30 de tunuri pe înălțimele de pe valea Bucovei, sub bătaia obuzelor turcești.

O dată cu divizia a 3-a română, se apropiase de linia bombardării un nou corp rusesc, așa că acum, din oștile aliate, trăgeau 250 de tunuri, iar din cele turcești răspundeau 100 — în total 350 — un iad de fum, de foc, de schije

aprinsă, de huiet și de cutremur. Infanteria era așezată dincolo de dealul Bucovei, la adăpost de ghiulele turcilor, gata în orice moment de a intra în foc, dacă inamicul ar fi încercat să facă vreo ieșire. Stau oamenii în preajma piramidelor de puști, pe povârnișul văilor, care fumînd, care vorbind, întorși cu fața spre Dunăre, de unde veniseră. Cîteodată ochii se înălțau în văzduh, după bombele turcești, ce băteau pînă la Verbița sau se spărgeau în aer, vîjîind și trosnind.

— Primește-o, Ghiță, că ți-e surată.

Ghiță se uita în sus, ca un pui de curcă la uliu :

— De, boală, că nu te prinzi tu de mine.

Se zăreau de pe deal călărașii brigadei Roznovanu, cum se întindeau spre satul Bivolari, către Vid. Ghiulelele turcești începură să curgă către dînșii. Soldații de infanterie le vedeau din adăposturi, mai cu seamă cei ce săpau la întărituri, și rămîneau cu sufletul la gură, ridicînd mîna instinctiv, parcă să apere pe călărași :

— Aoleu, mamă, ține-mă !...

Comăneșteanu, în mijlocul lor, tăcut, urmărea cu ocheanul mișcarea călărașilor. Inima îi bătea așa de tare, încît își auzea sîngele în vine. Vorbele oamenilor ajungeau pînă la el, ca de pe lumea cealaltă. I se părea că brigada de pe platoul Bucovei nu știe ce face. Escadroanele se mișcau la deal și la vale, fără rost. Grupuri de călăreți se duceau în sus, se întorceau în jos, totdeauna expuși focului turcilor. Comăneșteanu ar fi vrut să împărtășească temerile lui cu un ofițer de alături — dar părea hipnotizat de priveliștea din față. În cele din urmă, regimentele părură că se așează la adăposturi, în spatele diviziei a 3-a.

Desigur, oamenii își făceau mișcărilor lor firești, spre a ocupa locurile ce le erau date de comandă ; dar, văzuți astfel de departe, parcă stau într-adins să aștepte bombele.

Spre seară veni știrea că o parte din trupele brigadei Cantili luaseră cu asalt un redan turcesc din fața Griviței.



Locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, în fruntea dorobanților de Iași și Vaslui, dusese trupele la atac cu un avînt eroic. Curcănarii regimentului al 13-lea și infanteriștii batalionului I din regimentul al 5-lea de linie, susținuți admirabil de o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie, sub comanda locotenentului Hartel, se aruncaseră asupra turcilor, la baionetă, îi grămădiseră val-vîrtej în redan și-i aruncaseră spre redută dinapoi.

La vestea asta, Milescu rîdea ca un copil. Ar fi vrut să alerge spre colonelul Voinescu și să-l sărute. Îi era vechi prieten, ofițerul învățat și destoinic, căutat în saloane pentru spiritul său vioi, respectat și temut printre colegi, pentru caracterul său neșovăitor. Dar mai cu seamă îi era drag lui Milescu pentru că, el, Voinescu, român neaoș, fiu de boier pămîntean, deschisese cel dintîi focul infanteriei și dusese pe soldați la biruință. Tot vechea lui nebunie.

La 28 august, bombardarea urmă ca și în zilele de mai înainte, fără alte întîmplări decît aceea că măria-sa atîrnă pe pieptul colonelului Voinescu decorația „Steaua Românică”, lăudîndu-l în fața trupelor.

Atacul fixat pentru ziua de 29 fu amînat pe a doua zi, după cererea comandanților ruși.

Fură luate toate măsurile potrivite, pentru regulara atacului ; ordinele de luptă fură scrise sub ochii domnitorului ; ceasornicele fură îndreptate.

Acum puteau să se și oprească ceasornicele, că în locul lor băteau inimele, băteau toate laolaltă, multe din ele ceasurile din urmă ; băteau inimele în piepturile a 35.000 de români, hrănind parcă o singură conștiință, aceea a datoriei de împlinit. Nu se gîndeau oamenii nici că-i privește Europa, nici că sunt rușii alături, — ci curat numai că le-a rămas la bîrlög nevasta și copiii, că așa a poruncit vodă și că, *la o adică*, cine-i român neaoș nu dă înapoi.

Către seară, comandanții primiră un ordin al generalului Cernat, care zicea :

ORDIN DE ZI, nr. 54 <sup>1</sup>.

„Mîine, 30 august, corpul de armată român va da asalt redutei celei mari, ce se află în fața pozițiilor sale. Divizia a 4-a va da pentru atac o coloană de 4 batalioane, sub ordinele unui comandant special ; această coloană va fi adunată în vâlcea ce se află în spatele aripei drepte a poziției sale înaintate, la ora 5 dimineață.

Divizia a 3-a va da asemenea o coloană de 4 batalioane care trebuie să fie adunată în aceeași vâlcea, la dreapta diviziei a 4-a, la ora 12 din zi ; batalioanele acestei coloane vor fi aduse pe pozițiune, pe rînd, la o oră și jumătate unul după altul, astfel ca la ora 12 din zi să fie toate adunate în zisa vâlcea. Această coloană va avea un comandant special.

Formațiunea coloanelor de atac va fi cea următoare :

Cel dintîi batalion în tiraliori, avînd printre ei plutoane cari vor duce scările, fascine, gabioanele, sacii de pămînt ; aceste plutoane vor avea pușca în bandolieră și nu vor trage.

Cel de-al doilea batalion se va urca la asalt, format în coloane de companie. Batalioanele al 3-lea și al 4-lea vor urma în coloană de atac, sub comanda imediată a comandantului coloanei.

Coloanele formate din cele din urmă două batalioane trebuie să urmeze la distanță cît mai apropiată și să dea asalt cu orice preț, dacă cele din linia întîi nu reușesc.

Trebuie să se facă cunoscut tuturilor oamenilor ce compun coloanele de atac, că pierderile vor fi neînsemnate dacă ajung la redută fără a se opri și fără a trage, dar că vor fi mari dacă oamenii se opresc în drum, și mai cu seamă dacă se retrag.

---

<sup>1</sup> T.C. Văcărescu : *Luptele românilor* (nota D.Z.).

Tiratorii trebuie să înainteze fără a trage ; ei nu vor începe focul decât cînd vor fi ajunși pe drumul acoperit la marginea șanțului, și vor trage numai asupra inamicului care se află pe parapete ; în acest timp plutoancle de lucrători se pogor în șanțuri și pregătesc urcarea cu uneltele ce le au ; se va întrebuința pentru aceasta, afară de fascine, gabioane și celelalte, toate uneltele de cari vor putea dispune corpurile.

Coloanele de companie destinate a da asaltul se pogor imediat în șanțuri și urcă parapetul.

Îndată ce focul inamicului devine tare, toți ofițerii trebuie să strige „Înainte !” și să alerge pe drumul acoperit pînă la marginea șanțului.

Tiratorii trebuie să rămîna tot pe drumul acoperit, să ochască bine pe inamic, care se apără pe parapet.

Direcțiunea coloanilor este cunoscută șefilor de coloane. Coloana diviziei a 3-a va avea nr. I ; coloana diviziei a 4-a va avea nr. II.

În același timp o coloană rusească de 2 batalioane se va urca la asalt despre partea satului Grivița.

Pentru a protege flancul drept al asaltului și a bate ajutoarele inamice care ar sosi la redută, divizia a 3-a va da încă o coloană de 3 batalioane, sub un șef special, care va primi instrucții pentru punctul de plecare și direcțiunea marșului său. Această coloană se va aduna la punctul de plecare, la ora care se va fixa mîine.

Toți oamenii trebuie să fie bine hrăniți și să aibă cu dînșii pîine și brînză pe 2 zile, și apă în bidoane. Vor avea toate cartușile cu dînșii, vor fi în tunici, fără răniți și fără mantale, chipiuri albe ; dorobanții vor fi în mantale.

Diviziunea a 4-a va trimite supa coloanei sale la locul unde s-a ordonat a se aduna.

Mă voi afla înaintea rezervei de infanterie, între divizia a 3-a și a 4-a, de la orele 12 1/2 înainte. Reduta fiind luată, șefii de coloane nu vor lăsa înăuntru decât numărul necesar de

oameni pentru a ocupa linia de foc a redutei, se vor aduna rezervele pe flancurile sale, întărindu-se imediat.

Divizia a 4-a va da artileria trebuincioasă spre a arma îndată reduta după luarea ei; restul artileriei acestei diviziuni va căuta pozițiuni pe flancurile redutei, de unde se poate mai bine bate terenul înainte.

Trupa și trăsurile bateriilor vor fi reaprovizionate; coloanele de muniții se vor conforma ordinului nr. 50. Momentul atacului se va da mâine.

Dat la Verbița, la 29 august (10 septembrie) 1877.

GENERAL CORNAT

Comandantul corpului român chemase lângă sine pe cei doi comandanți ai diviziunilor a 3-a și a 4-a, coloneii Angelescu Gheorghe și Angelescu Alexandru, precum și pe comandanții brigadelor 1-a și a 2-a din diviziunea a 3-a și a 2-a din diviziunea a 4-a, coloneii Ipătescu, Gramont și Borănescu, și le dăse din viu grai toate dispozițiunile ce nu erau cuprinse în ordinul de zi nr. 54.

Coloanele de atac aveau să se alcătuiască precum urmează:

### DIVIZIUNEA 3-a

#### *Coloana de atac nr. 1.*

*Comandant*, colonel Ipătescu, șeful brigadei 1-a.

Regimentul al 8-lea de linie, comandat de locotenent-colonel Poenaru.

Batalionul 1-iu, comandat de căpitanul Valter Mărăcineanu.

Batalionul 2, comandat de maiorul Macca.

Regimentul al 10-lea de dorobanți, comandat de locot.-colonel Măldărescu.

Batalionul 1-iu, comandat de maiorul Șonțu.

Batalion 2, comandat de maiorul Lipan.

### *Coloana de flanc*

Comandant, colonel Gramont A., șeful brigadei a 2-a.

Batalionul al 2-lea din regimentul 2 de linie, comandat de maiorul Paladi.

Regimentul al 9-lea de dorobanți, comandat de locot.-colonel Holban.

Batalionul 1-iu, comandat de maior Stroia.

Batalionul al 2-lea, comandat de maior Handoca.

### DIVIZIUNEA 4-a

#### *Coloana de atac nr. II.*

Comandant, colonel Borănescu, șeful brigadei a 2-a.

Batalionul 2 de vânători, comandat de maiorul Candiano-Popescu.

Batalionul 1-iu din regim. 5 de linie, comandat de maiorul Iarca.

Batalionul 1-iu din regim. 14 de dorobanți, comandat de maiorul Arabu.

Batalionul 1-iu din regim. 16 de dorobanți, comandat de maiorul Jipa.

## XVI

Noaptea de 29 spre 30 august 1877 cădea domol pe victățile din jurul Plevnei, umedă, întunecoasă, ajutînd parcă gîndurile triste în roata lor. Începuse a ploua.

În bivuacurile regimentului al 10-lea de dorobanți, soldații stau strînși împrejurul tăciunilor. Niște gropi săpate în rîpa dealului, ca niște cuptioare, apărau cărbunii de picături. Oamenii frigeau cîte o bucățică de brînză, or prăjau fălii de pîine, vorbind rar.

— Ca la cules de porumb, nea Toadere, zicea un recrutar de la Călienii unui tovarăş mai de vîrstă.

— Păi !...

Toader fuma din lulea şi tot trăgea din umerii mantaua ce scăpăta după el.

— Oare ce-o mai fi şi ziua de mîine, nea Toadere ?

— Ia, o zi ca toate zilele...

Soldatul mai tînăr nu îndrăznea să mai întrebe. Dar îl muncea ceva :

— Nu de alta, da'am nişte junci neplătiţi, de la alde socru-meu... şi-mi este c-o rămînea muicrea cu datoria în spinare.

— Păi dacă-s de la socru-tău ce-ţi pasă ?

— Vezi, că e om al dracului.

Toader iar tăcu. Întinse mîna la un cărbunc. îl săltă de vreo două ori în palmă şi-l aruncă în lulea, bătîndu-l cu unghia.

Peste dînşii veni un alt soldat mai vorbareţ.

— Plouă, măi vere, ca la Sfîntul Ilie. A făcut Dumnezeu pe voia domnitorului nostru, că cică aşa-i place să se bată.

— Ai auzit tu...

— Ba eu n-am auzit, da', ştii, mai spun oamenii.

— Păi vorbă-i !...

Soldatul cel tînăr iar o dete prin „ziua de mîine“.

— Ce-o mai fi, măi vere, şi cu noi !... Că nu de alta, da' am nişte boi neplătiţi.

— Ci tacă-ţi floanca, măi Gorciule, cu boii tăi !...

Gorciu tăcu. Cel de-al treilea soldat iar începu :

— Aţi auzit, măi, oameni buni, porunca domnului maiur?... că cică să nu tragi, pînă n-ai ajunge la redută.

— Păi aşa şi vine, zise Toader.

Se auzi un tropot de cal prin întuneric ; era un ofiţer de ordonanţă, care se opri lîngă cei trei soldaţi :

— Unde-i domnul colonel Ipătescu, măi băieţi ?

Oamenii se uitară unul la altul :

— Nu putem ştii... noi suntem din regimentul al 10-lea de dorobanţi.

Ofiţerul trecu înainte. După el venea un furgon cu muniţiuni. Caii trăgeau la deal din toate puterile. Se auzea gîrbaciul rotaşului pocnind, iar glasul lui strigînd la înaintaş :

— Ține, mă, hăisa, că dăm de mal... Ptiu ! bată-te crucea, că păcătos mai ești !

Caii nu mai puteau. Harabaua se oprise pe un povîrniș. Căprarul și artileristul săriră de pe capră.

— Ia puneți mîna, măi soldați.

Cei trei oameni de la foc săriră în ajutorul furgonului. Toader își chibzui umărul în stinghie și apucă roata de spițe :

— Mînați, măi !

Călăreții opintiră caii și furgonul o luă din loc.

Ploaia se întindea. Apa străbătea pe sub corturi, udînd pe cei ce erau întinși pe pămîntul gol. Soldații se mai sculau să sape cîte un șențuleț. Alții se strîngeau în manta.

De dormit, prea puțini dormeau. Gîndul de a doua zi îi ținea deștepți. Unii erau tocmai de prin vîrfurile Vrancei, alții de pe Siret, alții iar de prin podgorii or de la cîmp, și mințile se împrăștiau pe departe, pline de imaginea vie a munților, a tîrlei, a holdelor. Scîrțîiau pentru unii cotigele, încărcate cu doage ; sunt pentru podgoreni mustuitorul în hîrdău ; venea Siretul mare pentru Gorciu și Toader. Din cînd în cînd bubuitul tunului întorcea drumul gîndurilor spre viitor. Unii se vedeau cu scările în brațe alergînd la asalt ; alții parcă zăreau înălțătorul de la pușcă și ocheau tot în cealmaua *imanilor* de pe parapet ; Gorciu, cam păcătos, simțea iata-ganul turcului că i-a intrat în coaste și, deodată, se scula, ieșea din cort și descărca pușca în vînt. Toader își ridica fruntea spre el :

— Ce faci, mă, zăpăcitule ! ?

— Am să dau în ei, nea Toadere...

Celălalt se întorcea cu spatele la el și bombănea dezgustat :

— Șterge-ți pușca, mă, și culcă-te.

Comăneșteanu se aruncase, îmbrăcat, pe patul lui de cîmp. Un crîmpei de lumînare ardea în sfeșnicul ce era înfipt într-o măsuță de campanie. Cu ochii țintiți în pînza cortului, el își recapitula ordinele ce avea de îndeplinit pe a doua zi : nimic extraordinar, decît poate vorba : „Înainte“, ce avea să rostească oamenii. Se mai gîndea la chipul cum trebuia să se urce pe scări, la 3 or 4 metri înălțime, după cum spuneau schițele Statului-major rusesc ; la șanțul dimprejurul redutei ; la alunecuşul drumului. Dar nici una din aceste întîmplări viitoare nu avea puterea de ademenire a vorbei „Înainte“. Tot gîndindu-se cum s-o rostească mai bine, spre a fi auzit de întreaga companie, începuse s-o și rostească, la început încet, apoi mai tare, pînă ce se ridică pe un cot și se puse să strige : „Înainte ! Înainte, băieți !“ Pe cînd comanda astfel în pustiu, se azea pe sine și i se părea curios, dar nu avea putere să se oprească. Întinzînd brațul a comandă, lovi lumînarea, care căzu jos și se stinse. Se sculă s-o aprindă. Pe măsuța de alături sta portofoliul lui, cu cifra numelui. I se păru ciudat să aibă cineva un nume. De ce un nume ? Grăi în gînd „Mihai Comăneșteanu“, și văzu că aceste două cuvinte nu mai erau sunete goale, ci coprindeau oarecum înțelesul ființei lui fizice și morale. Își aduse aminte că portofoliul îl cumpărase de la Viena, și atunci alte întîmplări îi răsăriră în memorie : lucruri băiețești, nimicuri. Și ce era toată viața lui dacă nu un nimic ? Legă mai departe firul existenței, de cînd începuse a învăța, și-l duse pînă acum : nimic. Fusesse un adolescent gentil, un tînăr cumsecade ; iubise în dreapta și-n stînga ; chinuise pe alții și pe sine, fără să rămîie nici o urmă în economia lui sufletească. Un egoist desăvîrșit. Și, cu toate astea, soarta îi fusese mamă bună : avea tot ce trebuie unui om spre a însemna ceva. Și nu însemna nimic.

Acceleași gînduri ca la otelul din București, cînd cugeta la soldații ce se duceau poște întregi pe jos, pe cînd el venea cu



trenul sau cu trăsura. Cine se interesează de soldați ? Ei nu au fărămături de astea de gânduri, nu au finețea criticei de sine ; dar au și ei suflet, au doruri, au nevoi, pe care nu le spun, printr-o pornire de rușine, de bărbătească stăpânire.

Și cel puțin dacă ar fi fost încredințat că-l iubește Anna !... Ah, Anna !...

Se uită drept într-un colț al gândurilor, ca s-o regăsească. Nu voise să-i dea portretul. Mai bine. Ar fi fost o dulcegărie mai mult.

Și cu toate astea !... Ce temeinic sprijin, într-o afecțiune cinstită, cu legături pe viață !...

O alunecătură a gândurilor în gol, îl făcu să tresară : era să adoarmă. Se sculă, răsuci o țigară și rămase pe marginea patului, privind înainte.

Va să zică poate să adoarmă omul și-n asemenea împrejurări ?

Desigur. Chiar așa și trebuia să fie : să adoarmă.

Atunci se întinse din nou pe pat. Acuma se lămureau lucrurile : trebuia să adoarmă, ca a doua zi să fie calm, hotărât, să-și îndeplinească datoria, cea dintâi ce i se înfățișa ca bărbat; cea dintâi și cea mai înaltă, datoria de a merge înainte, de a muri dacă va fi nevoie. Vorba *înainte* aduse din nou imaginea companiei pornind la atac. Se văzu iarăși în fruntea oamenilor, strigându-le „Înainte !” Și iar prinse a o rosti, sculându-se din nou și comandând : „Înainte ! Înainte, băieți !”

Se făcuse roșu și se turburase de tot. Se simți. Autocritica îl făcu să zîmbească o clipă. Se întinse pentru a treia oară pe pat, cu gândul de a adormi.

Dar era așa de aprins că nu se lipsea somnul de el.

Spune ceva vorba asta : *datorie* și *țară* ? or nu spune nimic ? Cea dintâi e mai logică decât cea de a doua ; iar cea de a doua spune mai mult decât cea dintâi. Că un om poate să fie mai fericit în țară străină decât în țara lui — lucru e foarte cu puțință, dar vremelnicește. Căci ce fel de om trebuie să fie acela

care să nu viseze la munții, la apele și la cîmpiele în preajma cărora s-a născut și a crescut ? cum trebuie să fie alcătuit sufletul acelora ce nu se simt strîmtorați între necunoscuți, între obra-zuri altfel făcute, cu alt grai, cu alte mișcări ?

În Vrancea, la izvoarele Milcovului, curge apa împede ; rîd codrii în apusul soarelui ; mugesc buhaii în prund ; cîntă în amurg cavatul, adormind vietățile de pe corhane, sub scli-pirea depărtată a stelelor.

Și e vorba să le aperi !

— He ! Comăneștene !

Era glasul maiorului Șonțu.

— Porunciți, domnule maior.

— Nu dormi ?

— Nu.

— Pot să intru ?

— Poftiți.

Deodată se ridică între ei o solemnitate curioasă.

Maiorul intră, cu gluga în cap, plouat pînă la oase.

— Am mai dat o raită pe la oameni, zise el, gîndindu-se.

Nu prea dorm, bieții soldați...

Comăneșteanu rămăsese în picioare

— Ia șezi, te rog. Ce mai faci ?

— Mă gîndeam la Spencer.

Maiorul nu înțelegea. Comăneșteanu urmă :

— Să fie dumnealui sănătos. Că dacă pentru un Spencer patriotismul este prejudecată, pentru întregul popor englez este o calitate, și împotriva teoriei lui se ridică estetica tuturor popoarelor. A fi cel mai complet om din vremea și țara ta este a fi omul cel mai complet, — deoarece un fond comun ne leagă și în același timp ne deosebește pe toți...

Maiorul se dase cu scăunașul mai înapoi și se uita lung la Comăneșteanu. Acesta prinse de veste că celălalt nu înțelegea nimic. În alte împrejurări ar fi rîs.

— Mă iertați, domnule maior : vă pare că vorbesc într-aiuri... Căutam să-mi explic unele lucruri.

Maiorul se gândea întru sine : „oare nu-i e frică ?” Apoi zise tare, înțelegînd șirul ideilor :

— Ei, bată-te, Comăneștene, te-ai molipsit de la Milescu. Comăneșteanu dete din cap și tăcu.

— Ia ascultă-mă, Mihai. Venisem să te rog ceva...

— Orece, domnule maior.

Maiorul se desfăcu la manta, se desfăcu la tunică și scoase portofoliul. Apoi, încet, gândindu-se, îi întinse un mic pachet, legat cu o panglicuță roșie, dicolorată de vreme.

— Uite, te-aș ruga să dai asta surorii mele din Focșani, dacă s-ar întîmpla... cine știe...

Comăneșteanu rămase uimit, de-abia îndrăznind să întindă mîna.

— Bine... poate să... cad eu...

Maiorul privea în pămînt. Ridică domol fruntea lui semănă și se uită lung la Comăneșteanu :

— Îți urez să nu cazi... Ar fi păcat... Ești tînăr și totul te leagă de viață. Pe mine, la drept vorbind, ce mă costă să mor ? Sunt singur. Am trăit destul...

Își trecu mîna pe frunte, cu un ușor tremur în degete.

— Afară de asta, împrejurările sunt așa că, chiar dacă aș dori să trăiesc, am foarte puține șanse. Și eu și Lipan și Valter, — toți comandanții de batalioane. Eu trebuie să merg înaintea trupei. Oamenii sunt oameni... Nu că mă tem de soldați, dar răspunderea e mare.

Tăcu din nou. Se uita înaintea ochilor, departe. Își rezemă capul de scaun.

— Să-ți spui, frate Comăneștene : parcă nu știu cum, am presimțirea cea mai luminoasă a morții mele de mîine. Îți pare ciudat, nu-i așa ? fiindcă e nenatural să presimți ceea ce nu dorești. Dar tocmai în asta și stă explicarea siguranței cu care îți vorbesc, în dorința ce am avut-o pururea de a muri pe

cîmpul de bătaie. Acum, cînd sunt așa de aproape de ziua de mîine, poate că ființa mea pămîntească mă mînjește cu pofta de a mai trăi. Însă, din fericire, am o streajă în mine : judecata. Trebuie să moară cineva pentru țara asta !...

Se ridicase în picioare. Umbra ce i-o da lumînarea joasă se frîngea pe unghiul cortului cu pămîntul și se întindea pînă la ușe.

— Adio, Comăneștene. Să ne vedem sănătoși mîine.

Îl sărută frățește și ieși.

— Pe Milescu l-ai văzut astăzi ?

— Da, domnule maior.

— Bine. Adio.

În urma lui, Comăneșteanu rămase ca de lemn. Se putea să fie sincer un om cu astfel de gînduri ?... Și nici o lacrămă, nici o părere de rău !... Ba, parcă, o temere ascunsă de a nu se înduioșa, de a nu se moleși.

Se uită la pachetelul ce i-l lăsase maiorul, și rămase pe gînduri. Își aduse aminte de Sașa. La drept, și el, ca și maiorul, n-avea pe nimeni, decît surorile. Se mai uită la pachet : părea un lucru de demult. Imaginea Sașei îl tulbură de tot. Duse pachetul la gură și îl sărută ca pe o icoană. Un parfum depărtat îi adie prin amintire.

De la cine-o fi fost ?...

Strînse pachetelul într-o hîrtie, scrise numele doamnei căreia îi era merit și dedesubt : „din partea maiorului Șonțu“ ; apoi îl puse în valiză și încuie.

După aceea se culcă.

În regimentul al 8-lea de linie, cortul lui Milescu se pierdea în linia fumurie a celorlalte corturi. Nici un zgomot nu venea din partea aceea, nici un semn de viață. Numai ploaia cădea otova, întristînd sufletele.

Milescu se culcase liniștit, după ce chinuise foalele biței sale armonice pînă s-o rupă. Îi venise în minte imnul lui

Haydn<sup>1</sup>, și își răzbunase pe ploaie, întinzînd capul pe o parte și cîntînd, cu note duble, melodia poetului de la Rohrau.

Era o particularitate a năturei lui darul acesta de a înfiripa în muzică toate pornirile triste. Prin ce filtru suflătesc străbăteau ele și ajungeau la robinet sub forma limpede a unor picături de cristal ?...

În seara aceea ploioasă se gîndise la Elena. Neînsemnata ei persoană se legase de notele lui Haydn poate prin adierea misterioasă a suavității.

Cît despre atacul de a doua zi, acela era pus la o parte, ca un lucru în sine, ce nu poate să ia altă formă și altă reprezentare. Atacul de a doua zi era războiul.

Iar pentru război, Milescu n-avea altă măsură decît a corpului său, înalt și voinic, pe care era hotărît să-l scoată înaintea ca pe o redută mișcătoare.

De aceea se culcase și adormise în pace.

## XVII

Nu se ridicaseră încă zorii zilei de 30 august, cînd batalioanele diviziei a 3-a se puseră în marș către vâlceaua ce se afla la aripa dreaptă a diviziei a 4-a.

Venea în frunte batalionul I al regimentului al 10-lea de dorobanți, care trebuia să formeze capul coloanei la dreapta ; după el, la răstimp de un ceas și jumătate, urma batalionul I-ii din regimentul al 8-lea de linie ; apoi iar batalionul al 2-lea din regimentul al 10-lea de dorobanți — și așa mai departe.

Ploaia încetase aproape de tot. Cele dintîi lumini ale zilei băteau în aburul alb ce se înălța de pe văi, acoperind muchia dealurilor. Oamenii tușeau în răcoarea dimineții. Mîinile

---

<sup>1</sup> Imnul la care se referă scriitorul este una din compozițiile cele mai populare ale lui *Haydn* (1772—1809) ; a fost închinat patriei sale.

simțeau metalul rece al puștilor și se zgîrceau sub mîneca mantalei.

Umezeala pătrundea pînă la oase. Cîte un buratec, rătăcit prin ceață, pîrîia a ploaie. Nourii, jos de tot, se mișcau în palii lungi, încălecîndu-se unii peste alții.

Drumul, desfundat, șerpuia pe valea Bucovei. Nu se vedea nici înainte, nici înapoi. Soldații alunecau, dar mergeau liniștiți.

Flancul drept al coloanei nr. 1, era așezat în ordine de bătaie. Oamenii așteptau.

Ce gînduri îi muneau în momentele acelea de lungă așteptare, nimeni n-ar fi putut spune. Ideea măreață a *Țării* șerpuia prin suflete sub forma unor fiori, ce se aninau de nimicurile trecătoare ale ceasului de acum. Soseau ofițeri călări pe cai învăluiți în abur, aducînd cele din urmă ordine ; cîte o secție de artilerie venea în goană, cu roatele sărînd prin văgăuni ; tunurile huiau cu o năprasnică înviersunare, ca și cum, în adevăr, se apropia sfîrșitul lumii.

Pe la 9 ceasuri, o mișcare neobicinuită trecu prin rînduri. Doi călărași veneau în trapul cel mare. În urma lor, răsunau comandele, lungi, repercutate departe, pe văi : „dreepți“ ! Liniele se formau repede, trupurile, ostentive de așteptare și nesomn, se ridicau ca de paradă. O vorbă trecea din gură în gură : „vodă, vodă“.

În adevăr, din fundul de ceață ieși un grup de cavaleri, în lungi mantale de ploaie, ce se întindeau pînă pe crupa cailor, cu pieptul deschis plin de aur, — iar în urma lor alți cavaleri, și în urma acestora alții. Ei se opreau la fiecare batalion, spuneau cîte un cuvînt comandantului și treceau înainte.

Iată-i. Soldații recunoscură în cel dintîi cavaler pe domnitorul lor.

Vodă !

Ce adînc răsuna acum vorba asta în toate gîndurile ! De cînd intrase în campanie, oștirea română simțise, de la cel mai ager ofițer pînă la cel mai de jos soldat, că în fruntea ei stă un *duce*, un stăpînitor, născut spre a fi ascultat și spre a împlini fapte mari. Ca toți oamenii adînci și prevăzători, domnitorul își cîștigase renumele de norocos. Încetul cu încetul, de la răspunsul ce dase căpeteniei rușilor, cînd voise să intre cu armată căzăcească în București, pînă la înfrîngerea lor peste Dunăre și chemarea românilor în ajutor, — tot ce voise și proorocise domnitorul se împlinise. Și era temere să nu se îplinească și acum vorba mării-sale, cu asalturile Plevnei... Dar, fiindcă domnul țării vrea să arate ce-i pot oamenii, gata era fiecare să-și facă datoria.

Iată vodă, ajuns înaintea maiorului Șonțu.

Unul călare, rece, solemn, înfipt pe mîrgul său ca în poveste, vorbind cu glas răsunător de argint ; altul pe jos, drept ca o făclie, uitîndu-se în ochii albaștri ai domnitorului, cu respectul și iubirea ce le dă libertatea lăuntrică a marilor hotărîri.

Vodă duse două degete la chipiu și întoarse calul.

Totul se urmă în liniște, aproape ca în vis.

După domnitor veneau doi ruși : marele duce Nicolae-fiul și principele Alexandru Battenberg, care erau de ordonanță ; apoi comandantul diviziei, colonelul Angelescu G. ; apoi ofițeri de stat-major ruși și români ; în fine, garda personală a comandantului Armatei de Vest.

Domnitorul se ducea să primească pe împărat, la Te-Deum, ce avea să se slujească înaintea liniei a doua a trupei lor, pentru sfîntul Alexandru.

Și oamenii așteptau. Era și bine că așteptau.

Cu încetul, prima impresie de aiurire ce o avuseră, văzîndu-se desfășurați în tiraliori, cu soldați printre dînșii ce duceau tot felul de năzdrăvănii, scări, fascine, saci, — această

primă impresie, a omului înaintea primejdiei, se împrăștiase. Acuma se uita pe creasta dealului fără nici o sfială.

Linia întreagă a atacului se completa cu noi trupe. Pe la o vreme se auziră salve de puști înspre partea rușilor. Ce era ? Unde ? Nu se putea ști.

Veni și vremea merindei. Un furgon cu căldări acoperite le aduse câte puțină zeamă caldă.

La vederea acestor mucenici, ce din zori de zi stau pe picioare, nedormiți, plouați, așteptând ceasul de a păși către moarte, și hrăniți în așa fel, Milescu și Comăneșteanu și toți cei ce aveau inimă se simțiră strîmbați în gândurile lor despre glorie.

Dar lucrul trecu repede.

Deodată, tunurile tăcură. O ciudată mișcare în toată lumea ; se deprinseseră cu bubuitul lor cum te-ai deprinde cu un ceasornic de perete.

Va să zică era 1. Mai aveau două ore.

O nouă împușcătură pe partea rușilor. De astă dată soldații întoarseră ochii într-acolo. Ce mai era ? Iar nu se putea ști.

O ușoară enervare începea să coprindă trupa de atîta lungă așteptare.

Un răsunet de comandă veni de departe. Șefii de Bătălioane nu pricepeau ce putea fi. „Drecepti !” se auzea spre stînga coloanei. Oamenii își luau deja locul. Valter Mărăcișeanu alerga înaintea frontului : „Drecepti !” Șonțu comandă și el *drepti*, fără să știe pentru ce.

— Ce este, frate ? nu sunt încă 3...

În sfîrșit putură afla că turcii făcuseră o ieșire spre pozițiunile rusești ale generalului Skobeleff și că generalul Krylof atacase într-aiuri reduta de la Radișevo, și fusese respins.

Atunci, în acești oameni, osteniți de așteptare, noțiunea războiului deveni deodată concretă : turcii ! La toți le părea rău că nu atacaseră mai devreme. Dar, ca și cum sufletele



lor ar fi avut nevoie de mișcare, de acțiune și reacțiune, în urma părerei de rău veni spiritul de disciplină și-i făcu să aibă răbdare.

Ploaia începuse din nou. Burnița din negură, ca dintr-un burete, o pacoste de apă brobonată, ce se lipea de haine, de puști, de obrazuri, cu o adevărată încăpăținare. Soldații acopereau patronașele cu mîneca de la manta, ca să nu le ude cartușele.

— Măi !... că nu vrea Dumnezeu să mai închidă zăgăzurile !

Un bubuit de tun din bateriele române păru a da semnalul unei năpraznice bombardări. Gîlgîia focul de pe toate movilele dimprejur ; huiau văile ; se amesteca fumul cu nourii. Nu se mai vedea nici în cer, nici în pămînt.

Comandanții se uitau la ceasornice. Era 2 și jumătate.

Din fundul liniilor se văzu colonelul Ipătescu venind călare. Se apropie pînă în capul coloanei și zise în fuga :

— Mă duc să schimb calul.

Apoi porni înapoi și dispăru.

Maiorul Șonțu scoase din nou ceasornicul și se uită la el lung, ca și cum ar fi numărat secunde. După aceea îl șterse de ploaie, îl puse binișor în buzunar și se întoarse cu fața către front. Făcu cîțiva pași înapoi și se opri. Căută cu ochii pe șefii de companii și le făcu un semn din cap. Puse mîna pe garda săbiei. Rămase un moment astfel uitîndu-se la oameni.

— Mărs !

Soldații porniră după el la deal.

Era mîncășurile 3.

Suișul, cam alunecos, se urmă în bună regulă. Oamenii mergeau întins la deal, fără șovăire, aproape bucuroși că se sfîrșise truda așteptării pe loc. Unii se încurcau cu scările de tufișuri, alții ocoleau cîte o groapă ; toți tăceau. Cînd se apropiară de creasta dealului, se repeziră cu toții înainte,

fără ordin, ca și cum un sentiment comun i-ar fi îndemnat să se arunce asupra apărărilor turcești.

Amîndouă batalioanele din flancul drept ajunseră aproape în același timp pe muchie. Soldații lui Șonțu vedeau cu bucurie cum se iveau de după movilele din stînga infanteriștii lui Valter ; Comăneșteanu zări departe statura lui Milescu, ce despica ceața, cu sabia în mînă, întors spre compania lui, îndemnînd-o din grai și din mișcări.

Cînd ajunseră pe deal, gata să se azvîrle pe întăririle inamicului, o dureroasă surprindere aștepta pe soldații români : între ei și tabia *Abdul-Kerim*, pe care trebuia s-o ia, se întindea o nouă vale, adîncă și alunecoasă, iar dincolo un nou deal, pe care se ridica masivul redutei, cu tranșee înaintea și cu șanțuri. Pentru batalionul lui Valter, surprinderea fu îndoită de tristă, căci, în loc de o singură redută, cum era notat pe hărțile rusești, românii se găsiră în fața a două redute, ascunse una după alta.

Fu un moment de groaznică nehotărîre. Tunurile se opri-seră ca să nu lovească în propriii lor soldați. De la turci, nici un semn.

Maiorul Șonțu ridică sabia, cît putea el de sus și strigă : „Înainte !“

Colonelul Ipătescu, ieșit din clipa de nehotărîre, comandă și el „Înainte, flăcăi !“

Batalioanele se aruncară pe coborîșul alunecos. Avîntul lor se mărea, ajutat de repeziciunea văii. Ajunseră în fund, se repeziră la deal, încălziți de tot. Mușchii se destinseseră, voința se încordase. Comăneșteanu simți prin urechi o vîjiitură ca de nebunie. Alerga în suiș, după Șonțu, întorcînd capul spre trupă, oamenii dau năvală, sprijinindu-se de-o tufă, de baioneta puștii.

Atunci, din tranșee și de pe parapetele turcești, porni o grindină de gloanțe. Salve de infanterie trăgeau în carne vie. Deodată se umplu dealul de trupuri răsturnate. „Înainte,

băieți !” striga Șonțu, iar după el, Comăneșteanu, ca ieșit din minți, răcnea cât îl lua gura : „Înainte ! Companie înainte !”

Intraseră în retranșamentul din fața redutei, gonind pe turci. Un caporal de lângă Comăneșteanu întorsese pușca cu patul spre dușman și urla ca un nebun : „Înainte, don’ locotenent !”

Dar năpraznicele Peabody și Winchester<sup>1</sup> din redută secerau rîndurile năvălitorilor. Sculați în picioare pe parapete, turcii vărsau valuri de foc și de plumb peste dorobanți.

Deodată maiorul Șonțu cade. Comăneșteanu, care nu-și lua ochii de la el, sări spre dînsul :

— Domnule maior !

— Înainte, Comăneștene !... Nu lăsa oamenii !...

— Mă rog, domnule maior !...

El căzuse pe spate, galben ca ceara. Gura i se umpluse de sînge. Cuvintele îi gîlgîiau în gît fără sunete :

— Înainte ! Du-te ! Du...

Pe partea cealaltă, Valter mîna spre dușman în fruntea batalionului, către drumul acoperit ce lega reduta cu tabăra turcească de la Bucova. „După mine, copii !” striga el ; și oamenii mergeau spre șanțuri, sărind peste găuri, peste trupurile tovarășilor.

Valter cade, străbătut de gloanțe.

Atunci Milescu ridică brațul sus : „Înainte ! Nu vă lăsați, băieți !”

Milescu se rostogolește în șanț.

Alte glasuri strigă în locul lui : „Înainte !” dar și acestea se sting pentru totdeauna. Colonelul Ipătescu are calul omorît sub el. Locotenenții-colonei Măldărescu și Poenaru bagă în foc și celelalte două batalioane ale coloanei nr. 1. În zadar. Cad unii după alții.

---

<sup>1</sup> *Peabody* și *Winchester* — tipuri de arme de foc engleze.

Maiorul Lipan, tovarășul lui Șonțu, e rănit ; sunt răniți și scoși din luptă mulțime de soldați, omorâți ori răniți.

Și reduta nu cădea.

Coloana diviziei a 4-a nu fusese mai norocită. Ea își începuse asaltul pe partea opusă și întâlnise reduta Grivița nr. 2. Așa că nu știa nimic de ce se petrece cu divizia a 3-a, pe care în zadar o aștepta.

Și aci, același eroism supraomenesc. Locot.-colonelul Voinescu, maiorul Candiano-Popescu, căpitanul Groza luptă cu înviersunare. Vânători, dorobanți, infanteriști de linie, aleargă în pas gimnastic spre întărituri. Cad, se scoală, iar cad, iar se ridică ; trec peste cadavre, strigînd *ura* ; merg înainte, pînă ce ajung la zidul drept al redutei, de care voinicia lor se sfarmă ca de o stîncă. Și atunci cad, ca să nu se mai scoale.

Atacul era respins.

Trupele se adunară pe după o ridicătură de teren.

Comăneșteanu, înlemnit, se oprise pe loc, cu pumnul stîng ridicat în vînt. Ce era de făcut ?

— Păzea, don' locotenent ! strigă un sergent, aruncîndu-se la pămînt.

O bombă se sparse deasupra lor...

## XVIII

Cînd se deșteptă Comăneșteanu, două figuri necunoscute stau aplecate către dînsul, cu ochii țintă pe ochii lui : una, cu părul alb, cu mustățile rase, gravă și gînditoare ; alta tînără, cu privirea puternică, ce păruse a străbate prin ploapele lui și a-l face să se deștepte. Cine erau acești oameni.

Comăneșteanu închise ochii din nou. Simțea că e deplin conștient, dar vedea cu limpeziciune cele două figuri : desigur, o halucinațiune. Deschise iar ochii și iar întâlni figurile plecate

spre el. Atunci voi să întindă mîna, ca să le dea la o parte.  
O durere străpungătoare îi țintui brațul la loc.

— Se deșteaptă, zise cel mai bătrîn.

— Se deșteaptă, adăogă celălalt.

— Te doare, căpitane ?

— Grozav mă doare, răspunse Comăneșteanu.

— Foarte bine, întări cel dintîi, ieșind. Te las, doctore.

— La revedere, domnule general.

Ce fel : foarte bine ? își zise Comăneșteanu în gînd. Dar, în lumina ușei păru a recunoaște chipul simpatic al doctorului Davila<sup>1</sup>. Va să zică era în ambulanță. Atunci încercă să-și adune ideile : cum în ambulanță ? pentru ce ? Se uită în plafon : un cort. Ridică binișor capul și privi împrejur : alte paturi, cu alți bolnavi. Se gîndi să cheme pe domnul care se uitase așa de lung la el :

— Mă rog...

— Numaidecît...

Prin ușa cortului, deschisă, intra o lumină de toamnă palidă, încropită.

Domnul pe care-l chemase veni lîngă el, cu un scaun, și prinse a-l privi din nou, cu ochii lui inteligenți :

— Ei, cum merge ?

— Rău. Unde sunt eu ?

Doctorul răspunse zîmbind :

— Ești între prieteni, între oameni care te iubesc și te admiră.

„Oameni care te admiră !...” Pentru ce ? părea a zice privirea rănitului. Doctorul se uita la el lung.

---

<sup>1</sup> Strălucită figură a medicinei românești, descoperitor în domeniul farmaciei și medicinei, doctorul Carol Davila (1828—1884) a venit în România la 1853, remarcîndu-se prin măsurile de organizare a spitalelor, a activității sanitare și a învățămîntului medical. A organizat ambulanțele militare care s-au dovedit de un neprețuit ajutor răniților în războiul de la 1877/78.

— Nu-ți aduci aminte ?

Comăneșteanu se gîndea. Doctorul insistă :

— Ia vezi. Știi că suntem în război...

— Da.

— Știi că ai luat parte la asaltul Griviței...

Bolnavul căuta cu mintea.

— Cum să nu știi?... Nu ești dumneata locotenentul Comăneșteanu ?

Decodată răsări în mintea rănitului, la numele lui, portofoliul de pe masă cu inițialele, și după aceea șirul de evenimente : noaptea de așteptare, scena cu pachetul maiorului Șonțu, atacul, lupta... Ah ! în fine !... Își aducea aminte !... I se ridică de pe memorie ca un vâl de ceață.

Medicul păru a pricepe :

— Nu-i așa că-ți aduci aminte ?

Comăneșteanu dete trist din cap.

— Nu ești mulțumit ?

Celălalt iar mișcă din cap.

— Nu ești mulțumit că ați luat Grivița ? Că v-ați bătut cu toții ca eroii ? Că ai scăpat numai cu o rană... ușoară ?

Ochii bolnavului se umpluseră de lacrimi. Doctorul se plecă spre el :

— Ce ai ?

El nu răspundea. Vru să facă o mișcare cu brațul, dar un strigăt de durere îl pironi pe loc.

— Nu te mișca și nu te neliniști. Ce vrei ?

— O batistă.

Doctorul îi dete batista :

— Ia-o cu mîna stîngă.

O luă cu mîna stîngă și-și șterse ochii.

— În ce hal sunt !... zise el.

— Nici într-un hal. Ești rănit, zise doctorul cu convingere, dar te vei vindeca, și vei fi ca mai-nainte.

— Unde sunt rănit ?

— La umărul drept... Nu-i nimic. Ceea ce era mai serios a trecut. Îți aduci aminte de tot ? Ia gîndește-te.

Comăneșteanu făcu semn că da.

— Asta e importantul. Dacă n-avem comoțiune cerebrală, totul merge bine. Ar trebui să iai ceva.

Doctorul se duse să-i pregătească o supă.

El rămase singur.

Ce gol, ce jale și ce pustiu !... Război. Moarte. Viață. De ce ? Unde erau ceilalți ? Își simți o vîină în umărul drept, și-i veni în minte că poate se desfăcuse bandajul și curgea sîngele. Vru să cheme pe doctor. Dar parcă îi fu silă. Mize-rabila de viață !... Închise ochii. Unde erau ceilalți ?

Un gemăt surd de alături îl făcu să privească din nou în jurul lui. Doctorul veni la rănitul care se văita :

— Ce este, căpitane ?

— Mor, doctore.

Da' nu fi copil...

— Nu mă lăsa să mor, că-i păcat de viața mea...

— Nu mori, pe răspunderea mea.

Vocea rănitului se muia : parcă vorba hotărîită a medicului îi făcea bine. Comăneșteanu se uita pe furiș la el : un chip lung, uscat, cadaveric, cu o legătură la cap ca o cealma. Era urît pînă a fi dezgustător.

Ce mister mai lega și pe cadavrul acesta sîngerat de viață ?

— Fă-mă bine, domnule doctor, și te-oi pomeni !... Mă ! afurisiții de turci !... Nu s-ar putea să-mi dai o zeamă mai acrișoară, dragă doctore ?

— Pentru astăzi, nu, răspunse doctorul, zîmbind.

— Aoleo !... gемеa rănitul. Aoleo, doctore... Tocmai bine mi se împlinește termenul de pensie... Aoleu !... Cine-mi culege mie via ?... Parcă aș fuma o țigară și parcă nu...

Apoi, sculat pe un cot, gîfîia, căsca și gемеa. Era respin-gător de urîciune.

Comăneşteanu închise ochii, ca să nu-l mai vadă.

Ce formă de erou mai era şi ăsta ! Un cal de rasă simte mai mult. Intrase în foc ca un inconştient, gândindu-se la pensie şi la culcul viei. Se bătuse, şi probabil se bătuse bine. Dar câtă deosebire !... Nici o pregătire sufletească, nici o înălţare de entuziasm : pensie şi preţul vinului — asta era *țara* pentru el. Ah, Milescule ! Milescule şi Şonţule ! şi voi, toţi idealistii, morţi cu icoana luminoasă a Patriei în suflet, cât de sus eraţi !...

Dar, oare, să fi murit ?...

Se gândi un moment să cheme pe doctor ca să-l întrebe. Însă îi fu silă, parcă orce act de voinţă, orce *act* l-ar fi ostenit. Numai gândurile curgeau. Unde erau ceilalţi ? Unde era Milescu şi muzica lui ?... Îl văzu la piano, ca în seara când rîsese Anna de poezia lui. O ! Anna... Ce curios ! O uitase. Iar acum, când îşi aducea aminte de dînsa, îi era silă, ca de tot. Muzica lui Milescu : *Preajma codrilor*. Ce farmec de vorbă !

Vorbele şi imaginile, asta ne hrăneşte sufletul.

Restul — căpitanul de alături.

Simţi un aer cald ce-i cădea pe obraz, ca respiraţia cuiva. Deschise ochii : era doctorul. Îl privi aiurit.

— Nu vrei să iai ceva ?

El răspunse în silă :

— Ba da, dacă trebuie. Suntem legaţi...

Doctorul se uită la el :

— Mă cunoşti ?

— Da.

— De ce suntem legaţi ?

— De viaţă, zise Comăneşteanu, zîmbind.

Doctorul se însenină :

— Bravo. Negreşit că suntem legaţi de viaţă. Un om  
înnăr ca dumneta...



Comăneşteanu avu pornirea de a-l întreba de soarta celorlalţi ; dar un ciudat sentiment de jenă îl opri. Se uită la doctor lung. Acesta băgă de seamă.

— Doreşti ceva ?

— Nu... Aş vrea să ştiu... despre ceilalţi.

— Ce anume ?

— Cîţi au căzut şi cine.

— Îmi pare rău că nu-ţi pot împlini dorinţa, nu ştiu.

Apoi, dîndu-i supa, îl întreabă în treacăt :

— Aveai pe cineva de aproape ?

— De aproape nu. Despre doctorul Damian se ştie ceva ?

— Cred că e la Mecica, la ambulanţele de evacuare. Fii liniştit, că totul merge bine. Am să caut să mă informez de lista căzuţilor, şi, cum vei fi ceva mai bine, te trimitem spre ţară... Eşti mulţumit ?

— Da.

Aşezat într-un furgon de ambulanţă, pe un pat ca un leagăn, Comăneşteanu se apropia de Turnu-Măgurele. Venea de vreo trei zile pe drum. Se făcuse ceva mai bine, sub îngrijirile lui cumnatu-său, Matei, care-l însoţea. În acelaşi furgon erau şi alţi răniţi.

Acum ştia tot. Ştia că murise Şonţu şi Valter şi Milescu şi alţii, cunoscuţi şi necunoscuţi. O lume întreagă pierise cu ei.

Iar el se întorcea spre ţară.

Sufletul lui plutea între vis şi realitate, nehotărît, zdrobit de imensa putere a *totului*. Pe cine să judeci ? Pe nimeni. Totul se lega, se încurca şi se rostogolea mai departe.

Caii trăgeau din putere ; soldaţii se legănau pe şea, într-o parte şi într-alta ; toamna desfăşura vremea senină pe malurile Oltului.

Şi ce farmec avea din nou, chiar în mijlocul zdrobirei lui sufleteşti, numele râului ! O adiere caldă trecea prin aer. Ah, Oltule, Olteţule !...

Doamne, sărmanul Milescu !

Era cu puțință ca Milescu să nu mai fi fost !? Milescu, omul în toată fericita strălucire a perfecțiunii sufletești, făcut de natură ca să precumpănească miele de mizerii egoiste, ce, ca și el, se ziceau *oameni* ?... În ce să mai crezi ?

De la bariera orașului, lumea ieșea înaintea răniților, cu aerul înspăimântat al mulțimei îndurerate. Priviri mîhnite, clătînări de cap, lacrimi, se ascundeau în stăpînirea demnă a suferinței obștești. Parcă o rectificare a conștiințelor urmasc după atacul de la Grivița.

Cînd furgoanele ajunseră în curtea spitalului, jalea umplea toate inimele.

Grămădite pe scară, o mulțime de doamne așteptau.

Cu grije, sanitarii coborîră pe răniți, unul cîte unul. Doctorul Damian aduse pe Sașa înaintea furgonului unde era Comăneșteanu. Galbenă, dreaptă, mută, surora privea cu o intensitate de durere eroică spre patul lui frate-său. Victoria plîngea. Mary, văduvă, sta singură, rezemată de o scară, cu ochii uscați, fără să vadă și fără să audă.

Mai în fund, o scenă sfîșietoare se petrecea. Elena Milescu trecuse pe lîngă furgoane, întrebuse pe toată lumea de bărbatu-său și, cînd se încredințase că nu era printre răniți, plecase pe poartă. Anna și alte doamne se repeziseră după dînsa s-o întoarcă înapoi, dar ea căzuse în drum, leșinată. Acum o duceau pe sus într-o cameră a spitalului.

Comăneșteanu dormea. Frigurile, care mai încetaseră în ambulanța de la Grivița, reveniseră. Ostencala drumului îi făcuse mult rău.

Nedezlipită de la capul lui, Sașa veghea.

Cîte și cîte se petrecuseră de atunci !... Ea îl revedea, adolescent plin de viață, întinzînd mîna Tîncuței Murguleț, cînd venea de la scăldat, cu Victoria și cu Mary : patru copii, patru vlăstari ce creșteau din plin. Iar acum — Tîncuța,

moartă ; Mary, văduvă ; Mihai, întins pe pat, între zidurile unui spital.

Credința femeii statornice părea zdruncinată. E vreun temei în viață ? sau nu e nici unul ?

Mihai deschidea ochii și se uita lung la soră-sa. Ea îl întreba :

— Vrei ceva, dragă ?

— Elena Milescu.

— Mă duc s-o chem numaidecât.

Natalia Cantă venea dintr-o secție vecină și lua locul Sașei. Bolnavul o văzuse fără nici un interes, după cum vedea pe toată lumea, cu suprema indiferență a mințelor delirante : numai Elena Milescu îl interesa.

Îmbrăcată în negru, palidă, Elena veni binișor lângă dînsul. El o privi lung.

— Ce mai faci ? îi zise încet.

— Bine.

— Nu vrei să te duci acasă ?

Ea plecă ochii în jos. Comăneșteanu întinse mîna lui slabă către dînsa :

— Înțeleg... Dar nu mai vine...

Elena dete din cap, cu duioasa ei supunere către soartă. El o privea cu o intensitate de putere în ochi, ce da fiori.

— Unde e Anna ?

— Aici. Dorești s-o vezi ?

El făcu un semn din mîină că nu.

— Aș vrea...

Și închise ochii. Elena se plecă spre el :

— Ce-ai vrea ?

— Aș vrea să trăiesc... ca să nu vă las singure.

Vorbea cu ochii închiși. Elena făcu semn Sașei să cheme pe Anna. Natalia se duse ea s-o cheme. Anna veni repede și se așază în locul Elenei. Dar bolnavul nu mai deschidea ochii.

Cei dimprejur se retraseră, de teamă să nu-l supere.

Anna, îmbrăcată și ea în negru, cu un șorț alb pe dinainte, făcea pe sora de caritate din toată inima. Ea se plecă spre el, întinse cearceaful și-l așeză la loc ; apoi îl atinse binișor pe mână. Mihai întreabă din nou :

— Unde e Elena Milescu ?

— Aici. Vrei s-o chem ?

La glasul ei, bolnavul deschise ochii. O privi în tăcere câteva minute ; apoi îi zise, lung, nehotărât :

— Tot mai ai ideile acelea asupra războiului ?...

Ea îi acoperi mîna cu colțul cearceafului, și duse un deget la gură, făcîndu-i semn să tacă.

Grația ei păru a-l înviora. Un zîmbet tîrziu i se ivi pe buze :

— Aș vrea...

Anna se apropie și mai mult :

— Ce ?

— Aș vrea să știi ce ai pierdut... cu Milescu.

— Știu, zise fata încet.

— Ai plîns ?

Ea nu răspunse, fiindcă îi dădeau lacrămile.

— N-ai plîns îndestul. Plîngi. Trebuie să plîngeți, și trebuie să vă renașteți... Unde e soră-mea ?

— Aici. Vrei s-o chem ?

El se uită la dînsa încruntat :

— Nu Sașa, soră-mea Mary. I-a murit și ei bărbatul...

Anna dete din cap.

— A plîns ? Să plîngă, și să nu-l uite. Și acela era un om.

— Liniștește-te, te rog, zise Anna, cu glasul blînd.

— Să vă regenerați prin lacrimi, cum ne-am regenerat noi prin sînge.

— Te rog, Mihai...

— Să nu mă rogi... să plîngi.

— Mihai !...

El tăcu, uitându-se mereu la dînsa, aspru. Apoi închise ochii. Începea să tremure.

— Unde e Elena ? Aş vrea să-i vorbesc de Milescu... dacă nu mi-ar fi așa de frig. Învelește-mă.

Tremura tot. Frigurile reveneau cu furie. Accesele se repetau de cîte 7—8 ori pe zi. Șașa plîngea din adîncul sufletului. I se părea că i se deschid izvoarele vieții și se desface toată în pulbere.

După fiecare acces de frig, venea căldura și delirul.

În cele din urmă, femeile fură despărțite de bolnav. Matei și cu baciul Micu rămaseră singuri la capul lui.

Către ziuă, starea rănitului era disperată : nu mai ieșea din delir. Doi oameni se luptau să-l ție și nu era cu putință. Se scula de pe perne, întindea brațul și rupea bandajele, strigînd : „Înainte !” Cuvîntul acesta se repeta neîncetat, amestecat cu vorbele fără șir : „Maiorul, domnule maior, înainte !”.

Cînd cădea pe perne, rămînea ca mort. Pleoapele parcă nu mai ajungeau să acopere lumina sticloasă a ochiului.

În fine, dimineața, cînd soarele de toamnă biruia ceața și venea să încălzească geamurile tristului locaș, rănitul se stinse. O tîrzie mîngîiere aduse el sufletului călător, umplînd văzduhul cu melancolia iertătoare a vremii ce trece.

Baciul Micu, care-l văzuse de copil, închise ochii mortului, ochii ce se stinseseră cu imaginea războiului într-însii ; îi strînse mîinile pe piept și i le sărută, privind nedomirit la nimicnicia omului.

Iar după mulți ani, ūrziu, cînd cele trecute se uitaseră, Șașa își ducea băiatul la școala militară din Iași. El se numea acum Alexandru Comăneșteanu, cum dorise mortul.

Împotriva voinții lui tată-său, copilul stăruise cu orice preț să se facă soldat. Poate că în mintea lui necoaptă, străluceau pintenii și sabia ; dar, desigur, în sufletul lui curat se

ivea imaginea mortului în război, de la care moșteneau numele și dragostea de pământul țării.

Elena rămăsese singură de tot.

Anna se măritase. Viața își redobândise împărăția ei. Cîteodată, vara, la Stănești, se prinbla prin curte în amurg, cîntînd încet : „un castel pe malul mării preajma codrilor o ține“.

Înțelegea acum așa de bine ce vrea să zică „domn pe legile uitării amintirilor din sine“.

# ÎNDREPTĂRI



## ÎNDREPTĂRI

## ÎNDREPTĂRI

Sub lumina discretă a lămpii, generalul Villară era gata să adoarmă, cu jurnalul în mână. Strâns în uniformă sa de cavalerie, croită după reglemente, de-abia putea îndoi picioarele de la genunchi ; de aceea le ținea mai totdeauna întinse, iar acum mai întinse decît orînd, întrînd cu vîrfurile cizmelor sub canapea.

— Iorgule, ce faci !

El tresări, adunîndu-și ochelarii de pe jos :

— Nu mai e chip să găsești un om cumsecade. Toți și-au schimonosit numele : fiindcă s-a potrivit la unul de talent, patruzeci alții vin să ne ambeteze cu moftologiele lor : „Delaurăți, Delafurcenii, Delahingheri“. Și-s toți poezi pesimiști, domnule, și cu lamentații primprejur ! D-apoi și cînd ți-i prind la voluntariat ! Umflă-l, Mitreo !... că-i de ai cu „delafurcenii“. Scurt comanda !...

Apoi se sculă, se scutură de somn și de îmbîcseală, își încheie tunica și ieși zicînd :

— Mergem, fată, hăi ? Îmbracă-te, că viu.

Întrebarea asta *hăită* era adresată unei fete tinere, fiică a unui preot din Transilvania, a cărei mamă fusese în școală, la Viena, cu Anna Villară, nevasta generalului. Porția Hulduleac, întoarsă acasă, se măritase modest cu părintele Moise Lupu, aducînd intensitatea voinței sale, de obîrșie daco-romană, pînă în vremile noastre și pînă în treburile patriotice



ale bărbatului său, pe cînd Anna Villară, după scurta și fugara iubire pentru Mihai Comăneșteanu, se măritase cu o rudă a sa și era astăzi nevastă de general. Chip interesant, suflet muncit și bănuitor, Anna Villară păstra, în firea sa necumpănită, o amintire neștearsă prietenei din școală, fetei sănătoase și rumene, ce lupta, alături de bărbat, împotriva asupririlor, iar acum ocrotea pe fiica acesteia, elevă într-un azil din București. Fata se chema ca mamă-sa, Porția, nume pretențios și naiv, care ascundea în familia ei, ca în toate familiile românești de peste munți, trebuința sufletească de o zilnică amintire a originii lor. Fata era în vîrsta nehotărîrei formelor, tăiată din greu, îmbrăcată din puțin, dar încîntătoare prin tinerețea vajnică ce-i sta întipărită în obraz, prin deplina nevinovăție a gândurilor și mai cu seamă prin limba fermecătoare pe care o vorbea. Toți în casa generalului zîmbeau de grija cu care învălneau ca frazele, ca nu care cumva să pătrunză vreo vorbă străină în grai, dar toți erau înrîuriți de sinceritatea felului ei de a fi.

Pe cînd generalul ieșea, fata juca șah cu Alexandru Comăneșteanu, fiul Sașei, acum locotenent în artilerie. Fata făcuse o mișcare greșită, primejduind unul din turnuri. Locotenentul stăruia să anuleze mișcarea.

— Nu se poate, domnule : am greșit, urmează să fiu pedepsită.

Se făcuse roșie și zîmbea, ridicîndu-și părul de pe fruntea netedă.

— Ei, Mio, tare mai ești pedantă, dragă, zise Anna.

Locotenentul se uita la ele amîndouă, neînțelegînd către cine se îndreapta numele acela nou.

— Alexandru nu știe. Am descoperit că domnișoara se cheamă Mia.

— Așa îmi zice tata, explică Porția. *Mia*, adică *sua* ;

amintiri italienești de la *Propaganda*<sup>1</sup> adăogă ea, dînd din cap cu șiretenie. Apoi urmă cu necazul turnului :

— Așa eram prinsă în gînduri despre doamna asta de regină, că n-am păzit turla. Vă rog s-o luați, domnule.

Tocmai se întorcea generalul, împintecat, parfumat, cu felul de tinerețe străină, pe care-l dă uniformă bărbaților ce se îngrijesc :

— Hai, fată, hai !

— Așteaptă un moment, să sfîrșească partida, zise Anna.

— Nu pot, dragă, că și eu am partida mea, care mă așteaptă. S-o ducă Alecu. Vrei, căpitane ?

— Bucuros.

— Bucuros, ha ?... Bravo, ai noștri !

Apoi îl bătu pe umeri scrîșnind din dinți.

— Așa te vreau, voinic și bărbat. Hai cu mine la club.

— Bucuros, d-le general.

Anna se uită la bărbatu-său lung. El se răzgîndi :

— Nu se poate, că rămîne nevasta singură. Hai, Porțio dragă.

Apoi o bătu și pe dînsa pe spate, rîzînd :

— Ce Porție !... Două porții !...

Fata se îmbracă, sărută mîna Annei. Își luă rămas bun de la locotenent, care trebuia să plece, și voi să iasă. Anna o opri.

— Mio dragă, nu vrei să vii și tu cu noi la țară de sărbătorile Crăciunului ?

— De, doamnă, știu eu... să scriu acasă.

— Lasă că scriu cu Porției... Bonsoir dragă.

După ce generalul și Porția ieșiră, Anna se sculă de unde ședea și veni lîngă tînar. Îi puse amîndouă mîinile pe umeri

---

<sup>1</sup> *Propaganda* (colegiul *De propaganda fide*), numele strălucitei școli confesionale din Roma, fondată în 1622 de papa Grigore al XV-lea, pentru pregătirea misionarilor catolici trimiși în toată lumea cu scopul propagării creștinismului, a credinței (de unde și numele).

și se plecă binișor spre dînsul. Cum însă și el o luase de mijloc, ea îi desfăcu brațele de după talie, i le așază pe masă și se uită lung în ochii lui, tremurînd :

— Unde-ai fost ascară de n-ai venit ?

— Ne-am primblat.

— Nu spui adevărul !

— Ba tot adevărul.

— Și după ce v-ați primblat, unde ai fost ?

— Asta-i altă întrebare... Iar ne-am primblat.

Anna se uita la dînsul, cu ochii aprinși de răutate :

— Nû știi nici cel puțin să minți bine.

— Nu. Și nici nu știu.

Ea se așezase din nou jos și urma a se uita la dînsul țintă, mișcînd nervos din vîrful piciorului.

— Dacă glumești, gluma e de rău gust. De ce nu spui că ai fost acasă ?

— Fiindcă n-am fost acasă.

— Atunci unde-ai fost ?

— M-am primblat.

— Pe unde ?

— A venit generalul la mine și am ieșit amîndoi să umblăm pe jos, — ceea ce mi-a făcut mult bine, fiindcă stătusem toată ziua închis în casă.

— Pentru ce-a venit Iorgu la dumneata ?

El se sculă, pierzîndu-și răbdarea :

— De unde știu eu ? Fiindcă așa a vrut.

Ea tăcu un moment, gîndindu-se ; apoi sună și zise feciorului să le dea dulceață.

— Iar ai fost la prințesa Smasni.

— Da, am fost.

— Atunci de ce nu spui drept ?

— Fiindcă nici nu mă gîndeam că te poate interesa.

— Ce era ? Iar Liga <sup>1</sup> ?... sau literatură românească ?...

— Și una și alta.

— Va să zică în calitate de dimitale de junc român boier vrei să joci rolul de protector al literilor și al fraților *ghe ghincolo* ?... Prințesa Smasmi înțelege grozav literatura românească, iar dumneta înțelegi pe prințesă, — de unde, deci, înțelegi literatura... Dacă n-ar fi umoristic, ar fi de plîns.

Tînărul își luă chipiul și foarte politicos se închină înaintea ei :

— Astă-scară nu se poate vorbi cu dumneta... Mă tem să nu te supăr mai mult și de aceea mă duc.

— Cum poștești.

El îi luă o mînă să i-o sărute.

— Iar ai vreun congres patriotic urgent ?...

— Nu am nici un congres... și mă mîhnesc că rîzi de asemenea lucruri. Eu nu știu ce fel de fire ești : îți trebuie totdeauna ceva pentru care să suferi sau prin care să faci pe alții să sufere.

Anna rămase deodată locului, încremenită de cuvintele foarte simple, dar foarte drepte ale tînărului. Așa era. Își duse încet mîna la gură, gîndindu-se :

— Ce să fac ? Văd și eu că-i așa, și invidiez pe cei ce pot fi altfel. Dar dacă mă înțelegi trebuie să mă compătinești. Iartă-mă și șezi.

Îi luă chipiul din mînă și i-l aruncă pe canapea.

— Șezi.

El înălță din umeri și șezu :

— Mă mir cîteodată cum ai putut prinde dragoste de mama copilei ăștia... Aceea, desigur, nu-ți seamănă.

→ Aceea seamănă cu dumnevoastră, patrioții...

---

<sup>1</sup> Termenul *Ligă* indică asociația culturală creată la București, în 1891, sub numele „Liga pentru unitatea culturală a românilor” (sau „tuturor românilor”).

Comăneşteanu se uită în ochii ei.

— Să mă duc or să stau ?

— Cum poţteşti.

— Uite, Anna, stau, ca să nu te las cu părerea de rău de-a fi comis o impoliteţe.

Ea tăcu, privindu-şi mâinile. Intră feciorul şi le aduse dulceaţă.

— La urma urmei, zise ea, părînd a se hotărî şi servind pe tînăr, sunt ceea ce sunt şi nu mă mai pot schimba... Închide ochii.

— De ce ? întrebă el mirat.

— Atîtea lucruri îmi aduci aminte !... Semenii cu mama dumitale cum n-am mai văzut ! Aşteaptă-mă un moment : viu numaidecît.

Curioasă era, curioasă şi parcă în adevăr nefericită. Bănuitoare şi deci adesea nedreaptă cu cei pe care-i iubea, mîndră pînă la exces cu ceilalţi, complicată cu sine, îşi trecea viaţa chibzuind, iar nu trăind. Măritată cu un bărbat a cărui fire era tocmai contrariul de ceea ce era firea ei, fără copii, preocupată de a-şi păstra averea şi a o apăra împotriva generalului, devenise pe nesimţite mică la suflet şi cicălitoare, deşi avea un fond de adevărată nobleţe de gîndire. În viaţa ei casnică fusese cinstită fără merit, căci mîndria o scutea de greşeli şi îndepărta pe bărbaţi de dînsa, — ceea ce n-o împiedica de a suferi de multe şi nenumăratele înfruptări ale generalului din binele aproapelui.

De cîtiva ani, de cînd ofiţerul din şcoala de aplicaţie se făcea din ce în ce mai nalt şi semăna tot mai mult cu visurile ei din prima tinereţe, Anna se simţea luată de apă. Ceea ce la început era un sentiment, aproape matern, devenise cu vremea o stare sufletească complicată : îi era drag ca un copil pe care aproape îl crescuse, încercînd să-l facă după chipul şi asemănarea ei, şi îi mai era drag ca bărbat care creştea cu personalitatea lui, după legile însuşirilor sale fireşti, cu totul

deosebite de ale ei. În vremile din urmă se hotărîse ca tînărul să plece la Fontainebleau, pe vara viitoare. La ideea de a nu-l mai vedea, înțelesese că-l iubea cu adevărat. De atunci începuse a se chinui și mai mult, și a-l chinui și pe dînsul. Îl ținea de scurt ; vrea să știe tot ce face și unde se duce. Smaranda Dudescu, care pretindea că se coboară din neamul Basarabilor Drăculești, era obiectul sarcasmului Annei. Prințesa Smasmi, cum o chema toată lumea, putea fi luată ca tip al unei stări sufletești, ce, pe nesimțite, se deșteaptă în clasele de sus ale societății noastre. Născută în străinătate, crescută în străinătate, vorbind limbele străine mai bine decît propria sa limbă, prințesa își adusese deodată aminte că este româncă și româncă neaoșe, de neam mare, și se pusese a vorbi numai românește, a se ocupa de Ligă, a da serate literare, în cari o întreagă clasă a societății făcea cunoștință pentru întâiași dată cu scriitorii și poeții români. Curios efect al bătăliei de la Grivița și al luptelor de la Plevna, unde sîngele generos al dorobanților, vărsat pentru apărarea țării, avea să deștepte aiutea conștiințe amorțite...

În fine, Anna veni, cu o carte în mînă.

— Am să mă sprijin pe autori, zise rîzînd.

Apoi, așezîndu-se lîngă tînăr, deschise un ceaslov plin de icoane și de sfinți bizantini :

— Fiindcă te miri adesea de firea mea și chiar pari cîteodată a mă privi de sus, din înaltul nobleții d-tale... și al prințesci Smasmi, o să-ți citesc o pagină din cartea asta. Eu sunt astăzi româncă, fiindcă asta vreau să fiu. Dar tot sufletul meu e de greacă, greacă din Imperiul roman de Orient<sup>1</sup>,

---

<sup>1</sup> *Imperiul roman de Orient* avea capitala la Constantinopol, spre deosebire de cel de „occident” cu reședința la Roma. Separația se făcuse în 395, la moartea lui Teodoric cel Mare (379—395), între cei doi fii ai săi, Honorius și Arcadius.

coboritoare din Porphyrogeniți, nepoată or strănepoată a lui Vasile II-a cel Mare <sup>1</sup>... Degeaba zîmbești.

— Hai să zicem că te cobori din Paleologi or Canracuzi-nești, că din aceștia tot mai sunt...

— Vezi că nu știi istoria. Porphyrogeniți se chemau toți prinții imperiali, adică născuți în purpură.

Comăneșteanu se sculă și se închină înaintea ei, parcă în adevăr ar fi fost născută în purpură.

— Te rog să fii serios. Ascultă :

„Așa era de mare înrîurirea ideii grecești, încît împăratul merse în pelerinagiu la Acropolea Athenei. Parthenonul, opera de cincisprezece ori seculară a lui Ictinos și Callicrates <sup>2</sup>, trebuia să strălucească atunci din candida splendoare a marmurelor sale, a sculpturilor neatinse încă din frize și metope, a triumfa-lei sărbători a Panatheneelor. Venețienii, turcii și englezii nu trecuseră încă pe acolo. Tînerețea eternă a templului Athenei, după vreme de cincisprezece veacuri, rămăsese tot așa de în-cîntătoare ca la început. Singura schimbare ce se adusese mo-numentului era transformarea lui, încă din veacul al V-lea <sup>3</sup>, în biserică creștină. Cultul fecioarei Maria urmasc firesc cultului fecioarei Pallas. Îndoita sfințenie a locului atrăgea la sine pe elini ca și pe barbarii apusului. În acest sanctuar etern al rasei grecești, se îngenunche împăratul victorios, Vasile II, armean de origină, elin prin limbă și inimă. În limba greacă răsunară cînturile bisericești. Cu giuvaerurile și vasele sacre hrăpite te-zaurului din Ochrida fu îmbogățit altarul Panaghiei, al acelei

---

<sup>1</sup> Vasile al II-lea cel Mare a fost unul din cei mai importanți împărați ai Imperiului roman de răsărit (957—1025) ; el a încheiat acțiunea de cu-cerire a Peninsulei balcanice, supunînd pe bulgari.

<sup>2</sup> *Ictinos și Callicrates* — arhitecți greci, sec. V î.e.n., au construit îm-preună Parthenonul, templul zeiței Pallas-Athena, de pe Acropolea Atenei.

<sup>3</sup> Încă la 313, împăratul Constantin cel Mare (274—337) a acordat creștinilor din întregul imperiu roman libertatea cultului prin „edictul de la Milan“. Transformarea templelor păgîne în biserici creștine a fost una din cele mai mari acțiuni care au urmat.

„Notre-Dame d'Athènes“, cum o numără mai pe urmă cruciații apusului și baronii francezi ai Achaiei“.

Anna rămase un moment încurcată. Bucata aceea de literatură i se părea mai puțin frumoasă, acum când o cetea cu cu glas mare, stînd de sine, fără legătură cu ce fusese înainte și cu ce venea pe urmă.

— Poate că dumneta nu mă înțelegi, zise ea încurcată.

— Ba te înțeleg prea bine.

— Nu vreau să mă mîndresc. Vreau să explic. Ceea ce era împăratul acesta erau toate familiile de atunci, și sunt astăzi toți urmașii lor, rătăciți prin lume : care greci, care armeni, care bulgari, prinși în adîncimea ideii eline și deveniți elini cu sufletul și aspirațiile lor. Cei ce au moștenit, prin sînge și prin tradiții, năzuințele strămoșilor acestora, nu se pot asemăna cu dumnevoastră : unii pot fi stricați, alți decăzuți și șireți, alții nobili cu adevărat — dar toți sunt mîndri și mai cu seamă toți sunt complicați. Mă înțelegi ?

— Te înțeleg foarte bine. Numai aș avea de adăogat că, dacă e un merit să te cobori din părinți iluștri, și noi avem acest merit.

— Vezi ? Zici că mă înțelegi... Nu e nici un merit, nici un ne merit. E un fapt. Dumnevoastră vă puteți coborî, dacă voiți, cu toții din Traian. Nu ați avut însă totdeauna conștiința origini dumnevoastră. A fost chiar un timp, și poate cel mai interesant, în care n-ați avut-o de loc : acela al formațiunii poporului românesc așa cum s-a transmis el pînă în zilele noastre. Și în asta constă diferențierea... Rîzi, fiindcă vorbesc ca o carte. Cu toate astea așa e : propriu-zis rase noi nu există. Poate, cel mult, să existe încrucișeri noi de rase. Ceea ce constituie bătrînețea sau tinerețea popoarelor este memoria lor, cu alte cuvinte, conștiința vieții. Eu am conștiința că trăiesc de mii de ani, din generații în generații ; aș putea zice chiar că o *sînt* această conștiință, în neliniștea mea sufletească, în contradicțiile dorințelor mele, în autocritica din fiecare minută a vieții



mele, în fine, în lipsa totală de ceca ce se numește *naivitate*...

Vorbind astfel, se uita la dînsul cu felul de mulțumire al oamenilor ce se cred nepricepuți de semenii lor și cărora li se pare că au găsit o explicație.

— Mă înțelegi acum ?

— Te înțeleg.

— Și pe cînd eu sunt așa, dumneta ești altfel — dumneta și amica mea Porția și fiica ei Mia : dumnevoastră, aceștia, vă mergeți drumul în pace, fără nedomiriri, fără îndoieli... Ce te uiți așa la mine ? zise ea, atingîndu-l cu mîna peste obraz.

El, în adevăr, se uita la dînsa, gata parcă s-o întrebe dacă nu care cumva și vîrsta fiecăruia putea fi pricina acestor deosebiri ; dar n-o întrebă și tăcu. Ea părea a-l înțelege.

— Spune ! Ce te uiți la mine atît de curios ?

— Mă uit, zise el încet, fiindcă adesea mi se face milă de dumneta. Îți trăiești viața în gînd, în loc de a o trăi în trai. Dă-mi o mîna și lasă-mă să ți-o sărut. Ar fi o îndreptare...

Anna, la atingerea mînei lui, păru a avea deodată revelațiunea zădărnicii teoriilor ei. Îi lăsă mîna în voie și își rezemă fruntea pe cartea în care cetise. Parcă o pace binefăcătoare se lăsa în gîndurile ei.

— Scoală-te, zise ea tînărului, care-i sta acum alături, în genunchi. Și mila e ceva, — cam puțin, dar în fine, e... Ce amintire dureroasă îmi trece prin minte ! Sărmana Natalia Canta !...

Dar nu apucă să sfîrșească bine năumele ce rostea și ușa se deschise cu zgomot, iar unul dintre soldații de ordonanță intră ca o vijelie :

— Cuconiță, vine domnul general !

Anna sărise în picioare și se uita la dînsul cu ochii aprinși de mînie. Era atît de furioasă că părea încremenită. În sfîrșit își regăsi glasul, și privindu-l lung, rosti silabă cu silabă.

— Ieși afară, dobitocule !

Soldatul, rușinat și umilit, se întoarce de unde venise, pe cînd Anna se ducea înaintea lui bărbatu-său, fără măcar a arunca o privire către tînăr. El își reluase locul pe scaun și răsfoia cartea Annei într-aiuri. Trecură cîteva clipe lungi, minute teribile, în cari individualitatea amenințată nu poate înjgheba nici o idee limpede.

În cele din urmă se auzi glasul generalului rîzînd ca în vremea cea bună. Ușa se deschise și ei amîndoi, Anna și bărbatu-său, intrară la braț. Generalul rîdea să se topească.

— Bravo, Alecule ! strigă el, bătînd din palme. Bravo, neică ! Intri și tu în tagma noastră, a proștilor !... Că domnul a zis : „creșteți și vă înmulțiți, nătărăilor“, iar Porția este o porție și jumătate !...

Și iar rîdea plecîndu-se pe genunchi, și pocnind din palme. Anna îl lăsase de braț, rămasă cu un pas înapoi, și se uita la Comăneșteanu, țintă. Acesta, încurcat, privea la ei ca la niște comedianți. Ce voiau să zică ?

— Da' bine, frate, că m-am întors acasă !... Ei, scrii numaidecît părintelui Lupu...

— Despre ce ? întrebă tînărul începînd să înțeleagă ?

— Cum despre ce ? Știu că n-o să-ți dau eu consimțimîntul, că fata nu-i a mea, neiculiță.

Apoi iar se porni pe rîs, bătîndu-l pe umeri :

— Bravo ai noștri ! Așa mi te voi : june însurățel cu zgarda de gît.

— Da' nici n-am gîndit, domnule general !

— Nu-mi umbla cu fleacuri, că mi-a spus mie Anna... Scurt comanda !

Comăneșteanu se uită un moment la dînsul, zicîndu-și, parcă fără voia lui : uite ce prost e ! Anna veni binișor spre el și-l atinse pe braț, vorbind încet și rătăcit :

— Ți-am spus să te gîndești bine. Nu tăgădui, fiindcă am martori că mă rugai în genunchi să-ți dau pe Mia... Parcă Mia ar fi a mea !

Tînărul, incremenit de atîta îndrăzneală, rămăsese mut.

— Hai, Alecule, că mai vorbim... Mă duc să-mi iau port-tabacul. Nu te neliniști, că scriu chiar astă-seară părintelui Lupu.

Într-o clipă, Anna fu lîngă dînsul, strîngîndu-i minile în minile ei :

— Scapă-mă ! Te rog, te implor, nu mă lăsa în batjocura slugilor !... Am să-l vîr în pușcărie pe mizerabilul acela.

Tremura, se făcuse galbenă și parcă chiar urîță... Vanitatea rănită strîmbase armonia liniilor figurei.

— Du-te, te rog...

Și fiindcă el nu se putea urni din loc, înmărmurit de enormitatea sacrificiului ce i se cerea, pentru a înlătura bănuiala unei slugi, — se duse ea.

Rămas singur, indignat de purtarea ei, se răsculă întrînsul sentimentul de dreptate și, fără a se gîndi ce face, lovi în mîsă cu latul palmei și zise tare :

— Nu e adevărat !

Atunci Anna, din odaia ei, veni din nou către dînsul :

— Să știi că nu mă mai vezi. Dacă nu te poți ridica peste un moment de slăbiciune, nu ai sufletul unui adevărat, bărbat !

— Bine, îmi ceri prea mult !...

— Așa îți pare acum. Vei vedea mai tîrziu că nu-ți cer așa de mult...

Se auzea vocea generalului prin anticameră. Tînărul plecă, iar Anna ieși după dînsii, petrecîndu-i, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic cu ei.

## II

Se ridica luna pe dealurile de la Ciulniței, luminînd cîmpurile întinse. Zăpada rotunjea colnicele, umplea afundăturile, parcă un vis ar fi învăluit toată firea în nerealitate.

Sania mergea pe pîrtia bătătorită, alunecînd și ea ca o închipuire. Muchia grindurilor da la iveală cîte o colibă fumurie, căpițe de fîn, șire de paie, cari, în singurătatea dimineții, păreau namile din povești.

Locotenentul se uita pe gînduri în slava cerului.

Dacă n-ar fi fost clopoței de la cai, mersul lui pe întinderea cîmpului i s-ar fi părut ridicat în vremuri depărtate. Scoase capul din gulerul blănii și se uită spre răsărit : o dungă de lumină, parcă mai mult bănuită decît adevărată, năzuia să lupte cu luna. În trecerea neclarificată a imaginelor, i se păru că vede pe culmea unui grind un șir de umbre, ce se scoborau dincolo pe vale.

— Semn de iarnă grea : ies lupii în hăiticiuri.

— Pe ce drum suntem, baciule ?

— Pe drumul nostru, coane.

Baciul îmbătrînise. De cînd se întorsese a doua oară în curtea lui Matei Damian, nu se mai dusesse de la el. Cam trist, cam singuratec, se ținea încă drept bătrînul. Fusesse ridicat la rangul de morar, apoi de îngrijitor de moșie, iar acum, de cînd curtea de la Comănești rămînea tot mai singură, la acela de pușcaș.

E drept că văzuse multe, multe petrecuse și de multe suferise baciul. După război, cînd sămînța de viață nouă încolțea în toate inimele, la Comănești se ofilea floarea locului, stăpîna vailor, doamna lor a tuturilor. Moartea lui Mihai Comăneșteanu zdruncinase din temelii alcătuirea sufletească a surorii sale. Sașa trăise cîțiva ani ca o închipuire de poveste, plecată spre șoaptele unei lumi nevăzute, bună, blîndă ca întotdeauna, pînă ce se stinsese. Bărbatu-său părea pornit și el pe același drum. Înconjurat de tot ce fusese drag neveste-si, trăia singur la Comănești, luminîndu-și viața prezentă cu icoanele trecutului.

Cei doi băieți, Alexandru și Mitică, crescuseră și se făcuseră oameni. Cel mai mare intrase în școala militară, contra voinții părinților, cu încăpăținarea blajină a naturelor timide ;

ieşise sublocotenent, în artilerie ; făcuse şcoala de aplica-  
ţie, — iar acum, locotenent, ales pentru a fi trimis la Fon-  
tainebleau, venea să treacă sărbătorile cu tată-său. Cel mai  
mic era deja în străinătate, unde sfîrşea Dreptul, vioi, harnic,  
plin de gînduri bune pentru viitor.

Dar de chipul celui mai mare se legau amintiri scumpe  
tuturilor. El moştenise figura mă-si, moştenise numele ei şi, mai  
mult decît toate, moştenise de la unchiu-său, mortul în război,  
aureola de speranţe ce pun unele familii pe fruntea unui copil.  
Tată-său îl privea lung, se pierdea cîteodată în gînduri ne-  
sfîrşite despre taina de simpatie cu care înconjură natura unele  
chipuri omeneşti şi niciodată nu-i trecuse prin minte să-i pară  
rău că fiu-său lăsase numele părintesc spre a adopta pe acela  
de Comăneşteanu.

Cînd dar locotenentul se dete jos din sanie, în bruma dimi-  
neţii de iarnă, tatăl său îi ieşi înaintea şi-l strînse la piept,  
tremurînd. Baciul se rotea prin cerdac, pe la geamuri, pe cînd  
feciorul ridica blana din spatele tînarului. Atunci apăru mili-  
tarul voinic, nali şi mlădios, zîmbind de bucurie. Tatăl său  
bufnea într-aiuri, înecat de emoţiune. În chipul tînarului, blond  
cu ochii negri, trăia imaginea mă-si cu atît de vie asemănare,  
încît parcă o glumă a naturei ar fi ridicat capul de pe umeri  
de femeie şi l-ar fi pus pe umerii puternici ai bărbatului.  
Tată-său nu mai putea rosti nici un cuvînt. Deschise uşa de  
geamuri pe la care se-nvîrtea baciul şi-i făcu semn să intre. Bă-  
trînul puşcaş rămăsese în picioare, uitîndu-se lung la tînar.

— A, Doamne, boierule, că mult îi mai seamănă răposatei  
cucoane !... Adevărat *Sulfină* !

Numele rămăsese tînarului de la mămăică-sa. Pe cînd era  
copil, Saşa îl chema *Sulfiniţă*, din cine ştie ce apropiere tai-  
nică între băiat şi floare. Iar acum, cînd vremea trecuse, baciul  
găsea şi el că floarea înflorea :

— Sulfină, coane, încheie baciul : floare curată !

Ca să facă plăcere lui tată-său, tînărul intră la dînsul în odaie să se culce. Înăuntru era cald. Se dezbracă pe jumătate și, prins de gînduri, se rezemă de sobă. În casa aceea în care crescuse, în mijlocul lucrurilor ce-l întovărășiseră de cînd deschisese ochii, domnea pacea unui trecut plin de tinerețe și de durere. Acolo murise mamă-sa, acolo văzuse ca prin vis pe unchiu-său, acolo se născuse el : tot ce era acum împrejurul lui fusese și altădată : statornicia lucrurilor, în care sufletul cel mai turburat își găsește liniștea.

I se păru că-i e frig și-și puse pe dînsul o haină. În fuga mișcărilor își ridică brațul, așa cum făcea cîteodată Mia... Pentru înîmăși dată se gîndea la dînsa, de cînd se despărțise de Anna. Mia !... Anna !... Ce de impresii venetice, în mijlocul acelor nevinovate și tăcute mărturii ale vieții lui lăuntrice ! Tot ce era acolo îi vorbea limba iubirii părintești, graiul simțirilor adevărate, pe cari numai moartea le curmă. Parcă acolo și Anna și Mia și prietenii și tot ce era fierberea vieții de acum, devenea străin, devenea mincinos...

Anna !... Cartea cu icoane grecești !... Ei, și ! ?...

Era muncit de nedreapta hotărîre a Annei.

Nu e iertat nimănui să robească pe aproapele său, pentru a hrăni o zadarnică închipuire de sine. Vanitatea Annei și libertatea lui ! Da' negreșit că libertatea lui era mai scumpă decît tot. Ce i se putea întîmpla ? Să se bată cu generalul sau să-l desprețuiască Anna... La urma urmei putea să-l și desprețuiască, că doar nu putem împiedeca pe oameni să cugete or să simtă cum vor. Făcu un pas către masă, spre a răsuci cheia de la lampă, a cărei flacără se micșora. O rază de lumină cădea pe ȝcamul unui portret. Lăsă lampa și se apropie de portret. Erau două : unul înfățișea chipul senin al mămă-sa ; celălalt pe al lui unchiu-său.

Între lumina crepusculară a dimineții de iarnă, ce de-abia se cernea prin ferestre, și lumina slabă a lămpii, se înfiripa o lume nouă, în care cele două icoane de pe părete păreau a se

însufleşi. Din fruntea bărbătească a *unchiului* se desprindea seninătatea, înrîurirca unei vieţi ce se jertfise de bunăvoie pentru împlinirea datoriei, liniştea clasică a figurilor intrate în pacea eternităţii ; pe cînd din obrazul oval al mame-si pornea raza caldă a gândurilor materne, surîsul vag şi binevoitor al mîngîierii. Între cele două imagini iubite, el, realitatea şi tinereţea, se simţea învăluit de puterea lor de umbre, ridicat de pe pămînt şi așezat între ele amîndouă, şi, de acolo, privind înapoi, spre el, omul cel adevărat. Atunci, fără un moment de îndoială, personalitatea lui i se înfăţişe mînjită şi degradată. Între cei doi Comăneşteni, unul mort pentru iubirea de ţară, celălalt refugiat parcă în nerealitate, se forma o atmosferă de idealitate binefăcătoare, în care viaţa lui reală se purifica.

Se așază pe un scaun, ca şi cum s-ar fi coborît pe pămînt, şi urmă a se gândi. Trebuia să se sacrifice pentru Anna...

Dar problema, scoasă din generalităţi şi redusă astfel la valoarea ei proprie, îi păru că nu stă în picioare faţă cu judecata sănătoasă. Să-şi jertfească el libertatea pentru vanitatea nejustificată a unei femei !... Nu era logic.

Nu era. Dar adevărata frumuseţe a sufletului stă tocmai în împlinirea unor datorii ce mai întotdeauna par nelogice. Nu e logic să sufere el, ca să nu sufere ea ; dar e foarte frumos.

Şi atunci păru hotărît, — cînd deodată îi veni în minte altă întrebare : dar Mia, fata nevinovată ?...

Aci era înuneric complet.

Se aruncă pe pat, ostenit, simţind că-i huie capul.

În încurcătura gândurilor, i se păru că umblă cineva pe la uşe. Atunci strigă pe fecior ; dar în locul lui se ivi figura lui tatu-său.

— Nu dormi ?

— Intră tată. Nu dorm...

Doctorul Damian intră lung, purtînd într-o mînă un pahar cu ceai după moda românească.

— Mi s-a părut că nu dormi, băiete, și ți-am adus ceaiul, dacă mai ești deprins cu el. Ți l-am făcut eu, așa cum știu că îți plăcea...

Deodată toate gândurile părură a se potoli față de blajina figură a lui tată-său.

— Da' nu te-ai culcat.

— Nu.

— De ce ? Te simți poate prea obosit.

— Nu. Mă simt, dimpotrivă, odihnit, cu trupul și cu sufletul, ca întotdeauna când viu aici.

Doctorul dete din cap. Se uita în ochii lui fiu-său, gata parcă să-i facă o întrebare ce nu lua formă. În fine, se hotărî a-i zice :

— Când pleci ?

— Ar trebui să plec din vreme, pentru ca să mă pot deprinde cu viața de acolo și să mă pregătesc de școala politehnică.

— Bine.

— Așa ar trebui. Însă cine știe cum s-o întâmpla.

— Pentru ce ?

— Pentru că e mult mai greu a face decât a zice. Nu mă pot despărți de țară, cu toate cusururile ce i le recunosc. Dumneata ce crezi ?

— Eu, ce să cred... Bine ar fi și așa... Dar trebuie să-nveți și să vezi lume. Pentru oamenii moderni, călătoriile sunt neapărat trebuitoare. Pentru oamenii de caracter, mai puțin.

Tînărul se uita lung la el :

— Dumneata rămîi singur.

— Cam singur. Dar nu trebuie să te îngrijești de mine. Eu sunt trecutul, — tu ești viitorul. Eu te urmăresc peste tot cu gândul și sunt prea fericit când te știu sănătos.

Comăneșteanu luase mîna lui tată-său :

— Dar dacă nu m-aș mai duce ?...

Mîna doctorului tremura...

— Dacă nu te-ai mai duce !... zise el lung.



— Da, repetă tînărul, dacă nu m-aş mai duce !... dacă aş rămînea aici... şi mai mult : dacă m-aş însura... ce-ai zice ?

— Ce să zic ?

— Nu ai fi mulţumit ?

— Ba da, — pentru mine.

— Şi pentru mine ?

— Da...

Comăneşteanu începu a rîde, fericit de-a simţi bucuria lăuntrică a lui tată-său, care lupta cu gîndul datoriei părinteşti. Amîndoi se socoteau obligaţi să-şi ascundă năzuinţele personale, părintele voind a îndemna pe fiu să meargă în străinătate, deşi dorea tocmai contrariul ; fiul părăind hotărît să rămînă în ţară şi să se însoare, deşi poate că dorea altceva.

Tînărul deveni deodată serios.

— Ascultă-mă, tată. Eu văd şi înţeleg foarte multe lucruri; nu am însă destulă voinţă spre a îndrepta greşelile noastre ale tuturilor. De ce ai zis că pentru oamenii de caracter călătoriile nu sunt neapărat trebuincioase ?

— Am zis aşa o vorbă în vînt.

— Ba nu, fiindcă pare un nonsens, dacă nu mi-l explici, — caracterul fiind tocmai singurul bine cu care ne naştem şi pe care împrejurările dinafară nu ni-l pot lua nici nu ni-l pot preface.

— Se poate... E ceva cam aforistic. La tinereţe aforismele sunt încîntătoare. Mai tîrziu însă contrazicerile vieţii pulverizează adevărurile sufleteşti găsite de alţii, şi atunci aforismele nu mai fac două parale... Caracterul se preface şi el, ca tot în lumea asta, şi, pentru a-l păstra într-o desfăşurare logică, c bine a nu schimba condiţiunile de viaţă în care trăieşte. Lumea cea mare se freacă şi se rostogoleşte ca valurile oceanului, cari sunt toate rotunde, iar omul are, la temelia vieţii lui sufleteşti, darul nepreţuit al imitaţiunii... Cine a călătorit mult, a citit mult şi a gîndit mult poate dobîndi o originalitate literară, dar rareori o originalitate de caracter. Numai cine se naşte cu o

putere de viață nețărnută, cu patimi mari, cu poftă violente, are șanse să străbată în lume neschimbat ; pe toți ceilalți îi nivelează viața — din fericire.

— De ce, din fericire ?

— Fiindcă altfel numai oamenii lui Nietzsche ar rămânea în picioare, trăind ca într-un balamuc.

— Atunci, tată, cum rămîne cu caracterele ?

— Rămîne așa : cine vrea să-și păstreze nota personală a poporului sau a familiei din care se coboară e bine să stea acasă ; comparația trage după sine imitația, iar imitația omoară originalitatea...

— Aforism, tată.

— Se poate.

— Atunci ne-am înțeles : nu mă mai duc în străinătate și poate... mă și însor.

Doctorul aștepta ca fiu-său să-i spună mai mult ; cum însă acesta se opri din povestit, tăcu și el. Se uita numai, se uita lung la tînăr, rostogolind în minte cine știe ce imagini din trecut, scumpe lui, căci ochii i se umplură de lacrimi, iar mîna i se rezemă încet de brațul tînărului :

— Cine ar putea zice că tu ești copilul cu care mă jucam eu acum 20 de ani ?...

Comăneșteanu rîse cu plăcere :

— Atîta am devenit de hursuz ?

— Nu. Ai devenit bărbat, și acumă îmi ești drag altfel... Dar tu, acela de atunci, și eu, acela de atunci, unde suntem ?... Vorbeam adesea cu maică-ta despre voi, cînd erați mici... Îți mai aduci tu aminte de dînsa ?

— Cum să nu-mi aduc aminte !...

Vorbele li se înecau în piept, pe cînd gîndurile lor pluteau în aceeași lume trecută. Și stau acolo amîndoi, fără a hotărî nimic, ca doi vlăstari rămași dintr-o pădure veche.

Doctorul se sculă tot el, și făcînd cîtiva pași prin cameră se opri din nou în fața tînărului :

— Aș fi dorit să-ți vorbesc și de afaceri, dacă erai hotărât să pleci... Datoriile noastre cresc...

— Adică ale mele, tată.

— Cum însă zici că nu mai pleci, vom vorbi altă dată. Te las, că poate vrei să te odihnești.

— Nu.

După ce doctorul ieși, fiu-său, rămas singur, se simți coprins de-o nespusă dragoste pentru bătrîn, dragoste și milă. Îl înțelegea așa de bine, fiindcă erau amîndoi din același aluat : frica de realitate, temerea de a răni pe alții, delicatețea adevărată, îi făcea pe amîndoi să fie pururi victimele semenilor lor cînd se ocupau de afaceri. El se încurcase în datorii, fără să știe cum : comitetele patriotice, Liga, prietenii, și mai presus de toate lipsa de socoteală și de control îl siliseră să se împrumute în dreapta și în stînga și să se înfășure în ițele dobînzilor ca o muncă în pînza unui păinjen. Aștepta pe frate-său ca pe Mesia, să-l scoată din greutăți, căci acela avea altă fire.

Și gîndînd astfel, își bău ceaiul și se îmbrăcă. Ziua se vestea bună. Soarele se înălța peste lumea sclipitoare de zăpadă. Se vedeau pe drum vite rătăcite, cu părul mișos, cu nările fumegînde. Pe sub streșinele țărănești sfîrîiau vrăbioi, zgribuliți de frig. Prin copacii din curte clămpăneau ciorile.

Prins deodată de dorul de a trăi din viața aceasta plină de sevă lăuntrică, Alexandru Comăneștoanu trecu repede în odaia de alături, unde ținea armele, luă o pușcă, puse cartușe în amîndouă țevile și ieși afară sub pomii, unde le descărcă în gloata ciorilor. Un nour negru se ridică din ramurile pline de cuiburi și un zgomot infernal umplu aerul de troncăneala sălbatecă !

Pe cînd el scotea cartușele goale din țevi, se ivi baciul Micu, înconjurat de ogari, parcă mirosul de praf de pușcă l-ar fi deșteptat din toropeală.

— Ale dracului ciori !... Am vrut eu să le dărîm cuiburile, da' unde mă lasă boieru !...

- Ce mai faci, baciule ? îl întreabă Alexandru cu glas voios.  
— Ce să facem, coane ! Cu pustiele astea de bătrîneți...  
— Tot voinic, tot harnic !  
Baciul zîmbea, dînd din cap :  
— Ia, de azi pînă mîine.  
— Ce-ți fac ogarii ? Văd că i-ai înmulțit.  
— Se înmulțesc ei, bată-i vina lor...

Apoi fluieră într-aiuri ca un șarpe, și deodată ieșiră de prin toate găurile o puzderie de ogărime, lungi în picioare, cocîrjați de mijloc, pe care săreau cățeii, cu labele groase. Nici o manifestare de bucurie pe ei, nici o gudureală : serioși, cu coada covrig, stau lîngă baciul, așteptînd parcă un semn.

- Mulți ai, baciule ?  
— Tot sunt, coane.  
— Hai să eșim la cîmp.  
— Cum ăi porunci.  
— Strigă la grajd să ne puie caii.

Baciul păru întînerit. Își trase ciubotele după el mai din plin, șuierînd la ogari și se duse spre grajd să ajute vizitiului la pusul cailor.

Vîntul aruncase zăpada prin ulițele satului atît de neregulat, încît unele case erau întroienite pînă la streășină, pe cînd altele, pe linia din față, erau cu totul libere. Sania trecea prin nămeți adînci sau se hîrșea pe pămîntul înghețat. Caii tineri, nescosi din grajd de mult, umblau cu nările în vînt, orbii de lumină, gata să se sperie de toate nimicurile.

Trecură prin sat fără greutate, dar cînd ajunseră la barieră, un cîine, sărit ca din pămînt, dete vînt cailor. La cîmp, zăpada era deopotrivă de înaltă peste tot, iar pîrtia bună. Aci, goana nu mai era împiedicată de nimic. Fugeau caii tineri pe albul pămîntului, spintecînd văzduhul ca păsările cerului. Sania aluneca pe linia drumului ca o glumă.

Vizitiul se răsturnase pe spate, trăgînd de hățuri fără nici un folos.

— Ține, mă !

— Nu mai pot, coane, că mi-au tăiat mîinile.

Comăneșteanu se sculă în picioare și luă el hățurile, pe care le lăasă libere. Caii, mai mult decît fugeau, nu puteau să fugă. Atunci se puse cu biciul pe ei. De unde găsiră putere să fugă și mai mult, nu se putea bine pricepe, — dar fugeau și mai mult. Aerul rece tăia obrazul și oprea respirația. Comăneșteanu, după cîtva timp, încercă să strîngă hățurile, sperînd că acum voința lui va stăpîni avîntul lor nebunesc. Nimic! Atunci, la un limpeziș de drum, îi cîrmî la dreapta, pe cîmp, lăsîndu-i să alerge către o muche de deal !...

Cînd, în fine, părură că nu mai pot, încercă iar să-i oprească, și, în adevăr, îi opri. Dar, parcă ar fi fost înnebuniți de propria lor fugă, caii tremurau, sforăind și întorcînd ochii roată în toate părțile. Erau minunați. Se mișcau pe ei toate vinele ; fumea aburul dintr-înșii ca dintr-o apă clocotită ; băteau din picioare, răscolind zăpada cu copitele.

Comăneșteanu se dete jos să-i privească.

— Cucoane, nu te da jos, zise vizitiul cu hotărîre.

— De ce ?

— Calu miroase a lup...

N-apucase bine să zică vorba, că deodată, mișcați parcă de același resort, ogarii o porniră în goană spre muchia dealului, iar caii răsuciră sania în loc și o rupseră la fugă din nou.

Comăneșteanu, rămas singur, începu a rîde, pe cînd baciul arunca pușca din sanie, strigînd cît îl lua gura :

— Cucoane, pușca !

El luă pușca din zăpadă, o șterse bine, apoi își cercetă plumbul din cartușiera cu care era încins și puse în țevi poștii. După aceea își ridică botforii răsfrînți și se întoarse spre cîini.

Scena ce i se înfățișe îi păru nouă și interesantă.

Parte din ogari, cei mai bătrîni, se repeziseră spre lupi, pe cînd cei mai tineri păreau a-l aștepta să le vie în ajutor. Lupii, în loc de a fugi, se întorseseră spre cîini.

Prins deodată de un fior cald, Comăneşteanu sări în lături, cum făcuseră caii, şi se repezi spre deal, strigînd ca un nebun.

— Uite lupul, mă !...

Cîinii toţi ţîşniră prin zăpadă către muchia dealului. În repeziciunea imaginelor, tînărul îşi vedea umbra pe luciul stelat, cum alerga alături de dînsul.

Pe deal însă gluma se îngroşa. Doi ogari erau sfîşiaţi în bucăţi. Cu părul zbîrlit, cu ochii sticlind de hămesală, lupii tăbăriră pe hoiturile cîinilor, trăgînd cu dinţii în lături hărtanurile de piele şi de oase.

Comăneşteanu descărcă amîndouă ţevile în hăitic, dar fără nici un folos. Atunci, hipnotizat parcă de priveliştea ce avea în faţă, se opri. Cîmpul întins se vedea pînă cine ştie unde, fără o pată, fără un semn de viaţă, decît sania cu caii, ce fugeau nebuni spre casă.

Desfăcu repede ţevile, aruncă cartoanele arse şi puse la loc două cartuşe cu glonţ ; apoi se apropie, deschise pasul spre a se rezema bine şi ochi : cu un foc culcă la pămînt un lup ; cu al doilea un altul. Iar încărcă puşca.

Toată învălmăşeala de lupi şi de cîini se cobora acum pe valea cecalaltă. Cînd ajunse pe muchia dealului, scena ce i se înfăţişă i se păru dezgustătoare : doi dintre ogarii cei mai bătrîni stau tolăniţi la pămînt, trăgînd din coşul tîovarăşului lor omorît. Ceilalţi goneau lupii, cari fugeau pe vale.

Comăneşteanu parcă se simţi el însuşi sălbătăcit şi crud. Se apropie de cîinii ce mînceau şi-i lovi cu piciorul în coaste, strigînd : „ţine lupul, mă !“. Unul din ogari se sculă, chelălăind ; celălalt însă clămpăni cu gura către piciorul ce-l lovea. Atunci, el, fără să-şi dea seama de ce face, întinse puşca spre cîine şi-l omorî pe loc. Apoi, tot mai aprins, se luă după lupi, asmuţînd ogarii şi chiuind ca un nebun :

— Uite lupul, mă !...

Goneau cu toţi pe povîrnişul dealului, ogarii sărind, el alunecînd, însufleţiţi de acelaşi instinct de fiare sălbatice. În

goana lor, un câine îi tot tăia drumul, jumătate jucându-se, jumătate mîrînd. El se opri un moment și se uită la dînsul : îi sticleau ochii în cap și i se încrețeau mustățile deasupra dinților cîinești. Atunci plecă pușca cu țevile în jos și chemă pe ogar la sine, mîngîindu-l pe cap. Cîinele se liniști ca prin farmec, parcă acest act de blîndețe l-ar fi scos din sălbătăcie și l-ar fi întors la starea lui domestică. Impresionat, Comăneșteanu se opri de tot, se ridică iar pe muchie și fluieră spre ogari, chemîndu-i spre dînsul.

Acum, cînd începă să se domolească avîntul vînătoresc, revenea conștiința stării în care se găsea : Încotro să-și îndrepte pașii ?

Deocamdată rămase cu ochii țintă pe orizont : se juca lumina în palii strălucitoare, parcă o mînă nevăzută ar fi țesut o pînză de argint ridicînd și coborînd ițele. Cerul părea de sticlă. Nici o vietate, nici un semn de urma omului. Întinderea albă, nesfîrșită, ce se pierdea în jocul luminei din marginea orizontului, umplea sufletul de pace și oarecum de nepăsare, parcă ființa îngustă a trecătorului s-ar fi simțit mai aproape de neființa imensă a totului. Ce voia Anna ? Ce voiau toți cei dinprejurul lui, muncindu-se după himera fericirii ? Parcă niciodată nu se simțise el, cu lipsa lui de voință, mai înțelept decît în minutul acela fugar, în care zădărnicia pacinică a naturei îl învăluia din toate părțile.

„Fie voia lor“ era gîndul lui cel din urmă.

Și se întoarse iar spre cîini, chiuind și fluierîndu-i, — cînd o descărcătură de pușcă îl făcu să-și îndrepte ochii pe valea de pe care venise. Era baciul Micu. Alerga bătrînul cît îl iertau puterile, plin de zăpadă pe spate, îngrijurat. De îndată ce putu vorbi, își dete drumul necazului.

— Sărac de maica inea, cucoane ! că gîndeam că nu mai văd zi albă !...

— De ce, baciule ?

— Păi se poate să te las eu între lupi ?

Tînărul rîdea de plăcere și de dragoste pentru bătrîn :

— Ai sărit din sanie !

— Da' bate-o-ar Dumnezeu de tîrlie, că nu știam cum să mă arunc jos...

— Și cum te-ai aruncat ?

— Da' parcă eu știu !...

Comăneșteanu rîdea cu plăcere :

— Ei, acum ce ne facem ?

— De asta nu mă tem eu, coane, că om merge spre al de Ieremia Mocanu... Mă gîndesc numai ce-o să zică boierul, cînd o vedea sania goală.

— N-o să zică nimic, că doar știe că nu sunt singur. Cu baciul Micu unde nu mă duc eu !...

Bătrînul păru mulțumit. Își adună cîinii de pe dealuri, cîți mai erau, și o porniră pe creasta muchii, înspre Ieremia Mocanu.

### III

De la tîrla lui Ieremia fură trimiși oameni în toate părțile, cu cîte un bilet din partea tînărului, spre a înștiința pe tată-său că nu i se întîmplase nimic și că se ducea spre Făurei, moșia Annei Villară, care era mai aproape de tîrlă decît a lor.

Cînd ajunse, către seară, la Făurei, găsi pe toată lumea adunată la ceai : doctorul Damian, generalul, nevastă-sa Anna; apoi Mia, părintele Moise Lupu și soția sa, Porția. Aceștia din urmă veniseră în țară, chemați de Anna, să petreacă sărbătorile cu fiica lor.

La intrarea lui Comăneșteanu, se produse mișcarea de jenă și de curiozitate la care dă loc sosirea unui oaspete. Generalul Villară era în mare discuție cu părintele Lupu și cu Anna, asupra literaturii românești. Pentru un moment, discuția fu



lăsată la o parte. Urmă foiala în dreapta și în stînga a grupurilor. Generalul prezintă pe Comăneșteanu preotului și soției sale, după bunele lui deprinderi umoristico-sentimentale.

— Iată, părinte, junele nostru soțial-democrat, vînător de fiare sălbatice și mîncător de inimi. Cu botforii ăștia pare a se coborî din Mihnea-cel-Rău, pe cînd în realitate el este Alexandru-cel-Bun. Maică presbitero, ți-l recomand : dacă vrei să fondezi pentru a doua oară Sarmisegetuza, ăsta ți-e omul.

Porția zîmbi frumos, întinzîndu-i mîna, pe cînd preotul se uita lung la el. Tînărul vedea pentru întîiași dată pe părințele Moise Lupu : nalt, voinic, cu o frunte netedă, cu ochii senini, plini de hotărîre bărbătească ; cu obrazul ras, lăsînd să se vadă gura fină ; îmbrăcat curat, cu *reverenda* animată elegant pe spate, nu semăna întru nimic cu preoții de toate zilele.

Își strînseră mîna unul altuia cu evidentă plăcere și prîseră a șede a și a asculta convorbirea celorlalți.

Anna și cu generalul erau cufundați într-o critică nesăbuită, cum de cele mai multe ori se înîmplă românilor, despre tot ce aveau în țara lor, oameni politici, literați, actori muzicanți, pictori. Totul era nul, după dînșii ; totul era străin :

— Fleacuri, părinte, zicea Anna. Tot ce vezi d-ta la noi e minciună. Sub masca înșelătoare a patriotismului, sau a interesului pentru literatură, sau a iubirci de aproape, se ascund două cauze : căpățuiala și vanitatea. Dumnevoastră, cei de peste munți, sunteți iluzionari. Vă închipuiți că la noi e pămîntul făgăduinții...

Preotul se uita trist în fundul paharului cu ceai. Anna simți că vorbele ei strîmbau linia sufletească a părintelui Lupu ; de aceea, cu o mișcare plină de grație, se apropie de el, îi turnă ceai din nou în pahar, zicîndu-i încet :

— Nu-i așa ?

— De, doamnă !... Parcă n-ar fi așa. Noi suntem iluzio-

nari !... Dar ce alta putem să fim ? Dacă n-om privi către domnia-voastră, către cine să privim ?...

— Către dumnevoastră înșivă.

— Sărmanii de noi ! Să privim la mizeriele noastre ! Pe acelea le suferim, și privim către domniile-voastre, că așa e în firea omenească : să treacă viața în necazuri și să tot spere.

Apoi preotul zîmbi și se uită țintă la Anna, hotărît parcă să spună ce avea pe suflet :

— M-aș ruga de iertare, doamnă, numai eu socotesc că domnia-voastră judecați rău țara și oamenii ei. Noi, care trăim la o parte, vedem poate mai limpede decît domniile-voastre cum stau lucrurile. De ce vă tînguți ? că n-aveți oameni ? Îi aveți, numai nu știți să-i prețuiți și să-i respectați.

— Cum o să-i respectăm noi, dacă nu se respectează ei ! Și care sunt acești oameni grozavi ? A murit Brătianu, a murit Catargiu, au murit bătrînii din generația cea mare. Cei ce au rămas sunt pigmei. „Ați rămas voi, epigonii“, cum zice Eminescu.

Preotul dă din cap, trist.

— Nu este așa, doamnă. Aș putea să vă prind cu vorba și să vă dovedesc că prin chiar citația domniei-voastre recunoașteți marea înrîurire a unui poet. Dar nu o fac, pentru anume cuvinte.

— Spune, părinte, cuvintele, zise generalul cu glas de comandă.

— Cuvintele sunt că, pentru fiecare epocă, pesimiștii găsesc epigoni. Dar nu despre asta e vorba. Mie îmi vine foarte cu greu să citez nume proprii. Numai dacă mă siliți, o să ies din rezerva mea.

Apoi preotul se așază bine în scaun și începu :

— Domnia-voastră aveți oameni politici, și literați, și artiști, ca toate țările depotriva noastră, ca Belgia, ca Olanda, ca Portugalia, ba unii poate mai mari decît timpurile lor.

— Bravo, ai noştri, părinţele ! strigă generalul.

— Da... Aveţi oameni ca d-nii Sturdza, Carp, Maiorescu ; aveţi alţii mai tineri, ca d-nii Take Ionescu, Marghiloman, Filipescu, Haret, fraţii Brătieni, al căror patriotism, a căror înţelepciune sunt mai presus de orice îndoială. Numai, ei luptă, şi în lupta lor pot fi violenţi, cruzi, adesea chiar nedrepti unii cu alţii. Nu vă este însă iertat domnielor-voastre să confundaţi lupta lor cu viaţa lor. D-nii Sturdza şi Carp sunt două adevărate caractere, cel dintâi prin patriotismul său ridicat la cea mai înaltă expresie, prin munca sa fără preget, prin puritatea vieţii sale ; cel de al doilea prin claritatea şi înălţimea ideilor, prin farinecul persoanei şi al graiului său, prin aceeaşi viaţă exemplară ca şi cel dintâi. Şi amîndoi sunt înzestraţi de natură cu marea calitate care face din oameni şefi : voinţa.

— Aşa este, întări generalul.

— Cît despre cel de-al treilea om politic al domnielor-voastre, care este oarecum şi al nostru, nu vă veţi mira dacă vă voi spune că el este cel mai frumos produs al renaşterii vieţii noastre româneşti.

— Ba eu mă mir, zise Anna, cu evidentă intenţiune de a-l sili să urmeze mai departe.

— Mai întâi, dacă eu vorbesc astăzi româneşte ca domnielor-voastre, lui i-o datorez.

— Cum asta ?

— Vă spun numaidecît. De la începutul veacului pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calităţile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad : conservator în esenţa firei sale, cum este poporul individual ; entuziast, cu o notă de linişte intensă în căldura sufletului, aşa cum e poporul colectiv ; optimist vajnic, cum sunt toate firele sănătoase, prin care natura noastră omenească îşi trece caracterele sale esenţiale din valvă în valvă ; bun şi generos din aplecare firească ; cumpănit, rece şi chiar crud,

acolo unde convingerile sale puternice îl silesc să-și stăpânească pornirile optimiste ; de cea mai încântătoare sinceritate în toate actele vieții, acesta este omul cum l-am întrevedut eu. Dacă la aceste calități fundamentale se adaugă o cultură clasică de cea mai bună alegere, o fericită înclinare către idealism, către tot ce este mare și frumos, o pornire instinctivă, ca la pasările migratorii, de a călători și a-și împăspăta neconținut capitalul de impresii, ușor se va înțelege la ce grad de armonie au ajuns facultățile sufletești ale unui asemenea om în dezvoltarea lor. Wundt zice că bărbatul trebuie să fie sanguin în fața micelor suferințe și a micelor bucurii ale vieții zilnice ; melancolic în momentele hotărâtoare ; coleric împotriva impresiunilor ce încătușează interesele sale cele mai grave ; flegmatic în executarea hotărârilor ce-a luat. Așa este domnul Maiorescu.

Astfel alcătuit de fire, când, la 1866, România a intrat, prin alegerea dinastiei actuale, în evoluțiunea ei normală, d-l Maiorescu, tânăr de tot, s-a aruncat cu trup și suflet în lupta de regenerare.

Oamenii cari lucraseră la ridicarea statului nostru actual, ca entitate politică, întrebuințaseră toate mijloacele pentru atingerea scopului lor ; entuziasm, jertfe bănești, surghiunuri ; latinizare la unii, franțuzire la alții ; tradiții muscălești sau fanariote, care alcătuiau fondul de rezistență ; lipsă de scrupul în alegerea mijloacelor ; o năzuință de falsă erudițiune și deci de renume pe nedrept întemeiate ; o firească înclinare către câștiguri mari și muncă puțină. Toate acestea alcătuiau pîcla groasă, prin care trebuia să străbată lumina viitoare.

În asemenea împrejurări, era firesc ca cea dintâi preocupare a unei minți organice să fie dezgărdinarea vieții naționale din cadrul acesta putred.

D-l Maiorescu trebuia fatal să înceapă prin critice.

Ca un arhitect, pus în fața unui oraș ciudat, cu case strâmbe, cu strade lûride, cu palate de scînduri, cu turnuri smintite, dar cu o așezare pitorească, într-un aer sănătos și dătător de viață, — cea dintîi grije a sa a fost de „assanare”. Trebuia mai întîi dărîmat tot ; apoi, luînd de la țaran forma colibei sale, streășina și prispa sa, trebuia reconstruit tot.

Și, în adevăr, lupta începu. Pe de o parte dărăpănarea șandramalelor noastre latino-blasiane, în care *pielea* era „mantellulu universale allu corpului animale” ; bombardarea redutelor de la *Revista contemporană*, unde fugiseră franțuziții ; în fine, luarea cu asalt a întregii lumi românești. Pe de altă parte, organizarea „Juninei” ; cercetarea limbei și a folclorului ; trimiterea în străinătate a tinerilor celor mai de talent, ca Eminescu, Xenopol, Panu și alții ; înființarea de cursuri serioase la Universitate, unde profesorii *veneau regulat* și făceau lecții ascultate.

În starea actuală a limbei noastre românești, cînd un părinte de la Cîmpulung primește scrisoarea fiului său, student în București, și o citește, și o pricepe, habar nu are de recunoștința ce datorește d-lui Maiorescu și școalei de la Iași. E așa de natural să scriem cum vorbim ! — astăzi.

În mijlocul acestei lupte d-l Maiorescu sta în fruntea tuturor.

Din cel mai bun critic și cel mai ascultat profesor, o dată intrat în Cameră, devine cel dintîi orator. Același sistem de critică împotriva goliciunii buhave a frazeologilor, aceeași pregătire în expunerea chestiunelor, aceeași cumpătare și frumusețe în elocuțiunea parlamentară, ca și în critica literară, ca și pe catedră. Devenit ministru al Învățămîntului Public, este și rămîne, cu alți doi urmași, cel mai bun ministru. Îmbrățișînd cariera de avocat, își face în for cel mai mare nume...

În repede a această ochire asupra unui trecut atît de aproape de noi, și cu toate astea atît de depărtat, prin grab-

nica schimbare a planurilor, cu anevoie se pot expune greutatea de tot felul ce a avut de învins omul ce ne ocupă. Îmi aduc aminte, cum ne istorisea odată, intim, de necazurile sale, la ieșirea din primul minister, cari însă, orcît de mari erau, nu-i ridicaseră nimic din seninătatea sufletească. Cîtă energie ! Ce putere inițială a trebuit să aibă, ca, trecînd prin atîtea greutăți, străbăuînd prin calomnii, intrigi și injurii, să ajungă totdeauna și peste tot la locul întîi !

Și astăzi cînd, ajuns pe dealul liniștei, privește cu seninătate către valca în care noi ne mișcăm în libertate, e bine ca imnul recunoștinței noastre să se urce către acela ce ne-a dat tot, precum în vechime panatheneele se urcau către Minerva.

— Ei bravo, părinte !

— Trebuie ca domnia-voastră să vă deprindeți, zise preotul mai departe, cu respectarea și iubirea oamenilor mari ai țării, să părăsiți felul de scepticism fals, pe care l-ați botezat *zeflema*, sub care ascundeți și năbușiți atîtea simțiri naive și frumoase. Domnia-voastră doamnă, aveți instituțiuni culturale foarte interesante, aveți o literatură și mai interesantă ; le cunoașteți ?

— Care sunt acestea ?

— Sunt atîtea... Numai nu voiți să le cunoașteți : Academia, Teatrul Național, Atheneul.

— Maimuțării ! Lucruri luate de la alții cu toptanul cari nu decurg din natura și rațiunea de a fi a poporului.

— O, Doamne ! zise preotul, dînd din cap. Dacă e să judecăm lucrurile astfel, ce decurge din natura și rațiunea de-a fi a poporului, sărmanul ? Au domnia-voastră, doamnă, vă îmbrăcați, gîndiți, trăiți după natura și rațiunea de-a fi a poporului ? Vorba asta, pe care toată lumea o întrebuintează, în toate împrejurările, ar trebui lăsată la o parte, fiindcă ea nu spune nimic, sau spune prea mult. Nu spune nimic, deoarece toate popoarele tinere, cari vor să se pună în curent cu civilizațiunea modernă, trebuie să treacă printr-o epocă

de saluri. Credeți domnia-voastră că era cu puțință să aveți drumuri-de-fier, mașine de treierat, Parlament, oratori, comedianți, critici ca domnia-voastră, concerte și altele, dacă ați fi urmat legea strict evolutivă ? După această lege ar fi trebuit să fiți astăzi la diligența cu patru cai înaintași, la bătutul porumbului cu mlăciucele, la adunare de notabili, la călușari, la doinele cîntate din fluier, — și nu sunteți acolo. Nu numai că nu sunteți acolo, dar încă voiți să fiți dincolo de statele bătrîne, cari, în adevăr, au urmat calea evolutivă în dezvoltarea lor. Și, diupotrivă, vorba asta, „natura și rațiunea de a fi a unui popor“, spune mult atunci cînd o minte adîncă o aplică la o întreagă epocă și caută legătura ascunsă a evenimentelor mari cu firea poporului. Și chiar atunci, ea tot nu poate fi absolută.

Așa că, revenind la ce spuneam adineciori, domniele-voastre aveți o Academie, pe care mulți o critică, dar pușini o cunosc. Această instituțiune culturală face trei mari lucruri pentru poporul românesc : a) adună fără preget toate documentele după cari se va alcătui istoria noastră națională ; b) întrunește o dată pe an pe bărbații poporului din toate unghiurile românești ; c) dă avînt învățăturilor științei prin nenumăratele burse ce acordă tinerilor fără mijloace. Fost-ați domnia-voastră vreodată la Academie, doamnă ?

— Ce să caut la Academie, cînd cei mai buni scriitori ai noștri nu sunt acolo ?

-- Vedeți ce fel de judecată aveți ?... Mai întîi nu e exact că cei mai buni scriitori români nu sunt acolo. Unii sunt, alții nu. Membrii Academiei sunt și ei oameni, și ca atari nu le putem pretinde să primească între dînșii pe aceia dintre scriitori cari întîi îi acopăr de insulte și apoi le cer votul. Dar nu despre asta e vorba. Vă rog să mergeți o dată la Academie, să vedeți localul, să vedeți cărțile, să cereți să vi se arate documentele originale ce se păstrează acolo... Luați cel puțin dezbaterile Academiei, vedeți partea administra-

tivă, spre a vă încredința de marce foloase culturale ce le trage țara. Știu că sunt și mulți nemulțumiți, — că doar nu degeaba firea noastră omenească e alcătuită din pulbere și vanitate.

Aveți apoi Teatrul Național...

Anna îl întrerupse cîntînd fals.

— „La noi e putred mărul, a zis de mult poetul“.

— Se poate să aibă dreptate poetul, că altminteri n-ar fi cu putință ca fiecare destrăbălată de actoriță, care vă sosește din Paris cu un hăitac de comedianți hămesiți, să vă ridice în 2-3 zile sume enorme, — pe cînd nu găsiți 10 zloți să mergeți la teatrul românesc.

— Bravo, așa este.

— Rogu-mă, doamnă, să nu-mi luați în nume de rău cuvintele ce am rostit — numai nouă, celor ce rar venim pe la domniele-voastre să ne luminăm sufletul în graiul românesc, ne vine foarte cu durere cînd vă vedem că desprețuiți tot ce aveți mare, și năzuți numai spre ce au alții caraghios or nemoral...

Uite, eu îmi aduc aminte, sunt acum mulți ani în urmă, de un actor al domniilor-voastre care juca pe Hamlet.

— Manolescu.

— Așa, Manolescu. Artă mai mare ca la omul acela n-am văzut<sup>1</sup>. E drept să spun că eu sunt fără multe cunoștințe în ramura aceasta, că nu ne este iertat să mergem la teatru. Dar, orcît sunt de mărginit, totuși înțeleg și eu lucrurile, și mi s-a părut că omul acela era un mare artist. Mai era apoi un alui, răposat și acela, anume Iulian. Și tot așa îmi închipuiesc că aveți astăzi alții. Și știu că sunt actori și cîntăreți români, pe la teatrrurile străine, cari fac cinste neamului lor.

---

<sup>1</sup> Este vorba de artistul *Grigore Manolescu* (1857—1892), primul interpret român de seamă al lui Hamlet, rol realizat după zece ani de studiu și pregătire asiduă. Scriitorul l-a elogiat adesea în articolele sale anterioare.



Ceea ce ar dovedi, doamnă, că românul are toate apitudinile artistice și literare ale celorlalte popoare, dar că aceste aptitudini nu se pot dezvolta în țară la dînsul, din pricina indiferenței domniilor-voastre, a celor din clasa înaltă, cari desprețuiește tot ce este românesc.

— Despre literatură să nu mai vorbim, zise Anna.

— Ba tocmai, să vorbim de literatură, fiindcă pe aceea o cunosc.

— Cînd poștiți.

— Voiam să mai zic un cuvînt despre Atheneu. Aud că printre domniile-voastre mulți au batjocorit instituția asta pentru anumite cuvinte. Eu nu pot să judec lucrurile în amănunte. Pot numai să vă spun că anul trecut am fost de față la un concert dat de acel minunat copil al țării noastre, care a încremenit pe străini: Enescu. Ei bine, doamnă, concerte am auzit multe, și la Roma, pe cînd eram la *Propaganda*, și la Viena, și în alte părți. Cu toate astea, nu-mi aduc aminte să fi avut o impresie mai mare decît de la concertul din București. Sală, public, muzicanți, lumina de aprilie ce străbătea prin ferestrele înalte și cădea, ca o aureolă, pe părul alb al ilustrei doamne ce vă stă pe tron — totul era elegant, nou și încîntător pentru sufletul meu de român. Dar se întîmplă că la același Atheneu un conferențiar slab face o conferință proastă. Domniile-voastre uitați deodată tot, prin felul de judecată pesimistă ce vi s-a infiltrat în creier, și vă blestemați soarta, vă batjocoriți țara, parcă în adevăr ați fi foarte nenorociți. Eu mi-aș permite să cred, în felul meu optimist, că însăși violența aceasta de judecată, lipsa de măsură cu care cumpăniți lucrurile e semn de tinerețe, prin urmare semn bun.

Anna începu să rîdă, pe cînd toți ceilalți ascultau cu plăcere. Generalul prins de șioiul vorbelor preotului, se supără, în felul lui comic :

— De ce rîzi, madamo ?

— Cum să nu rîd ! Cu părintele toate ies pe placul său și spre gloria neamului. Ascultîndu-l, ar crede cineva că vorbește despre poporul ales de Domnul, — unicul, marele, neasemănatul popor al viitorului...

— Da' vezi bine ! zise preotul, foarte serios.

— Las-o mai domol, părinte, că dacă ai ști cîte mizerii se petrec la noi, cîte potlogării ordinare, ce lipsă de pudoare și de sinceritate peste tot, ți-ai schimba părerile.

— Nicidecît, doamnă.

— Atunci nu vrei să vezi.

— Ba da, văd. Numai, eu văd peste tot, iar nu numai în România noastră. *Tutto il mondo è paese*, cu alte cuvinte, ce mi-e Tînda, ce mi-e Manda. Unde voiți să văd ? În Belgia ?... În Francia ?... Spuneți-mi domnia-voastră. Poate la noi în Ungaria ? Spuneți-mi... și pentru o întîmplare păcătoasă de la noi vă dau zece acolo.

— Asta nu-i un cuvînt.

— Negreșit că nu, pentru lucrul în sine. Dar dacă voiți să faceți dintr-un fapt singuratec un fapt simptomatic, spre a vă desprețui neamul domniei-voastre și a da ca pildă neamurile străine, atuncea da, este un cuvînt.

— Bine, părinte, zise Anna, iritată, ai mai văzut domnia-ta țară în care să-ți vie la vizită o pereche de oameni, doamna și cu domnul, legitim însurați, iar peste cinci minute să-ți vină altă pereche, de asemenea legitim căsătoriți, dintre cari domnul din perechea dintîi era acum un an bărbatul doamnei din perechea a doua, iar domnul din perechea a doua bărbatul doamnei din perechea dintîi ?

Apoi, vorbind la urechea preotului :

— Iar peste alte zece minute să-ți soscască alte două perechi de mosafiri, dintre cari domnii sunt amanții doamnelor din perechile de mai-nainte, iar doamnele de acum amantele domnilor de sus ?...

— E ceva cam complicat pentru mine, răspunse preotul, zîmbind.

— Complicat !... Dacă ar fi numai atît...

— E şi uşît. Numai cam aşa se petrec lucrurile în toate ţările care au divorţul.

— Şi chiar în cele ce nu-l au, adăose generalul, ca morală. Nevastă-sa îl fulgeră cu o privire teribilă.

— Căsătoria este un contract, şi ca toate contractele e reziliabil, încheia generalul. Dar, în fine, ne depărtăm de chestiune. Parcă vă mai rămînea de răfuit literatura, tată popo. Nu te lăsa, Annicuţo ! şi zi să ne mai dea cîte un ceai. Bravo, ai noştri !...

Apoi îşi frecă mîinile, se sculă de unde şedea şi se duse spre Comăneşteanu, pe care îl băt看 pe spate, scrişnind din dinţi ; apoi către Mia ; şi pe amîndoi îi aduse înaintea doctorului Damian, ţinîndu-i cu braţele de după mijloc.

— Doctore, ţi-i dau în primire. Lucru fain !... Bravo ai noştri !

Mama fetei se uita după ei lung, pe cînd generalul se apropia de dînsa şi o lua cu mîna de bărbie. Pînă nu pipăia lucrul, nu se ţinea că l-a văzut :

— Drept să-ţi spui, preoteşică dragă, numai colonel dacă aş fi, şi ţi-aş face o ţîr de curte.

Porţia Lupu deveni deodată roşie şi rîse într-aiuri, ne-deprinsă cu glume de felul acesta. Îl ştia de mult pe bărbatul prietenei sale, dar totuşi nu se putea obicinui cu firea lui de flăcău bătrîn şi mai ales cu aceste cercetări la faţa locului.

## IV

Generalul se plictisea.

Venit la ţară spre a face plăcere mosafirilor şi nevastă-sa, umbla toată ziua prin curte, cu fişca în botfori, legînd lu-

cruri nelegate între ele, glumind sau înjurînd, trecînd de la grajd la cotineacă, de la boi la porumbei, zeflemisind în dreapta și în stînga, dar rămînînd în fond *plictisit*.

Plecînd din București, alcătuisese lucrurile astfel, încît, peste două zile, să primească o telegramă, prin care să fie chemat *de urgență* și *în interes de serviciu*. Dar telegrama nu sosesca.

Generalul rîdea singur.

— Ai dracului băieți !...

*Băieții* erau camarazii lui de la minister, cari, în adevăr, făceau un chef nespus, gîndindu-se la inutra generalului, înfundat la țară pe vreme de iarnă, între nevastă-sa, părintele Moisi Lupu, *doamna presbitera* (cum chema el pe Porția), Mia și Comăneșteanu, — pe cînd la București o trupă nemțească juca operete la teatrul liric, la Capșa cădea ministeriul în toate zilele, iar la club, ghiordumul înflorea.

În sfîrșit, a treia zi dete Dumnezeu și sosi telegrama.

Era tocmai cu vreun ceas înainte de trecerea trenului...

Generalul se grăbea să se îmbrace, pe cînd Anna se ținea după el.

— Nu înțeleg ce afaceri urgente poți avea acum în sărbători...

— Bine, dragă, se adună comisiunea cavaleriei...

— Ciudată comisiune ! care se întrunește regulat cînd tu pleci la țară !...

— Așa-i slujba guvernului ! Omul trebuie să fie sclavul datoriei. Cu atît mai mult militarul.

Anna se uita la dînsul ironic :

— Cel puțin se mai schimbă comisiunile.

— Ei, asta-i ! Parcă eu sunt de capul meu.

— Am să scriu Matildei...

Matilda era nevasta ministrului de război.

— Scrie, dragă, că numai asta îmi mai lipsea ; să știe lumea că sunt pus la epitropie de nevastă.

Anna începu să rîdă, fals. El de asemenea rîse, dar de-a binele, bătînd-o pe umeri.

— Ce va să zică să ai a face cu femeie deșteaptă !...

— Foarte-ți mulțumesc.

— Zău, Annicuțo. Nu te dau pe șapte prințese Sinasmi.

— Ia te rog... Ai face bine să fii mai demn.

— Eu ? Păi dragă, demnitatea este religia ofițerilor, — mai cu seamă cînd sunt superiori.

— Te rog să mă scutești de glume. Eu îți vorbesc serios.

— Foarte serios. Ce-am zis : „că demnitatea este religia ofițerilor“. Așa este.

— Atunci te rog să nu mai faci ce-ai făcut aseară.

El rămase cu o perie în mîină, nedomirît.

— Ce-am făcut ?

— Atîta îți spun.

— Da' ce-am făcut, soro ?

Ea îl privea cu răutate.

— Ce, atît ești de inconștient, că nici nu-ți dai seama de ce faci ?

— E !... Annicuțo, mă superi. Îți spun pe cinstea mea că nu mă știu vinovat cu nimic.

Se vedea, în adevăr, că era foarte sincer. Nevastă-sa da din cap, mirată :

— Ești un adevărat inconștient !

— Da' nu mă mai înnebuni, soro, și spune.

— Bine, Iorgule, nu înțelegi că mie îmi vine greu să te văd luînd de bărbie pe o femeie în fața mea ?...

El trînti peria pe masă și începu să rîdă cu o poftă nespusă. Nevastă-sa se făcuse roșie.

— Crezi că te prinde grozav !

— Bravo ai noștri, Annicuțo !.... Va să zică ești geloasă, neică !...

Ea îl privea cu ochii sticlind de răutate :

— Iartă-mă, Iorgule, dar tare mai ești prost.

— Bine, dragă, se poate. Dar tu cum ești, când ai astfel de idei în cap ?...

Apoi iar bufni de râs :

— Auzi geloasă de *doamna presbitera* !!... Lasă-mă, dragă, că pierd trenul. Ai ceva pentru București ?

— Să dai afară pe Stanciu !

— O să-l dau afară. Alta ?

— Să nu te duci la prințesa Smasni.

— Da' de ce să nu mă duc ?

— Așa.

El, cu sacul în mână, se uita la dînsa.

— Bine, dragă. Alt, la cine să nu mă mai duc ?

— În multe locuri ar trebui să nu te mai duci...

— Vrei să nu mă mai duc la divizie, să nu mă mai duc la club, să nu mă mai duc la Capșa ?...

— N-ar fi nici un rău.

— Bre, anăsinii sictimini, mare lucru e să fii om fericit și să te iubească nevasta !

Apoi, ieșind de la dînsul și trecînd în camera în care erau ceilalți, se duse drept la Porția Lupu, o luă din nou de gușe, îi sărută mîna și, rîzînd din ochi cu ghidușie, îi zise tare :

— Să nu ne vadă nevasta. La revedere, părinte. De îndată ce voi putea, mă întorc cu cea mai mare plăcere. La din contra, să ne întîlnim sănătoși la București. Adio, Mio dragă. Caută să fii cuminte și să semeni cu nevastă-mea.

Anna sta lîngă ușe, cu brațele încrucișate, cu capul pe un umăr, umflată de râs, și totuși tristă. Așa cum umbla el acum, iritat de convorbirea cu dînsa, părea vioi și încă tînăr.

— Adio, tiranule, îi zise el, sărutînd-o.

— Ești un infam.

El înălță din umeri și plecă.

O dată rămas singur în sanie, i se păru că iese de la închisoare. Ah, ce minunată e libertatea ! Își aprinse o țigară. Era atât de plin de citaniile nevestei, încât zise vizitiului să mîie mai repede, ca nu care cumva să-l ajungă de pe urmă privirea ironică a Annei...

— Măi frate, proști sunt oamenii !... De la Adam pînă în zilele noastre, toți sunt păcăliți și totuși toți se păcălesc mai departe !...

Dete cu tifla în vînt la adresa bărbaților ; apoi strigă la vizitiu :

— Mîină, mă !

Vizitiul era un țigan, încotoșmănat într-un sucman cu găitanuri negre, și pe cap cu o căciulă cît o pomană. Țiganul era beat, și cum trebuia să mîie de-a-n picioarele, se rezema în hățuri. Generalul îl prubului numaidecît. Îi ridică niște cruci și niște dumnezei cît el de mari ; apoi îl pofti să șeadă jos :

— Șezi, afurisitule, că tocmai azi ți-ai găsit să te-mbeți !...

Țiganul șezu.

— Și nu te mai rezema în hățuri, boule !

Bictul țigan tocmai atunci mătăhăi pe o lature. Un pumn năstrușnic îl puse în pozițiune verticală.

— N-auzi, mă, bețivule ? Bată-te Dumnezeu de baragladina dracului ! Tocmai azi ți-ai găsit să te-mbeți, mă ?

— Să trăiești, măria-ta, că mai mult de inimă rea...

— Ți s-au înecat corăbiile !...

— Ba m-a bătut muierea, măria-ta.

— Bine ți-a făcut !

Vorba din urmă fu rostită numai așa, fiindcă era hărțagos ; în fond însă, generalul simți că în vizitiul bătut de nevestă avea un coleg :

— Bře, mare comedie ! gîndi el.

Apoi se întoarce iar către țigan :

— Și de ce te-a bătut, păcătosule ?

— Să trăiești, cucoane, cică nu-s vrednic de dînsa...

— Apoi, așa o fi, mă.

— Muierea dracului, boierule ! Dai la deal, hacana ; dai la vale, hacana...

Generalul începu să rîdă ; se vede că asta e soarta tuturor, gîndea el. De la mic și pîn' la mare, asta este : „dai la deal, hacana ; dai la vale, hacana“. Apoi luă hățurile din mîna vizitiului, și dete vînt cailor, ca să nu scape trenul.

Cînd ajunse la București, seara, începea să viscolească.

De la gară se duse drept la bărbier, se ferchezui bine, își ridică vîrful mustății în vînt ; apoi trecu pe la Teatrul liric, unde își luă un bilet ; de acolo se abătu pe la Capșa, să mai audă ceva politică ; în fine, plecă și de aci, luînd cu sine un carton plin cu dulciuri.

Cînd se urcă din nou în sanie, ninge din temci. Generalul își ridică gluga peste chipiu și o porni. Merse sania, răsucindu-se din stradă în stradă, pînă ce ajunse pe sub dealul Mitropoliei. Aci, în fața unei căsuțe joase, se opri. Generalul se dete jos, cu sacul de bomboane pe sub manta, sună la ușe, iar cînd să intre, se lovi piept în piept cu un doîmn, care, cerîndu-și iertare în nemțește, se duse pușcă spre poartă.

Fu întîmpinat de la ușe de două femei, una în vîrstă, alta tînără de tot și mai cu seamă foarte frumoasă.

Bătrîna era văduva unui capel-maistru german, care condusesese ani întregi muzica regimentului comandat de Villarà, pe cînd era colonel. După moartea lui bărbatu-său, văduva își adusesese aminte de fostul lor colonel și-l rugase s-o ajute. Generalul stăruise să facă pensie văduvei și pusese pe fată în Conservator, îndemnînd la început de un sentiment firesc de protecție și chiar de milă. Cu vremea însă, ochii



fetei începuseră a-i zîmbi într-un colț al amintirii. Generalul, cu bun-simț, luptase în contra unei aiurări sufletești atît de nepotrivită, dar fata era șireată, iar el slab de în-ger, așa că treburile se cam încurcaseră.

Berta făcea progrese mari la piano, dar nu călca drept. Generalul luase lucrurile omenește. Egoismul bărbătesc suferea într-însul, dar el încerca să rîdă :

— Pisică, domnule, muierea ! Zi-i pisică și las-o.

De astă dată însă, neamțul blond, care ieșea pușcă de la Berta, îl plictisea grozav. Stete la dînsa puțin, vorbi posomorît și plecă cu durere de cap.

Se duse să prînzească la Bulevard, unde, printre diplomați străini și senatori naționali, era sigur să găsească doi-trei prieteni de pe vremea lui Cuza, flăcăi bătrîni, cu care să mai rîdă și apoi să meargă la teatru.

Așa se și întîmplă : îi găsi, rîse și se duse cu dînșii la teatru.

Trupa nemțească de la teatrul liric era bunicică. Fiindcă se dezbrăcau cu gust și se îmbrăcau fără gust, se poate zice că toate actrițele erau bine îmbrăcate. Niște dumnezei de pe vremea lui Omer, cu fulgere de tinichea în mînă : zeițe goale ce veneau cu jelburi la Zeus, plîngîndu-se împotriva lui Achille sau a lui Priam : eroi rebegiți ; o Minervă hîdă ; un balamuc de Olimp, — peste tot nota este forțată, gluma siluită, dar toate stîrneau rîsul.

Generalul făcu un chef nespus, uitînd cu desăvîrșire legăturile lui cu lumea. Îl bufnea rîsul într-aiuri, silind pe vecini să se întoarcă spre el, mirați ; repeta cuvintele nemțești ce i se păreau mai caraghioase ; tușea, scrîșnea din dinți, bătea din mîni și pe toate le încheia cu „bravo ai noștri“.

Cînd însă fu pe la sfîrșit, muzica săltăreață a operetei prinse acordurile unui vals încîntător, plin de adieri melancolice, a căror suavă melodie străbătea în suflet ca un suspin.

Coardele viorilor vibrau cu intonațiuni de glas omenesc, iar notele se mlădiau pe măsura valsului ca undele pe valuri.

Cînd se sfîrși actul, toată lumea fluiera sau cînta în gînd, gata să joace. Numai generalul ieșea pe tăcutele. Ochiul albaștri ai Bertei îi răsăriseră în minte ca două viorele, iar cît colea pălăria neamțului.

Se duse omul la club, încercă să-și facă partida obișnuită, dar fără chef și fără noroc. Un valet de pică avea o șleapcă pe ochi, întocmai ca neamțul.

Ostenit și plictisit, o porni acasă.

Pe cînd se dezbrăca, se simți umilit și prostit, și fără voie se întrebă de nu care cumva era gelos.

— Ei, aș !... zise el tare.

Nu era gelos, dar avea ceva. Și cum se gîndea aiurit, ochii lui căzură pe portretul neveste-si. Atunci scena de la moșie îi reveni în minte, și deodată o mulțime de lucruri se legară și se explicară între dînsule : nici Anna, probabil, nu era geloasă de dînsul, după cum nici el nu era gelos de Berta. Numai, atît Anna, atunci, cît și el, acum, erau răniți în amorul lor propriu. Amorul propriu ! Egoismul ! Adevăratele izvoare ale nefericirii omenești !

Și cum în fond generalul era numai stricat de împrejurări, zeflemisit și caraghios, fără a fi rău la suflet, se culcă, hotărît să nu mai supere pe nevastă cu nimicuri.

Cu această îndreptare, scoasă din propria lui experiență sufletească, păru a redobîndi buna dispoziție de toate zilele, libertatea lăuntrică, cea dintîi condițiune a liniștei gîndurilor și a fericirii.

În lipsa lui de la țară, Anna duse lucrurile cu atîta tact și atîta stăruință, încît toată lumea i se supuse. Căsătoria lui Comăneșteanu cu Mia, hotărîtă de dînsa, fu primită de toți, și după cîtva timp se și făcu.

Îndată după nuntă, tinerii plecară în Italia.

Drumul se urmă liniștit pînă la Roma. Mia se bucura în tăcere de priveliștea locurilor, uitîndu-se ceasuri întregi pe geamul vagonului și întorcîndu-și ochii din cînd în cînd spre bărbatu-său, cu sfiala vîrstei și împrejurărilor în care se găsea. O imagine nouă despre dînsa îi umplea mintea : era acum *doamnă*, lucru așa de respectabil ! Doamna Comăneșteanu !... Părinții îi spusese și ea simțise că făcuse o căsătorie neașteptată, luînd pe un om cu nume mare în Țara Românească și cu avere. Era ceva turbure în atmosferă. Fata înțelegea, poate că chiar știa de ce se făcuseră lucrurile cu atîta grabă. Totuși, nu mai puțin era gata să se devoteze lui bărbatu-său, cu toată căldura generoasă a tinereții. Dînsul părea preocupat, dar îi purta de grije. O lăsa în gîndurile ei, întrebînd-o din cînd în cînd dacă nu-i era frig, dacă dorea ceva. Restul timpului, cetea.

Ajunseră la Roma într-o dimineață de martie. Mia privea pe fereastra vagonului în Campania romană ca într-un tablou biblic. Cît auzise ea vorbindu-se în casa părintească de Roma, de patria străbunilor noștri, de monumente, de antichități, de mîndria de a se coborî din așa mare neam ar fi fost destul ca s-o facă să vibreze acum la vederea aqueducurilor, a cîmpului pustiu, înflorit ca luncile și presărat cu turme de oi. Dar și fără amintirile părintești, Mia ar fi putut pătrunde în caracterul emoționant al lumii de care se apropia, fiind în însușirile firei ei de a pricepe tot ce era frumos și bun.

Bărbatu-său simțea și el înrîurirea Romei de care se apropia, dar cu o notă personală ce-l făcea să sufere, încordînd parcă icoana tragică a locului și a timpului. De patru zile de cînd plecaseră, el încerca să pătrundă în legătura împrejurărilor și să-și scoată o linie de purtare. Cînd primise să se jertfească însurătorii impusă de Anna, era bine hotărît să se despartă. Însă, ca la toți oamenii fără voință, pe cari îndoiala

binelui și a răului îi ține între gândire și faptă, realitatea unei noi ființe intrată în viața lui îl nedumerea de tot. Cu instinctul lui de om blajin și drept, înțelegea că Mia, *nevastă-sa* era acum *cineva*. Nevastă-sa !... De vreo două ori, puterea legitimă a cuvîntului acesta avusese farmecul de a evoca imaginea mame-si, și atunci se uitase pe furiș la Mia, și avusese impresia că fata, îmbrăcată acum altfel, părea alta. În suavitătea chipului ei, o nuanță rălăcită de temere și de tristețe îi da un aer de victimă.

El mișcă încet din cap, gândindu-se că victime suntem cu toții, care mai mult, care mai puțin ; că Anna era mai mult decît toți, ea, ajunsă aproape de capătul vieții, fără nici o mîngîiere, nici una !... Și atunci îi reveni în minte icoana adorată a unchiului său, mortul în război, cel ce, ca și dînsul, iubise poate pe Anna, tînără de tot atunci, cum era acum nevasta lui. Fugeau liniile munților albi spre orizontul clasic al Sabiniei. Un sentiment de nedomirire și de zădărnicie îi ridică un oftat din adîncul sufletului. Mia se întoarse deodată către el cu ochii mari :

— Ce ai ?

— Nimic...

Ea îl privi lung și nu mai răspunse.

Ajunseră astfel în cetatea eternă. Fata se bucura de tot, de plantele verzi, de ruinele termelor lui Dioclețian, pe lîngă care trecură, iar el se bucura de bucuria ei. La hotel, Mia își alese o cameră din care putea vedea panorama Romei, iar bărbatu-său o alta alături.

Acum începea viața statornică între dîșii, de bărbat și femeie. Nici unul nu știa ce să zică și cum să se poarte. Le era foame la amîndoi, și în această povață a naturei se întâlneau de minune.

Mia se îmbracă repede și se coborî jos, nerăbdătoare de a vedea orașul. Bărbatu-său o ajunse de pe urmă, cu cîteva foi de hîrtie în mîna. Luară cafeaua în grabă și ieșiră. Pe cînd

el da portarului foile de hîrtie, dînsa voi să întindă mîna ca să le citească, dar numaidecît se răzgîndi.

— Sunt trei telegrame, zise el.

— Da ?

— Să dăm de ştire acasă că am ajuns bine. Una către părinţii dumitale...

— Mulţumesc, domnule...

El se uită la dînsa, zîmbind :

— Ce fel, *domnule* ?

Fata plecă din umeri cu nehotărîre :

— Nu pot zice altfel, mă rog... Poate mai pe urmă. Şi alta către tatăl... domnici-tale ?

--- Da.

Mai rămînea a treia. Mia nu întrebă, iar el nu răspunse, deşi pe amîndoi îi preocupa această de a treia telegramă. Trăsura mergea spre Coliseu, cel dintîi monument pe care voia să-l vadă fata, după citirile ei şi după vorba lui tată-său. Se uitau pe vîrfurile zidurilor colosale, pe cari le aurea soarele ; pe grădinile de la villa Aldobrandini <sup>1</sup> ; pe turla lui Nerone <sup>2</sup>. Cînd trăsura coti pe Via Nazzionale, se zări, pe coborîşul unei strade, în vale, vîrfurile unei coloane. Mia tresări şi fără voie se lipi cu umărul de bărbatu-său. Apoi îi zise încet şi ca încremenită :

— Pare-mi-se, domnule, că am văzut Columna noastră...

Apoi întrebă pe vizitiu în italieneşte de era aşa. Aşa era.

— Este Columna noastră... repetă ea, cu ochii sticlind. O să mergem şi la dînsa, nu-i aşa ?

---

<sup>1</sup> *Villa Aldobrandini* îl impresionase de mult şi pe scriitor care i-a dedicat, cu zece ani înainte de roman, un frumos sonet.

<sup>2</sup> *Turla lui Nerone* este numele popular al unei frumoase construcţii în apropiere de piaţa Magnanapoli şi de Via Nazzionale, adică în plin centrul Romei, clădită la începutul sec. al XIII-lea, reconstituindu-se un edificiu vechi. Legenda afirmă că, din vîrfurile acestui turn, împăratul Nerone (54—68) a privit incendiul Romei — dezlănţuit, se spune, chiar de el — cîntînd cîteva versuri proprii despre arderea Troiei.

— Da' cum să nu mergem, draga mea, că de asta suntem aici. O să mergem peste tot pe unde vrei. Du-mă dunnetă. Dar, mă rog, știi italienește? Văd că vorbești prea frumos.

— Știu puțin. Am învățat ca să fac plăcere lui tata.

Trăsura se învârtea prin strade înguste, trecea pe sub sârme de lumină electrică, pe lângă ruine, pe sub balcoane pline de flori, pe sub ferestre pline de rufe, cu alte cuvinte, printr-o lume nouă și curioasă, deși, de fapt, foarte veche. În cele din urmă, intră într-o uliță cotită, ce urca la deal, și deodată apăru ochilor fermecați ai călătorilor, Coliseul, puternica zidire ce a înfruntat 18 veacuri de viață și mâna sacrilege a omului, fără să se clintească. Când trăsura se coborî din nou în vale și trecu pe lângă arcadele mărețe, Mia se făcuse mititică, plecînd capul pe o parte ca să vadă coroana de ferestre ce luminează fruntea Coliseului. Se deteră jos amîndoi, uimiți de splendoarea acestor ruine, peste cari soarele ploua o pulbere de picături de aur. Intrară încet, de-abia călcînd, fără să auză glasul vînzătorilor de mozaice de sub arcade. Înăuntru nimeni. O pace străină și amețitoare, ca de pe alte țărîmuri, părea a învălui realitatea într-un parfum de poveste<sup>1</sup>.

Alexandru tăcea, zdruncinat pînă în temeliele gîndurilor lui de viitor erou. Cine și ce se poate asemana cu poporul care a clădit asemenea mări și cu măririle acestea !... Nevastă-sa se apropiase pe nesimțite de el, îl luase de braț și îl strîngea cu putere, ca și cum ar fi voit să deștepte într-însul ecoul simțirilor ei.

— Doamne, că mîndru mai e !... zise ea, cu glasul rătăcit în imensa tăcere a monumentului.

— Incomparabil ! zise el, mișcat.

---

<sup>1</sup> *Coliseul* era un uriaș amfiteatru roman, în plin centrul Romei, început de împăratul Vespasian, în 72, și terminat de urmașul său, Titus, în anul 80.

Mia, înțelegînd parcă ce aproape era el cu sufletul de al ei, în minutul acela, rosti încet, rezemîndu-și fruntea de umărul lui :

— Acuma aș îndrăzni să te chem pe nume.

El îi strînse brațul subț al lui, fără însă să se uite la dînsa, pierdut departe, în întinderea infinită a timpului, regretînd că în asemenea momente mai sunt oameni și mai cu seamă femei, cari apoi mai și vorbesc, și vorbesc de sentimentele lor.

Nepotul mortului în război era legat prin legile moștenirii de idealismul familiei lor, și nici nu bănuia că unchiul lui gîndise altădată despre Anna, întocmai cum gîndea el acum despre nevastă-sa, care, cu toate astea, avea dreptate, fiindcă nu făcea decît să caute porțița prin care să se strecoare în sufletul lui.

Tocmai după ce ieșiră din Coliseu și mersul trăsurei prin strade moderne îl întoarse în conștiința vremii de acum, bărbatul înțelese pe femeie. O atinse cu mîna pe mîna :

— Va să zică, Mia, de azi înainte mă chemi pe nume.

Ea zîmbi trist :

— Nu încă...

Pînă seara umblară prin vile și pe la primblări, spre a se orienta în oraș.

Cînd veni vremea de odihnă pentru toată suflarea, tinerii se despărțiră ceva mai apropiați. El îi sărută mîna, pentru întâiași dată, iar dînsa, încurcată de tot, rămase locului. După un moment, trecu în odaia ei și închise ușa cu cheia.

— De ce încui ușa, Mia ? Te temi de mine ?

Ea descuie ușa și răspunse din odaia ei :

— Nu mă tem... dar nu știu cum să fac, ca să nu te supăr.

Nici el nu știa ce să facă și cum să se poarte. Rămas în fine singur, după patru zile de căsătorie, respiră. Cea dintîi gîndire fu pentru Anna. Voi să-i scrie numaidecît. Biata Anna ! Rămasă departe, singură, muncită de gînduri și crezîndu-l poate fericit. Deschise sacul de drum și scoase hîrtie... Cu toate astea

îi venea peste mână să scrie unei alte femei, acolo, alături de odaia în care era nevastă-sa. Nevastă-sa !... Ce lucru nou și ciudat !...

Gîndi să se culce. Se dezbracă încet și se culcă.

Deocamdată, nestatornicia înîmplărilor din vremile din urmă îl copleși, biruindu-i puterile, și adormi...

Cînd se deșteptă, i se păru că numai ațipise. Se uită la ceasornic : era 4 de dimineață. Dormise aproape 6 ceasuri, fără să facă o mișcare. Se ridică pe un cot și ascultă. Alături nu se auzea nimic. Atunci se sculă și se puse să scrie Annei. Scrise pînă ce-l apucă ziua și, cînd isprăvi, rupse scrisoarea. Era absurd și necîstit a scrie Annei, acolo, cu nevastă-sa alături.

Atunci se aruncă iar pe pat. Se gîndea la Mia : de nu l-ar fi auzit !... Și iar adormi.

Cînd deschise ochii a doua oară, erau 10. Sări din pat și se duse să bată la ușa nevastă-si.

— Bună-dimineața, Mia !

— Bună-dimineața, domnule...

— Alexandre !

— Domnule Alexandre.

— Cum ai dormit, Mia ?

— Nu tocmai bine. Dar nici domnia-ta... M-aș ruga să-mi dai voie să ies pentru vreun ceas.

— Vrei să ieși singură ? Nu vrei să m-aștepți ?

— Ba, cu dragă inimă. Numai aș fi dorit să nu-ți schimbî deprinderile pentru mine. Afară de asta, eu mă duc în pelerinaj, să văd colegiul unde a învățat tata...

— Bine, dragă.

— Și altă dată nu mai ies fără domnia-ta.

Dînsa ieși, fiindcă simțea absolută nevoie de aer. Nu închisese ochii toată noaptea. Îl auzise scriind, știa și cui scrisese, și cu toate astea se simțea fericită de a se găsi acolo... Se sui într-o trăsură și se duse în Piazza di Spania. Zidurile enorme ale Colegiului de *Propaganda* i se părură că închid toată înțe-



lepciunea lumii, fiindcă acolo învățase tată-său, omul sfânt, pe care ea îl iubea ca pe ochii din cap. După ce făcu ocolul colegiului, intră într-o biserică și se ascunse după un stîlp, în fața unui altar, unde nu slujea nimeni, și acolo prinse a se gândi la Dumnezeu înalt și iertător, la ființa bună și dreaptă ce duce rînduiala lumii, și-l chemă întru ajutorul mai întîi al lui tată-său și a poporului de acasă ce suferă, apoi în ajutorul și spre liniștea sufletului celui ce-i era drag. Apoi ieși și umblă spre Pincio<sup>1</sup>, ca să treacă vremea. Simțea că bărbatu-său are nevoie de liniște și nu voia să-l apese cu prezența ei continuă.

În sfîrșit, pe la vremea dejunului, veni acasă. Alexandru ieșise și-i lăsase vorbă să-l aștepte. Ea-l așteptă jos, în sala de lectură. Ceti un ziar, două, trei, fără să vie nimeni. Atunci se duse sus, întrebînd pe toată lumea de „suo marito”. Iar se coborî, iar se urcă sus. Se simți deodată părăsită în pustiu, și-i veni să plîngă.

Pe cînd umbla, alergînd prin coridor și reclamînd la toate slugile ce zîmbeau, pe „suo marito”, acesta ieși din odaia ei, unde o aștepta, și o chemă la dînsul. Mia dete năvală în odaie și se aruncă la pieptul lui, fără să știe ce face, tremurînd.

— Ce este, dragă ?

Ea nu putea vorbi. Dînsul o lipi de el, simțind pentru în-tîiași dată parfumul de sănătate ce-l răspîndea părul ei.

— Ce este, Mia dragă ?

— Nimic... numai să nu mă mai lași... Am fost... știu...

— Ce știi, dragă ?

— Nimic... Să mă ierți c-am ieșit...

— Te iert... și mai la urmă nici n-am de ce să te iert. Tu să mă ierți pe mine, c-am umblat într-aiuri, făcîndu-te să m-aștepți.

---

<sup>1</sup> *Pincio*, cea mai frumoasă și mai elegantă grădină a Romei, construită de Valadier, la începutul sec. al XIX-lea, de pe a cărei terasă se deschide una din cele mai cuprinzătoare priveliști, spre catedrala Sf. Petru și spre Vatican.

Se deteră jos să dejuneze. În mijlocul unei nenumărate mulțimi de străini, fata se simțea câteodată la capătul lumii și încerca să se apropie mai mult de bărbatu-său. Dar nu știa cum. Iar el, care poate ar fi știut cum, era paralizat în toate avânturile generoase către nevastă, de amintirea Annei.

Seara a doua iar se despărțiră, sărutându-i el mîna, sărutându-i-o și dînsa lui, ceea ce păru a-l mișca și aproape a-l supăra. Se dezbracă și se culcă, ascultînd. În camera nevastă-sei nu se auzea nici o mișcare. Ce putea face ? Îi veni în gînd că poate nici nu se culca, de frică. Atunci se sculă, se îmbracă din nou și deschise ușa binișor.

— Se poate ?

Fata ședea într-un fotoliu, în fața a două vreascuri ce ardeau în cămin, pe jumătate dezbrăcată, cu un șal peste umerii goi, cu o haină scurtă, ce lăsa să i se vadă piciorul strîns în botină pînă sus. Părea singură, în adevăr, uitată de oameni și de Dumnezeu. Lui i se făcu milă, simți un val de generozitate că-i inundă inima.

— Ce faci dragă, nu te culci ?

Ea ridică ochii către dînsul :

— Nu mi-i somn, nu pot dormi.

— Bine, dar așa nu se poate. Te bolnăvești.

— Ce să fac ?

— Să te culci.

Ea îl privea mereu. El se apropie de dînsa și-i puse mîna pe frunte silind-o să se uite drept în ochii lui :

— Nu care cumva te temi de mine !...

Ea zîmbea, rătăcită ca în vis.

— Mă tem, cu vorba pe care am jurat-o înaintea Domnului, fiindcă ești bărbatul meu. Dar mai mult nu.

— Să nu te temi de mine, și să aibi încredere, cel puțin în vorba mea și în dorința de a te apăra de toate relele.

— Am toată încrederea, o încredere oarbă, din ceasul în care am zis *da*. A fost cam greu pînă să-l zic...

Ea încercă să-și tragă haina mai jos și să-și ascundă bine umerii. Bărbatu-său, mirat de vorba ei, luă un scaun și voi să șeadă lângă dînsa. Dar ședea rău. Atunci dete scaunul la o parte și șezu jos pe covor.

— Da ?...

— Ei, Doamne, mă crezi oarbă sau așa de proastă încît să nu pricep nimic ?...

— Atunci ?...

— Cum de m-am hotărît să zic *da* ?... Asta-i taina mea.

El își întoarse privirile de la foc și se uită la dînsa. Flacăra căminului se reflecta în ochii ei ca într-o noapte depărtată. Parcă nu văzuse de cînd era ceva așa de mișcător. Fără să știe de ce și cum, își rezemă fruntea de coapsa ei. Era caldă și bine-făcătoare ca lumina. Stete astfel cîteva minute, ascultînd cum îi bate sîngele în vine, apoi se sculă în genunchi, îi luă o mîină cu care strîngea șalul la piept și i-o sărută.

— Prin cîte neînțelegeri cu noi înșine trecem !... Eu știu că sunt vinovat de ceea ce fac acum, dar în ce chip să te apăr de mine ?... Ești așa de străbătătoare în suflet, încît mă tem cîteodată să nu te iubesc...

Ei îi căzură mîinile pe brațele fotoliului.

— Și te temi de asta !

— Încă da, zise el, apropiindu-și obrazul de sînul ce acum rămînea gol și sărutîndu-l. Ah, Mia dragă, îmi pierd mințile ! Aș voi să fii mai puțin încîntătoare... Ești femeia mea, nu-i așa ? Spune-mi că ești a mea...

— Cît de mult ! zise ea, trecîndu-și un braț după gîtul lui. Atît cît poate să fie un om al altui om, cu înțelesul de sclav supus și ascultător.

El în adevăr că-și pierdea mințile : la urma urmei, o iubea sau n-o iubea, Mia era nevasta lui. Și voi să se apropie de dînsa și mai mult. Fata, cu capul rezemat de fotoliu, părea că se topește ca o ceară la căldura focului. Îi treceau prin ochi adieri de voință, cari mureau pe drum, înecate în voluptate.

Dar cu o încordare disperată, sări drept în picioare. El de asemeni era acum în picioare, în fața ei, crud și amenințător. În fuga gândurilor i se păru fetei că nicidecum nu-l văzuse atât de nalt și de voinic, atât de poruncitor și de bărbat. Cu creșterea ei, în care cultul pentru *om* era aproape superstițios, ea se domoli deodată și, neștiind ce să zică și cum să se apere, întinse mâinile tot către el, strângându-le una într-alta și căzu la pământ.

— Nu mă batjocori !...

Vorba răsună atât de brutal, încât bărbatu-său făcu stînga-mprejur și trecu în odaie la dînsul, trîntind ușa. Însă de-abia ajuns la el, simți că el era brutal, brutal și mizerabil, iar că dînsa avea dreptate. Fără să stea un moment la îndoială, se întoarse înapoi.

Mia, căzută jos pe covor, cu umerii goi, cu brațele întinse pe genunchi, se uita în pământ. El o rugă să-l ierte și să se scoale de jos, unde putea răci. Apoi îi așeză pernele patului, îi puse lampa pe măsuta de noapte și o rugă să se culce. Fata îl ascultă.

— Și dacă mâine ai un moment liber, scrie un cuvînt Annei. Mia se uita la el nedomirită :

— I-ai scris doinnia-ta.

El trecu în camera lui și se întoarse cu bucățile de scrisoare în mîină, pe care le rupse din nou în fața nevesti-sei. Apoi, foile de hîrtie și plicul fură aruncate pe cărbunii ce pîlpîiau din ultimele flăcări murind.

## VI

A doua zi dimineața, cînd se revăzură, Mîia părea ceva cam ostenită, dar atât de stranie, cu o căutătură nouă, cu ochii umezi de o fericire ce părea a-i face aureolă împrejurul frunței.

— Iar n-ai dormit !...

— Nu prea.

— De ce ?

— Fiindcă n-am putut. Și chiar dacă-aș fi putut, n-aș fi vrut... Iată scrisoarea.

Apoi trecu din nou în camera ei, și de acolo chemă pe bărbatu-său :

— Alexandre !...

El se duse repede la dînsa.

— Ce este ?

— Nimic. Am zis bine ?...

Rîdea, cu capul plecat pe un umăr, cu atîta farmec și atîta grație, că părea în adevăr o ființă nouă, ce, pe fiecare zi, și pe fiecare minut se revela bărbatului său. El îi luă brațul sub al lui, îi mîngîie mîna și i-o sărută, apoi amîndoi trecură în salonaș, unde el o puse ca pe un musafir să șadă și-i aduse cafeaua dinainte. Ea zîmbea.

— Unde-i tata, să mă vadă... O domnișoară pe care o servește un domn !...

— Adică o domnișoară măritată.

Mia se-nroși, dar se făcu a nu-nțelege și urmă :

— Ar fi cea mai mare nerușinare femeiască. Dar despre toate eu îi scriu și-i spun că fac tot ce pot ca să înțeleg pe *domnul și stăpînul meu*. Sunt destul de supusă pînă acum, nu-i așa ?

El dete din cap :

— Așa și-așa. Dacă-ar fi să scriu eu lui socru-meu...

Fata se făcu și mai roșie, dar urmă liniștită :

— I-ai spune că ai o soție cam prostuță, dar care te iubește din tot sufletul.

Se descărcă deodată de cuvintele din urmă, parcă speriată de ce îndrăznise să zică. El o privea nedomirit.

— De cînd asta ?

— De acum și de mult.

— Mio !

Ea ridică ochii spre el înecați în lacrimi.

— Cine-ar crede că jocul de șah poate avea asemenea urmări !... zise ea, încercînd să zîmbească.

Bărbatu-său veni lîngă ea, privind-o de-aproape, nehotărît, parcă chiar trist. Lupta cu slăbiciunea lui, cu gîndurile de drep-tate și cu imaginea Annei. Dacă Anna ar fi fost cu dînsii, la Roma, ar fi uitat-o mai lesne și mai lesne s-ar fi lăsat farmecului de a trăi în pace cu nevasta lui și a o iubi. A o iubi !... Începea să încolțească ceva, delicat și infinit de dulce, pentru firea nouă a femeii lui. Dar Anna era departe, și depărtarea mărește tot în lumea iluzionarilor.

Mia se uită tot ea la el, parcă înțelegîndu-l și voind să-l ajute a ieși din gîndurile în care se muncea. El îi trecu mîna pe ochi, și reveni la loc.

— Eu am scris părintelui domniei-tale, zise ea.

— Cînd ?

— Astă-noapte.

— Va să zică n-ai dormit de loc.

— Am dormit puțin.

El se sculă din nou și iar veni lîngă dînsa, luîndu-i o mîna :

— Lucrurile nu pot urma astfel. Trebuie să-mi făgăduiești că vei dormi. Altfel mă mîhnești.

— Îți făgăduiesc. Fac ce pot și mai cu seamă ceea ce dorești.

Cînd ieșiră, vremea era a ploaie. Se urcară într-o trăsură și o porniră către Forul lui Traian. Ca doi camarazi, umblau acum la braț, prinși de înrîurirea lumii în care intrau.

— Ce păcat că nu e vremea ca la Coliseu, zise Mia încet. Parcă lumina e în noi astăzi...

— Așa e, dragă.

Coloanele frînte și întinse la pămînt dau o solemnitate ne-spusă locului. Ei mergeau ușurel, apropiindu-se de temelia spiralei. Cînd fură destul de aproape, ca să vadă bine trofeele de pe cubul coloanei, Alexandru simți brațul neveste-sei tremu-

rînd. Ea le ştia pe dinafară toate desemnurile acele clasice ; le avusese înaintea ochilor toată copilăria ei, şi parcă nu-i venea să creadă că le vede aieva.

— Şi încă lipsesc vulturii, zise fata. Unul trebuie să fie pe aici pe aproape, într-o biserică ce se cheamă Sfinţii Apostoli.

— Da ?... De unde ştii ?

— Cum să nu ştiu ! Că doar asta este cel dinţii lucru pe care l-am învăţat. Iată şi o rază de soare... Va veni poate o vreme şi pentru noi !... Cît îşi sunt de recunoscătoare că m-am adus aici !... La asta visam noi toată vremea acasă, domnule.

— Da' nu mă cheamă aşa, dragă.

— ...domnule Alexandre...

— Alexandre, scurt.

— Da... Alexandre, zise ea, ridicînd ochii spre el.

— A !... Împăratul nostru a făcut şi minunea asta !...

Ei nu-i părea rău că el amesteca pe împăratul divin cu lucrurile lor sufleteşti, fiindcă la dînsa tot ce era nobil şi curat se ridica spre imaginea patriei ei latine, ca un prinos. Complicaţiile abstracte, ce nu mergeau în calea asta, nu le înţelegea şi n-o interesau.

Cu un binoclu la ochi, urmărind scenele de pe coloană, ea vorbea întrerupt, transportată în lumea depărtării.

— Iată-i acolo cum trec Istrul către noi... Şi unii pe cai... Iată şi *badea* nostru...

--- Care *bade* ?

- - *Dacul* nostru îmbrăcat aidoma ca la Flureşti...

--- Ei, bată-te de fată ! socoteam c-ai văzut pe cineva cu adevărat.

Ea îşi lăsa binoclul de la ochi şi începu a rîde.

Ieşiră deasupra Forului, ca să vadă mai bine scenele spiralei, şi cînd în fine porniră pe jos către altele de văzut, el se uită la dînsa lung, parcă o revelaţiune lăuntrică se făcuse în el despre dînsa.

— M-aș ruga să-mi cumperi niște fotografii, să le trimit acasă !

El o auzea și n-o auzea.

— Alexandre...

— Dragă...

— Vrei, mă rog, să-mi cumperi niște fotografii ?...

— Cum nu ! o prăvălie întreagă. Haidem...

Birjarul, care venea după dîșii, îi duse în Via Condotti, strada clasică a vînzătorilor de asemenea lucruri. El luă tot ce găsi despre Coloana și Forul lui Traian, fotografii colosale de statuiele împăratului, de busturile lui...

— Prea multe. Nu risipi banii, zise ea domol.

Puseră lucrurile în trăsură și ieșiră din nou pe jos, să vadă magazinurile și lumea. La un colț de stradă, ea îl opri înaintea unui geam, plin de giuvaericele minunate.

— Uite ce minuni !...

Bărbatu-său o răsuci pe loc și o sili să intre la giuvaergiu.

Negustorul desfăcu înaintea lor tot felul de coloane, de inele, de diademe. Fata făcuse ochii mari și privea cu jenă. El o silea să aleagă ceva.

— Mă rog, iartă-mă, nu sunt pentru mine.

— Ba tocmai...

Și fiindcă ea nu voia să aleagă nimic, alese el un lanț de mărgean, cu mici diamante printre perlele roșii, cel din urmă model, lung pînă la genunchi.

Fata se uită la dînsul cum plătea o mulțime de bani, tristă, neștiind să-și prefacă gîndurile.

— Eu sunt proastă, îi zise ieșind... Sunt o biată fată căreia nu i se cuvine așa lucru scump. Îl voi purta pe acesta, fiindcă mi l-ai luat domnia-ta, dar mai mult nu... Am toate sculele de la mama domniei-tale, ca reginele. De ce arunci banii ?... adăogă ea, cu glasul tremurînd.

El era mirat și atins de acest nou efect pe care-l producea un dar.



— Îi arunc, fiindcă îi am și fiindcă îmi face plăcere să dau... Asemenea mici lucruri pot să-mi permit, și poate și mai mult. E bine s-o știi, fiindcă ești nevasta mea... Dacă m-aș scăpa de datorii, aș putea mult mai mult.

Ea se retrase în fundul trăsurii, ducându-și mâna la ochi.

— Ai datorii ?

— Ca orice bun român.

— Iartă-mă, dar vorba asta mă cutremură.

— De ce ?

— Fiindcă am auzit-o așa de des în casa noastră !... Dar la noi nu se putea face altfel, fiindcă adesea ne lipsea pâinea, când era tata închis. Ah, domnule, ce vinovată e lumea care risipește !...

El tăcea, mirat și nemulțumit de stângăcia ei. Fata parcă înțelegea ce se petrecea într-însul.

— Iartă-mă... aș vrea să-ți zic pe nume...

— Alexandre, răspunse el, zîmbind de atîta naivitate.

— Da, Alexandre. Când voi îndrăzni mai mult, îți voi spune cît suferim noi, peste munți ; cîtă lipsă ducem, cîte angarale și nevoi — pe cînd dincoace, la dumnevoastră, se risipesc averile... Acuma nu îndrăznesc...

Apoi, îl atinse pe braț, încetinel :

— Ai datorii ?

— Da.

— Dacă ai avea încredere în mine, le-am plăti.

— Negreșit că o să le plătim. Chiar mîine, dacă aș voi : n-am decît să vînd ceva, or partea de la mama, or de la unchiu...

— Doamne păzește !... Cît voi trăi eu, nu vei vinde.

— Ei, bravo ! Cum o să plătești altfel ?

— Vrei să oprim trăsura ? Nu te aud. Să mergem pe jos.

Se deteră jos. Fata scoase din buzunar portofelul, se tocni cu birjarul și, cu toate că acesta bombănea, îi plăti cursa lui, fără un ban mai mult. Bărbatu-său rîdea.

— Va să zică începem economiele ?

Ea nu-l auzea. Se prinse din temei de brațul lui, își potrivea pasul pe al lui bărbatu-său și începu :

— Cît voi trăi eu și cît voi purta numele domnii-tale, nu vei vinde. Ce ai de la părinți trebuie să rămână.

— Cui ? zise el, oprindu-se în loc și rîzînd.

Ea zîmbi și se uită în jos :

— Nu știu... domniei-tale. Dacă ai încredere în mine, nu trebuie să-ți arendezi starea. Eu sunt femeie de muncă. Să mă lași să muncesc. Domnia-ta să faci ce vrei, să faci politică. Eu te-ajut. Merg la țară și stau acolo. Părintele domniei-tale va fi și al meu... Și vei vedea că plătești datoriile — îți spun pe cuvîntul meu, de adevărată fecioară de român.

— Bine, zise el, înrîurit de puterea cu care vorbea fata. În schimb ce-mi ceri ?

— Nimic, răspunse fata, plecînd capul. Ceea ce ți-aș cere nu-mi poți da... Poate cu vremea, cînd vor trece anii și dorurile...

El tresări. Îi bătea inima, auzind-o vorbind. În înțelepciunea ei străbătea un accent de descurajare, pe care voința nu-l putea ascunde. Trecu un moment de tăcere peste amîndoi. El încercă să glumească :

— Dacă n-am fi în stradă, te-aș săruta.

— Vremea poate multe... Pentru mine nu-i nici o greutate de a aștepta.

— Cum așa ?

— Ți-am spus...

— Ce ?

— E taina mea.

Ajunseră la otel și dejunară amîndoi, bucuroși de a se găsi față în față. După dejun, el o rugă să se odihnească. Ea nu voi cu nici un preț. Își scoase pălăria, să-și îndrepteze părul, pe care dintr-o aruncătură de cap îl lăsă să cadă pe spate. El o vedea din odaia lui, și veni la dînsa, luînd-o de mijloc și sărutînd-o pe undele de păr.

— Nu te supări...

Ea se întoarse spre el.

— De ce mă întrebi?... Ştii bine că nu mă supăr. Aici nu mai suntem în stradă, — parcă aşa ziceai. Şezi. Vrei să-mi pui pălăria asta?... sau pe astălaltă? Mi le-a ales doamna Anna pe amîndouă, adăugă ea privindu-l fix.

— Pune pe care vrei : cu amîndouă îţi şade bine.

El începea să se găsească în echilibru nestabil faţă cu nevastă-sa, dar totodată într-o aşteptare continuă de ceva nou. Simţea că voinţa ei binefăcătoare pătrundea în el pe fiecare zi şi pe fiecare ceas, insinuîndu-se ca o rază de lumină.

Umblară după prînz prin biserici. Aci, pentru fată, toate îi aminteau pe tată-său. La fiecare preot ce înîlneau — şi erau mulţi — ea găsea prilej să spună cîte o particularitate a firei bătrînului luptător, pentru care avea un adevărat cult.

Seara prînziră din nou la masa lor şi după prînz se urcară la ei.

— Astă-seară ne culcăm devreme, zise el cu hotărîre, şi dănueta îmi vei face plăcere să adormi numaidecît. Altfel, scriu lui socru-meu că nu mă ascuţi.

Ea rîse cu plăcere, apropiîndu-se de el şi punîndu-i mîinile pe umeri :

— Te ascult în toate şi mă cule.

— Nu numai te culci, ci şi dormi.

— Şi asta, dacă porunceşti.

— Poruncesc.

Ea se uita la el lung, ţinîndu-şi mîinile pe umerii lui.

— Poate... cu vremea n-o să-ţi mai fiu aşa de străină...

— Nu-mi eşti străină nici acum...

Ea-l întrerupse, dînd din cap cu neîncredere.

— Noapte bună, zise fata, depărtîndu-se. Îţi făgăduiesc că voi dormi.

Rămăşi fiecare pe seama lui, gîndurile îi luară pe amîndoi. El se dezbracă şi se culcă, păzindu-se de a mai intra în camera

nevesti-sci, dar părîndu-i rău că rămînea singur, făr' de dînsa. Un sentiment obscur de temere venea o dată cu imaginea Annei. Se simțea umilit de atîtea necazuri pe care le îndura el și pe care le îndura și fata, nevinovată.

Treceau ceasurile, și el, care rugase pe Mia să doarmă, nu putea dormi. O vedenie nouă sta acum în mintea lui : umerii albi ai fetei.

Auzi bătînd la ușe.

— Tu ești, Mia ?

Fata deschise încet ușa.

— Eu. Se poate ?...

— Cum să nu se poată !

Ea veni spre el, îmbrăcată frumos, cu o haină de casă albă, acoperită de horbote, și cu lanțul cel nou pe după gît.

— Am venit să îndreptez stîngăcia de astăzi, dacă se mai poate și nu ești supărat.

— Nicidecum, dragă. Ia un scaun și șezi lîngă mine. Mă ierți că nu ți-l ofer eu, dar n-aș putea, adăogă el rîzînd.

Ea șezu lîngă marginea patului. Îi erau ochii adînci și plini de flacăra nobilă a gîndurilor. Drept și hotărît, îi luă o mîină și i-o sărută.

— Trebuie să-ți fi părut îngustă la minte, astăzi. Se cade să mă ierți și să mă compătimești, că doar nu o fac din rea-voință, ci din nedeprindere. Eu am fost crescută în casă de oameni sărmani... Noi nu știm să ne prefacem și nici să trăim ca domniele-voastre.

— Da' nicidecum, fetiço.

— Așa mă prinde cîteodată gîndul și dorul de a face și eu ceva pentru binele domniei-tale și de aceea am grăit prostiele mele de astăzi... Numai să mă ierți.

— N-am de ce, dragă.

— Cum o să știu eu îndrepta, eu, o biată femeie proastă, ceea ce n-au îndreptat alții. Domnia-ta ești stăpînul a toate, și al meu.

— Bine, dragă, de ce te gîndești tu la atîtea lucruri? Nu numai că nu m-ai supărat, dar chiar mi-ai făcut mare plăcere, și așa vom urma.

— Atunci sunt mulțumită. Nu te-am supărat?

— De loc.

Ea păru a se gîndi un moment.

— Bine. Mă duc să mă culc liniștită.

Se sculă, dar apoi iar șezu. Căuta ceva :

— Mă rog, îmi ierți o altă întrebare?

— Orice, dragă.

— Nu ai scris doamnei Anna?

El se uita la dînsa, nedomirît :

— Nu. Ți-am arătat scrisoarea pe care am ars-o.

Fata voi să mai zică ceva, dar glasul i se îneca în piept. Își lăsă capul pe mîni și tăcu. El o apropie de dînsul și o sărută.

— Draga mea ! Și pe tine te muncește gîndul ăsta... Mai bine așa : să vorbim. Ce dorești să știi?

— De ce nu i-ai scris?

— Fiind că nu se putea. Ceea ce facem fără gînduri rele și fără a atinge pe alții, suntem în drept s-o facem. Cît am fost liber puteam să scriu. Acum, că tu ești alături de mine, nu mai pot scrie.

Fata se uita lung la el.

— Uite, Mia. Închipuiește-ți că tu ai iubi mîine pe un om.

— Asta nu se poate ! strigă fata.

— Mă rog, să ne închipuim...

— Nu se poate. Din ceasul în care am jurat înaintea Domnului că sunt femeia domniei-tale, pot muri, dar mai mult nu se întâmplă cu mine.

— Bine, dragă. O simplă presupunere. Dacă tu ai iubi pe un altul, poate că eu aş fi rănit în amorul propriu. Cu toate astea îţi jur că nu aş face nimic împotriva — ba poate chiar te-aş ajuta să devii soţia omului aceluia. Respectul libertăţii sufleteşti, Mia !

Fata, încremenită, se uita la el, parcă neînţelegînd ce spunea. Două lacrimi mari se înnodau în coada ochilor. Şi el se simţea străin de vorbele ce zisese, drepte în sine, dar aşa de crude pentru cei ce iubesc. El luă mîna fetei şi îşi rezemă capul de dînsa.

— Lasă-mi-o mie, dacă te duci. Nu sunt nici eu tericlit, dragă.

Era o nespusă întindere de înţelesuri în cuvintele lui, pe care fata păru a o prinde. Se apropie mai mult de dînsul, cu nevoia de mîngîiere ce umple inimile femeieşti, şi îi trecu braţul celălalt pe după gît. El se uita la dînsa, rătăcit ca într-un vis fermecător, simţindu-i sînul cald cum palpita alături. Desfăcu o panglică de la gît şi sărută haina moale. Iar îşi ieşea din minţi. Încercă uşor s-o îndepărteze :

— Du-te, dragă, încep să te iubesc şi mă tem de vorba de aseară. A fost crudă !...

Ea îl coprinsese cu amîndouă braţele de gît, şi încet, la ureche, rosti ca în vis :

— N-o mai zic.

## VII

A doua zi dimineaţa, natura părea a se fi gătit de sărbătoare. O zi de martie, plină de lumină — lucru rar chiar la Roma — curgea din înaltul cerului pe lumea şi plan-

tele încărcate de umezeală, deschizînd bobocii rozelor și sufletele muritorilor către viață.

Ei stau la fereastră, amîndoi, privind departe, spre linia colinelor, brazii uriași ce mărgineau orizontul.

— Mă temeam de vreme rea, zise Mia. Luna asta e urîtă pe aici.

— Găsești ?

— Nu pentru mine. Dar știu că e așa.

— Parcă ai mai fi fost odată pe locurile astea...

— Nu. Știu de la tata. De ce ne vorbește el alta, decît despre Roma. Știu chiar că se zice : „Marzo pazzo“.

Apoi atingîndu-l ușor cu mîna peste obraz :

— Pazzo !

— Ce-nsemnează ?

— Nu știu... Închipuiește-ți că m-am visat astă-noapte acasă... și cu așa grele lucruri de spus !

— De ce grele ?

— Fiindcă eram cu doamna Anna... Umblam la scăldat amîndouă, între niște sălcii, și se făcea că mă înec, eu care doar știu înota... Îmi venea apa pînă la gură, pînă la ochi, pînă peste cap, și nu puteam mișca mîinile, parcă mi le-ar fi ținut cineva legate — iar doamna Anna vrea să-mi vină în ajutor și nu putea, că apa o ducea și pe dînsa la vale. Și numai ai venit domnia-ta de m-ai scăpat...

— Da'... Bine că era în vis, Mia, că altfel eu de-abia știu înota.

— Se poate. Dar nu este cum este, ci cum umblă gîndul în doruri... Pe apa Mureșului... Era aiudoma, ca în lumea adevărată... Cîte zile de copilărie am petrecut pe acolo !... Locuri triste și totuși foarte scumpe, domnule..

— Iar *domnule* ? !

Ea prinse a zîmbi :

— Aşa-i deprinderea mea, că n-am putut să mă dezbar încă de tot de felul nostru de a vorbi... Dar altminteri îţi pot zice acuma şi pe nume, şi mai mult, că doar te port în gânduri şi în inimă, pururea, ca un lucru ce este din însușirile mele.

Şi cum stau alături, ea ridică lanțul ce-l purta la piept, şi i-l trecu şi lui pe după gât :

— Ca să nu te desparţi niciodată de mine.

— Niciodată, întări el.

— Ştii ce ? Dacă vrei să-mi faci plăcere, dintr-o boabă de astea să-ţi faci un inel, or un ac de legătură, ca să-l porţi întotdeauna.

— Bucuros, zise el. Dar nici inel, nici ac de legătură. Dacă primeşti aş face altceva... Bunăoară ceva care să aibă înţeles numai pentru noi amândoi.

— Ce ?... întrebă ea cu ochii fericiţi...

— Aş putea închide boaba de mărgean într-o capsulă de aur, în care ar rămînea nevăzută de nimeni şi totuşi ar fi... cum sunt cele lăuntrice ale noastre.

Nevastă-sa clipca din gene, privindu-l încîntată, ca cineva care începe a descoperi o lume nouă, delicată şi fermecătoare. Apoi se întristă deodată.

— Ce ai, dragă ?

— Mă simt aşa proastă !... Înţeleg şi văd cît ştiu eu de puţin să trăiesc, şi ce frumos ridici domnia-ta viaţa de toate zilele !... Dar mă umilesc cu cea mai mare plăcere şi te ascult.

— Nu, dragă. Eu ştiu poate oarecari nimicuri dinafară ; pe cînd tu ai pentru tine adevărul sufletesc — lucru atît de simplu şi cu toate astea atît de rar.

Tocmai atunci se deschise uşa de la camera ei şi fata din casă intră cu două braţe de roze, pe cînd un om venea după dînsa cu o azalee înflorită.

Mia zîmbea. După ce ieşiră slugile, ea se duse spre bărbatu-său, roşie de plăcere :



— Pentru mine sunt toate acestea ?

— Da, dragă, pentru tine.

Vezi ?... Asta nu știu eu. Nu știu împodobi viața cu toate comorile de bunuri ce le poartă ea în sine. Sint și eu multe lucruri și mă gîndesc cum ar fi ele frumoase, numai nu știu să le aduc la îndeplinire.

Apoi se uită lung la roze și, roșie ca și dînosele, se întoarce spre bărbatu-său :

— Pentru mine sunt, în adevăr ?

— Pentru tine, dragă.

Mia își duse mîinile la ochi, parcă ar fi voit să închidă acolo icoana fugară a momentului.

— Eu am visat, pe cînd eram acasă, zîne și feciori de împărați, — dar parcă așa lucruri frumoase nici acolo nu erau. Numai mă rog, dacă domnia-ta ții la mine cîtuși de puțin, să nu mai risipești banii pe daruri de acestea scumpe — că doară nici nu mi se cuvin și nici nu-mi trebuie...

— De ce nu-ți trebuie ?

— Fiindcă sunt mulțumită și așa. Ele, florile, sunt frumoase, fiindcă sunt. Dar fie ale mele, fie ale altora, mulțumirea mea adevărată stă în mine, și podoaba dinafară a vieții, care mă încîntă ca o poveste, pare cîteodată a mă muștra.

— De ce, Mio ?

— Nu știu. Se vede că sunt proastă. Risipa mă neliniștește și mă întristează. Așa aș dori cîteodată să mergi domnia-ta pe la noi, ca să vezi cum trăim și din ce trăim !...

— Bucuros.

— Nu doară că suntem de plîns, — că viața și-o agonisește omul cum poate, care muncind pe loc, care ducîndu-se prin țări străine după cîștig. Numai, avem greutate, mai cu seamă cînd românul are drag de neam. Apoi prin părțile noastre, pe acolo, e foc și pîrjol cînd încerci să-ți aperi drepturile.

Ridică ochii către el :

— Cum să îndrăznesc eu a primi așa lucruri scumpe, cînd chiar și domnia-ta ai datorii ?

— Ei, și !...

Ea se uită la el lung.

— Zău nu se poate. De cînd mi-ai spus că avem datorii, eu nu mai dorm.

— E ! ce exagerație !

— Crede-mă, Alexandre !

Dînsul se primbla acum prin odaie, zîmbind de atîta naivitate. Patru flori !... oricît ar fi costat de scump, tot nu se ruina cineva, cumpărîndu-le. Numai plăcerea de a da făcea atît.

Mia tăcea, temîndu-se să nu-l fi rănit cu vorbele ei de fată săracă.

El se învîrtea în sus și în jos, privind florile și gîndindu-se. Convorbirea cu nevastă-sa îi amintise unele scene cu samsarii de prin București, cînd, strîns de nevoie, trebuia să iscălească polițe rușinoase. Ce șir de copilării vinovate ! Unde se duseseră banii ? El nu-și da seamă. Un singur lucru era astăzi limpede : că trebuia să vîndă ceva, sau partea de la unchiu-său, sau partea de la mamă-sa. La ideea asta simți sîngele urcîndu-i-se în obraz. Făcu o mișcare în aer cu mîna, parcă ar fi voit să spună, că un asemenea lucru nu era cu putință. Apoi se surprinse singur și se înroși.

— Ce lucruri !...

— Ce ?... întrebă Mia.

— Nimic.

Se mai învîrți prin casă într-aiuri, pînă ce se opri în fața neveste-si.

— Și cum crezi că ne-am putea scăpa de datorii ?

— Eu nu știu, răspunse fata, gîndindu-se. Prin economii și prin înțelepciune. Să ne întoarcem acasă...

— Dar să trecem întîi prin Transilvania.

— Bine... Adică zic *bine*, fără cuvînt.

— Ba nicidecum. Eu doresc de mult să merg pe acolo.

Mia se uita la el cu temere și nedomirire : oare dorea în adevăr să meargă în Transilvania ? sau firea și creșterea îl făceau să se lepede de dorințele lui personale, pentru a primi și a satisface pe ale ei ? Această întrebare, la care nimeni nu putea răspunde, o neliniștea. Ca la toate ființele hotărîte, tot așa și la dînsa, firea mlădioasă a lui bărbatu-său o umplea de temere, dar și de admirație : cine are voința puternică, suferă cînd cedează — și totuși e așa de frumos a ceda în lucrurile zilnice !

— Dacă vrei în adevăr să mergem pe acasă, am putea scurta călătoria în Italia.

— E păcat, zise el, pe gînduri.

Dînsa se făcuse mititică și se apropiase de el :

— Cînd ne vom plăti datoriile, ne vom întoarce iar. Dacă ai încredere în mine, să mergem acasă, să mă lași la țară, și peste cîtiva ani răspund eu de Italia.

— O să fie cam tîrziu.

Ea se plecă sub ochii lui, mirată și surîzătoare :

— Vous dites ! ?...

El rîdea, fermecat de grația stîngace a fetei. Dînsa repetă, silabă cu silabă, cuvintele lui :

— O să fie cam tîrziu !...

— O să mai îmbătrînim.

— Cu atît mai bine.

— De ce ?

— Așa... O să ne cunoaștem mai demult, cum se cunoaște tata cu mama.

— Foarte bine, zise el rîzînd. Așa dar vrei să lăsăm Florența și Veneția ?

— Pe altă dată. Dacă nu cer prea mult, m-aș ruga de domnia-ta să mai stăm cîteva zile la Roma, pînă se îndrep-

tează vremea de tot. și apoi să ne întoarcem acasă prin Ancona.

— Ții la Ancona ?

— Ba nu. Știu numai că drumul e mai ieftin pe acolo.

— Va să zică începem să ne plătim datoriile ?

Ea date din cap, rîzînd.

## VIII

Lăsînd Florența și Veneția pentru vremuri mai bune, tinerii o porniseră către țară. Mia venea la niște rude ale sale din Ardeal, dorind astfel să arate lui bărbatu-său Comitatul Sibiului, în care românii sunt mai numeroși și vorbesc mai bine.

Ajungînd în Sibiu, Comăneșteanu avu impresia că intră într-o țară românească nouă. Prima lui nedomirire începu în vagonul drumului-de-fier, în care ceti anunțuri oficiale, scrise în limba maghiară, în limba germană și în limba slavonă, deși aci marea majoritate a poporului nu era nici maghiară, nici germană, nici slavonă. Această nedomirire se urmă mai departe cînd ajunse la hotel. Proprietarul, botezîndu-și hotelul *Zum Römischen Kaiser*, simțise, se vede, nevoia de a aminti despre împăratul romanilor, care călcase pe aceste tărîmuri și le cucerise, dar își amintise numai în limba germană.

Mia era veselă. Ea, care cunoștea lucrurile cum erau în adîncul lor, simțea preocupările lui bărbatu-său, dar nu le înțelegea. De aceea se culcară în tăcere.

Cînd deschiseră ochii a doua-zi, soarele străbătea prin perdele cu vioiciune, dintr-un cer încîntător. Ca întotdeauna, natura senină îndreaptă gîndurile omului. Comăneșteanu se îmbracă voios, cîntînd ca în vremuri bune. Îi trecu prin minte imagina Annei, cam ștearsă. El rămase un moment locului, mirat de nestatornicia lui însuși. Încă aci lucrurile nu erau

pe melancolie. În fața lui, pe zid, o ordonanță de poliție, scrisă în ungurește și nemțește, avea și traducerea românească. În sfârșit !...

Chemă pe nevastă-sa și-i arată descoperirea făcută. Ea râdea de grija lui.

— Da' firește că trebuie să fie și în limba noastră ! Aici toată lumea o vorbește, și chiar străinii între dînșii se înțeleg în românește. Hai să ieșim pe strade, să mergem prin magazinuri, și vei vedea.

Se îmbrăcară și ieșiră.

În adevăr, mai toți negustorii știau românește. Unii însă vorbeau limba numai de nevoie. Îi înțelegeai că legau fraze compuse din noțiuni substantive fără fluiditatea vorbelor. Dar, în fine, vorbeau. Pe stradă, la restaurant, la gară, la hotel, peste tot, Comăneșteanu avu impresia că se găsește în țara românească, într-o țară românească bizară, în care se părea că oamenii au visat o limbă încântătoare, iar deșteptându-se nu și-au mai amintit-o întreagă, cum era în vis, ci au recompus-o fragmentar. Și astfel se *urgitează* încă și astăzi aprobarea statutelor ; se *exoperează* consimțimîntul ministere-lor ; se *purisează* exemplarul pentru *subșternere* la majestatea-sa, iar *plenipotențiații* pot *ast mod* a complecta studiul lor *în acest obiect*, parte în *praxă*, parte în teorie.

Mia voia să arate lui barbatu-său puterea poporului românesc și de aceea ținea să-l ducă pe la toate instituțiunile culturale și economice, la Mitropolie, la casele de credit, la bibliotecă. Dînsul, cam jenat, o urma peste tot, neputînd să se împotrivească naivei mîndrii cu care fata umbla prin țara ei.

Vizita la Mitropolie fu discutată la colțul unei strade. Comăneșteanu, vesel și înrîurit de hotărîrea neveste-si, încerca să-i arate că nu se merge la șeful spiritual al poporului ca la moară. Dînsa se necăjea și stăruia să meargă.

— La noi, mă rog, nu e ca la domnia-voastră. Cine are nevoie de preasfințitul îi găsește, că de aia excelența-sa a fost numită în capul poporului.

Apoi, luînd pe bărbatu-său de braț, îl îndemnă să meargă, zicînd :

— Eu despre mama sunt greco-orientală, și așa am rămas. Numai frații mei au urmat pe tata și sunt *uniți*. De altminteri, asta este buba noastră a românilor de peste munți : deosebirea în biserică. Poate, cîndva să vorbim mai îndelung... Acuma să mergem.

Și așa, porni înainte, voinică și sănătoasă, silind pe bărbatu-său s-o urmeze.

Ajunseră la Mitropolie, pe cînd tocmai înaltul prelat ieșea din comisiunea cu care lucrase toată dimineața. Fură primiți numaidecît.

Mitropolitul românilor greco-orientali era un bărbat încă voinic, de statură mijlocie, alb ca zăpada, cu părul lung aruncat pe spate, cu fruntea înaltă, cu un aer original de vioiciune și tinerețe pe care i-l da nasul, așezat în mijlocul figurei ca o pălărie pe-o ureche. Tichiuța de pe vîrfurile capului și brîul de la mijloc, amîndouă roșii, rupea monotonia hainelor negre și îi dau aerul modern și civilizat.

• De îndată ce se apropie de dînsul, Mia îi căzu în genunchi, sărutîndu-i mîna și rugîndu-l să binecuvînteze căsătoria ei cu domnul ce era de față. Comăneșteanu, fără să știe cum, îngenunche și el. În fuga impresiilor băgă de seamă că nevastă-sa tremura, coprinsă de un respect și o smerenie nemărginită.

Bătrînul preluat îi ridică de jos, îi sărută pe frunte și-i puse să șcază lîngă dînsul, vorbindu-le cu blîndețe.

Înărul părea hipnotizat de întreaga înfățișare a prelatului și mai cu seamă de modul său de a vorbi. El le povesti multe lucruri interesante din trecutul nostru, dar mai cu seamă le vorbi despre țăran, insistînd asupra modului cum s-a făcut

împroprietărirea la noi și cum s-a făcut în Transilvania. Înainte de-a fi fost ales mitropolit, p.s.s. fusese episcop al Aradului. Îi pofti deci să meargă prin locurile acelea, spre a vedea gospodăriile (sau, cum zicea el, „economia“) românilor, bogăția, traiul, câmpii și vitele lor.

Cînd ieșiră de la Mitropolie, Mia părea transfigurată. Merse în tăcere lîngă bărbatu-său, privind drept înainte lumina ce se cobora din înaltul cerului. Întru tîrziu, ea zise încet :

— La noi așa sunt lucrurile : viața noastră națională ne este lipită de biserică ; în jurul ei ne strîngem aspirațiile, dorurile și nevoile ; printr-însa pășim înainte. Nu vorbim frumos ; dar venim la domniele-voastre să vă cerem înapoi împrumutul de acum un veac.

Comăneșteanu se uita la dînsa, nedomirîit :

— Care împrumut ?

Fata zîmbea :

— Împrumutul de acum un veac, cînd domniele-voastre vorbeați grecește și noi v-am ajutat să vorbiți românește. Cu o destoinicie minunată, domniele-voastre ne-ați întrecut. Poate, ce e drept, în graba juvenilă cu care v-ați alcătuit limba cultă de astăzi, ați luat cam multe franțuzisme, dar noi trebuie să vă urmăm pe calea asta, că doar domniele-voastre sunteți speranța și lumina pentru noi.

Apoi, potrivindu-și pasul pe al lui bărbatu-său, îl luă de braț.

— Vrei să mergem la o societate românească de credit ?

— Bucuros. Dar, mă rog, avem deja economii de depus ?...

Mia zîmbi plecînd capul. Apoi se uită la el, liniștită.

— Nu avem încă, dar o să avem.

— Foarte bine.

El se lăsa a fi călăuzit de nevastă-sa peste tot, și peste tot avea aceeași impresie de viață românească vie, ce curgea ca o pînză de apă puternică sub un strat de nisip. La suprafață

erau străinii, sașii, ungurii și evreii, iar la temelie era poporul băstinaș, românul, care, cu hotărîre și pe tăcutele, se întindea și-și recucerea pămîntul.

Tinerii, grăbiți să meargă la țară, plecară chiar în ziua aceea. Mia ar fi dorit să arate lui bărbatu-său tot comitatul Sibiului, sau cel puțin satele mari românești : Rășinari, Orăștia și Seliște. Dorul însă de-a merge la rudele sale o hotărî pentru cel din urmă.

Drumul de la Sibiu la Seliște îl făcură cu un medic român, anume d. dr. Tac. Acesta păru lui Comăneșteanu inteligent și interesant, dar mai presus de toate vorbăreț. Numele său ar fi trecut mai lesne ca o ironie, căci d. doctor era foarte puțin *Tac* și foarte mult *Vorbesc*. Pe cînd Comăneșteanu căuta să arunce cîte o privire furișe pe fereastră, d. doctor Tac îl atîngea pe braț :

— No, d-apoi, mă rog, domnule, pentru ce ?

Comăneșteanu înălța din umeri, parcă ar fi zis : „de, dragă domnule, știu și eu !“.

Nu-și poate închipui cineva cît e în stare să vorbească un doctor în medicină pe locurile astea !... Ce o fi, Doamne, cu doctorii *în drepturi*, cum se zice pe aici ? !

Dar iarăși d. dr. Tac era interesant. D-sa cetea toate revistele, toate cărțile, toate broșurile, toate ziarele ce se publicau la București ; cunoștea toate chestiele literare la ordinea zilei ; vorbea de oamenii mari ai României cu un fel de iubire religioasă. „E, în adevăr, atîngător, se gîndea Comăneșteanu, să vezi pe oamenii aceștia luptînd cu nevoile vieții lor, cu prigonirile și nedreptățile ce li se fac, și totuși năzuind spre noi, interesîndu-se de tot ce se petrece și mai ales de ce se scrie în România“.

Sărind cu viociune de la una la alta, d. dr. Tac sări și din tren. Pînă să-i prindă tinerii de veste, d-sa dispăruse într-o gară.



Pe la 4 după prînz ajungeau la Seliște.

De îndată ce rămăseseră singuri, Comăneșteanu se simțise învăluit de pînza trandafirică a gândurilor bune. Era în Transilvania ! în inima Daciei strămoșești, a acelei Dacii pururea tînără, de la care ne venise simțimîntul renașterei și către care zburau toate aspirațiile noastre !

Încîntător loc, încîntătoare zi, încîntători oameni ! Familii întregi de muncitori de pămînt strîngeau maldărul de pe cîmp. Fetele, cu pălăria peste broboadă, apăreau deja voinice și frumoase. Fînul cosit umplea aerul de mireșme.

Se opri ră în gară aproape un ceas, așteptînd o trăsură din Seliște, care trebuia să fie a unui oarecare Gheorghe, dar care, bincînteles, nu venea. După ce plecă trenul, dispărură și murele oficiale, hamalii și fluierătorii, și rămaseră numai cîteva chipuri senine de țărani, cîțiva băieți ce se jucau prin iarbă, și o fetică rumenă și albă, ce adusese poșta.

Comăneșteanu porni singur către sat. Era cald. O manta de ploaie, cu un revolver în buzunar, atîrna cam greu ; o anină pe umărul unui băiețaș, ce bătea praful alergînd pe șosea ca un mînz. Din cînd în cînd se mai dau în vorbă :

— Cum te cheamă pe tine, măi băiete ?

— Pe mine ?

— Pe tine.

— Ionică.

— Și mai cum ?

— Și mai cum mă cheamă ?

— Da.

— Ionică Blăstematu.

— Da' cine te-a botezat așa, măi ?...

— Cine m-a botezat ?

— Da.

— D-nu notar.

Ce nume curioase !... Pentru noi, românii din regat, deprinși cu banalitatea lui *escu* și lui *eamu*, numele acestea de obiecte,

de vorbe și de calificații, date oamenilor, ne par niște adevărate porecle. E drept însă că unele sunt poznașe de tot : Moisi Rîzgîlea, Iancu Puiță, Troilă Legănatu, Pătru Umblădulce.

— Mai avem mult, mă Ionică ?

— Pîn'la sat ?

— Da.

— Ba n-avem mult.

În adevăr, satul se vedea pe coasta cealaltă a dealului. Ți se părea c-ai ajuns și totuși erai departe. Soarele ardea bine. Pe o muche, strîngeau cosașii fînul încă verde, adunîndu-l în vîrfurile furcei și-n vîrfurile limbei, cu munca și cu cîntecul. Minunați erau ! În nepăsarea lor harnică, păreau deplin fericiți, cum de altminteri par totdeauna cei ce muncesc și cîntă celor ce gîndesc.

— Mai avem mult, măi Ionică ?

— Dacă mai avem mult ?

— Ei.

— Pîn' la sat ?

— D-apoi pînă unde, măi ! ?...

Îl stenahorisea cu răspunsurile lui, care nu erau decît întrebările celuilalt, întoarse pe dos.

— Ba nu mai avem mult.

După cîtva timp, dete Dumnezeu și intrară în sat.

— Iacă și nea Gheorghe, zise băiatul.

Comăneșteanu avu plăcerea să vadă pe birjar trecîndu-i pe dinainte cu un domn și o doamnă.

— Domnul medic, cu doamna institutoare.

— Dar noi, Ionică ?...

Ionică se uită la el.

— Păi, să mergem la *casină*.

— Da' sunt trăsuri acolo, măi ?

— Trăsuri la *casină* ? !...

— Dacă nu sunt trăsuri, ce să căutăm acolo ?

— La *casină* ?...

— Ei.

— Pe d-nu notar.

În sfârșit o porniră în căutarea d-lui notar.

Pe o piață pavată, la încrucișarea a două străde, era așezată o casă curată, unde *intelența* locului venea să citească jurnale. Comăneșteanu fu întâmpinat de un domn, foarte cumsecade, care, de îndată ce auzi păsurile tînarului, trimise oameni în toate părțile, unii după trăsură, alții după d-l notar. Intrară în vorbă. Domnul acesta era stăpînul *casinei* — prin urmare un simplu negustor. Vorba lui însă era cuminte și rezervată. Căuta în ochii lui Comăneșteanu cu o pătrundere rară. Tînarul fu mirat de a-l auzi și pe acesta vorbind cu aceeași pricepere despre lucrurile din țară, ca și pe doctorul din tren. O fetică îi aduse un pahar cu apă. Fata era de o frumusețe uimitoare, cuin în general părea a fi toată populația femeiască a satului.

— Iată domnul notar ! zise cineva. Haide, domnule notar, că te așteaptă un domn.

La aceste cuvinte o voce înfiorătoare răspunse de pe ulița cealaltă, gemînd :

— Că cine mă așteaptă ?

„Haiți ! socoti Comăneșteanu ; pînă aici mi-a fost !“

Și, făcîndu-se mititel, cu mîna pe revolverul din manta, așteptă o clipă să vadă ivindu-se *pajura*, care trebuia să-l ia în nouri. Dînsa apăru sub forma unui domn cu barbă și mustăți :

— No, că cine-i ăla de mă caută ?

„Văleu !...“ zise întru sine tînarul, tremurînd.

Apoi, scoțînd capul dintre umeri, îndrăzni să bîguiască un cuvînt :

— Eu...

— Da' că ce doriți ?

— Aș dori, mă rog, dacă nu vă supăr, domnule notar, să știu mai întâi de este adevărat că în ceasul de față sunt destul de norocit să vorbesc cu domnul Zgurea...

— Cu dînsul.

— Atunci, mă rog, cu viu din partea d-lui Dobrovici, cumnatul d-voastre, care mi-a spus că dacă voi avea noroc să vă găsesc acasă, am să văd lucruri interesante cu d-stră.

— Că bată-l bîta de noroc, domnule. Doară ce vrea el, cumnatul, de mă pîrăște așa la lume?...

Se vedea însă că-i făcea plăcere pîra cumnatului.

Pe cînd el vorbea, tînărul îl privea pe furiș. Om voinic, cu ochiul viu, cu mersul de cătană, domnul notar putea să aibă între 40 și 60 de ani.

— Da', mă rog, cine sunteți domnia-voastră?

— Alexandru Damian Comăneșteanu.

— Comăneșteanu, Comăneșteanu... Poate fiu de-al eroului?...

— Nu fiu, dar rudă. Eu sunt ginerele părintelui Lupu.

— Ginerele părintelui Lupu din Hurești?

— Da.

— No, d-apoi că așa spune, fîrtatule. Că poate ăi fi și cu doamna, zise el, ridicînd ochii a vitejie.

— Nevastă-mea a rămas la gară, fiindcă nu erau trăsuri.

— Iii !... Gheorghe tată, mi-o făcuși !

Tocmai atunci sosea trăsura după care umblau. Domnul notar ridică mîna în slava cerului și se aruncă în birje ca un flăcău de 20 de ani.

— Mă duc s-aduc pe nepoata. D-l protopop știe c-ați venit?

— Ba nu.

— Că doar, domnule, a crescut pe genunchile mele.

Comăneșteanu nu înțelegea bine dacă d-l protopop sau nevastă-sa crescuse pe genunchile d-lui notar. Pricepu mai pe

urmă că toate fetele din sat îi erau nepoate, după cum îi erau nepoți toți flăcăii, și mai mult sau mai puțin toți cei șapte mii de locuitori ai satului. D-l notar le era unchi, avocat, povățuitor ; îi boteza, îi însura, îi îngropa ; vindea, cumpăra, zidea și dărîma pentru dînșii. Primarii se schimbau, pretorii și judecătorii de asemeni. Unii mai mureau, alții îmbătrîneau, numai domnul notar rămînea neclintit. Domnia-sa părea a se fi alcătuit așa cum era astăzi, într-o epocă preistorică, și de atunci ieșise din legea schimbătoare a firei, păstrîndu-și aceeași binevoitoare tinerețe, aceeași putere și aceeași jachetă. Numai părul i se mai rărise și haina i se pătase, dovadă, aceasta din urmă, a unei stări sufletești ce nu împiedeca niciodată pofta de mîncare, și dovadă, poate, și a unei rînduieli casnice ce lăsa de dorit. Căci, lucru ciudat, un om cu atîtea rude trăia singur cuc.

Într-o casă încăpătoare, cu lucruri curate, cu o curte singuratecă, în care creșteau cîteva floricele și cîntau grierii, locuia omul acesta, cel mai burlac dintre oameni. Cînd intra seara să se culce, vîra o cheie cît un buzdugan în broasca porții, își ștergea cizmele de răzătoarea de lîngă scară, urca treptele și se dezbrăca, pe cînd luna lumina ceardacul. Nici o vietate nu turbura tăcerea locului. Rar, cîte un măr cădea din ramuri, pe care lelea Măria avea să-l adune a doua zi, cînd *domnul* ieșea. Căci așa erau potrivite lucrurile, încît niciodată stăpînul și sluga nu se întîlneau. Bătrîna trăia la casa ei.

Așadar *unchiul* se ducea la gară să-și aducă nepoata.

În vremea asta, în jurul lui Comăneșteanu se adunaseră vreo zece persoane, preoți sau învățători. De la primele cuvinte, tînărul băgă de seamă că mai toți erau oameni culți.

Prinseră a bea cîte un pahar. Întrebări discrete, vorbă cumpănită, cîte un *viț* nemțesc în onoarea lui Bacchus, — iar încolo, rezervă. Parcă o lungă deprindere de încătușare a gîn-

dului liber îi dresase pe toți. Cine era noul venit ? Un domn de peste munți. Vorba asta *de peste munți* cuprindea înțelesuri întinse, orizonturi luminoase, farmecul șesului sclipitor, ce curge de pe plaiuri către apa unui bătrîn fluviu. Dar, în fine, cine era și ce voia noul venit ?

Cînd auziră cine și ce era, cercul se închise de tot împrejurul tînărului, iar vorba umblă liberă.

Deodată, domnii mai tineri ce erau împrejurul meselor se sculară, făcînd loc unui alt domn, care venise pe nesimțite.

— Mă rog, d-le pròtopop, iată aci o rudă a domnici-voastre din România.

— O rudă a mea ?

Mirat, dar zîmbind cu bunătate, d-nul protopop aștepta să afle despre cine era vorba. Cînd i se spuse cine era noul venit, dînsul deschise brațele :

— A !... Nepoate dragă, vino frățioare să te văd... Da' unde-i Mia ?

Și, într-o învălmășală comică, plină de duiosie, bătrînul strînse în brațe pe Comăneșteanu și apoi se învîrti împrejurul lui, cercetîndu-l ca pe un obiect de lux. Mulțumit, clipi din ochi către ceilalți, parcă ar fi zis : „sămînță bună“. Apoi grăi către el :

— Așa este. Da' unde ți-e nevasta, tinere ? Să mă duc la baba mea, frate, că sosești așa ca o ploaie de vară. Să fi știut, mă îmbrăcam, vă ieșeam înainte, că doară ne bucurăm... Mă rog, da' unde-i Mia ?

D-l protopop Marcu Stamate era de-a bincle unchiul fetei. De statură mijlocie, cu barba albă, îmbrăcat curat și mai cu seamă vorbind limba fără nici un accent, — d-l protopop plăcu deodată lui Comăneșteanu, prin aerul său deschis și hotărît.

După ce mai schimbă cîteva cuvinte cu cei de față, unchiul luă pe nepot de braț și porniră spre casă.

O seară limpede se cobora pe dealuri. Apa gîrlei se fărîma de pietre gîlgîind a primăvară.

## IX

Comăneşteanu deschise a doua zi obloanele de la ferestre, pe o curte mică, închisă de toate părţile de zid şi plină de flori. Casa în care se afla el cu nevastă-sa sta aşezată la o parte, în fundul curţii, pe cînd la drum erau altele, mai mari.

Mirarea tînărului creştea din ce în ce. Odaia în care dormise i se păru cea mai originală împerechere de stiluri şi lucruri, parcă o bătrînă olandeză ar fi aşezat la locul lor unelte româneşti. Tavan de scînduri, podele de scînduri ; o *talpă* peste care stau teancuri de scoarţe şi de bucăţi de *pămîră* ; sus, un jgheab, ce făcea ocolul camerei, plin de străchini şi ulcele ; sub jgheab, fel de fel de şervete, aşa zisele *culmare* sau *chindele*, ale căror culori şterse desfătau privirea ; pe sub clînsele, clădării de porumb rar, cîinuanîn tărcat, atît de vechi, încît, la cea mai mică atingere, boabele cădeau ; apoi, ici şi colo, cîte o tîvgă, elegantă ca un vas grec ; la un colţ, sub un clopot pătrat de sticlă, icoane bătrîne, cu busuioc uscat şi cîteva figuri nemţeşti de vicleim. În mijlocul atîtor lucruri uitate de vreme, un pat de fier, foarte modern dar şi foarte comod.

După ce Comăneşteanu se îmbracă, se duse să bată la uşa neveste-si. Dinăuntru venea zgomot de voci, rîsete şi ţipete.

— Nu se poate !

El mai aşteptă puţin, şi iar bătut.

— Nu se poate, domnule ! strigă mătuşe-sa. E !... da' zoric mai eşti !...

Se auzea glasul neveste-si, care se ruga să deschidă.

— Zău, leliţo, lasă-l să intre.

— Nu se poate, soro. Ia mai așteaptă, nepoate, că nu ți-o fi pus ulcica. Ei, Doamne !...

Noua mătușe a lui Comăneșteanu, lelța Lena, cum o chemau toți, era o persoană grăsulie și durdulie, cu ochi rotunzi, cu obraz rotund, cu piept și brațe rotunde — o minge săltăreață, plină de haz, a cărei vorbă peltică da graiului său o continuă notă umoristică. Comăneșteanu râdea singur de modul cum rostise cuvântul „ulțică“.

După cîteva minute, pe cînd tînărul, întors la dînsul, se uita la scoarțe, se deschise ușa binișor și nevastă-sa întrebă încet :

— Ești singur ?

— Da.

Dînsa veni repede la el, îl luă de gît și-i rosti în ureche :

— Mă îmbrac cu portul nostru național...

Apoi, plecînd capul pe o parte :

— Sunt așa de fericită !...

Era mai cu seamă încîntătoare, cu părul împletit în coade și prins sus, ca o cunună ; cu *ii*a brodată ; cu catrința albastră închisă ; cu brîul tricolor ascuns sub bundă.

— Lelța s-a dus să-mi aducă broboada de cap. Să te faci că nu m-ai văzut... Colorile noastre naționale le purtăm pe noi, ca să nu se întîmple rău... Nu mai știu cum îmi stă. Îți plac ?

— Foarte mult.

— Mă duc.

Apoi, de la ușe, se întoarce înapoi :

— Cum ai dormit ?

— Minunat. Dar tu ?

— Așa și-așa... Eram cam departe... Mă duc, că vine lelța.

Și se repezi pe ușe, rîzînd, dar cînd să iasă se lovî piept în piept cu mătușe-sa și unchiu-său.



— Brava, frumos îți șade să mă trădezi ! Vezi, Stamate ? S-a dus fuga la bărbatu-său... Se înțelege ! Că fără de dumnealor noi nu putem trăi. Lasă, că o să boccești acasă, singură, pînă n-ai mai putea. Dumnealui o să se ducă la consistor, iar tu o să-ți uzi pîinea cu lacrimi.

Bătrînul făcea un haz nespus :

— Schimbă consistorul, Leno, că doar nepotul nu-i popă.

— Zău, Stamate.

Și cîteșitrei intrară înapoi la Comăneșteanu, rîzînd.

— Bună dimineața, domnule nepoate... Da' mi-ai învățat-o bine la buiestru...

Comăneșteanu îi sărută mîna.

— Zău, uite ce „buzor“ de fată.

— *Bujor*, Leno, zise protopopul.

— Lasă, dragă, că ți-am fost bună, macar că sunt pel-tică. Ia adu-mi, mă rog, Stamate, niște ace, să prind fetei broboada pe cap.

Bătrînul protopop se duse foarte serios să caute acele, pe cînd Lena și Comăneșteanu se învîrteau împrejurul Miei.

— Uite, Alexandre dragă, este *iia* mea de la cununie. Mă rog să te uiți la o mîneacă. Vezi ? Aici se desparte în lung printr-o fâșie, cu găurele, zisă *cheiță*, pe lîngă care vin altele, tot în lung. Astea se cheamă *șirèle*, astea *podobe*le și aicca vine *ciocănelul*. Iar dacă ești om de gust, admirează, mă rog, gulerul sau *ciupagul*, cum îl chemăm noi...

— Să admirî, Alexandre ! zise Mia, rîzînd.

— Da' să știi tu, urîto, care te-ai înstrăinat de neam și te-ai făcut bucureșteancă, că-i tot lucrat cu mătase neagră și cu aur, ca o filigrană.

Apoi, lăsînd mîneca, rămase pe gînduri :

— Zău, că tare-i frumos la dumneavoastră la București. M-a dus Stamate acum doi ani și, drept să-ți spun, mi-a plăcut foarte mult.

Veni în sfârșit și protopopul, aducînd o pernă de mătase, în formă de inimă, înfiptă cu ace.

— Iată-ți inima, Leno.

— Ba, dragă, o fi a ta, că a mea numai o dată a sîngerat, și atunci mi-ai vindecat-o tu. Săracu Stamate, a îmbătrînit și el, am îmbătrînit și eu... Ei, niște pensionari !... Da' lasă, dragă, dacă ăi fi tu cuminte, îți dă Lenuța bănuți să te mai repezi pîn' la Viena...

Și zicînd astfel, clipi din ochi către Comăneșteanu ; apoi oftă în pilde :

— Hec !... că mult îi dulce pustia de Viena !...

Protopopul rîdea să se topească. Nevastă-sa isprăvi de gătit pe Mia.

— Haidem sus, copii, să ne luăm cafeaua.

Pe cînd se duceau la cafea, tocmai intra d-l notar. Deși ceasurile erau de-abia opt, d-sa ieșea deja de la slujbă, pe care o începuse din zori de ziuă cum se și cuvine la țară.

— Cu bună dimineața la cocoane și la domni.

Comăneșteanu băgă de seamă că aerul înspăimîntător al d-lui notar se îndulcise, parcă devenise chiar duios. Cînd vorbea cu Lena și cu Mia, glasul său lua intonațiuni molcome.

— Cîine-i acum mai mîndru ca doamna Stamate !...

Lena dete din cap, mulțumită.

— Vino cu noi, d-le notar. Tot numai o dată pe zi mănînci ?

— Tot.

— Da' azi o să mănînci de două.

— Nu cred.

— Ba eu cred, că doară nu te împărtășești în toate zilele. Afară de asta, apoi, ce să zică Manda mea, cînd o ști că d-nul notar nu i-a gustat aluatul ?...

— I !... doamnă Stamate !... că la mare ispită mă pui !...

Apoi rotînd ochii a vitejie :

— Fie măcar ce !... am să mănânc, — dare-*ar* turcu-n ea de burtă !

Și, luînd pe Comăneșteanu de braț :

— Rogu-te, domnule, n-ai auzit domnia-ta vorbindu-se pe la curțile străine de o gospodină a noastră ?... și de un oarecare „pici de rață pe craută ?“.

Lena rîdea, mulțumită. El urmă cu înțeleșuri :

— Că doară știe el mitropolitul roman, în lumea drepților unde se află, despre bunurile noastre !...

Slăbiciunea mătușe-și pentru arta culinară devenea astfel evidentă, și Comăneșteanu ridică laude în cinstea cozonacilor și a *zaharatelor* de la cafea.

După ce mîncară, trecură în salon — sau mai bine în saloane, căci erau trei, curate și îngrijite.

De la ușa celui dintîi se vedea, în fundul celui de al treilea, un bust de marmură, de gîtul căruia sta, ca o lentă, tricolorul românesc. Comăneșteanu recunoscă pe Brătianu.

Pe mese și pe etajere erau numai cărți românești, tot ce editase și tot ce vînduse Socec de la înființarea librăriei sale pînă în zilele noastre, — căci cetirea era a doua slăbiciune a Lenci. De la cele mai depărtate calendare apărute în Transilvania, pînă la *Nichipercea* și pînă la ale lui N. D. Popescu ; de la primii poeți, Văcărescu, Conachi și ceilalți, pînă la Eminescu și urmașii săi ; de la boierii și ciocoi lui Filimon, pînă la „Biblioteca pentru toți“ a lui Müller — toate erau de față.

— Foarte interesante lucruri, zise Comăneșteanu cu o carte în mînă.

Mătușe-sa venise lîngă dînsul și se plecă sub carte, ca să poată ceti titlul.

— „Blondă, cu ochi negri și albă ca o fec“, zise ea, arătînd către Mia.

— „Un cap frumos de înger pe umeri de femeie“, întări bărbatu-său.

— Cum, cum?... Săracu Stamate, tot îi mai plac capetele de înger. Ai îmbătrînit, omule.

— Aşa zice Nicolcanu, creştino.

— Ba să mă ierţi. Nicolcanu zice : „un cap blondin de înger“.

— Se poate. Dar atunci trebuie să înceapă alifel : „pală, cu ochi negri“, sau aşa ceva, ca să nu se repete.

Comăneşteanu, ascultîndu-i, pusese mîna pe altă cărtică.

— „Locuinţa mea de vară e la ţară“, zise Lena.

— „Acolo aş vrea să mor, ca un fluture pe floare“... adăogă bărbatu-său, încet şi rîzînd.

— „Beat de soare, de parfum şi de amor“. No, că e prea frumos pentru un popă.

— Da' că tacă-ţi gura, femeie, că doară zice Depărăţeanu, nu zic eu.

— Lasă, dragă, că le ştii pe de rost... Pîn' te-ai făcut preot, cine cînta mai frumos pe sub ferestrele de la Răşinari !...

Mia rîdea cu o poftă nespusă. În copilăria ei, de cîte ori venea să petreacă vacanţele la Selişte, tot aceleaşi glume nevinovate se repetau între soţi, ca şi astăzi, fără nici o umbră de adevărată mîhnire. Ei trăiseră şi îmbătrîniseră singuri, el cu slujba bisericii şi cu căutarea unor vii, din care agonisise stare — ea cu grija gospodăriei.

Acasă la dînsa, fata văzuse aceeaşi deplină înţelegere între tată-său şi maică-sa, aceeaşi identificare de interese, de gânduri şi de aspiraţiuni. Ce departe erau aceştia de familiile pe care le cunoscuse în Bucureşti, de directoarea institutului în care învăţase, pururea în ceartă cu bărbatu-său ; de Anna şi de general ; de nervozitatea fetelor din pension, cari plecau de-acasă fericite ca să nu mai audă infamiile dintre părinţi !

Cînd făcuse cunoștință, la Comănești, cu socru-său, și, mai mult, cu cele ce-l înconjurau, cu lucrurile de acolo, Mia avusese simțimîntul exact că peste toate plutea sufletul bine-făcător al unei femei, care întru nimic nu se aseamănă cu celelalte multe. Cînd bărbatu-său zicea cîte o dată „mama”, — cu accentul cald și pasionat al copiilor rămași orfani, — în gîndurile fetei se înfiripa imaginea unei fee, ceva nepămîntesc, senin și binevoitor, către cari se raporta pe sine, cu speranță să-i semene.

Așa, că, deși era fericită de-a umbla cu bărbatu-său prin străinătate și mai ales prin țara ei, aspirațiunile fetei zburau către casă, unde se credea chemată să umple golul pe care-l lăsase Sașa murind.

Sieteră cîteva zile pe loc, făcînd cunoștință cu toată inteligența satului, cu oamenii chiaburi (și erau unii cari aveau cîte 50 și 100 de mii de florini); cercetară școlile și breslele de meseriași; admirară îndemînarea femeilor, care țeseau minunatele marame cu care-și înveleau capul, lucrau *pănura* și toată pînza de îmbrăcăminte.

Protopoul și doamnă-sa țineau ca după Seliște, „satul cu neveste frumoase”, Comăneșteanu să vadă alte sate românești de prîmprejur, cum bunăoară Poiana, „satul cu bărbați frumoși”.

Negreșit, pe d-l notar căzu sarcina de a însoți pe tineri sus la Poiană. D-sa se declară gata să meargă, dacă mai cu seamă „alde Manda va pregăti de-ale mîncării”.

## X

Într-o duminică dimineața trăsura ducea pe Comăneșteanu, pe Mia și pe d-l notar sus la satul Poiana. De-abia ieșiți din Seliște, călătorii intrară în alt sat românesc, *Galeșul*, și din acesta în altul, *Tilișca*.

Peste tot aceeași naivă manifestare a simțimîntului de patrie, prin zugrăvirea lui Mihai-Viteazul pe tablele de la prăvălioare, cu inscripția „la Mihai Eroul“.

Popularitatea victimei de la Turda nu era datorită numai faptului că se bătuse și murise în Transilvania — ci mai cu seamă faptului că el este oarecum sinteza calităților sufletești ale fraților noștri de peste munți. Voinic la trup, chibzuit la minte, mare general, dar și mai mare bărbat de stat, el trăise și murise pentru îndeplinirea unei idei politice : unirea tuturor românilor. Neamul nostru a avut poate generali mai mari, a avut pe Ștefan-vodă al Moldovei, admirabil geniu militar, încîntătoare fire de idealist, care însă părea a nu pricepe nimic în politică, deoarece el socotea că e mai bine să se unească Moldova cu oricine, cu turcii, cu tătarii, numai cu polonii și cu muntenii nu.

— Vezi, mă rog, domnule, rezultatul acestei politici a fost că unirea celor două țări surori s-a făcut numai cu 350 de ani mai târziu, iar domniele-voastre ați încăput sub jugul turcilor, pe cînd era în firea lucrurilor ca stăpînirea turcească să se oprească la Dunăre, frontiera ei naturală. D-apoi vezi, domnule, rogu-mă, Ștefan cel Mare era Bogdănesc, cu scaunul domniei la Suceava, în cealaltă extremitate a românismului.

D-l notar avea o teorie a sa, care zicea că adevărații și singurii moștenitori ai romanilor pe pămînt erau oltenii și transilvănenii.

— Că doară, domnule, cînd te întâlnești astăzi cu oltenii mehedințeni și gorjenii, cînd vezi femeile de la noi din Seliște, cînd dai de ciobanii din Poiană, pare că faci cunoștința unui popor lătin nou, admirabil prin frumusețea tipului, brun, voinic, în care foarte puține urme de daci au mai rămas. Aștia sunt lătini și nu sunt altceva, sunt romani de la Roma, crescuți în munții Carpați. Pe cînd moldovea-

nul [...] domniei voastre e mai mult blond, e la înfățișare mai modest, parcă ar avea conștiință că în vinele lui nu curge sînge de-al cuceritorilor.

Mia părea oarecum jenată de opiniile d-lui notar, pe cînd bărbatu-său, dimpotrivă, era încîntat de ele.

— Mă rog, domnule notar, zise el, zîmbind, știi că, după o teorie nouă, oamenii bruni trec drept inferiori, — în toate cazurile sunt socotiți că neavînd nici un fel de putere inventivă, ca antiartiști și nepoeți.

— D-apoi că nu-i nici o pagubă dacă n-om avea poeți. Cu poeții dăm de mal. Nouă, domnule, ne trebuiesc bărbați care să stea la noi și să lupte cu noi ! Că doară poeții fug peste munți la domniele-voastre, că acolo e trai mai bun și muncă mai puțină.

Comăneșteanu rîdea.

— Bine, bine, dar totuși, vă trebuiesc poeții, să vă cînte faptele mari ale trecutului și să vă ție în prezent sufletul deștept.

— Vai de vii ! ! D-apoi, domnule, gîndul îl avem noi neadorinit și făr' de dînșii ; iar cît despre faptele mari, ne-ar trebui mai întîi bărbați care să le facă și apoi cimpoceri care să le cînte.

Trăsura se urca drept la deal, printre munți singurateci. Iei și colo se iveau pe corhane pete înbrumate.

— Iată acolo, domnule, molifții noștri. Fiecare comună e datoră să-i semene și să-i îngrijească, pentru împădûrirea locurilor. La domniele-voastre se face așa ceva ?

— La noi se taie.

— Legea forestală nu vă pune îndatorire să replantați ?

— Nu știu — îmi închipuiesc că da.

D-l notar se uită lung la acest proprietar de pămînt, care cunoștea teoria oamenilor bruni, dar nu cunoștea legea forestieră a țării sale.

— Mă rog, și de ce teoria că oamenii bruni sunt inferiori ?

Ideea asta îl plictisea.

— Probabil fiindcă a fost făcută de un om blond.

— No, că așa se poate. Da' că ce are el cu noi ?

— Nu are nimic cu dumnevoastră personal. Cel mult dacă o avea ceva cu romanii.

D-l notar dete din mână, sceptic :

— Bată-l blendele de sas, că de nu poate să fie el roman, vrea să dea cu proașca în noi. Și ce zice, rogu-te, domnule ?

— Zice că poporul latin, în epoca lui Traian, când a venit la noi, era compus din elemente italice, din cari băștinășii blonzi ai Latiumului dispăruseră cu totul. Caracteristica fizică a acestui popor era deci caracteristica omului pe care antropologia îl numește *homo-alpinus* și *homo-mediterraneus*, — cu alte cuvinte, brachycefalia sau dolichocefalia occipitală, unită cu fața pielei brună.

— Ei, ș-apoi dacă era brună ? !

— Nu-i nimic. *Brachys* înseamnă *scurt*, iar *dolichos* înseamnă *lung*. Se pretinde că oamenii cu capul scurt și cu fața pielei brună, cu alte cuvinte brachycefalii, sunt inferiori oamenilor cu capul lung și fața pielei blondă, adică dolichocefalilor. Orcît de puțin dovedită să fie inferioritatea creatoare a oamenilor cu capul scurt și orcît de greu să fie de-a se proba astăzi că romanii ar fi avut un asemenea cap, un lucru rămîne totuși știut, anume, că marele popor de la Tîbru, care cucerise lumea, fusese incapabil de-a da un geniu creator în artele plastice, iar în poezie, deși mai înaintat, rămăsese imitator al grecilor. Atît merge de departe incapacitatea lor artistică, încît chiar mai tîrziu, cînd adică invaziunile germane sădiseră însușirea idealității în alcătui-



rea sufletească a latinului, latinii de la Roma rămân refractari artelor și nu iau nici o parte la Renașterea italiană.

— Vorbe, dragă domnule. Cine, mama-pădurei s-a ținut de măsurat capetele romanilor ?

— S-au găsit și nebuni de ăstia.

— Eu știu una și bună, domnule : că strămoșii noștri au cucerit lumea și v-au cucerit și pe domniele-voastre, dacii. Da' că or fi acum occipitali, or alte dihanii nu mă bate dorul să aflu.

— Foarte bine, zise Comăneșteanu rîzînd.

— Rogu-mă de-un cuvîntel : ce vrea să zică geniu creator ? Unul care să facă idoli de ceară, or să cînte doine și poezile ?... Nu. Omul de geniu este acela care stăpînește pe alții prin puterea armelor și prin bogăție, căci, la urma urmelor, oricine concepe un plan, fie de bătaie, fie de îmbogățire, și-l aduce cu succes la îndeplinire, creează, căci lucrează cu entități, prin urmare, cu esența însăși a ființelor. Și asta făceau romanii.

— Asta fac și englezii cei blonzi, zise Mia.

— Ei, nepoată, ai trecut la dușman !...

— Mă rog, domnule notar, m-ai atins la daci.

— Păi că chiar. Ia mă rog, domnule, întoarce-ți privilegiile înapoi, că ajungem în *Dealul dorului*.

În adevăr, de pe culmea înaltă pe care erau, se vedeau văile și dealurile Carpaților transilvăneni, se vedea pămîntul sacru în care dormeau osemintele biruitorilor și ale biruiților, se vedea podoaba verde a munților, ce părea a surîde de speranță. Aci era Dealul dorului ; dincolo, spre Grădiștea, era Sarmisegetuza ; jur-împrejur era sate românești : Apol-dul-de-jos, Miercurea, Ludoșul, Singătinul, Cutul, Rodul și Poiana ; în fund, răsărea ca din legenda vremii, vîrfurile codrilor îndepărtați, strejuind văzduhul cu puterea stejarului uriaș, ale cărui rădăcini își luau ființă din inima pămîntului

Daciei. Aci apa curgătoare și ciocîrlia dimineții, vîntul și pădurea, stelele de sus și dorurile de jos, spuneau românului că tot ce este aci e al lui.

Comăneșteanu, uitînd că d-l notar era de față, zise nevaste-si mișcat :

— Cît de fericit sunt eu de a vedea locurile astea !... cum erai tu fericită de-a vedea Roma.

Apoi adresîndu-se notarului :

— Domnule notar, noi trăim prea depărtați unii de alții, ne cunoaștem puțin și ne judecăm rău. Ar trebui să ne vedem mai des și să ne iubim mai mult.

— Hei, dragă domnule, parcă noi n-o dorim !... Numai, nouă nu ne prea dă mîna să umblăm. Dar domniele-voastre, care, după cum spune cumnatul, mergeți în toți anii la scalde prin țări străine, ați putea să vă abateți și pe la noi, că doară vă suntem în drum și vă suntem frați.

— Așa s-ar cuveni.

— Acum suntem chiar în *Dealul dorului*.

— De unde numele ăsta așa de poetic ?

— De acolo, că aci se despart muierile de bărbați cînd aceștia pleacă în România după comerț, și tot aci le iesă în cale cînd se reîntorc. Că lumea pe aicea, domnule, e săracă din partea pămîntului : ce năpastea să ari pe corhanele astea ?... Dar trăiesc oamenii din oierit ; se duc prin România, prin Dobrogea, prin Rusia, pe la dracu și pe la mîne-sa, și se întorc acasă cu părăle.

— Nu se întîmplă unora să rămînă pe acolo ?

— Domnul ferit-a ! Macar de-o ști el românul că-și vinde pita din gură și de venit acasă tot vine !... D-apoi cînd e vorba de Poenărești, știe-l tat-su de mocan, că nici Iuda cel spurcat nu-l înșeală.

După ce ieșiră din Rod, trecură printr-o pădurice de cătină, scundă și degenerată, pe unde se iveau ici și colo pete

de arătură. Cîte un cal singuratec păştea în dîmbul corhanelor. Pace peste tot.

Comăneşteanu opri birja şi se dete jos, dorind să calce cu piciorul pămîntul acela.

— Aş vrea să aprind o ţigară, zise el neveste-si; rămîi în trăsură.

Pe locurile acestea despădurate se întindeau altădată codrii întunecaţi ai băştinaşilor, goronii, paltinii şi stejarii, din umbra cărora ieşeau triburile vînjoase ale costobocilor, ale carpilor şi teuriştilor<sup>1</sup>, mergînd să moară, sub ochii taraboştilor lor, pentru apărarea pămîntului Daciei; pe locurile acestea se isbiseră ei de frontul de granit al legioanei romane, asurzind, văzduhul de urlete, de zîngănitul lăncei, de rîncezatul cailor; pe aci buciunase cornul din Sarmisegetuza, deşteptînd ecourile Streiului, văile Oltului, umplînd de fiori de ură inimele dacilor şi roşind de sînge apele.

Au trecut anii şi veacurile, s-au stîrpit stejarii, au amuţit cornurile. Dar, din plămada sîngelui strămoşilor, a crescut o rasă nouă, tăcută şi răbdătoare, al cărei suflet se înalţă sus, în restrişte, şi se pregăteşte pentru victorie. Salve ţie, viţă puternică de pe malurile Tibrului, ce-ai răsărit în huma neagră a Carpaţilor, şi ţie, pămînt credincios al Daciei, ce-ai păstrat virtuţile avute, salve!

O mişcare cu mîna în vînt făcu pe Comăneşteanu să se deştepte. Visă cu ochii deschişi, nepotul eroului de la Griviţa. Se încărcase de gînduri războinice şi i se părea că are de răfuit socoteli cu vlăstarii de primprejur, pe care îi tăia cu vîrfu bas-tonului.

<sup>1</sup> *Costobocii* locuiau în nordul Moldovei şi în partea ei răsăriteană. dar autorul îi plasează chiar către centrul Daciei ca şi pe *carpi* (carpodacii, carpicii) şi *teurişti*, cu toate că şi aceştia erau situaţi mai spre nord şi răsărit.

Cînd se uită înapoi, trăsură se opri, iar de aripa ei sta rezemată o femeie, care vorbea d-lui notar. Comăneşteanu se apropie şi dînsul.

Femeia era romîncă dintr-un sat unguresc. Ea povestea d-lui notar greutăţile vieţii, în fugă şi cu un aer eroic, parcă ar fi zis : „sunt nevoi, domnule, dar nu mă tem eu de ele“. Alta o munea pe femeie :

— Rogu-mă frumos, domnule notar, a născut noră-mea un prunc, şi alde bunică-su ar vrea să-l boteze de Mihai, dar ne e frică de unguri că ni-l scrie în cărţi pe numele de Mihaly.

— No, că bine, leleo. Iată aici o listă de nume ce nu se pot schimonosi pe ungureşte : Pompeiu, Drusu, Cicerone, Agrippa, Cincinatu, Tiberiu, etc., etc., şi pentru fete de asemenea : Lepida, Rubria, Plautia, Marciana, Plotina şi celelalte.

Femeia zîmbea nedominită :

— Bine, rogu-mă, domnule notar, dar apoi noi am vrea să-l cheme Mihai pe băiat.

— Cheamă-l tu, leleo, cum ai vrea acasă, numai în condica ungurului nu. Acolo să-i zici Pompeiu...

— Păi, aşa să facem.

După ce plecară, d-l notar explică tinerilor cum, printre celelalte angarale, statul maghiar inventase şi laicizarea registrelor stării civile, al cărui scop nu era altul decît de a maghiariza numele românilor şi a celorlalţi supuşi nemaghiari, pentru ca în a doua şi a treia generaţie să li se piardă numele patronimic o dată cu numele de botez.

— Se poate una ca asta ? întrebă Comăneşteanu.

— Da' cum să nu se poată !... Domniele-voastre credeţi că e glumă. Apoi, dragă domnule, trebuie să ştiţi şi să o spuneţi şi pe acasă, că aici la noi totul este organizat pentru a ne maghiariza sau a ne ucide ; totul tot : politică, justiţie, administraţie, tot, mă rog... Dar nu-i succede lui, ungurului !

Trăsura intra în satul Poiana. Călătorii traseră drept la biserică.

Parcă, pentru a întări cuvintele d-lui notar, lumea, gătită de sărbătoare, se grămădea la ușa templului.

Era acesta un adevărat locaș de rugăciune, plin de lumină — o catedrală albă, zidită din banul românului, adunat cu răbdare și încredere.

Cînd intrară înăuntru, Comăneșteanu deschise ochii mari, văzînd dar necrezînd parcă ochilor. Era oare cu puțință ?

Gătiți de sărbătoare, 700 de poporani umpleau biserica : bărbații în față, femeile în fund, iar fetele sus în balconul corului.

De cînd era el, Comăneșteanu nu văzuse ceva mai măreț. Ciobanii aceștia, adunați la un loc, păreau senatul roman de pe vremea lui Appius Claudius Caecus<sup>1</sup>, gata a respinge propunerile lui Cincas<sup>2</sup>. Voinici, curați, cu brațele rezemate în bîtă, cu pletele albe, stau oamenii drepti, ascultînd sfînta leiturghie. De la cojoacele înflorate, ce le atîrnau pe umeri, pînă la opinca puternică, ce se înălța la vîrf ca un vas plutitor, totul era nou, alb ca zăpada. De sub mîneca răsfrîntă a cămășii, ieșeau brațe vînjoase, rotindu-se prin aer cu o mișcare largă și făcînd semnul crucei. Se îndoiau trupurile puternice înaintea preoților, care slujeau cu glas mare, iar gîndurile se ridicau către Domnul, într-un singur dor, dorul renașterii în patria comună. Parcă, în adevăr, pe fețele acelea bărbătești

---

<sup>1</sup> *Appius, Claudius Caecus*, patrician roman cu o strălucită carieră politică, în sec. IV—III î.e.n. (consul, tribun, censor, dictator). Mare organizator al vieții interne a cetății, a construit celebra Via Appia (351—310 î.e.n.). La bătrînețe a orbit — de-acîi porecla Caecus.

<sup>2</sup> *Cincas* (mort prin 277 î.e.n.), sfetnic apropiat și demnitar al regelui Pirrus al II-lea al Epirului, a fost trimisul acestuia la Roma pentru a propune pacea, în urma victoriei obținute de el la Heraclea (280 î.e.n.), dar dezastruoasă pentru el. Plodoaria solului, strălucită, ținută în senat, a rămas zadarnică, romanii dîndu-și seama de sensul și cauzele intervenției.

sta zugrăvită așteptarea senină a ușurării de jugul străinului, sperarea hotărâtă într-o vreme bună, când ciobanii de pe Tibru se vor redeștepta pe văile Carpaților în nepoții lor, în adevărații și singurii lor nepoți pe pământ.

Comăneșteanu, mișcat de notele corului și de propriile lui gânduri, își simți pieptul umflându-i-se de emoțiune. Dînsul, cu nevastă-sa și d-l notar, stau în stranele de sus, lîngă cîntăreții bisericii. El se întoarse către Mia, întrebînd-o din ochi ce era steagul românesc ce atîrna lîngă o icoană. Mia răspunse încet :

— Acolo nu-l poate atinge nimeni.

În adevăr, în mijlocul unui părete alb, deasupra unei icoane de aur, sta înfiptă o bîrnă enormă, de care atîrna, ca o pînză de catarg, tricolorul românesc. Ce lucru ciudat !... Drapelul țarei i se păru pentru prima oară frumos, frumos și emoționant, simbolizînd oarecum patria nevăzută.

Lumina cădea piezișe prin ferestre ; fumul de tămîie se înălța în valuri către bolta templului ; glasurile corului răsunau pline de armonie, repetînd rugăciunea românului : „Doamne, fie-ți milă, ajută-ne și ne mîntuiește.“

Era cu adevărat un strigăt al sufletului ce pornea din toate piepturile : „Ajută-ne, Doamne !“ În gândurile tuturor sta imagina ideală a unei patrii comune, ce-i ținea drepti, luminîndu-le viața chinuită, ca o stea purtătoare de vești bune.

Cînd fu pe la sfîrșitul leturghiei, bărbații veniră la iconostas să se închine. Unul ieșea din mulțimea din dreapta, altul din mulțimea din stînga, și, așezîndu-se unul lîngă altul, se dau cu un pas înapoi, roteau brațele prin aer, cu mișcarea largă a omului voinic, apoi sărutau icoana, aproape tremurînd.

Cît ținu prefirarea închinării la iconostas, Comăneșteanu stătu înfipt locului, cu sufletul turburat, cu ochii plini de lacrimi, căutînd să prindă fiecare mișcare, expresia chipului, gândurile și dorurile acestor păstori, a acestui admirabil popor, în care parcă trăia din nou timpul eroic al omenirii. Cei dintăi

tovarăși ce veniră să se închine erau bătrînii chiaburi, niște bărbați de oameni, rămași parcă din expediția argonauților, coloși cu umerii de bronz, cu pletele albe, cu fruntea netedă, ce făceau să tremure pămîntul cînd opinca se așeza pe el. Apoi trecură oamenii maturi, oacheși la față, frumoși toți, voinici și liniștiți, cu chimirul ca o cetate împrejurul trupului. Apoi, puținii tineri rămași în sat, deoarece mulțimea celorlalți ră-tăcea cu oile prin Rusia de miazăzi și prin Dobrogea.

După ce serviciul divin se sfîrși, unul din preoți se urcă în amvon și începu să vorbească.

Pornind de la un cuvînt din evanghelic, preotul învinui pe oameni că nu mai iubesc biserica, că nu vin în număr destul de mare, sau, cînd vin, nu sunt ascultători și supuși, cu frica lui Dumnezeu în inimă. Glasul lui, cam dogit, se înălța din ce în ce ; vorba devenea bătoasă și iritantă ; accentul, displăcut, împungea ca o sulită. Comăneșteanu, încremenit, se uita la bărbați : toți plecaseră capetele, parcă în adevăr ar fi fost vinovați de năpăstiele pe care le înșira preotul.

Tînarul bucureștean, deprins cu nepăsarea publicului românesc pentru biserică, se aștepta să audă laude aduse norodului, ce venea în așa mare număr să asculte sfînta leturghie. Și, cînd colo, muștrări ! El nu știa că în asta sta tăria neamului nostru de peste munți : în disciplina cu care îl țineau conducătorii școalei și ai bisericii.

După terminarea slujbei, cel mai în vîrstă dintre preoți se opri în mijlocul pieții și făcu semn oamenilor că vrea să le vorbească. Erau de față două mii de persoane, bărbați, femei și copii. Deodată tăcură cu toții. Preotul le spuse că a doua zi Banca rămînea închisă, deoarece domnul *casar* era chemat la Sibiu ; apoi, în puține cuvinte, ceru poporului să-și dea ofranda sa pentru un scop național (pe care nu-l numi, dar care era o amendă de plătit statului maghiar), și toți ciobanii se scotociră în chimir, dînd creîțarul de la chiotoare ; în fine, le mai spuse că peste puțin timp se vindea la mezat o

corhană de loc a unei bătrîne : cei cu dare de mînă erau poftiți să cumpere locul, ca nu care cumva să treacă pămîntul în mîna sașilor sau a ungurilor.

## XI

Pe la ceasurile 2, călătorii se urcau în trăsună, gata să ia drumul înapoi spre Seliște. Cînd însă trecură prin piața satului, le ieși înaintea unul din preoți, rugîndu-i să se oprească la horă.

Într-un han mare, așezat la răscrucea drumurilor, era *Casina*, cum s-ar zice clubul satului, în care, ca și la Seliște, inteligența locului venea să citească ziare.

Camera era mică, ba chiar sărăcăcioasă, cu o masă în mijloc, cu cîteva scaune primpjur, — dar avea un aer auster, parcă aici s-ar fi exercitat cultul unui popor eroic pentru zeul războiului. Pe un perete, trei portrete strîmbe : Horia, Cloșca și Crișan ; pe celălalt, unul singur : Mihai Eroul. Acesta și iar acesta.

Cu căciula curcănească pe ochi, cu barda în mîna stîngă, cu pulpele strînse de coapsa calului, voia parcă să sară din zid și să-și libereze munții de străini. Încrunțat și voinic, așa cum l-a întrupat închipuirea poporană, marele nostru domn, ucis de bathorești, simboliza aceeași idee ca și iobagii de pe zidul din față, rupți pe roată. De o parte, prințul, sîngele Basarabilor, al lui Vlad Țepeș și Radu cel Frumos, — de alta, poporul, sîngele credincios al legionarilor.

Parcă toate adierile fugare ale sufletului național se limpezeau și se fixau în odăița aceea săracă : ca dînsa, fiecare român de aci are o tainiță a inimei, în care păstrează imaginea patriei, simbolizată în icoana eroului.

Și vai de cinc trece plin lume sceptic, gol la suflet, și străin în gînduri !...



— De ce te uiți, mă rog, domnule, așa de lung la cadra asta ? Întrebă d-l notar. Doară îl aveți pe Mihai Eroul în tuci, înconjurat de tunurile ce ați luat turcilor și pe care le-ați închinat lui, sireacul, cel ce știa așa de bine să-i bată !...

— Ciudat lucru ! răspunse Comăneșteanu, preocupat : parcă niciodată Mihai Viteazul nu mi s-a părut mai adevărat decât aici.

D-l notar dete din cap :

— D-apoi îl aveți domniele-voastre și mai adevărat, că doară vi l-au făcut pictorii așa cum a fost el, nalt și voinic, cu fruntea lui domnească ca o catapetasmă, cu ochiul plin de gânduri, îmbrăcat în zale... Mă rog, domnule, să am iertare de vorbă, aveți domniele-voastre și mai multe de la Mihai : mănăstirile pe care le-a zidit, locurile pe care le-a călcat, orașul în care a trăit, — numai nu le cunoașteți, că, din câte îmi spune mie cumnatul, domniele-voastre mai bucuros vă duceți prin țări străine decât prin țara românească... Înțeleg prea bine de ce. Numai, totuși, e nefiresc să nu-și cunoască omul mai întâi ce are frumos acasă la dînsul și apoi ce au alții.

— Noi venim acum din Italia, zise Comăneșteanu rîzînd.

— E bine că veniți din Italia, că acolo este obîrșia noastră. Dar la Monastirea Dealului ați fost ? La Monastirea Putna ați fost ? Fost-ați prin munții domniilor-voastre ?...

Apoi începu să rîdă :

— No, că parcă a intrat nebuncala în mine de mă fac eu jude. Haidem sus, nepoată, să privim la horă, că de unchiașul slătos fug și babele.

Se urcară sus, într-un balconaș de scînduri, din care se vedea cum umblau jocurile.

Sub un șopron deschis, se grămădea o mulțime de lume tînă, agitată de ritmul strident al unui trombon și al unei clarinete.

Se juca un joc național, *Învîrtita*.

Grupuri de câte trei, două fete și-un flăcău, prinși cu mâinile pe după mijloc, se răsuceau pe loc, ca un inel, când la dreapta, când la stînga, fără alt farmec decît al repeziciunei. Trebuie însă să fi fost o nespusă voluptate în iuțeala cu care se învîrteau, deoarece fetele, cu rochiile umflate de vînt, cu spetele aruncate înapoi, cu ochii închiși, se lăsau pe brațele flăcăilor ca pe răzemătoarea moale a unui leagăn.

Mai cu seamă era interesant grupul din margine : fetele, mititele amîndouă, păreau aninate de flăcău, ca ramurile unui salcîm înflorit, de trunchi. Dînsul, cu părul rotunjit mocănește, cu umerii lași, cu brațele voinice, părea în fiecare moment că stă să le arunce peste acoperiș.

Pe sub fustele fetelor nu prea erau alte multe mobile, și, în învîrtirea lor nebunească, fiecare apărea așa cum o făcuse natura.

Mia zîmbea. Bărbații cu toate astea nu păreau nici scandalizați, nici mișcați. Un sens de patriarhală pudoare sta în esența însăși a lucrurilor, fără nevoie de șiretlicuri.

— Vezi, nepoată, ăsta e *burlac*, zise d-l notar.

— De ce rămîne burlac, întrebă Comăneșteanu : îmi pare încă tînăr și foarte voinic.

— D-apoi tînăr și este. Numai, pe aici, înțelesul vorbeii *burlac*, e altul : se cheamă burlac flăcăul care nu s-a mai dus anul ăsta după oi. E un fel de candidat de însurătoare, cum s-ar zice la d-voastră — de aceea îi și caută fetele în coarne.

Mia se întoarse, zîmbind, către dînsul :

— Da' d-ta de ce nu te însori, d-le notar ?

— Da', bate-m-ar blendele, nepoată, cine mama cucului o să mă mai ia ?... Cum îi ici și ici, zise el arătîndu-și palma mînei și creștetul capului. Dar apoi cît o fi Zgurea om, de viață nu se lasă : hai nepoată să jucăm.

Și, fără a aștepta răspunsul Miei, o luă de mîină și deteră să coboare scările.

Tocmai atunci se urcau de jos doi jandarmi unguri.

D-l notar îi salută pe limba lor și trece înaintea. Însă, ajuns jos, se opri, uitându-se către cerdacul în care se suiau jandarmii. Poporul se adunase cu încetul sub balcon și privea. Muzica tăcuse.

Jandarmii puseră mîna pe preotul mai mare, spre a-l aresta. Acesta se sinucca din mîinile lor, protestînd și cerînd să i se arate ordinul de arestare : cu ce greșise ? de ce era vinovat ?

Jos, poporul se făcuse zid.

Comăneșteanu, încremenit, se uita la cei doi jandarmi, scurți, umflați în pene, cu ochii mici, cu nasul turtit, cari, cu toate astea, păreau a nu se teme de nimeni. Un adevărat sentiment de ură clocotea în sufletul lui, o ură hărțăgoasă, iritată de pana de la pălăria ungurilor și de mustățile lor răsucite.

Cum erau grămădiți la un loc, în cerdacul strîmt, întîmplarea voi ca unul din cei doi soldați să-l calce pe picior. Atunci, instinctiv, tînărul ridică mîna...

De jos, ochii d-lui notar stau ațintiți asupra lui Comăneșteanu. Acesta, în fuga impresiilor, păru că înțelege privirea lor inteligentă și rugătoare și rămase cu mîna în vînt. Dar, neputînd să se stăpîncască cu totul, o lăsă să cadă pe umărul jandarmului :

— Bagă de seamă, dobitocule, că mă calci pe picior !...

Jandarmul, ocupat să scoată din tunică ordinul de arestare al preotului, păru că n-aude și că nu simte.

După ce preotul ceti ordinul, rămase un moment cu hîrtia în mîna, gîndindu-se : ce făcuse ? Căuta omul să-și găsească vina, și n-o găsea, că doar toată viața și-o petrecuse învățînd cum să se poarte mai bine ca să nu încalce legele ungurești și totuși să rămîie român bun. Ce să fie ?

Deodată îi veni în minte strînsul creștarilor la ieșirea din biserică... Negreșit, dacă românul puna ban de la ban, ca să plătească amenzile la care erau osîndiți ziariștii lor, aceștia nu

mai puteau fi închiși, și deci, ziarele apăreau mai departe. Prin urmare, trebuiau loviți cei ce-i ajutau întru aceasta.

Un sentiment de milă și de dispreț se ivi pe fața bărbătească a preotului. El se uită la chipurile roșcovane și triviale ale celor ce reprezentau forța și legalitatea ; apoi se întoarse către popor și zise liniștit :

— Căutați-vă, fraților, de petrecere, că azi e ziua Domnului... Eu mă întorc.

Și plecă între cei doi jandarmi.

Oamenii, ascultători, rămaseră locului, uitându-se lung după preotul lor.

Cînd acesta se făcu nevăzut pe sub gang, tînărul voinic, ce răsucise fetele la horă, rămas palid în mijlocul curții, își luă căciula din cap și o aruncă în pămînt :

— I !... măi vere !... scoate-mi-ar corbii ochii !... Că de ce mai am brațele astea dacă nu-s de nici o treabă.

Apoi se așeză lîngă un perete pe vine și scuipă în lături.

În dezgustul flăcăului, în nepriceperea femeilor ce clătinau trist din cap, în seriozitatea copiilor ce se opriseră din jocuri, se citea disperarea mută a unui popor ajuns la marginea răbdării. În tot ținutul vechiului pămînt al Daciei, acolo unde românul se simțea băștinaș, crescut parcă din inima solului, ca goronii, n-avea cap să trăiască, el, stăpînul cel adevărat, al cărui sînge îngrășase brazda, ai cărui strămoși, de mii de ani, umpluseră gropnițele !...

— Bine, frate, zise Comăneșteanu, sufocat de indignare, e cu putință să fim atît de lași, noi, cei de dincolo, ce ne pierdem vremea în cîrturi păcătoase, în petreceri stupide, în ironie și scandaluri — pe cînd aici frații noștri se zbuciumă sub apăsarea celei mai infame tiranii !...

— E, he, bădiță, da' încă n-ai văzut nimic ! Să trăiești mai mult cu noi și apoi să vorbim, zise d-l notar, împingînd pe Comăneșteanu spre trăsură. Hai să mergem, și mîină Gheorghe, că cine știe ce se mai poate întîmpla.

— Ce se poate întâmpla ?

— Rogu-mă, ai hîrtiele de drum în regulă ?

— Ba n-am nici o hîrtie.

— Rău. Atunci eu sunt de părere să mergeți cu nepoata drept la stațiune și s-o porniți spre țară.

— Pentru ce ? ! Întrebă Comăneșteanu mirat.

— Pentru că paza bună păzește primejdia rea... Dacă ungurul și-o aduce aminte că l-ai atins pe umăr, vine după domnia-ta.

— L-am atins !... Îl mîngîiam eu altfel, dacă nu erai dum-neta, d-le notar.

— He, dragă domnule, parcă cine nu știe de-alde astea ! Greutatea pentru noi stă în aceea că omul să fie stăpîn pe sine, să nu dea drumul necazului și urei, că n-a făcut nimic cu cle. Ai văzut domnia-ta pe bieții oameni aceia din curte, cum își rodeau ficatul ? Ei, vezi, asta e greu să faci. Că poate o da el, bunul Dumnezeu, și ne-o veni și nouă apa la moară vreodată !...

Trăsura mergea la vale pe drumul dealurilor, într-o lumină tînăra de primăvară. Se vedeau, departe, liniile munților, încălecînd unele peste altele și pierzîndu-se în fundul li-liachiu al spațiului.

Călătorii tăceau cîteșitrei, apăsăți de pîcla lor sufletească. Se auzeau roatele trăsuri tocînd și din cînd în cînd limba lui Gheorghe oprind caii la vale. Natura, indiferentă, desfășura priveliștea minunată a codrilor, pînă în linia orizontului.

Comăneșteanu se simțea mișcat, parcă munții i-ar fi vorbit de nevoile și durerea lor. Pe de o parte se ridicau piscurile despre Turnu-Roșu, Vîrfu-Mare, pînă dincolo de valea Oltului, spre ținuturile Făgărașului ; pe de alta, Piatra-Albă și Clăbucetul. Tot ce sta în coprinsul acela era românesc neaoș, și românesc era totul mai departe, pînă în fund de miazănoapte, către munții Rodnei și ai Bucovinei.

— Este drept așa, cum ne spun cînturile, d-le notar, că [...] totul e al nostru.

D-l notar se uită la dînsul mirat. Glasul lui tremura.

— D-apoi așa zic și eu, mări domnule.

— Așa. Nu e numai vorbă, ci realitate.

— Păi cum să nu fie realitate !... Că doar ce vezi domnia-ta aici, unde suntem mai aproape de domniele-voastre, poți s-o vezi și prin ținuturi depărtate, [...] dragă domnule, unde bietul țăran trage jugul nevoii, părăsit de boieri, bătut de cnut, fără clasă inteligentă ca la noi, dar unde totuși rămîne român !...

Apoi, d-l notar se foi pe scăunașul pe care ședea și zise :

— Adică, domnule dragă, să am iertare de vorbă, vinovați sunteți domniele-voastre, cei din țară, cînd pîngăriți toate cele mai sfinte speranțe cu blestemata de politică !... Ați batjocorit și ați omorît Liga ; ne-ați zgomotit și ne-ați împărțit bărbații noștri de peste munți ; v-ați vîrît coada în Macedonia și ați împărțit lumea în tabere... E o risipă de copii. Ce-ar fi mai frumos, decît să se știe în toată suflarea românească că Liga din București este o adevărată *casă a poporului daco-român*, unde se lucrează pe tăcutele, unde blestemele domniilor-voastre de partide nu se amestecă ; unde orice aspirație, orice nevoie, din orice colț al Daciei lui Decebal, găsește răsunset și mîngîiere !...

Comăneșteanu se uita la el lung. D-l notar se opri.

— Poate că te superi, domnule.

— Nicidecum, d-le notar ; ești român și d-ta, sunt român și eu, și e bine să ne spunem ce avem pe inimă. E curios însă că socru-meu vorbește altfel.

— Mic unuia, domnule dragă, mi-e și rîșine cînd citesc cum fug *căsarii* de pe la instituțiile domniilor-voastre de binefacere ; cum boierii se necinstesc, pentru a trăi o viață de desfrîu și de trîndăvie ; cum muierile se despart de bărbați...

Asemenia lucruri, pe aici pe la noi, orcît suntem de nevoiași, nu se întîmplă.

Lui Comăneșteanu i se părea că aude vorbind pe Anna Villarà !

— Așa este, d-le notar. Numai, dacă vă dați seama de toate păcatele noastre, cum de ne iubiți și căutați către noi ?

— Ei, Doamne ! Pentru că noi suntem firul, iar domniele-voastre sunteți ghemul. Noi am vrea să ne strîngem pe el, ca să-l facem tot mai mare, cum a fost pe vremea cînd îl ținea în mîna Decebal și Mihai Eroul. Ce zici, nepoată ?...

Mia se uita la el și tăcea. De cînd devenise *doamnă*, viața ei, plutitoare în văzduhul întins al nehotărîrei, se adunase într-un singur sentiment : al iubirii de bărbatu-său. Puținul ce trăise pînă atunci, risipit fragmentar într-o superstițioasă venerațiune pentru tată-său, în frica de neavere, în gînduri triste pentru poporul de acasă, — se limpezise deodată în lumina amorului. Atît era de covîrșitor sentimentul acesta, încît personalitatea ei reflexivă părea a nu mai funcționa : ca nu mai gîndea ca mai înainte, apăsată de firul adesea nelogic al existenței ; nu mai avea sensul critic al vieții, cu amărăciunea criticei de sine : nu mai visa și deci nu se mai izbea de realitate. Ea trăia, absorbită sufletește în personalitatea lui bărbatu-său, desfătîndu-se în liniștea intensă a plăcerii *de a fi* acum și mîine și mai departe, în care parcă natura pregătea taina devenirii. Din cînd în cînd o lenevire încîntătoare îi îndruma imaginele către pacea de acasă de la Comănești, unde idealitatea stăpînea toate.

De aceea, dînsa se temea de vorbele d-lui notar, sincere dar cam bătoase. Tăcea, uitîndu-se la bărbatu-său și căutînd să pătrundă în gîndurile lui : oare nu era rănit de cele ce i se spunea ? nu-i găsea cam stîngaci și cam copilăroși ?

Drumul se urmă mai departe, în liniște, pînă ce ajunseră acasă.

Aci, ca și la Poiana, lumea era adunată la joc. Dar cei din Seliște fiind bogați, petrecerile lor se făceau sub un pavilion construit într-adins pe malul pîrîului. Comăneșteanu băgă de seamă că apa era canalizată, ulițele satului pavate...

Sub acoperămîntul de pe malul gîrlei se adunase cel mai elegant popor ce se poate vedea la țară. Îmbrăcate în portul lor național, fetele păreau alese dintr-o împărăție întreagă, toate frumoase, cu ochii mari, îmbrunați de gene răsfrînte, cu mîne mici și albe, cu mijlocul strîns voinicește în cingătoarea tricoloră. Ceea ce mai cu seamă era încă nevăzut la sat, erau încălțămintele : în mlădierea trupului, pe ritmul cîntecelor, ieșeau la iveală piciorușe delicate, strînse în pantofi de lac, ca în lumea cea mai civilizată.

De îndată ce se coborîse din trăsură, d-l notar se așezase în fruntea perechilor și acum conducea jocurile însufletind pe lăutari, sărind ca o minge și recitînd versuri pe tactul cîntecului :

Dintr-o zi pînă-ntr-o zi  
Badea lelei se trezi.

Se ștergea pe ochi de praf, își ridica pantalonii ce-i cădeau de sub curea și iar rostea versuri :

Puse boii la trăsură  
Și-i suci prin bătătură.

Lumea rîdea, animată de glasul lui de cătană. Unii îi răspundeau din urmă, cu alte strofe, alții băteau pămîntul, prinși deodată de dorul nebunesc de a sfredeli podelele.

El sărea tot mai sus, pocnea din degete, pîrîia din buze și iar scotea cîte un vers :

Zi din strună, caragață  
Că te-oi melița la față.

Fata care juca de mîină cu dînsul părea cam stîngace. Lena explică lui Comăneșteanu că aceea venise de curînd din Viena și deci nu se prea suferea cu îmbrăcămintea de țară !



— A stat vreo șapte ani prin pensioane și, firește, s-a făcut coconiță. Da' lasă că o dezbară ea mă-sa de corset și de mode nemțești.

Pe cînd Comăneșteanu vorbea cu mătușe-sa, îl atinse cineva pe umăr. Era un demn necunoscut. Acesta îl luă la parte și-i spuse că-l poștește d-l pretor. Nimeni nu băgă de seamă decît numai ochiul neadormit al d-lui notar.

Pe cînd Mia se desfăta, privind la jocuri, el se rupse din rînduri și se făcu nevăzut.

Ceea ce prezisese dînsul se întîmpla : jandarmii de la Poiana sosiseră în goana cailor să aresteze pe necunoscutul din balcon. Comăneșteanu fu ridicat pe sus, dus la gară, iar de acolo îndreptat către Alvinț. Atîta știa d-l notar.

## XII

Erau ceasurile trei de dimineață.

Întinsă pe o canapea, Mia se uita înaintea ochilor, rătăcită în gînduri. Se sculase din pat hotărîtă a se îmbrăca și a porni la gară pe jos, spre a se duce după bărbatu-său. Luase hotărîrea asta de mai multe ori, dar se lovise de aceeași greutate de care se lovea și acum : încotro s-o apuce ?

Sufletul fetei era răscolit pînă în adîncurile lui. Tremura, îi curgeau lacrămile pe obraz în neștire, o dureau tîmplele tot ridicîndu-și părul într-aiuri, se răsucca pe căpătîi, mototolindu-și batista. Imaginea lui bărbatu-său îi răsărea cîteodată în minte atît de evidentă, încît îi venea să întindă brațele către ea, și atunci brațele îi cădeau în gol, iar fata, disperată, îl muștra :

— Ah, Alexandre !...

În aprinderea sufletului, toate nebuniile i se păreau cu putință, toate himerile luau forme : îl vedea chinuit, umplut de sînge, mort, și atunci plîngea cu hohot, o dureau vinele gîtului, se scula și umbla prin odaie sau deschidea ferestrele.

În tihna dimineții de primăvară se auzea cîntecul cucușilor. O geană de lumină, deasupra munților, înfiripa forme nehotărîte. Apa gîrlei suna în prund.

Zorile zilei ! Cîta mîhnire nu s-a ridicat de pe pămîntul nostru către voi ! Cîți n-au prins a spera și cîți n-au încetat a suferi, în strălucirea ta, Auroră !

Mia se uita adînc înlăuntrul dimineții ce năștea. Îi răsări în minte vorba *planetă*. De unde venea ? Ce era puterea divină și dureroasă ce ardea în inima ei de femeie ?

Glob, aprins de flacăra mistuitoare a universului, tu gonești în spațiu himera existenței, și din focul tău ai înfiripat suflete, necazuri, moartea și amorul. Tu te rostogolești în pustiurile neantului, și, început din urmăre, mergi spre devenire. Dar licărirea vieții noastre, către ce sfîrșie în clipa ei ?

O caldă gîlgîire de sînge către inimă o făcu să tresară : oare ar fi cu puțință ? Ar fi oare cu puțință ?...

I se păru, în ceasul dimineții ce năștea, că iubirea ei ideală se înfiripa într-o ființă nouă. Din adîncurile cele mai depărtate ale sufletului se desprindea năzuința misterioasă a vieții.

Mia tremură. Dunga de lumină de la răsărit se aprindea din ce în ce. Brazilii de pe culmea dealului, ieșiți din nedormirea întunericului, luau forme hotărîte.

Pe ulița îngustă a satului treceau doi țărani, cu coasele de-a spinare, strînși în spete, îndoiți de mijloc, tușind în răcoarea dimineții.

Ce de felurite îmbinări ale existenței !...

Mia se retrase de la fereastră, tristă, mișcîndu-se încet cu un braț ridicat în sus, ca și cum n-ar fi găsit nimic din ceea ce căuta.

Se culcă din nou. De îndată însă ce închidea ochii, imaginea lui bărbatu-său apărea sub plcoapele ostenite cu aceeași putere ca mai-nainte, și atunci o podidea iar plînsul. Parcă tot în lacrimi găsea mai multă mîngîiere.

În cele din urmă o birui osteneala și adormi.

Era acum soarele sus. Cei din casă umblau pe la ușe cu temere. Se apropia ceasul trenului cu care trebuia să sosească preotul Moisi Lupu, și Mia dormea !...

D-l protopop și nevastă-sa încercau să facă zgomot în odaia de alături, închideau și deschideau ferestre, vorbeau tare, dar tot le era milă să deștepte de-a dreptul pe fată : o simțeau că suferă și că probabil nu doarme noaptea.

În fine, o trăsură se opri la poartă și preotul Moisi Lupu se coborî. El se duse drept la fiică-sa.

Mia fu deșteptată din somn de o bătaie puternică în ușe.

Cînd intră tată-său, dînsa se uită lung la el, apoi își întoarse privirile către lumină, ca cineva care vrea să se asigure că nu visează.

— Bună dimineața, fată, zise preotul mîhnit. Da' ce ai tu de plîngi ?

Ea îi sărută mîna în tăcere și rămase cu ochii în pămînt.

Bătrînul o privea încruntat. Simțea cum se petreceau lucrurile și de aceea suferea în amorul lui propriu : fata lui, a lui, bărbatul care disprețuise totdeauna jalea și lacrămile, să se boccească !...

— Ia mă rog, fată, șterge-ți obrazul și îmbracă-te.

— Mă îmbrac, tată.

— Și strînge-ți boclucurile ce ai pe-aici, că trebuie să pleci în țară.

Mia se uită la el cu ochii mari. Orcît era ea de supusă, un asemenea ordin i se păru monstruos. Atunci, ridicîndu-se parcă din așezarea ei adîncă, voința fetei își făcu drum la suprafață.

— Eu, tată, de aicea nu mă mișc.

Preotul, încremenit, o pătrundea cu privirea :

— Așa ? ! Nu te miști ? ! Și de cînd asta ?...

— De cînd l-au închis pe bărbatu-meu.

Îndrăzneala fiică-sei îl uimea. El o crescuse în deprinderi de demnitate și tărie sufletească față cu loviturile soar-

tei, iar nu de împotrivire la voințele lui de cap al familiei, — iar dînsa acum se arăta slabă cu împrejurările și tare numai cu el. O privi lung, încercînd încă să se stăpînească :

— Strînge-ți lucrurile și pleacă în țară la socru-tău.

— Nu pot.

— Pentru ce nu poți ?

Dînsa, cu hotărîre, se sculă de unde ședea și se apropie de tată-său.

— Domnia-ta știi, mă rog, că pe Alexandru l-au luat pe sus, de aici, de lîngă mine, și l-au dus la închisoare ?...

Bătrînului i se făcu negru înaintea ochilor. Se ridică în picioare și o apucă de un braț :

— Știu că l-au luat pe sus, și mai știu că tu ești muiere nevrednică, șopîrlă stricătoare și ticăloasă !...

Și, zicînd astfel, îi făcu vînt. Fata căzu grămadă.

— Ți-au închis bărbatul, ha ? Și tu trebuie să stai aici să-l bocești !... Că asta ai văzut la casa maică-tei !... Așa te-a crescut ea, să ridici glasul în fața părinților și să plîngi ca o nevrednică și neputincioasă, că ți-au luat odorul !... Au să ți-l ia, că de aia e bărbat ! Are să se ducă să se bată și să moară, cum a murit unchiu-său și alții, din vremea cea mare, iar nu să-l ții între fuste, ca pe un trîntor !... Că de aceștia prea destui sunt printre coconașii din țară !...

Fata, căzută lîngă un scaun, clătina din cap, plîngînd. Înținse mîna cu care își acoperea obrazul, vrînd să nege : mîna îi era însîngerată.

— Scoal' de jos !... strigă tată-său.

Cînd o văzu însă că era plină de sînge, își simți un fior rece în inimă. Se apropie de ea :

— Ce-ai făcut ? Te-ai lovit ?

Dînsa dete din cap :

— Nu-i nimic.

— Dacă nu-i nimic, scoală și să mergem. Socru-tău e singur acasă. Du-te la el : acolo e nevoie de tine, să mai pui stavilă la risipă.

Mia se indignă :

— Cum să mă duc singură, când am plecat de la el cu fiu-său !...

Preotul se încruntă iar, cu atât mai mult cu cât înțelegea că fata simte drept.

— Ascultă-mă... Du-te acasă. Bărbatul tău va fi liber fără doar și poate, că n-a făcut nimic. Nu-i frumos să bocești ca muierile proaste, că doar nu asta ai învățat la casa mea. Du-te înapoi la socru-tău. Pune-te pe muncă. Înșenează-ți mintea în împlinirea datoriei, în îndreptarea relelor, în chiverniseală și economie — că multe mai sunt de făcut pe acolo !... Scoal', că peste un ceas avem un tren care merge spre țară.

Mia se ridică de jos, se uită lung la tată-său și șezu lângă masă :

— Cum să fac, Doamne, cum să fac ?...

— Să ascuți ! zise tată-său, poruncitor.

Ea, fără a mai rosti un cuvânt, se puse să-și strângă lucrurile. Bătrînul ieși...

Peste un ceas erau amîndoi la gară. Așteptînd trenul de la Sibiu, preotul scoase un jurnal și șezu pe o bancă. Mia se primbla singură de-a lungul șinelor. Statura ei voinică păru bătrînului de o nespusă frumusețe, plină de energie și noblețe. El o privea pe deasupra ochelarilor.

— Ia vino încoace, fată.

Ea veni lângă el.

— Tu mergi acasă fără voie bună.

— Am zis că merg.

— Șezi.

Mia șezu.

— Să te duci acasă cu voie bună. Când umblai prin fața mea, m-am bucurat că te văd sănătoasă și așa cuminte cum ești. Nu te jeli, că sîngele femeilor noastre n-are apă în-tr-însul, ca să stoarcă lacrimi. Mă gîndeam că te-ai făcut voinică de cînd nu te-am văzut, și parcă mi s-a părut că re-înviază în tine un chip strămoșesc de-al nostru. Ești bine, nu-i așa ?

Fata se înseninase la auzul cuvintelor lui :

— Sunt bine.

— Un chip strămoșesc de al nostru : mama or sora lui Decebal.

— Dacă o fi avut soră, zise Mia, rîzînd.

El o privi pieziș :

— Să nu rîzi de lucruri de astea.

— Nu mîd.

— Dacă n-o fi avut soră, a avut mamă, sfîntă fie-i țărîna !

— Amin ! zise fata.

Preotul se uită la dînsa. Îi venea să zîmbească, însă nu vrea să-l vadă fie-sa.

— Uite colo !... Va să zică te-au stricat și pe tine Bucureștii.

— De ce ?

— Ai prins caraghioslîcurile lor.

— Ba nu. Dar mă gîndesc că dacă voi avea copii, nu știu cu cine trebuie să semene : cu Traian or cu Decebal.

— Ba cu părintele lor.

Se uitau acum în jos, rîzînd amîndoi cam în silă. Mia fusese biruită de voința lui tată-său și fără să-și dea seama suferea în intimitatea personalității ei hotărîte ; el fusese biruitorul și era nemulțumit de a fi biruit prea mult.

Își ridică privirile către dînsa, parcă învins de puterea împrejurărilor :

— Ce să-ți fac, fata mea ?... Trebuie să mai glumesc și eu câteodată, că altfel înnebunesc. Tu poate nu știi că acum sunt dat în judecată pentru a opta oară...

— Nu știu. Pentru ce ? întreabă Mia, tremurînd.

— Iată trenul. Mergi cu Domnul în pace.

— Ah, tată, cînd să ne mîntuim o dată de prigoniri ! ?..

— Cînd vom fi oameni. Numai, tu fată, nu te mîhni că doară nici o jertfă nu rămîne zădarnică. Mergi sănătoasă în țara cea liberă, învață a o iubi, fii cinstită și econoamă, că doar asta trebuie acolo.

Și cum fata îi săruta mîna, înecată de durere, el o sărută pe frunte, înviorat, luptînd cu propria lui neliniște :

— Sus inima !... Scrie-mi și fii liniștită, că atîta are omul : propria lui libertate sufletească.

Trenul plecă și într-o clipă se făcu nevăzut în painjinișul drumului, pe cînd preotul se uita în urma lui, rămas singur pe șine, ca un șarampoi, pe care nimeni n-ar fi putut să-l cîntească din pămîntul Daciei.

ANNA



ANNA





Începea să se întunece. Focul plîpîia în sobă liniștit. De pe fața cărbunilor se desprindeau palii de flacări, ce mureau în neființă.

Anna Villarà cetise pînă atunci. Gîndurile altora, cînd puteau s-o intereseze, îi ușurau sufletul de povara îndoielii : cum e bine și ce e bine în lumea asta ?

Întinericul o silise să lase cartea, și ea, acum, strînsă în fotoliu, se uita la lemnele ce se topeau în puterea mistuitoare a focului. Cîteva licăriri de flacără, puțin fum și puțină cenușe.

În crîmpeiele ei de gînduri se ivea chipul luminos al omului iubit. Așa de bine-l cunoștea, în nestatornica lui înfățișare, încît îl recompunea din liniile cărbunilor ce se prefăceau mereu. Tot alte linii și alte linii.

Dacă s-ar fi putut să fie lumea altfel de cum era, ea ar fi plecat pe jos, umblînd după umbra visurilor, alergînd pururi pe căile rătăcirii, fără popas și fără odihnă, numai să scape de ea însăși.

Dar lumea era ca și dînsa. Fiecare își purta rana, sîngerîndă sau tămăduită, și fiecare umbla mai departe și spera.

Și deodată, îi răsărea în minte fruntea lui, neteda înfățișare a personalității bărbătești, în care farmecul voinței părea boltit din vecia veacurilor. De unde știa ea ce se petrecea acolo ? Vorbea cîteodată cu Elena Milescu :

— Ce se petrece acolo, Eleno ? Tu ai iubit, ai trăit adînc din viața bărbatului tău. Ce se petrece sub fruntea unui om,

cînd tace și se uită la tine, apoi se întoarce și se uită la mine, sau la Smaranda Dudescu ?...

— Sau la Urania Vucos...

Anna deschidea ochii mari :

— Crezi ? !

Elena zîmbea :

— Ești geloasă, dragă.

O strîngeau de gît cu vorba asta. Era geloasă !...

Vezi bine că era geloasă ! Cine iubește și nu e gelos ? Dar nerozia omenească desparte sufletul în saltare, ca un scrin : în cel de sus se păstrează amorul, în al doilea închipuirea de sine, în cel de jos gelozia, pe cînd în toate stă de-a valma zădărnicia sufletului nostru chinuit.

Și cum se uita lung la cărbuni, i se păru că vede limpede cum gelozia stă tocmai în saltarul de jos, în cel mai de jos. Inima i se strînse ca de frică, și mișcă vîrful piciorului, parc-ar fi împuns-o cineva în coapsă.

Margina rochiei i se ridicase pînă deasupra gleznei. Pulpa se desina, delicată, pe fundul auriu al luminei ce murca în sobă. În loc să se placă, ea se umili și se întristă. Frumusețea liniei piciorului îi întoarse gîndurile asupra ei însăși. Trăise în valurile lumii, cu hotărîre, și totuși într-o singurătate sufletească în care nu străbătuse nimeni. Acum iubea. Dorul fecioarei de ideal și poezie se aninase de umerii unui om nestatornic. Iubea pe un om însurat, pe care, probabil, îl iubeau și alte femei. Era oare cu puțință ?

La ideea că și alte femei puteau să-l iubească, își duse mîinile la ochi, să nu se mai lege într-însii vedenia acelor alte femei. Cu toate astea, era sigur că una, cel puțin, îl mai iubea : nevastă-sa. Dar, cu lașitatea binevoitoare a trebuinței de fericire, ea îngăduia pe nevastă. Nu avea și ea un bărbat ? Imagina generalului o făcu să bufnească într-aiuri. Generalul și Berta !... Își aduse aminte că bărbatu-său o ducea

la concertele amantei lui, și că ea, Anna Villară, vedea pe Berta ca pe orice ființă nevoiașă.

Ceea ce o muncea era pîngărirea sufletească a omului care o iubea pe ea și iubea și pe altele. Un asemenea om mințea pururea.

Cu toate astea, Anna simțea cît de netemeinice îi erau gîndurile, din însăși dorința ei de-a se înșela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt bărbații, că adică pot să iubească deodată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai fericiți decît femeia care iubește un singur bărbat ; că, dimpotrivă, la cei ce au inimă, asta este izvorul nefericirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedomirire.

Feciorul bătu la ușe :

— D-l căpitan Comăneșteanu !

Anna se sculă :

— Poștește-l în salon.

Gîndurile ei se limpeziră deodată, o căldură binefăcătoare i se revărsă în tot corpul, își duse mîinile la tîmple, în care răsunau bătăile inimii.

Era el, care avusese, poate, gîndul bun de a o vedea înainte de ceasul mesci, cînd urmau să se întâlnească la dînsa cu toții.

Anna deschise ușa binișor. Căpitanul se uita la o fotografie. Ea îl privi un moment.

Cu mîna pe garda săbiei și bustul ușor aplecat înainte, era așa de tînăr și de voinic, respira atîta sănătate, încît părea că dă viață și înfrumusețează toate cele dimprejur.

Anna tremura. Ochii ei, umezi de fericire, beau cu nesațiu lumina propriei ei iluzii. Ea îl chemă rîzînd.

— Cinel-Cinel !...

Și fără să mai aștepte răspuns, îl ademini în umbra ușei, îi înconjură mijlocul cu brațele și se lipi cu obrazul de pieptul lui, de șnururi și alămuri, de postavul tunicei, al căror miros,

de vreme rece de-afară, se amesteca răătăcit cu parfumul ființei lui vii.

— Ce bine-ai făcut că ai venit !... O să te rog să-mi faci un dar de Anul nou...

— Cu cea mai mare plăcere.

— O tunică veche.

— De ce nu o manta ?...

— Fiindcă mantaua e mai aproape de alții decât de dumneata.

— O manta de vreme rea.

Anna se uită lung la dînsul :

— Manta de vreme rea !... De ce-mi strici plăcerea de a te simți lângă mine ? Ai avut ideea delicată de a veni să mă vezi, acum, singură, iar nu cum ne vom vedea peste două ceasuri, și ar trebui să mă lași să mă bucur în tihnă de minutul ăsta, care este al meu și numai al meu... Nu-i așa ?

Căpitanul se gîndea că, la drept vorbind, venise pentru a spune Annei să-l ierte de o mică întârziere la prînz din cauza unei comisiuni. Însă, față cu iluziile ei, nu mai zise nimic.

Anna mîngîia cu degetele postavul tunicei :

— Auzi, manta de vreme rea !... Eu, să am nevoie de manta de vreme rea, iar dumneata să fii mantaua !... Lumea pe dos. Eu am nevoie de un gînd bun, de un zîmbet sincer, de o rază de simpatie ; de-a te simți cîteodată lângă mine cu suflet curat, iar nu pururi ieșind din brațele altei femei.

Făcu un pas către fotoliu :

— De unde vii ?

— De acasă.

Anna șezu, mișcînd din cap, parc-ar fi zis : „tot din brațele unei femei“.

— Ce face Mia ?

— Nu știu, n-am văzut-o.

Ea tăcu un moment. Răspunsul i se păru discret și delicat.

— Ia un scaun și șezi lângă mine.

El șezu jos, pe covor, și se lipi cu fruntea de sînul ei. Anna se rezemă de spatele fotoliului și închise ochii. Își simțea inima în piept bătînd să se rupă. Fruntea îi ardea, lacrimile o podideau și cu toate acestea gîndurile ei se întindeau pe orizonturi infinite, într-o fericire nematerială, aproape desăvîrșită.

Făcu o sforțare, se ridică mai sus și se uită lung la el :

— Ce vrei ? Ce-a mai rămas în sufletul meu care să nu fie plin de dumneta ? Nici un colț, nici o cută de a gîndului, nici o ascunzătoare a inimei nu mai e în puterea mea, ci toate sunt ale dumnitale... Te-am rugat să-mi aduci băiatul mai des. Dacă rugămintea mea a putut să ți se pară lipsită de măsura cuviinței omenești, îți cer iertare și te rog să nu uiți, că eu sunt o ființă pierdută numai întru atît, întru cît am devenit lucrul și proprietatea dumnitale, dar altfel nu sunt nebună și nici lipsită de pudoarea adevăratelor sentimente omenești. Însă atît de mult mă simt absorbită în ființa dumnitale, încît tot ce te interesează mă interesează ; tot ce-ți este drag îmi este drag și mie. Ajung pînă a crede că nu mai sunt geloasă de Mia. Ce vrei mai mult ?... Adu-mi din cînd în cînd băiatul. Te regăsesc în el, așa cum aș fi dorit să fii : nevinovat...

Comăneșteanu ridică din umeri :

— Eu nu mă știu vinovat întru nimic.

— Inocent...

— Sunt inocent...

Anna îi dete binișor cu mîna peste obraz :

— Nu te lasă femeile...

— Ce să le fac eu ? !...

Dînsa sări drept în picioare :

— Va să zică este adevărat ?

— Dumneta zici.

— Este adevărat !... Și ai îndrăzneala să mi-o spui mie !...

— Eu nu spun nimic.

Ea se prinbla de colo pînă colo, frîgîndu-și mîinile.

— Spune-mi încălea tot. Fă-mă confidentul dumitale. Deschide-ți inima. Plîngi pe umărul meu. Te iubește Smaranda Dudescu ? sau Urania Vucos ? sau aceea oribilă nevastă a colonelului...

— Nu-i oribilă de loc.

Anna rămase încremenită. El trecuse în salon să-și caute mînușile. Ea se ținea după el :

— Nu-i oribilă ? !

— De loc.

— Și ai obraz să mi-o spui mie.

El iarăși înălță din umeri :

— Nici nu mă gîndeai. Ți-o spun, fiindcă vine vorba și printr-un fel de reacțiune. Nevasta colonelului îmi este indiferentă, ca și Samaranda Dudescu, ca și Urania Vucos. La revedere.

Era un ton sec, de om bănuir pe nedrept, în cuvintele acelea, care făcu un bine nespus Annei.

— De ce-ai venit și de ce te duci ?

El își ținea chipiul în mînă, uitîndu-se la ea :

— Am venit ca să te văd, și mă duc fiindcă am treabă.

Ea îi luă chipiul din mînă, își ascunse obrazul într-însul și aspiră adînc, ca dintr-o floare :

— Așa de mult te regăsesc în parfumul lucrurilor ce le porți !... și atîtea simțiri deștepti în tainele inimei mele, încît, cu tot răul ce-mi faci, îți sunt încă recunoscătoare... Du-te, dragă. Eu, cîteodată, deși umilită și fără putere, mă simt atît de sus cu sufletul, ușoară ca o pasăre, încît nu te mai văd, jos. La revedere.

După ce tînărul ieși, Anna se așeză din nou în fotoliul de la sobă. Cărbunii mureau, învăluiți în acoperișul străveziu al celei dintîi cenuși. Gîndurile ei erau mai pline ca orînd de imagina omului iubit. Nu mai vedea acum nimic,

decît pe el. Sînul, de care el îşi lipise fruntea, tresărea, oarecum cu fiinţa lui aparte, păstrînd căldura atingerii, binefăcătoare ca o rază.

Îşi aduse aminte de cele din urmă cuvinte ce i le zisese şi i se părură nedrepte. Atunci ceru lampa şi se puse să-i scrie :

„Ai plecat de la mine sub înrîurirea unor vorbe nescotite. E adevărat că eu mă simt cîteodată cu sufletul sus, dar înălţarea mea e datorită iubirii fără margini, ce-mi umple toată fiinţa, cum umple infinitul finitul. Cînd vei putea oare să înţelegi — şi vei putea vreodată ? — farmecul poetic al suferinţei de a iubi, izvorul dătător de viaţă, tinereţea ce naşte din iubire ? Cum a putut geniul bărbătesc să creeze pe Faust, cu alte cuvinte năzuinţa către eterna tinereţe, cînd ea stă în noi, în mine, în alcătuirea sufletului meu, care, în sine, este amor ?

Ah, dragă, tu semeni cu cineva din trecut şi cu cineva din viitor ; îmi închipuiesc că semeni cu nestatornica înfăptuire a dorului tuturor femeilor, cu acel ştrengar şi infam de Cupido, căruia, cînd sunt geloasă, aş vrea să-i ciumpăvesc aripele şi să-l bat, ca apoi să-l mîngîi şi să-l rog să mă ierte.

Vezi ? deviu aproape... cum să zic ? Annadyomenă, în înţelesul atic al cuvîntului, de Afrodită curată ca spuma mării.

Şi unde mai pui că scriu aşa de limpede româneşte ! Nu se poate să măgulească cineva mai mult gusturile unui tînăr boier, căpitan de cavalerie, naţionalist şi... infam, cînd îi fug ochii după alte femei.

Nu întîrzia.“

Anna trimise numaidecît scrisoarea cerînd înapoierea plicului iscălit.

Pe cînd ea scria, Comăneşteanu se ducea la întrunirea comisiunei.

Ieșind de la Anna, se simți și de astă dată, ca întotdeauna, nemulțumit și nesigur. De ce viața noastră e atît de încîlcită în legăturile ei cu alte vieți? Nu se poate trăi simplu? Nu se poate iubi, fără a răstălmăci iubirea?

I se făcuse foame. Opri trăsura la cofetărie și intra înăuntru posac.

De la ușe, toate privirile se îndreptară către el, cu înțelesurile atît de variate ale mulțimei cînd se găsește în fața unui bărbat zdravăn sau a unei femei cu adevărat frumoasă.

La o masă era colonelul cu nevasta. Anna vedea dincolo de marginele văzutului.

Colonelul zîmbea lui Comăneșteanu, pacinic și deplin mulțumit de bunurile pămîntului. Nevastă-sa închidea ochii, ca și cum ar fi fost mioapă, ridicînd în dreptul obrazului două sticle legate în aur. Strînsă la mijloc ca o viespe, cu pieptul acoperit de flori, avea grația necuviincioasă a femeilor răsfățate. Ofițerii regimentului o înconjurau cu admirația lor respectuoasă. Ea îi lua peste picior, fiindcă erau care mai de care mai însurați.

— Șezi, căpitane, zise colonelul, sculîndu-se, și fă-ți datoria către patroana. Viu numaidecît...

Comăneșteanu șezu, înviorat deodată de prezența acelei femei. Îi vorbi încet, devenind mlădios și cald la gînduri:

— Ce de lume cumsecade și fericită!...

— Asta nu se poate.

— De ce?

— Fiindcă lumea cumsecade nu-i fericită, iar lumea fericită nu-i cumsecade.

— Cam paradoxal.

Ea ridică din umeri:

— Dumneta ești fericit, dar și foarte cum nu se cade.

El rosti încet:

— Eu sunt fericit și cumsecade.

— Atunci ești prost.



— Dacă aş fi prost, patroană, ți-aş fi făcut curte de mult...

Ea pufni de râs :

— Atunci ești obraznic.

— Nu sunt nici obraznic. Sunt curat om fericit și cumsecade. Și dumneta ești tot ca mine, cu deosebire numai că-ți plac paradoxele.

— Adevărat că-mi plac.

— Atunci înțeleg de ce nu-ți plac oamenii însurați.

— Parcă ar fi paradoxal să te-nsori !

— Tocmai de aceea. Toată lumea se însoară. Prin urmare e un lucru obicinuit, și deci nu-ți place. Acum, între noi fie vorba, dumneta în calitate de femeie, ar trebui să fii recunoscătoare bărbaților că se însoară. Căsătoria, ca magazinele de mode și corsetele, este o instituție pentru femei...

— Mai cu seamă într-o țară ca a noastră, în care mai este și divorțul.

— Nu. Divorțul este o instituțiune bărbătească.

— Cum !... El dă adevărata libertate femeii.

— O libertate cu care nu are ce face, patroană. Dacă patronul s-ar despărți de dumneta, cine ți-ar mai gira polițele ?

Ea râse cu poftă, arătându-și dinții :

— Vezi, acum ești cu adevărat obraznic.

Râse și el, mulțumit, mușcând dintr-o prăjitură.

Colonelul răfuese socotelile cu doamna de la comptoir și ciupise o fărîmă de curte unei fete ce servea vinuri. Acum se întoarse radios :

— Haidem, Comăneștene, că ne-așteaptă comisia.

El își uitase de comisie, după cum își uitase de Anna și de nevastă și de casă.

Ajunse la cazarmă târziu. Găsi scrisoarea Annei, pe care o ceti în fugă, prinzînd de-abia farmecul ei. După aceea se cufundă în treburi militarești și rămase acolo pînă la vremea mesei.

Omul care trebuia să aducă plicul iscălit se întoarse cu mîna goală. Anna se muncea cu gîndurile. Îi spusese că se duce la regiment și nu era adevărat.

Ea se îmbrăca, uitîndu-se în oglindă, fără să se vadă. Cum pot trăi oamenii fățarnici în lume? Și, mai mult: cum se putea să fie un bărbat atît de întreg și totodată atît de mincinos?

Era dovedit că nu se dusesse la regiment. Atunci unde se dusesse?

În orbirea ei, rana personală o durea ca o plagă socială. E atît de greu de trăit pe pămînt, chiar cînd suntem sinceri, încît nu mai e nevoie să ne mai împovărăm viața și cu minciuni. Săracă lume trudită !...

Minciunile o dezgustau. Generalul o mințea de dimineață pînă seara, în afaceri, în afecțiuni, în lucruri indiferente, înodînd neadevăr de neadevăr, pînă ce nu mai știa cum să iasă din încurcături; prietenele ei o mințeau; îngrijitorii de la moșii de asemeni; chiar și cărțile o mințeau, romanele și poeziele, iritație sentimentală pe poruncă, spre a se vinde mult și scump.

Ea își drămuia viața și se găsea curată. De cînd era tînră de tot, pînă acum, nu spusese niciodată decît ceea ce gîndise. I se păruse, atunci, că iubește pe celălalt Comăneșteanu, pe mortul în război, și se cercetase îndelung, așteptase ca vremea să pună în lumină simțirea ei, — pînă ce vremea o puse în chenar negru. Luase pe bărbatu-său prin bună înțelegere și numai ca să scape numele părintesc de înjosire.

La amintirea mortului în război i se păru că se vede la ambulanță, netezind cearșaful de la patul rănitului, pe cînd razele soarelui de toamnă lumineau fruntea bolnavului. Ah, fruntea !... Fruntea aceea admirabilă, pe care o moștenise

nepotul ; ochii adânci și triști ce o priviseră ca din depărtarea unei patrii ideale pentru care se stingeau ; glasul ce o întreba dacă a plîns ; vremea și tinerețea dusă ; atîtea și atîtea amintiri ce gîlgîiau în sufletul ei și se legau, roate, în imagina omului iubit de astăzi. Un nod de amărăciune i se sui în gît, iar lacrămile îi umplură ochii :

— Cum se poate !... Cum se poate !...

Uitase că trebuia să se îmbrace și rămase astfel căzută pe scaun — cînd intră Elena.

— Ce faci, dragă ?

— Ce să fac, plîng.

— De ce ?

— De mila lumii.

Elena se uită lung la clînsa, mirată. După aceea zîmbi.

— Îmbracă-te. Are să-ți treacă.

Anna se răsti la ea :

— Sunt geloasă, nu-i așa ?

— Vorbește mai încet că te-aude lumea. Porția e dincolo.

— Da ? Singură ?

— Singură.

— Vezi, dragă ? Ne înșeală pe amîndouă.

— Vrei să zici că o înșeală pe ea de două ori.

Anna rămase locului, încurcată. Apoi luă încet mîna soră-si :

— E așa de greu de trăit, Eleno !...

Elena înălță din umeri, tristă :

— Trece tot.

Anna dete din cap, cu un zîmbet amar.

— Ce începe devreme, trece. Ce începe tîrziu, nu mai are cînd să treacă.

— Totuși trece... Îmbracă-te.

Ea se sfîrși de îmbrăcat și veni în salon.

Sosise deja toată lumea, Porția Comăneșteanu, Smaranda Dudescu, Urania Vucos și la urmă veniseră și domniile de la

club, generalul și Timoleon Vucos. Acesta era un grec bogat și lăudăros, avînd casă de comerț la Odesa și la Marsilia, instalație la Paris, tren și lux, ca puțini alții. Totdeauna corect, purtînd monoclu, nerîzînd niciodată, părea că vrea să fie demn de gloria unui străbun al său din care zicea că se coboară amiralul-Miaoulis-Vocos, biruitorul lui Ibrahim-pașa. Grecii adevărați nobili, familiile fanariote se uita la el de sus și pretindeau că era o simplă potriveală de nume, dar nici o legătură de rudenie între eroul grec și bancherul de astăzi. Și, în adevăr, cu tot monoclul lui, un aer de plebeu îi sta întipărit pe figură, de corcitură de chefaloniță și de slav *di bassoporto*, pe care bogăția și furlandiseala nu-l putuse schimba.

Nevastă-sa, rudă de departe cu generalul Villarà, era, dimpotrivă, fină, cu acel mod de a se îmbrăca al femeilor cu adevărat elegante, care face ca fiecare lucru ce poartă pare la locul lui.

Smaranda Dudescu era *Domniță* în toată puterea cuvîntului, ușurică, darnică, bună româncă, ținînd casă deschisă, masă întinsă, slugi prea multe, cai prea mulți, o binecuvîntare cercască pentru boierii scăpătați, cari își găseau totdeauna tacîmul pus. Îi era dragă literatura și băieții tineri, mai cu seamă dacă erau militari.

Porția Comăneșteanu, fiica preotului din Transilvania și nevasta căpitanului, era produsul unei alte lumi, voinică și sănătoasă, totdeauna străină de intrigile celorlalți, dar acum, mai mult ca orînd, prinsă de dragostea și creșterea copilului. Porția, sau Mia, cum o numeau toți, trăia mai mult la țară, ocupîndu-se bărbătește de treburile moșiilor, de socru-său, de țărani și de toată lumea.

Elena Milescu era văduva croului de la Grivița, poetica și blajina făptură, ce rămăsese în lume stingheră, trăind înconjurată de amintirile războiului, vara la Stănești, în malul Dunării, unde i se părea că e mai aproape de cîmpiele Bul-

găriei, în pămîntul căroră dormeau osemintele celor morţi ; iarna în casa din strada Batiştei, în mijlocul lucrurilor rămase de la Milescu. Cu părul aproape alb, cu sufletul iertător, ea era pentru Comăneşteanu imaginea frumuseţii ideale, ceva care ar fi semănat cu mă-sa, dacă cineva putea să se-mene cu Saşa. El o chema *Tanţi*, cine ştie de ce.

Toată lumea asta, strînsă la un loc, părea că nu pricepe bine ce vreau unii de la alţii. La cei mai mulţi le era foame. Timoleon Vucos avea slăbiciune de Anna şi-i vorbea aproape în păr, uşor înclinat către dînsa, pe cînd cozile fracului i se ridicau de la spate ; generalul, ea să mai însufleţească convorbirea, istorisea Domniţei şi Uranici Vucos, amorurile unui vacmistru care voia să-şi taie beregata or de cîte ori îl trădau amantele. Elena şi Porţia rîdeau de departe.

Anna, cu ochii ţintă la uşe, răspundea într-aiuri vorbelor lui Timoleon Vucos, bătînd uşor covorul cu vîrfurile piciorului.

— Am fost la deschiderea Camerei, zicea acesta.

— Ca orşicine.

Timoleon Vucos se uita lung la dînsa :

— De ce, ca orşicine ?

Anna se încurca :

— Vreau să zic : cu cine ?

Iar în gîndul ei : „unde o fi, de nu mai vine ! ?“

— Singur.

— Da ?

Celălalt o privea nedomirit :

— Nu-i iertat să meargă cineva singur la deschiderea Camerei ?

Pe Anna o apucă un rîs nervos :

— Se înţelege că nu, cînd acel cineva e însurat.

În sfîrşit, uşa se deschise şi căpitanul intră...

Fără a părea de loc grăbit şi fără a-şi cere iertare de întîrziere, el sărută mîna Annei în cea mai desăvîrşită linişte, şi numai cînd nevastă-sa îi spuse că erau aproape 8 şi ju-

mătate, se uită la ceasornic și explică Annei că lucrase pînă atunci. Dînsa îl fixă cu ochii galeși :

— Ești sigur ?

— Cum să nu fiu sigur !...

Generalul care prinse în fuga vorbele lor, glumea cu înțelesuri :

— Asigur-o, neiculiță, c-ai fost la regiment, sau dacă ai fost în altă parte, că n-ai fost cu mine.

— Am fost la regiment.

— În sfîrșit, bine c-ai venit ! Poate de-acuma să se mai descrețească fruntea cucoanelor.

Apoi, scurt cum era și cu picioarele sucite, luă pe Comăneșteanu de mijloc și-l duse înaintea lui Timoleon.

— Iacă, așa armată avem noi, onorabile. Îți place ?

Timoleon Vucos se înclină, ironic. Generalul urmă.

— Și dacă nu-ți place dumitale, las' că-i place cucoanei. Anna vrea să facă pe supărata :

— Iorgule, spui prostii !...

— Lasă, dragă, că doar toate sunteți amorezate lulea. Și dumneta și nevastă-sa, și domnița Smaranda, și nepoata... Pînă și cumnata Elena !... Pînă și eu, bre !...

— Halal de noi !

— E o molimă. Parcă toți am fi despicați din el, vorba lui Aristofan.

Feciorul pofti la masă.

Minunata eleganță a sălii de mîncare părea că îndreptează gîndurile, le ascute și le rafinează. După prima sorbitură de vin, sîngele se urca ușor în obrazul doamnelor. Generalul mucalit, spunea lucruri pipărate, mîncea din fugă, săruta mîna vecinelor, tușea, rîdea, punînd însuflețire în toată lumea. Domnița Smaranda vrea să știe ce era cu despicătura lui Aristofan.

— Să ți-o spuie nevasta, domnițo, că ea mă învață drăcii de-astea.

— Eu ! ? Nici n-am visat !

— Apoi da, că eu mi-am petrecut tinerețea cu Platon.

— Spune-o dumneta, mon général.

— Prea bine, o spun eu. Ce este amorul, domnișo ?

Domnița Sinaranda umbla cu ochii fugari pe masă, zîmbind.

— Înțeleg. Vrei să zici că ai oarecum cunoștința sa personală, dar că nu te înlesnești la definiții. Așa este. Ei bine, doamnele mele, iată ce este amorul...

Ridică din sprincene, uitîndu-se înaintea ochilor și zîmbi :

— ...cel puțin după Aristofan : în vremea de demult, pe cînd oamenii erau puternici ca zeii, persoana lor era un trunchi rotund, pe care sta un cap cu două fețe, iar trunchiul sta pe patru picioare și avea patru brațe. Umblau drept ca și astăzi, în partea în care voiau, iar dacă se puneau să alerge, se duceau de-a roata, sprijiniți pe cele patru perechi de mîni și de picioare. Pe atunci sexurile erau trei : bărbatul, fiu al soarelui ; femeia, fiică a pămîntului și bărbatul-femeie, produs al lunei, care ea însăși este produs al soarelui și al pămîntului<sup>1</sup>. De aceea și erau oamenii pe atunci rotunzi și alergau de-a roata, pentru că așa le erau părinții. Și fiind ei voinici și diștepți se răzvrătiră în contra zeilor și deteră să ia cerul cu asalt. Atunci Joe se adună la sfat cu ceilalți zei, și după matură chibzuire hotărî el așa : „ca să-i învăț minte o să-i tai în două ! astfel, au să fie mai slabi, dar mai numeroși — prin urmare, o să avem mai mulți adoratori. O să-i las să umble în picioare, ca și astăzi, dar numai pe două picioare. Iar dacă și așa vor fi obraznici și mă vor supăra, o să-i mai despica încă o dată, așa ca să rămîna fiecare om numai pe cîte un picior, și să umble sărind“. Și grăind astfel, luă barda și se puse să despice pe oameni în două. Pe care cum îl despica îl da pe mîna lui Apollo, po-

---

<sup>1</sup> Istorisirea generalului va fi o reluare destul de exactă a versiunii date de Aristofan sensului iubirii în *Simpozionul* lui Platon (cap. 14—15).

runcindu-i să-i sucească obrazul pe partea tăieturei ca să se vadă în ce hal este, și să se poarte pe viitor mai bine. Apollo succea obrazul înăuntru, trăgea pieile de pe corp și acoperea rana, și astfel dichisiți, le dedea drumul... Ei bine, doamnele mele, fiecare jumătate, astfel chibzuită, de îndată ce ieșea din mîna lui Apollo, n-avea alt gînd decît de a alerga după jumătatea cealaltă și a se reîntegra într-un singur trup cum zice și la *Evangelie*. Și iată prin urmare ce este amorul.

Prințesa Smaranda făcea un chef nespus, rîzînd din toate cărnurile persoanei dumisale, pe cînd Timolcon se îngîmbla de geniul grecesc, vorbind prost românește.

— Este u cumbinaoie, frate, demna di Aristofanis.

În vremea asta, Anna zicea lui Comăneșteanu printre dinți :

— N-ai fost la cazarmă.

El nu prea o auzea, prins de povestea generalului.

— Ai zis ceva ?

— Am zis că ești un infam.

Căpitanul rîdea :

— Ce bine trebuie să fi fost pe vremea aceea, mai cu seamă pentru fiii lunei.

— Unde ai fost ?

— La cazarmă.

— Nu-i adevărat.

El se uita la dînsa.

— Dacă am trăi pe vremea cînd oamenii nu erau încă despicați în două, ai fi putut să dai o roată pînă la mine, ca să te asiguri...

— Faci și descoperiri etimologice.

— Nu-nțeleg.

— „A da o roată“ sau „a da o raită“, totuna.

— Foarte bine.



Anna se mira ea singură de libertatea ei sufletească. Ardea de nerăbdarea de a ști unde fusese, și totuși făcea joc de cuvinte.

— Ai primit scrisoarea ?

— Negreșit.

Ar fi voit să nu-l întrebe de-a dreptul de scrisoare, dar frica de a-și prelungi neliniștea o făcea să nu mai înconjure.

Prințesa Smaranda, hipnotizată de Aristofan, se uita înaintea ochilor și bufnea de rîs. Era grasă și rotundă ca un sturz, cu părul roșcovan, cu gîtul fără cute, strîns într-o colonă de peruzele ce aduceau cu ochii ei ; mîncă bine, gustînd din lucrurile bune cu un fel de conștiință depravată a plăcerii.

— Ei, mon général, și va să zică cîm explici dumneta că noi suntem toate înamorate de Comăneșteanu ?...

— Cum să explic ?... Se vede că pe el Joe l-a despiciat în 14 bucăți.

— Și-au mai sărit și așchii.

Generalul rîdea cu chef :

— Ba bine că nu. Și încă multe, prințeso.

— Noroc că Porția nu crede nimic din toate astea, zise tot Smaranda Dudescu, cu glas blajin.

— Porția e fată cuminte : două porții de înțelepciune și una de femeie.

Porția se uita la dîșii, zîmbind. Deși trăia în lumea asta de mai mult timp, nu ajungea să se deprindă cu viața lor : ființe pline de contradicții, mai vițioase în vorbe decît în fapte, elegante, ușurele, pasionate, însuflețite de un singur gînd statornic, acela de a nu se plictisi. *Plictiscala* și *stenahoria* erau adevărații dușmani ai societății aceștia. De aceea Porția simțea mila pe care o insuflă oamenilor sănătoși vederea bolnavilor, mila și cîteodată temerea de a-i vedea făcînd nebunii, ca să se scape de boala de care nu se puteau vindeca.

Anna și Elena i se păreau rătăcite ca și dînsa în lumea asta însetată de nimicuri. Anna mai cu seamă o neliniștea. Învățată a avea pentru ea respect și admirare, Porția nu pricepea ce se petrece cu firea aceea semeață și hotărîță. Și, cum se întîmplă de multe ori sufletelor cinstite, ea se întreba dacă nu care cumva era dînsa cauza răului.

Cînd însă, plecînd, închidea ușa trăsuri și se simțea alături de bărbatu-său, strîns lipită de el, nimic nu o mai turbura. Tinerețea își lua stăpînirea sa, iar Porția credea că toată lumea trebuie să fie fericită. Ea se uita lung, pe geamul trăsuri, fără a înțelege rostul celor de pe strade, ce păreau că se luptă cu frigul și cu nevoile. Un colț de cer, albit de lumina lunei, deschidea porția depărtării...

### III

Generalul ieșea de la club furios în contra lui Timoleon Vucos, care la *bridge*, într-un *sans atout* jucase *singleton*. Nu-i intra în cap cum se poate să facă cineva asemenea gogomănie și apoi să vrea să o și susție. Oprea pe Comăneșteanu :

— Nu, că cică așa se joacă la Paris. Da' hai, marș cu Parisul tău, grecule ! Una și cu una două : la *sans atout*, să ieși de la coloarea cea mai lungă.

— Dar dacă n-ai nici o coloare lungă ?

— Atunci să te duci să te-neci.

Și tot el rîdea pe îndesatele, oprind iar pe Comăneșteanu :

— Vrei să mă crezi pe mine ?... Românul-i al dracului, domnule. A înțeles el că la *sans atout* nu merge cu mofturi : or ai coloare lungă or te dai pe gîrlă.

Și iar rîdea, ascultîndu-și cuvîntul, ce i se părea de spirit. Această ușoară ramolisire ascundea un tertip : Berta dedea în curînd un concert și deci generalul avea nevoie de

public și de reclamă. El se gândea că dacă ar pune pe Comăneșteanu de partea Bertei, ar astupa mai întâi gura Annei și i-ar câștiga un sprijin puternic :

— Ce faci tu, Alecule ?

— Vizite, domnule general.

— Iar vizite, neiculiță !... Bine că nu ți se acrește.

— Trebuie să mă duc la prințesă.

— Să te duci, că-i fată bună. Numai, știi dumneta, cu măsură...

— Și la Urania Vucos.

Generalul se opri locului, uitându-se la el, pe sub sprincene :

— Mă, lasă nepoata-n pace !...

Comăneșteanu începu a râde. Generalul îl apucă de braț foarte serios :

— Lucru subțire. Toți dinții sunt ai ei, iar dacă o fi și o fi, mustăcioara aia ce-i pîrpălește gurița, s-o săruți o dată și pentru mine... Rude, mon cher...

— Da' cine se gîndește la așa ceva, domnule general !...

— Hai marș, mă !...

— Zău, domnule general.

— Marș am zis !...

Comăneșteanu ridică din umeri, rîzînd. Celălalt iar îl opri.

— Ia ascultă, vrei să-mi faci o plăcere ?

— Bucuros.

— Să mergi cu mine.

— Merg. Numai să-mi lăsați zece minute să trec pe la doamna Vucos, că se supără nevasta.

Generalul, de astă dată, se opri de tot locului, pocnindu-se cu palmele peste genunchi și rîzînd îndoit de mijloc.

— Se supără... nevastă-ta... dacă nu te-i duce... la Urania... Ei, asta-mi place !...

Comăneșteanu rîdea și el de rîsul celuiilalt :

— Desigur.

Generalul se lovea și mai tare peste genunchi și râdea și mai mult.

— Ei, nu, Alecule, ești clasic frate !...

Și iar icnea de rîs :

— Se supără... Porția...

— Desigur. Porția mi-a zis să trec pe-acolo să las cărți.

— Mare pehlivan ești, mă Alecule.

— De ce, domnule general ?

— Dar, în sfîrșit, te iau eu pe răspundere.

— Foarte bine.

Se urcară într-o trăsură și porniră amîndoi către dealul Mitropoliei.

— Am să te fac s-ascuți muzică cerească.

— Cu plăcere.

— Da' nu așa, gîmbarele de-ale noastre naționale. Muzică, bre. Ba tu Chopin, ba tu studii tot clasice, ba mazurca aia grozavă, de Djaburov, ăla, cum îl cheamă... Și nu-ți mai spun, cînd cîntă din gură !...

Birja se opri în fața unei case curățele de sub dealul Mitropoliei. Încă de afară se auzea pianul și vioara. Berta cînta cu profesorul ei, care făcuse zile amare generalului, la început, iar acum devenise un fel de membru al familiei. Profesorul și generalul se îngăduiau pe tăcutele, se ajutau unul pe altul în paza Bertei, „că doar femeia, domnule, e ca lumina ochiului : ți-e scumpă, dar fuge după toate alea“, zicea generalul colegului său neamț, care deși nu prindea bine înțelesul cuvintelor, pricepea din instinct gîndul generalului.

Berta era așezată la piano, pe un scaunel fără răzămătoare, prin urmare cu mijlocul și cu umerii liberi. La intrarea celor doi bărbați, dînsa nu se opri — ci numai le zîmbi, înviorîndu-și cîntecul și obrazii, pînă într-atît, încît neamțul, ostent și scandalizat, se opri în mijlocul bucății, își luă pălăria și plecă.

Berta nici nu se uită la el, iar după ce violonistul ieși, dînsa răsufală din greu, se învîrte într-un picior, şuieră și pocni din palme, parcă ar fi scăpat de o mare pedeapsă.

Generalul îi prezentă pe Comăneșteanu, rîzînd și căutînd s-o liniștească :

— Ei, ce i s-a năzărit ? !

— Neamț prost !... zise Berta rîzînd și strîngînd pe Comăneșteanu de mîină. Și eu sunt germană de origine, dar nu trăiesc așa, parcă ar fi înghițit un baston...

— O trestie... zise generalul galant.

Berta se poticni într-un compliment :

— Sunt cam voluminoasă pentru o trestie...

— De zahăr...

Ea se uită o clipă în ochii lui și cu o lumină ironică îi zise în fugă :

— De sare...

Generalul părea fericit că o întîmplare neașteptată puna pe Berta într-o stare sufletească isteață. În fond însă era plictisit de fuga violonistului. De aceea luă pe Berta la o parte și îi șopti, o bătu pe umeri și o convinse că trebuiau să se împace și că el urma să se ducă după neamț să-l aducă înapoi :

— Mă întorc numaidecît. Cîntă lui Comăneșteanu mazurca lui Djaburov, că-i place grozav.

Ieși, bătînd din pînteni și rîzînd.

Berta se uita după el, zîmbind, cu capul plecat pe o parte. Apoi se întoarse către Comăneșteanu, se mlădie pe partea ccelaltă și îi zise, iarăși rîzînd :

— Vă plac asemenea lucruri ?...

Și, fără să aștepte răspuns, se așeză din nou la piano, cu bustul drept și coapsele pline, cu brațele strînse la loc ca două aripi.

— Doriți să vă cînt din piano sau din gură ?

— Cum voiți. Mi se pare că în toate felurile e frumos.

Ea se înclină iar pe o parte și prinse a cînta din gură.

Zburară cîteva acorduri. Fugeau mîinile pe clapele albe, ca două pascri ce se gonesc. Glasul, tînăr, avea farmecul misterios al emoțiunei adevărate, ce deșteaptă în toate sufletele înțelegerea durerei omenești.

Berta părea că intră în gîndurile celor doi poeți ce-și uniseră versurile și muzica pentru a suferi împreună. Ea, cîntînd, se îndemna să sufere și dînsa, se înălța în avîntul generos al frazelor muzicale, se aprîndea, vibra cu pianul, tremura cu propria ei voce, iar înțelesul obicinuit al cuvintelor părea a se transpune într-o înțelegere nouă, largă și dureroasă. Era vorba de luna mai, ce topește zăpada din munți, descoperind frunțile ghiocilor, chemînd înapoi cîntăreții codrului, pascrile duse — și mai era vorba de tinerețea omului, pe care nimeni n-o mai întoarce înapoi, o dată ce s-a dus. Cînd glasul rostea :

„Și pasărea dusă se-ntoarce-înapoi,  
Dar omul cînd pleacă,  
Orcît timp să treacă,  
El nu mai revine în lume la noi“

era jale curată, iar Comăneșteanu, care asculta la început cu temerea binevoitoare a publicului cîstit, se simțea acum luat de apă, dus departe, pe-o gură de rai, unde tinerețea n-are nevoie să se mai întoarcă fiindcă nu pleacă niciodată. Berta repeta : „orcît timp să treacă, orcît timp să treacă el nu mai revine în lume la noi“, cu o sfîșiere ce turbura simțirea și aducea lacrămile în ochi. Și, în adevăr, cînd se opri, era ea însăși atît de mișcată, încît plîngea.

Comăneșteanu sări de la locul lui, îi apucă mîinile și i le sărută, respectuos, ca în cel mai autentic salon în care ar fi cîntat o doamnă din societate.

Berta rîdea printre lacrimi, lăsîndu-și mîina în ale lui, cu osteneala plină de voluptate a femeii ce a suferit și se simte înțeleasă și compătimită.

Tocmai atunci ușa se deschise. Violonistul, palid, cu părul vîlvoi, intră prelung, se opri locului, ca la teatru, și cu mîna întinsă către Berta :

— Iar comedia lacrărilor?... îi zise. Iar histerismul muieresc, transpus în muzică ? !...

Apoi, întorcîndu-se către Comăneșteanu :

— Să mă iertați, domnule căpitan — nu știți ce femeie e asta !... Are să vă-nșele și pe d-voastră, cum m-a înșelat pe mine și pe general, și pe tată-său, și muzica și lumina ce o luminează... Poate că aveți mamă sau familie, și e păcat !

Berta se făcuse albă ca hîrtia. Mînia și indignarea îi încordaseră mușchii obrazului, ca la o mască de teatru antic :

— Ieși afară, mizerabile ! rosti ea îndesat, făcînd un pas către dînsul.

Violonistul sta să se avînte către ea, cînd Comăneșteanu îl apucă de braț, îl zgudui bine, apoi îl aduse pînă la ușe și-i făcu vînt afară : \

— Ieși !...

Rămași amîndoi, se uitară unul la altul. Berta nu mai semăna cu femeia dinainte. Un simțimînt rănit, de demnitate, de ciudă și de ură, o înălța. Ea întinse mîna lui Comăneșteanu :

— Îmi pare rău, domnule căpitan, că fără voia mea ați luat parte la o scenă penibilă. Vă sunt foarte recunoscătoare... Mai mult : vă datorez un moment de ridicare sufletească în sfera curată a artei. Dacă aș putea cînta așa la concert !... În toate cazurile, la revedere...

Cu alte cuvinte îl poștea să se ducă. Comăneșteanu ieși, înțelegînd că asta era singura dezlegare cuviincioasă a încurcătureri.

Dar se părea că lucrurile trebuiau să meargă mai departe...

A doua zi Comăneșteanu primi vizita a doi necunoscuți care veneau în numele domnului Hermann să-i ceară șoco-

teală de insulta adusă brațului clientului lor. Încurcătura începea să devie umoristică. Să se bată cu domnul Hermann Buffni, profesor de vioară !... Ce haz era să mai facă generalul !

Cu toate acestea, generalul nu trebuia pus în curent cu întorsătura pe care o luau lucrurile, pentru multe cuvinte, dintre cari, cel dintâi, ca să nu afle Anna. De aceea se duse numaidecît la regiment, își alese doi martori, cărora le dete însărcinarea de a primi duelul, cu orice condițiuni, numai să se hotărască repede întîlnirea și să nu se vorbească degeaba.

A treia zi se găsea pe teren, față în față cu profesorul Bertei.

Uitîndu-se în fuga la neamț, Comăneșteanu se gîndea că psihologia cea mai grea este aceea a faptelor nelogice. Dar oare este ceva nelogic în lumea faptelor ?

Și fiindcă se băteau cu pistolul, trase neapărat, în sus. Glonțul violonistului îi fluieră pe la ureche. Instinctiv a doua oară trase de-a binele. Glonțul atinse, picziș, pulpa violonistului.

Comăneșteanu, mîhnit, se duse la adversarul său cu mîna întinsă și îi ceru iertare.

Violonistul zîmbea :

— Vă sunt recunoscător că nu m-ați lovit în mînă...

— Aveți dureri ?

— De loc.

— Îmi dați voie să viu să vă văd... ?

— Cu cea mai vie recunoștință.

După ce se despărțiră, Comăneșteanu se duse acasă trist. Îi părea rău că nu trăsese și a doua oară în vînt. De ce ră-nise pe bietul neamț, pe care nu-l cunoscuse pînă atunci ? Nu sunt nerozi oamenii și alcătuirea vieții lor ?

Ca totdeauna cînd se simțea vinovat, nedrept, lipsit de generozitate, îi venea să se ducă la Comănești, să se apropie



de maică-sa, care murise cu același cuvînt pe buze : „să nu atingi pe nimeni, să fii drept și generos“. Dar nu putea pleca. Nu numai nu putea pleca, dar încă trebuia să pară același, să facă vizite, să fie fericit, fiindcă era „copilul răsfățat al soartei“.

Afară începuse să ningă. Se duse la grajd să vadă caii. Puse să scoată sania ; se supără pe slugi ; se umplu de zăpadă. De sus de la o fereastră, băiatul îi făcea semne să vie la dînsul.

Se sui din nou sus, sărută copilul, glumi cu Mia, se mai învîrte fără rost pînă ce se îmbracă și iarăși ieși.

Unde se ducea ?

Își aduse aminte de vizita pe care trebuia s-o facă Uraniei Vucos.

Deși era încă devreme, ea îl primi.

Într-un salonaș, plin de flori, de cutii de argint, de pernițe împomponate, Comăneșteanu așteaptă cîteva minute, cu fruntea lipită de geam, uitîndu-se lung înainte.

Urania veni, sunînd din brățele și foșnind din rochii :

— Căpitane, am auzit că te cheamă Cinel-Cinel.

— Cinc mă cheamă Cinel-Cinel plătește amendă.

— La cutia milelor ?

— La cutia milei... de mine.

— Gata. Cît trebuie să vărs ?

— O sărutare.

Urania făcu o comică strîmbătură din nas, parcă i-ar fi mirosit a amoniac :

— Dată sau primită ?

— Ca să fie întreagă, urmează să fie și dată și primită.

— Atunci nu mai întrebuițez cuvîntul.

— Pentru viitor. Dar pentru trecut ?...

Ea se uită la dînsul cu o ușoară umbră de melancolie.

— Vrei să o socotesc ca o adevărată amendă ?

— Orcum o fi.

Ea se uită din nou la el, nedomirită și tristă. Apoi se pleacă ușor spre dînsul, dîndu-i părul să i-l sărute :

— Iată, — fără consimțimîntul meu.

Tînărul se opri. Era atît de enervat, încît actul acesta de supunere gentilă îl făcu să-i dea lacrămile. Îi luă mîna și i-o sărută :

— Nici cu consimțimînt, nici fără consimțimînt. Și iartă-mă că nu știu ce fac.

Urania îi arată un fotoliu :

— Șezi, te rog, și spune-mi ce ai. Ești nenorocit.

— Nu. Sunt enervat.

Ea dete din cap necrezătoare.

— Aprinde o țigară. Fum... de multe feluri. În toate cazurile, ești interesant. Pentru că ai tot ca să fii fericit, și nu ești fericit. Sau, cel puțin nu pari...

— Nimeni nu este totdeauna fericit.

Ea se gîndi un moment :

— Așa este.

După aceea, urmă, zîmbind :

— Cu toate astea, ai ceva. Îmi dai voie, mie, care, după cum spune unchiul, sunt o așchie din dumneata, să mă interesez de starca d-tale sufletească...

Apoi se apropie cu scaunul de el.

— Spune-mi ce ai ?

— N-am nimic.

— Nu cred.

— Sau ce am nu se poate tămădui.

— De ce ?

— Fiindcă mai întîi nu se poate cunoaște bine. Dumneata nu ești niciodată nedreaptă ? nu te simți, fără să vrei, cauza suferinții altora ? nu te mîhnește sufletul d-tale însuși, care, cîteodată este lacom și foarte adesea nelogic ?...

— Al meu, nu.

— Atunci ești fericită.

— Asta e altceva.

— În toate cazurile, ești liniștită. În mine e contradicția ciudată, că sunt în mod pozitiv și real fericit, și sunt idealmente nenorocit.

Urania se apropiase atât de mult de tînăr, încît acesta mirosea parfumul părului ei, care aducea a mărgăritărel, cu o adiere de personalitate omenească vie, ce pare cîteodată înfăptuirea cea mai deplină a poeziei.

El se dete ușor la o parte și se uită în ochii ei :

— Iată, bunăoară, și acum : doream cinstit să nu-ți ies din voie, și n-am putut.

— Cum ?

— Mi-am luat amenda pe cale de furtișag.

Ea dete din cap :

— Faptul nu-i bine caracterizat.

El o prinse de gît și o sărută cu putere.

Dînsa sări în picioare:

— Asta e furt cu efracțiune !

După aceea, privindu-l cu seriozitate :

— Nu mai ești cuminte. Du-te, ca să putem rămînea prieteni.

— Mă duc.

Îi luă mîna și i-o sărută :

— E o infinită delicatețe într-o sărutare. Eu ți-am dispăcut. Am fost violent, și-mi pare rău...

— Dacă te duci, uit și te iert...

Ochii ei păreau înecați în visuri. Umbrele genelor lungeau marginea expresivă a personalității îndurătoare. Mîna îi tremura.

Comăneșteanu se plecă spre dînsa.

— Ești o așa de curată expresie a poeziei, încît mă tem să mai insist, ca să nu turbur lumina lăuntrică. Dar acum înțelegi ce vrea să zică a fi fericit și idealmente nenorocit !...

— Da, rosti ea încet. Asta ai vrut să dovedești ?

— N-am vrut să dovedesc nimic. Ce se poate dovedi în mișcările ascunse ale sufletului ?...

— Așa este.

Urania zîmbi, recăpătîndu-și libertatea cugetului :

— Prin urmare pot să-ți zic Cinel-Cinel...

— Poți. Dar de ce „prin urmare“ ?

— Fiindcă am plătit amenda.

— A fost o execuție silită.

Ea dete din cap cu înțelesuri, îndrumîndu-l spre ușă :

— La revedere. Nu uita, cînd ești nenorocit, că poți veni să plîngi la mine... La revedere.

## IV

Pe masa lui de la regiment erau două scrisori ale Annei, una *urgentă*, alta *ff urgentă*.

„Mi se spune că te-ai bătut în ducl. Doresc să te văd numai decît. Am fost la d-ta acasă. Nimeni nu știa nimic. Dacă nu poți veni, scrie-mi un cuvînt, spune-mi că nu ești rănit.“

A doua scrisoare :

„Aflu că ești eroul unei drame mișcătoare. Sîngele nobil nu minte. Ai luat apărarea unei femei insultate, și prin urmare ți-ai făcut datoria de cavaler.

Inima mea nu poate decît să se bucure, iar strămoșii d-tale tresar în morminte de mîndrie.

Ai rănit pe un nefericit, care își cîștiga pîinea cu brațele ; l-ai rănit după ce l-ai batjocorit. Eu mă întreb cîte o dată ce trebuie să fie lumea cealaltă, dacă d-ta ești așa de jos !... În cine să mai cred ? Cum să te mai văd, dacă te-ai coborît pînă la treapta cea mai din urmă ?

Orcît de mizerabilă e viața, ea are totuși o licărire de ideal, către care tind cei ce nu sunt cu desăvîrșire stricați. De ce uiți cine ești ? Ți-am deschis inima întreagă, ți-am

spus că mă faci să sufăr nu numai cu iubirea mea de femeie, dar în toate visurile și aspirațiile mele omenești, în onoarea și demnitatea vieții.

Altceva nu pot să-ți spun.“

Comăneșteanu aprinse un chibrit, iar la flacăra lui anină colțul scrisorilor Annei, cari arseră pînă sus, răsucindu-se ca de durere.

Era nedreaptă și violentă.

El își căută de treabă. Zbuciumările sentimentale fac pe oameni să se întoarcă cu plăcere la ocupațiile lor zilnice și să găsească în ele pace. Un miros de mărgăritărel îi adie prin minte și cu dînsul parfumul părului ce sărutase. În adevăr, firea omenească e infamă !...

Ieși de la cazarmă și se duse să vadă pe rănit.

Aci, spre marea lui mirare găsi pe general și pe Berta.

Violonistul locuia în două odăițe joase, în fundul unei curți, unde putea cînta toată ziua, din piano sau din vioară, fără a deștepta protestările nimănui. Acum avea puține friguri. Generalul și Berta umblau în vîrful picioarelor, serioși și preocupați, parcă un frate sau un copil al lor ar fi fost bolnav.

Cînd intră Comăneșteanu la violonist, figura acestuia se luminea ca de o bucurie lăuntrică. El se ridică pe un cot, zîmbi și întinse mîna tînărului, rugînd pe ceilalți să-i lase singuri.

— A trecut și asta, d-le căpitan.

— Și va trece și rana, iubite d-le Hermann.

Violonistul îi luase mîna și i-o ținea într-ale lui.

— Vă sunt recunoscător că ați primit a vă bate cu mine.

— Ce fel de vorbă !...

— Mă rog, eu știu. Nu era caz de duel. Dar eu sufeream atît de mult, mă simțeam atît de ridicol și de nefericit, încît dacă n-ați fi primit a vă bate, m-aș fi împușcat.

Comăneşteanu dete din cap, în semn de protestare. Violonistul urmă :

— Aşa este. Femeia asta nu e atît de vinovată cît pare, eu nu sunt atît de prost cît m-arăt, şi cu toate astea ne chinuim amîndoi.

După aceea adăogă, dînd trist din cap :

— Eu o iubesc, fiindcă are temperament, e iute şi nedreaptă, dar pentru muzică e ca lemnul de la o vioară veche : vibrează. Iar dînsa nu mă poate iubi fiindcă eu sunt un biet neamţ, ce e drept cu oarecare bun-simţ şi cu suflet, dar fără talent, urît şi nesuferit. Ah, domnule căpitan !... Ce bine e să fii tînăr şi frumos !...

— Dumneata eşti tînăr...

— Tînăr nu mai sînt, iar frumos n-am fost niciodată.

Apoi se uită în podele, lung :

— Femeile iubesc pe oamenii tineri, fiindcă iubesc puterea creatoare. Iar eu nu am nici asta. Am scris vrafuri întregi de muzică. Nu-i nimic de ele. Şi cu toate astea, domnule căpitan, sînt frumosul în toate lămuririle lui, ştiu cum ar trebui să fie bine ceea ce e rău, înţeleg lumea şi aspiraţiile ei, mi-e milă de ea că suferă, — şi totuşi nu pot îndrepta nimic din ceea ce e urît sau nedrept, fiindcă nu e în mine nici o scînteie creatoare. Sunt spirit critic, domnule căpitan, cu alte cuvinte nenorocit ! Vedeţi pe Berta. E o biată fiinţă banală. Cînd carnea albă de pe dînsa se va zbîrci, va rămînea oase şi noroi, cum zice Leopardi. Şi cu toate astea, în sufletul acesta mărginit vibrează cîteodată ceva atît de personal şi de nou, încît eu rămîn uimit : e scînteia creatoare !

Comăneşteanu se uita la el mirat :

— Cunoşti pe Leopardi ?

— Cînc din gloata noastră nu cunoaşte pe Leopardi ? Nici acesta nu era creator, dar era aşa de adînc nenorocit,

încît din nefericirea lui a izbucnit, ca dintr-un vulcan, lava, lava durerei... Pietre prețioase, domnule căpitan.

Își trecu mîna pe fruntea caldă :

— De cîte ori nu mă gîndesc eu la Leopardi și Aspasia lui, și apoi la mine cu Berta mea...

Comăneșteanu, intrat în sufletul acesta necăjit, se simțea mic și vinovat. Violonistul interpreta, oarecum, pe Anna... De la Anna, gîndul lui sări la general. Cu nedomirire și părere de rău se uită în ochii violonistului, parcă ar fi dorit să afle cum stau lucrurile despre partea asta. Nimic. Tocmai în momentul plecării, rănitul păru mai neliniștit, chemă pe Comăneșteanu mai aproape și îi zise :

— Am să vă fac o mărturisire și să vă cer iertare de o greșală... Alaltăieri am pus pe cineva de a scris o scrisoare anonimă d-lui general... E o infamie !...

Apoi căzu pe perne, ținînd mîna lui Comăneșteanu cu amîndouă mîinile lui :

— E o infamie, domnule căpitan. Vă urez însă să nu fiți niciodată gelos. Sentimentul cel mai dezgustător, care înjosește pe om...

— Liniștește-te, d-le Hermann, generalul nu crede, fiindcă nu e adevărat.

— De altminteri, am să îndreptez tot cu lucrurile, am să spun d-lui general adevărul.

Cînd ieși de la violonist, nu mai găsi decît pe general, care aștepta cu nerăbdare impresiile lui Comăneșteanu. Berta plecase.

Generalul Villarà părea a înțelege lumea mai înțelepțește decît toți, nejudicînd pe nimeni, rîzînd de mulți, fiindu-i milă de mai mulți încă. El își înșela nevasta. pe el îl înșela Berta, pe Berta o înșelau probabil alții ; goana oamenilor după fericire, cu o vorbă, ce-i rămăsese lui din citania unui crîmpei

din *Faust* : „nimeni nu zice momentului trecător : oprește-te, ești frumos”<sup>1</sup>.

Întrebă pe Comăneșteanu de starea violonistului, nerăbdător de a auzi o vorbă bună. Îi era milă de neamț și totodată îi părea rău că risipește, sub formă de milă, o părticică de energie sufletească pentru o prostie.

Cu toate astea nu se depărta de la căpătîiul rănitului decît numai cînd se întorcea Berta. Dar Berta trebuia să se întoarcă neapărat la ora clubului, fiindcă altfel, cu tot altruismul lui, pleca.

Cînd ieși Comăneșteanu, ningeă din temei. Fulgi enormi de zăpadă se vînturau prin aer, vîrîndu-se prin toate ungherele. Din fundul curții unde locuia violonistul, pînă în stradă, nu se vedea decît o pînză mișcătoare de fire albe. Cînd să pună piciorul în scara trăsurei, Comăneșteanu dete cu ochii de Berta, care bătea zăpada pe loc. Ea îi trecu pe dinainte, zîmbind, și sări în trăsură.

— Nu-i pentru cine se gătește, ci pentru cine se nemerește.

El se uita la dînsa nedormit. Berta rîdea.

— Pofțiți, pofțiți. Vă ofer un loc.

După ce Comăneșteanu se urcă în trăsură, dînsa deveni serioasă :

— Dorcam să vă văd, ca să vă arăt o scrisoare anonimă pe care a primit-o generalul. Dacă nu sunt indiscretă, vă rog să mă conduceți acasă.

— Cu cea mai mare plăcere.

Berta se înfășură în blană pînă peste ochi și nu mai zise nimic. Tremura. Căpitanul o acoperi peste picioare, supunînd învelitoarea prin toate colțurile pe unde putea pătrunde fri-

---

<sup>1</sup> Formula este cea pe care se întemeiază jurămîntul inițial al lui Faust față de Mefisto. Cînd Faust va spune unui moment trecător : „Verweile doch ! Du bist so schön !” („Oprește-te ! Ești atît de frumos !”), diavolul avea dreptul să-i ia sufletul.



gul, cu felul de preocupare și de îngrijire caracteristic unor bărbați bine crescuți, ce atât de mult place femeilor și explică succesele oamenilor mediocri.

În frigul din trăsura, ei își simțeau corpurile calde, și parcă o vinovată apropiere sufletească se statornicea între dînșii.

De îndată ce ajunseră acasă, Berta se făcu nevăzută cîteva minute. Cînd veni, părea serioasă și gravă. Dete scrisoarea lui Comăneșteanu și așteptă. Dînsul i-o înapoie fără a o ceti.

— E de prisos s-o citesc ; toate scrisorile anonime sunt la fel.

— Bine, dar știți ce spune într-însa ?

— Îmi închipuiesc, de vreme ce mi-o arătați.

— Că sunteți amantul meu.

— Îmi pare rău că nu e adevărat.

Ea privea înaintea ochilor, pe gînduri :

— Lucrul cel mai ușor, domnule căpitan. Nu vreau să mă dau drept ceea ce nu sunt.

El o apucă de mîină și o sili să șadă lîngă el, pe canapea. Berta șezu, de-a dreptul pe brațele lui, luîndu-l de gît :

— A fi amantul meu, e lucrul cel mai ușor din lume... Ești tînăr și frumos. Îmi placi. Și cu toate astea...

Tremura și se strîngea de el :

— Speram să te pot iubi. Am simțit zilele trecute, cînd ai venit la mine, ceva nou, atât de dulce, încît poezia și muzica din cîntec se coloraseră de poezia sufletului meu.

Răsufală adînc, dînd din cap cu disperare :

— Ah, domnule căpitan, ce greu e a iubi !...

El o sărută voiniceste :

— Nu găsesc.

Berta încercă să ridă, simțind că el nu răspundea vibrațiilor ei sufletești și că n-o înțelegea. Sări de pe brațele lui, și rămase în picioare, dînd din cap lung. După aceea, încet, se așeză pe scaunul de la piano.

Comăneşteanu pricepea că în năinutul acela Berta era în puterea unei simţiri înălţătoare. Pornirile lui, de tînără voluptate, păreau a aluneca pe faţa lucie a unui suflet străin. Pianul şi muzica să înfăţişau pentru amîndoi ca o punte de scăpare. El se apropie de dînsa :

— Îţi mai aduci aminte de bucata de zilele trecute ?

Ea dă din cap, pe cînd mîinile alergau pe clavier. Cîntă, oarecum pe socoteala ei, parcă ar fi fost singură :

„Îţi aduci aminte, îţi aduci aminte.  
Cînd veneai la mine, vara, pe-nserat,  
Şi în umbra porţii, schimb de jurăminte  
Se urmau pe zborul unui sărutat ?“

Comăneşteanu şi de astă dată se simţi prins de farmecul cu care cînta Berta. În cele trei cuvinte „Îţi aduci aminte“ pornea parcă de departe toată părerea de rău a celor ce nu mai trăiesc decît din amintiri. „Îţi aduci aminte cînd veneai la mine, vara, pe-nserat ?“ Deodată idila lua formă. Parcă, în adevăr, se vedea un tînăr coborînd la vale către porţiţa cu streăşină, în umbra cărcia aştepta fata, singurică.

Comăneşteanu întinse braţele în jurul coapselor Bertei şi se lipi cu capul de umărul ei. Ea cînta, repetînd aceleaşi vorbe, plecîndu-se către el, tremurînd de emoţiune : „Îţi aduci aminte cînd veneai la mine, vara, pe-nserat, şi în umbra porţii, schimb de jurăminte se urmau pe zborul unui sărutat ?“ Ea se lipea cu obrazul de obrazul lui, se întrerupea, uitîndu-se lung în ochii lui, cum te-ai uita pe o ferăstră, departe, în fundul orizontului.

Cînd se opri, se întoarse către el, îi puse amîndouă braţele pe umăr, îşi rezemă fruntea de propriile ei braţe şi rămase astfel nemîşcată. După cîteva minute se sculă, puse pe Comăneşteanu să şadă ca mai înainte pe canapea şi se aruncă în braţele lui, făcîndu-se mititică, luîndu-l de gît, vorbindu-i într-aiuri :

— Înțelegi ceva?... simți cât e de dulce a iubi?... câtă poezie se ascunde în sufletele noastre?... Nu-i așa că parcă îți aduci aminte că veneai la mine, vara, pe-nserat? Eu parcă sunt sigură că te-am așteptat la o porțiță...

— Pe vreme de iarnă.

Berta pufni de râs, îl sărută lung și apoi se uită la el.

— Ce păcat că ești om real.

— De ce?!

— Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-aș putea cânta...

Comăneșteanu o privea acum ca pe o revelație extraordinară. Vorbele ei delicate îl mirau și-l fermecau. Se uita la dînsa nedomirit, pe cînd Berta închidea ochii, fericită, căutînd parcă să prindă acolo, ca într-o raclă de aur, frumusețea trecătoare a momentului.

— Cine poate crede!... zise Berta.

— Cîtă frumusețe în sufletele oamenilor... Asta voiai să zici?

— Tocmai asta. Cu adăogare că aș fi dorit ca aceea ce a fost în realitate să fi fost un vis. Cu alte cuvinte, roști ca încet, aș fi dorit ca existența d-tale să fie un lucru nematerial.

El zîmbi. Berta îi puse două degete pe gură:

— Un lucru nematerial. Degeaba zîmbești.

— Iubirea poate deveni orice lucru nematerial: muzică, poezie, croism.

— Da, zise ea, dar nu mă înțelegi.

După aceea, dîndu-se la o parte:

— Nu mă-nțelegi. Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-aș putea cânta... eu singură.

— Atunci o poezie inedită. Cam greu.

— Nu-i nimic greu. Cînd cineva iubește, viața toată se luminează. Ceea ce e greu e tocmai de a putea iubi.

— Și de îndată ce începi a iubi cu adevărat, încolțește în suflet îndoiala și nefericirea.

Ea se uita la dînsul, înduioșată:

— Nu zice așa vorbă !...

— Nefericirea ideală : sau ești gelos, sau simți că alții sunt geloși. Sau suferi tu, sau suferă ceilalți. Și chiar când nu ești gelos și nu suferi, e un colț ascuns al sufletului, în care parcă s-ar adăposti scînteia divină a conștiinței : acolo suferim cu toții. Ce să-ți fac !...

Berta se uita pe gînduri la mîna lui ; apoi, disperată, îl întrebă :

— Ești cu adevărat pătruns de ceea ce zici ?

El înălță din umeri.

— Ce să-ți fac !...

Ea dete din cap, zîmbind, cu ochii adînci și triști :

— La cine iubește, nu mai rămîne nici un colț al sufletului care să nu fie în puterea amorului.

— Cu alte cuvinte, nu mai e loc pentru conștiință.

Ea îl luă mîna și i-o lipi de sînul stîng, sub care bătea inima eroic :

— Nu mai e loc pentru nimic !

## V

De la podul Dîmboviței, Comăneșteanu dete drumul trăsuri și porni pe jos către casă.

Ce ușor curge vremea cîteodată !

Nu mai ninge. Pe la magazinele din strada Carol începeau să se aprindă luminele. Lumea umbla forfota pe strade, parcă fericită ; desigur voioasă. De ce n-ar fi fost voioasă ? La urma urmei, omul trăiește numai o dată, iar dacă ai căuta bine, traiul acesta e încîntător. Își simți parcă în căldura mînei, sînul Bertei ; văzu aievea ochii ei adînci străbătîndu-i sufletul ; era puterea fericirii lui individuale care înfrumuseța lumea.

Cum mergea pe trotuar, voios, văzu o trăsură că i se oprește drept în coaste. Un geam se coborî repede, iar în cadrul lui se ivi capul rotund al prințesei Smaranda Dudescu.

— Unde mergi, Alexandre ?

— Unde vrei, prințeso.

— Urcă-te.

El se urcă lângă dînsa, bine dispus, gata a-i spune vorbe galaute. Sabia nu prea intra în cupeu. El o zmuci punînd un picior peste dînsa.

— Nu necinsti sabia, dragă. Multe din succesele tale i le datorești ei. Nu te mîhni. Ești nostim și fără dînsa, dar cu dînsa la brîu, vai de bărbații însurați !...

El se uită în ochii ei, parcă i-ar fi zis : „răposatul e liniștit acolo unde se află acum“. Ea îl privea zîmbind :

— Desigur, dragă. Îmi ești foarte simpatic, dar atîu și nimic mai mult.

— Niciodată n-am îndrăznit să sper altceva.

— Prea bine ai făcut. Asta dovedește că ești bine crescut, și adaogă un farmec mai mult la acela al săbiei.

El îi luă o mîină și i-o sărută. Prințesa adăose :

— Negreșit. De aceea ești primejdios cu adevărat : inspiri încredere deopotrivă femeilor ca și bărbaților. Din fericire, sau din nenorocire ! — zise prințesa rîzînd — majoritatea tinerilor de la noi sunt vano-glorioși, batjocoritori și îndrăzneți fără vreme... Și îți vorbesc de cei din lumea bună. Ceilalți sunt un dezastru ; prost-crescuți, vulgari, plebei în toată puterea cuvîntului, la fiecare vorbă și la fiecare mișcare rănesc pe femeia care are nenorocirea să ție la ei...

Căpitanul se gîndea, fără voia lui, la un oarecare locotenent, voinic și mitocan, ale cărui mustăți teribile comandau în casa prințesei.

— De unde vii ? îl întrebă ea deodată.

— De la o vizită.

— Miroși a femeie nostimă.

— Da.

Prințesa puîni de rîs.

— Da ? Ia spune-mi, zău, cum s-a petrecut.

— Cum se petrece totdeauna.

— Ești nesuferit !... Parcă totdeauna se petrece tot la un fel.

— Cu mici variante, — da.

— Vreau să cunosc variantele.

— Variantele sunt încîntătoare, fiindcă femeia are suflet.

— Da ? Va să zică sentiment... german.

Comăneșteanu se simți turburat. Prințesa înțelege, și îl chinui mai departe, pricepînd că a atins o rană, dar neștiind care. Îl privea lăuturiș, cu felul de dispreț al femeilor semețe și vanitoase, care nu îngăduiesc unui bărbat să iubească alte femei decît pe ele.

— Brună ? blondă ?

— Și una și alta.

— Brune aux yeux bleus ?

— Da.

— Atunci ca mine.

El zîmbi, fiindcă prințesa uitase că-și văpsise părul.

— Acum patru ani, adăogă ea repede, încercînd să surîdă, dar roșindu-se.

Lui îi fu milă de dînsa, și îi zise încet :

— Un petit air de doute et de mélancolie, vous le savez, Ninon, vous rend bien plus jolie.

Ea se uita pe fereastră. Apoi se întoarse prelung și se gîndi :

— De cîte ori am auzit versurile astea !... cînd eram brună. Generalul Cîndescu mi le spune și acum.

— Are haz bietul general.

— E ramolit complet. Cu toate astea, dacă nu vine într-o zi la masă, îmi lipsește ceva.

— Displăcerea asta nu ți-o pricinuiește des.

— O dată pe lună, regulat ; cînd își ia pensia. Se duce de prînzește la Herăstrău cu mai multe onorabile persoane de sex femeiesc. Pauvre vieux satyre !...

Apoi, rîzînd, cu ochii ștregărești fixați pe Comăneșteanu.

— Așa sunteți cu toții : asanarea moravurilor, în vorbe, iar în fapt, harem.

Căpitanul se înclină.

— Un om care iubește mai multe femei aduce omagiu speciei.

— Vă foarte mulțumim, în individ. De altminteri, dum-neta te-ai cam deprins ca pisica la oala cu smîntînă.

El rîdea de amestecul umoristic pe care-l făcea prințesa, de vorbe românești neaoșe, cu pocituri franțuzești. Se plecă spre dînsa :

— Se vede pe mustăți ?

Ea îl lovi ușor peste gură, cu ochii vii și poftitori :

— Haide, hai, craiule !... Are să meargă așa pînă te-o prinde lăptărița.

— Mă păzesc. Dar care ?

Prințesa rîdea cu o poftă nespusă, fiindcă ea se gîndea la Mia, pe cînd lăptărița cea adevărată părea a fi Anna.

— Prea ai multe încurcături, dragă... Dar, în fine, spune-mi cum s-au petrecut lucrurile cu femeia... cea cu suflet.

Pe cînd ei vorbeau astfel, trăsura mergea la pas, prin neregula celorlalte trăsuri de pe Calca Victoriei. Comăneșteanu zări într-un magazin pe nevastă-sa și, fără a se gîndi, făcu semn să oprească.

— Mă ierți, prințeso.

— Cum nu, dragă. Cînd vii la mine ?

— Cît de curînd. Cînd mi s-o face dor de ccai bun.

— Nu de mine ?

— De d-ta mi-e totdeauna dor.

Prințesa închise dintr-un ochi, ștregărește :

— Mazette !

El zîmbi, într-aiuri, cum se întîmplă oamenilor preocupati, și se dete jos.

Nevastă-sa era într-un magazin, unde cumpăra ceva. Sta pe un scaun, serioasă, așteptînd să i se dea lucrurile cerute.

Felul cum se ținea pe scaun, dreaptă, cu mîinile pe genunchi, era atît de cinstit, încît da un aer cumsecade întregului magazin. Cu pălăria elegantă, așezată cuminte pe buclele firești ale părului, Mia nu mai era fata greoaie de altădată, ci parcă personificarea estetică a cuviinței femeiești.

Căpitanul se uită la dînsa, și avu un moment de sălbatecă bucurie văzînd-o atît de departe de nebunia erotică a celorlalte femei : era satisfacerea deplină a egoismului bărbătesc.

Se depărtă de la geamul magazinului și se duse la deal pe Calea Victoriei.

O pornire de afecțiune către nevastă-sa îl făcu să se întoarcă înapoi, cu gîndul de a intra în prăvălie și a lua pe Mia cu dînsul. Pe drum însă se răzgîndi : era o copilărie sentimentală. Ca toți bărbații, făcea și el greșala de a socoti pe nevastă-sa ca o persoană pe deplin fericită cu proza zilnică a vieții, față de care nu era nevoie de nici o înălțare poetică.

Contrazicerea sufletească îl ținea în loc, nehotărît. Îi veni în minte să se ducă la Anna ; dar cuviința lui intimă îl depărta de ideea asta. Atunci se gîndi să se ducă la Elena Milescu.

Elena locuia în aceeași casă din strada Batiștei, în care trăise fericită cu bărbatu-său. De la cea dintîi treaptă a scării pînă în unghiurile cele mai îndepărtate, plutea în aer stăpînirea unui lucru nematerial, ceva ce s-ar fi putut chema în nenumărate feluri, eroism, glorie, patric, fără să lege bine înțelesul aceluia ceva, care mai era amor și poezie, durere și supunere, ideal tangibil al unui suflet ce trăia numai din trecut. Aici locuia Elena, dar aici stăpînea Milescu. Arme, tablouri, cărți, mobile, vitrine întregi cu amintiri de-ale cam-



paniei din 77 ; totul fusese adunat cu iubire în acel altar al războiului.

Cînd intră Comăneşteanu, un fecior servea ceaiul.

Elena îl sărută pe frunte şi-l prezintă unei doamne ce era de faţă, elegantă, fină, cu părul aproape alb. Cînd Comăneşteanu se întoarse către dînsa, doamna încercase să se scoale, şi era gata să cadă. Cu o mîină dusă la ochi, iar cu cealaltă căutînd sprijin, ea se rezemă de Elena şi rămase un moment în mijlocul salonului. Apoi, cu încetul, păru a-şi reveni în sine, întinse mîna lui Comăneşteanu şi se uită lung la el, cu o infinită poezie în privire :

— Alexandru Comăneşteanu ?

Căpitanul se înclină.

— Fiul Saşei ?...

Ea nu-şi credea ochilor.

— Al Saşei ?

— Da.

— Ce bine am făcut că am venit astăzi la tine, Eleno !... Dar n-o să te superi dacă mă duc... Domnule Comăneşteanu, vrei să vii să mă vezi ?...

Căpitanul se înclină din nou.

După ce doamna ieşi, Elena veni la el, îl luă de braţ, cu un aer tînăr de viclenie :

— Ami, tu ressemble à ton oncle.

El se uita la ea, nedumerit :

— Voyons, Tantzi, ce comédie e asta.

— Şezi, că-ţi spui. Dar ce te-aduce la mine ?

— Ceea ce m-aduce întotdeauna.

Ea ridică ochii :

— Ceaiul ?

— Nu, Tanţi dragă. Poezia.

Elena făcu o mişcare din ochi şi din gură, parcă ar fi zis :  
„cînc-mi eşti !...“

— Vezi, Tanți, când te văd făcînd la mofturi ca celelalte femei, îmi vine să mă supăr pe dumneata.

— De ce ?

— Fiîndcă eu viu pe aici cum se vine la altarul Patriei, al Frumosului și al Poeziei.

Ea se uită lung la el :

— Al Patriei, poate. Al Frumosului și al Poeziei îmi pare că sunt zălogite la tine.

— Lasă, Tanți dragă, că nu sunt fericit.

— Cred.

— Atunci ?

— Ia ceaiul. Doamna care s-a dus este Natalia Canta.

— Da ?

— Da. Când te plîngi că ești nefericit tu, tînăr, frumos și bogat...

— Domol, Tanți.

— Nici un domol, așa este, — atunci ce să zică Natalia ?... și altele ca dînsa ?...

— Ai dreptate, floare, floricica mea, Tanți dragă...

Și zicînd astfel, veni lîngă dînsa, șezu jos pe covor, îi luă o mîna și își lipi obrazul de ea.

— Cine te-a făcut așa de minunată, Tanți dragă !... nici prea bătrîna nici prea tînără ; nici prea caldă, nici prea rece...

— Comme les bons dîners.

— Nu, Tanți dragă, ci ca armonia, ca suavitatea, așa ca să te pot iubi fără gînduri ascunse.

— Foarte-ți mulțumesc.

— Vrei să te iubesc cu gînduri ascunse ?

— Vreau să mă iubești ca un copil cuminte. Șezi și la-să-mi mîna...

— Tanți... Vrei să-mi iai mîna ?!... Apoi nu știi că pe întreg bietul pămînt nu e o mîna ca asta ? Uite, mi se pare că mîngîi sînul unei muze...

Elena rîdea, căutînd să-și retragă mîna.

— Lasă-mi mîna, dragă, și nu mai spune prostii, că te-ai deprins cam rău cu mîngîiatul sînurilor.

— Tanți, îmi ești dragă, îmi ești dragă, Tanți, ca o zi caldă de toamnă, cînd s-aud cucorii pe sus ; ca o batistă ce miroase a sulfină, ca un parfum de persică...

Elena zîmbea cu capul plecat pe o parte și uitîndu-se la el lung :

— Alex, tu spui prostii.

— Nu, Tanți dragă.

— Sau mai bine umbli cu focul prin paie.

— Nu.

— Ei, cum nu ? Ce, mă crezi de petică ?

— Nu. Te cred făcută din armonie și suavitate, și te iubesc deja, și sunt fericit că pot să ți-o spun... Tanți, inima noastră e ca fluturul, o biată omidă cu aripi. Așa de puțină lume știe să umble cu fluturii, fără să rămîna cu polenul pe degete !... Dumneata faci parte din aceea puțină lume.

— Bine. Dar lasă-mi mîna să-mi torn și mie ceai.

El îi lăsă mîna și se învîrți un moment prin salon ; apoi veni din nou lîngă dînsa :

— Tanți, doamna asta era și dînsa la Calafat cînd a murit unchiu ?

— Nu la Calafat ; la Măgurele.

— Da la Măgurele.

— Era.

— Și l-a văzut pe unchiu în ceasurile din urnă ?

— Cum să nu-l vadă, dragă !... Doar Natalia a iubit pe Mihai, cum te iubește... nevastă-ta pe tine.

Era să zică „cum te iubește Anna“, dar i sî păru așa de ciudat să amestece numele sacru al mortului în război, cu Anna de acum, încît o înlătură fără voie.

— Se cheamă Natalia Canta, Tanți ?

— Da, dragă.

— Și ce face ?

— Ce să facă... Trăiește. Vara stă la moșie, acolo unde cred că a cunoscut-o Mihai ; iarna în străinătate.

— O fi avînd ceva de la unchiu, Tanți ?

— Îmi închipuiesc că da.

— N-o fi oare de la dînsa ?...

— Nu... Ți-am spus, dragă, că portofelul îi fusese dat de maiorul Șonțu.

— Dă-mi cheia.

Elena îi dăde o cheiță mică. Tînărul se duse la una din vitrine, luă o cutie de marochin negru, o aduse pe masă și o deschise. Într-însa era o altă cutie de lemn de trandafir, iar în aceasta, pe un fond de atlas, un portofel. Comăneșteanu îl luă ușor, tremurînd, și-l desfăcu. Atunci se văzu un mic pachet de hîrtie, legat cu o panglică roșie decolorată de vreme. Căpitanul se făcuse palid. Șezu pe un scaun, lîngă cutii, și se uită lung în pămînt.

— Și, cînd ți l-a dat, Tanți, dragă, ți-a spus că nu era al lui ?

— Mi-a spus că i-l dase maiorul Șonțu... cred că în noaptea ce a precedat atacul de la Grivița. Dar cine mai înțelegea atunci ceva ? Noi toate îl vedeam că se sînge, și căutam să-l liniștim, fiindcă rupea bandajele, întindea brațele, strigînd „Înainte !”

Elena își ridicase părul de pe frunte, privind țintă un punct din aer, parcă ar fi văzut și atunci scena din ambulanța de la Măgurele.

Comăneșteanu se apropiase de ea, se lăsase pe un scăunel de la picioarele ei, o înconjurase aproape toată în brațele lui puternice, și asculta cu nesațiu, îi bea cuvintele :

— Da, Tanți, striga mereu „Înainte”.

— Striga „Înainte”, fiindcă din toate părțile cădeau soldații... și fiindcă unchiu-tău avea suflet de erou. Tu ce fel de suflet ai ?

Și grăind astfel, îndemnată de propria ei aprindere, Elena puse amîndouă mîinile de umerii tînărului, îl sili să se uite la dînsa, și îl sărută lung pe ochi, parcă ar fi fost sora lui.

— Ce fel de suflet ai ?

Comăneșteanu privea un nasture de la haina Elenii fără să-l vadă.

— Nimica toată, Tanți dragă.

— Suflet de ștrengar.

— Mare lucru !...

— Nu zic că-i vreun lucru mare... Dar ștrengarii au unele părți bune, sunt în general dezinteresați, se înflăcărează repede, — le și trece repede — dar, în fine, sunt în stare să moară pentru ceva, pentru o idee mare sau pentru o nebunie...

Vorbindu-i astfel, îi mîngîia obrazul parcă ar fi fost un copil, îl săruta pe frunte, zîmbea lung și într-aiuri.

— Sunt sigură, Alex, că tu ai fi în stare să-ți dai viața, dacă mîine s-ar întîmpla ceva...

Tînărul o strînse în brațe și săruta haina de pe dînsa.

— Ah, da, Tanți !... Mi-aș da viața mîine, astăzi, acum...

— Încet, dragă. Totmai asta ziceam : sint sigură că ți-ai da-o, și nu trebuie să ți-o dai. Tu ești o minunată operă a naturii : suflet cald, gînd bun, ochii și fruntea asta... Nume mare, avere mare, tinerețe, voinicie --- ce vrei mai mult ? Tu nu trebuie să-ți dai viața pentru nimic.

— Cum pentru nimic ? !

— Nu te turbura. Unchiu-tău a murit ca un adevărat erou. Tot așa a murit și Milescu ! Tu nu trebuie să mori așa.

— Pentru ce ? !

— Accia au murit așa, pentru că era datoria lor de boieri să moară cei dintîi. Tu nu mai ai de dovedit ceea ce trebuiau să dovedească ei. Tu trebuie să trăiești — și la nevoie, să și mori — pentru o altă idee.

— Care, Tanți ?

Ea se plecă binișor la urechea lui și îi spuse ceva.

El ridică fruntea. Elena se uita în ochii lui palpitând, așteptând un răspuns, o vorbă.

— Nu înțelegi ?... zise ea.

— Ba înțeleg, dar mărturisesc că nu m-am gândit la asta.

— Foarte rău ai făcut. La asta să te gîndești, fiindcă toți suferă, și sunt frații noștri, și în Transilvania și în Bucovina. [...] Ne trebuie un om. Omul acesta să fii tu...

Și fiindcă tînărul tăcea, Elena tăcu și dînsa un moment. Dar după aceea urmă mai departe, hipnotizată parcă de icoanele ce-i răsăreau în minte.

— Ce chemare măreață !... Dacia lui Traian !... Ai fost tu prin Dacia lui Traian ?... Te-ai gândit vreodată cum s-a format poporul nostru de astăzi, la începutul vieții lui românești, trăind pe corhane, luptîndu-se cu jivinele, respingînd năvălirile barbare și propagîndu-se în timp, curat și frumos ca o legendă ?... Lumea întreagă ar trebui să se intereseze de soarta românilor din munți, fiindcă acesta este cel mai frumos popor de pe glob... Tu ai fost parcă pe la dînșii...

— Da, Tanți.

— Ei, atunci ? !...

— E foarte complicat.

— În ce stă complicația ?

— Nu e destul să găsești un om... Idealul trebuie să fie tangibil în toți și să aibă puterea de a deveni realitate. Trebuie mijloace multe, bani și iar bani.

Elena sări de jos.

— Bani ! ! Trebuie bani ! ! Să ne dăm tot ce avem fiindcă avem cu mult mai mult decît ne trebuie. Să ne dăm moșiele, să ne vindem giuvaerurile, caii, nimicurile care ne îmbată și ne strîng de gît.

Comăneșteanu se sculase și el în picioare, cam stîngaci și cam nedomirit de forma declamatorie sub care vedea pe Elena. Sta cu mîna la gură uitîndu-se în pămînt.

Elena se opri se și se uita la el lung. Făcu un pas către el, se înălță în vârful picioarelor și-i puse amîndouă mîinile pe umeri.

— Mă crezi poate cam sărită... Cînd stau prea mult singură, mă apucă visuri de astea croice. Sunt aiurări... Ceea ce înșă e pozitiv și foarte serios, e voința mea de a dispune chiar de acum de toată averea în favorul unui om care să încerce realizarea visului acestuia.

Apoi păru a se îneca.

— Și omul acesta ești tu...

— O, Tanți !...

— Tu, sau fiul tău... Lasă-mă. Mi-e așa de bine aici !...

Și se lipi cu fruntea de pieptul lui voinic. El o strînse în brațe, ca pe o soră nenorocită, care caută scăpare sub aripa fratelui mai mare. Dînsa se făcuse mititică, vorbea și rîdea într-aiuri și parcă ar fi voit să rămînă acolo cît de mult.

— A personifica dorurile unui neam întreg... a fi tînăr și iubit... a muri pentru reîntocmirea unei patrii ideale... o, tu, care nu înțelegi nimic !...

Dînsul se dete cu un pas înapoi și se uită la ea, mirat. Într-o clipă, Elena își revenise în sine, zîmbea, cu aerul ei dulce de enigmă :

— Acum refă ceea ce ai desfăcut, zise ea, arătînd către cutii.

— Numai să pot.

— Sărută, adăogă, ridicîndu-i către gură hîrtia subțire a pachetului.

Comăneșteanu se plecă, smerit, și sărută panglica roșie. Îi flutură pe margina depărtată a gîndului o icoană ștearsă și un parfum nehotărît de păr blond...

După ce tînărul plecă, Elena rămasă singură, se duse în odaia ei de culcare. Aprinse luminările și se uită lung în oglindă. Era pieptănată ca totdeauna, cu părul în bucle liniștite, ce-i făceau coroană în jurul capului. Se pieptăna așa de o grămadă de vreme. Era ostenită de a fi aceeași și iar aceeași. Luă pieptenele și încercă să-și facă o cărare la dreapta. Dar părul era legat tare. Atunci scoase panglicuța din păr și-l lăsă să cadă pe spate ; apoi îl aduse pe un umăr. Era alb mai tot.

Mai tot era alb !...

Dînsa căzu pe un scaun, cu bratele pe genunchi.

Luă o oglindă mică de pe masă, se uită din nou la păr, îl trase de pe frunte în sus, îl dete înapoi pe frunte. Vedeă bine că era încă frumos. Dar avea ceva inexplicabil de lucru cînstit, care, în loc de a o mulțumi, o rănea.

Întinse mîna către o policioară pe care erau cîteva volume mici. Se înneimeri să ia poeziile lui Musset.

Se uită la volum, lung, fără a-l deschide.

În ce sta farmecul tinereții, se întreba Elena, cînd ea îmbătrînea și totuși se simțea așa de caldă la gînduri, cumpănită, fără nici un fel de durere, fericită cum nu fusese niciodată !...

Și cu toate astea, o deznădejde surdă, o frică superstițioasă de viitor, o poftă sălbatecă de carne tînără, de depravare ideală îi răsăreau cîteodată în suflet, ei, Elenei Milescu, căreia, cu toate astea i se urca sîngele în obraz numai cît gîndea la ele.

Puse volumul lui Musset la loc și luă un altul, care se deschise din întîmplare la versurile :

Torna dinanzi al mio pensier talora  
Il tuo sembiante, Aspasia.<sup>1</sup>

Așa parcă își aducea ea aminte de dînsa, tînără.

<sup>1</sup> Întoarce cîteodată înaintea gîndului meu / Imaginea ta, Aspasia (Leopardi, *Aspasia*).



Pe scările otelului umbla lumea sorfota. Un miros greu, de sală de mâncare amestecat cu fum de tutun, se urca pînă la etaje. Sunetul unui piano, cam dogit, da casei aerul pretențios dar nestatornic pe care-l au în general toate otelurile și în particular cele românești. La o masă din vestibul vorbeau trei samsari ; stăpînul otelului striga la slugi ; ușele se izbeau, clămpănind ca o limbă de clopot ce nu atinge arama ; o doamnă, sulemenită, se cobora pe scări, foșnind din rochii cu neonestitatea mățăsurilor false. Peste tot, aerul indiscret al lumii semicivilizate.

Pe cînd căpitanul se urca la doamna Canta, Elena Milesco tocmai ieșea. Suavitatea ei îmblînzi gîndurile tînărului, pe care le zbîrlise doamna ce foșnea din rochii. Elena îi zîmbea din capul scării :

— Foarte bine că vii.

— De ce ?

— Ca să liniștești o criză de nervi.

Comăneșteanu o privi lung.

— Eram sigură că ai să vii.

— Firește că trebuia să vii.

Elena se uita la tunică lui.

— Dacă îi vei plăcea o punem și pe dînsa pe listă : și ea caută un erou...

În fuga impresiilor, Comăneșteanu simțea o trudă ascunsă în Elena lui, dar nu pricepea ce.

— Ia ascultă, Tanți dragă, de cîtva timp te depravezi. Și îți șade așa de rău !...

Ea înălță din umeri, ca o persoană stăpîină pe sine ; se înroșise însă pînă în firele părului.

— Mi s-a urît cu drumul drept. Aș vrea ceva nou.

— Fă-ți pe moșie un drum strîmb...

— Am să-mi văpsesc părul.

— Dacă vei face una ca asta, nu-ți mai calc prin casă. Dînsa mișcă din ochi în neștire. El o luă de braț. Avea ceva, o durere ascunsă.

— Tanți dragă, eu pe doamna asta de-abia o cunosc. N-ai vrea să te-ntorci cu mine, ca să mă mai prezinți o dată ?

Ea stete un moment la îndoială.

— Da, pentru un minut.

Apoi intră din nou la Natalia.

Doamna Canta era dintre acele femei pătinate de fire, ce rămîn cu inima caldă pînă la bătrînețe, și păstrează un rățacit parfum de tinerețe, chiar în viața lor fizică. De cînd trăia singură la moșie, se apucase de afaceri, plantase pomi roditori, adusese cuptoare sistematice, înființase școli de meșteșuguri, de țesut, de împletit, de crescut gîndaci de mătasă. Averea sa, foarte mare, devenise enormă. Ceea ce o deosebea de semenele sale, cari, cînd se apucă de afaceri, devin bătoase și agresive, era o neîndemînare firească în socoteli, o sfială poate mai mult aparentă decît reală în planuri și hotărîri, ceva ce nu se prinde și nu se notează în cifre, acea imponderabilă copărtășie a oamenilor fericiți și bogați, la nenorocirea și greutatea celor nevoiași. Venise la București să ceară Ministerului de Finanțe anumite înlesniri pentru atelierele ei de la țară, iar Ministerul refuza. Asta era criza de nervi.

Elena îi prezentă din nou pe Comăneșteanu.

— Ți-a trecut, Natalio ?... Iată pe d-l Comăneșteanu, pe care ți l-am mai prezentat la mine. Dacă vrei, să te plîngi și lui... M-a întîlnit pe scară și a ținut cu orice preț să-l însoțesc pînă la tine. E un tînăr foarte sfios.

Natalia rîdea, Elena urmă :

— Deși seamănă cu unchiu-său, croul, acesta bate mai mult a călugăr. Nu-l iubește nimeni, nu se interesează nimeni

de el... N-ai vrea tu să-l adoptezi?... că poate și s-a urât cu binele.

Căpitanul se plecase pe mîna Nataliei.

— Toate, infame calomnii, doamnă.

— Ar fi foarte urât dacă ar fi așa.

El stăruia a nega din cap.

— Încearcă, zise Elena. La revedere.

După ce Elena ieși, doamna Cantă își puse un ochelar subțire, căută soneria în zid și sună; apoi se întoarse către tînăr și se uită la el lung.

— E adevărat.

Apoi își ridică ochelarii, șezu jos și păru a se gîndi.

— Am fost bună prietenă cu mama d-tale, d-le căpitan, și îmi aduc foarte bine aminte de dumneata, copil. Ce bizară este viața! D-ta te-ai schimbat cu desăvîrșire, iar eu am rămas întocmai cum eram acum 20 de ani, — cel puțin așa cred, zise ea, rîzînd.

La zîmbetul acela, tîrziu, Comăneșteanu înțelese că și el își aducea aminte de dînsa, de surîsul ei, de fugara umbră a trecutului, ce se depărta tot mai mult în uitare. Zîmbetul ei părea a veni, în amintirea lui, din farmecul ce-l simt copiii precoci pentru femeile frumoase.

Intră un fecior și aduse apă pentru ceai.

Natalia se uită la Comăneșteanu, dusă pe gînduri.

— Cunoști, poate, pe ministrul Finanțelor.

El răspunse într-aiuri, mirat și nedumerit:

— Puțin.

— Aș avea nevoie de cineva care să-l cunoască bine.

— Poate oamenii politici din județul d-voastre.

— Sunt toți guvernamentali.

— Tocmai de aceea.

Natalia servea ceaiul. Se opri un moment și se uită la el fix.

— Obții mai mult prin oamenii însemnați din opoziție.

— Da ?

— Noi avem toate cochetăriile țărilor civilizate. Ești liberal sau conservator ?

— Nici una, nici alta.

— Vrei lapte sau lămâie ?

— Nici una, nici alta.

Ea se uită la el, domoală.

— Faci parte din vreo societate de temperanță ?

— Nu. Sunt dispeptic.

— Îmi pare bine. Poate mergi la Vichy.

— Nu mai e la modă. Un om modern, bolnav de stomah, merge la Polul Nord.

— Sau la Biarritz.

— Dacă este cap încoronat.

— Aceia merg pe lumea cealaltă.

— Nihilistă ?

— Nu. Ceva mai rău.

— Vegetariană ?

— Și mai rău.

— Milionară ?

— Mai rău.

— Mai rău nu se poate.

Natalia începu a ride.

— De ce nu se poate ?

— Fiindcă, în fond, milionarii sunt ființele cele mai îngrozite din lume. Toți fac parte din societăți de săraci.

Natalia rîse mai departe :

— Ești plin de contradicții.

— Eu ! ?

Tocmai asta gîndea el de dînsa, că era bizară, milionară și socialistă, cheltuind cu drumul la București mai mult decît făceau taxele la Finanțe.

Ea îl privea cu stăruință :

— Am auzit că ești un om plin de succese...

Comăneșteanu vru să protesteze. Ea îl opri cu o mișcare a minii, parcă ar fi zis : „atîta lucru pricep și eu“. Apoi, încet, liniștit :

— Nu ai voi să faci o dată curte, pentru o operă de binefacere ?

— Cu plăcere. Cui ?

Graba și siguranța cu care răspunse tînărui, pătură a întrista pe Natalia. Deși erau zise în glumă, cuvintele acelea dovedeau o închipuire de sine nesănătoasă. Ea se gîndea.

— Poți face curte oricui ?

— Pot face curte oricînd, dar nu oricui

— Și asta e prea mult.

El începu a rîde.

— Bine, doamnă, îmi ceri un serviciu... Să-l fac sau să nu-l fac ?

— Ai dreptate. Să-l faci. E vorba să străbați pînă la o doamnă de la Finanțe și să obții o reducere de taxe.

El rîdea cu hohot. Natalia rîdea și ea, dar cam stîngace.

— Și e mare taxa ?

— Cîteva sute de lei.

— Foarte bine. Am s-o obțin.

Se sculă și se închină înaintea ei, voind să plece. Ea îl ținu.

— Domnule Comăneșteanu, am înțeles toată filozofia d-tale. Să-mi dai voie să-ți spun că e cam simplistă. E vorba să plătești d-ta acele taxe și să zici că ai făcut o faptă bună. Ba chiar te miri că nu le plătesc eu...

Comăneșteanu voi să protesteze. Ea îl intrerupse

— Te rog. Cunoșc pe români : orientalismul a rămas în sângele lor. Ei admiră pe un pehlivan care din nimic face avere și își bat joc de un om cumsecade care se ruinează.

— Noi nu suntem nici într-un caz, nici într-altul.

— *Noi*. Adică vrei să zici *eu*. Și mai cu seamă vrei să zici că nu mă ruinez de loc.

Comăneșteanu încercă iarăși să protesteze.

— Te rog. Dacă nu abuzez de timpul d-tale, mai stai un moment. Eu nu mă ruinez, — este adevărat. Și nici nu vreau să mă ruinez. Dar tot venitul meu se duce, iar mie personal îmi trebuie foarte puțin. E atîta lume care suferă, domnule Comăneșteanu !...

— Suferim cu toții, cari mai mult, cari mai puțin.

— Firește. Dar complicațiile dumitale sufletești nu mă interesează.

— Cu toate astea sunt suferințe.

— Sunt amor-propriu rănit. Eu vorbesc de suferințele fundamentale ale vieții : foame neîndestulată, boală necurărisită, tinerețe înșelată și pierdută.

— Legendă. Nu moare nimeni de foame în țara românească.

Natalia se dăde cu un pas înapoi și se uită la el șmeață.

— Se vede că nu ai suferit cu adevărat !

— Ce-are a face ?

— Foarte mult. Cine are *ireparabilul* în inimă, descoperă seria nesfîrșită a durerilor omenești.

Părea a se îneca.

— Sunt nesfîrșite, d-le Comăneșteanu !

Era atît de încredințată de ceea ce spunea, încît tînărul nu îndrăzni a o mai contrazice.

Ea se simți cam declamatorie și prinse a vorbi încet.

— Oamenii se trudesesc în nenumărate feluri, și de aceea e greu de umblat cu sufletul lor. Eu am făcut tot ce am putut la mine la țară. Dar nu e destul să dai, ci trebuie să și știi să

dai. Atelierele mele merg pe propria lor putere. Acolo sunt oameni, cu înțelegere și cu demnitate, cărora nu poți să le dai de pomană. Ei cred că au dreptul la o scutire de taxă. Prin urmare, asta îmi trebuie, iar nu 300 de lei.

Ciudată era !... ciudată și plină de contradicții. Dar atât părea de convinsă, încât tânărul se sculă hotărât s-o ajute.

— Am să încerc... fără a face curte nimănui.

Ea îl opri un moment, ținându-l de mână. Părea că voiește să zică ceva. I se umplură deodată ochii de lacrimi.

— Atât de mult semeni cu mama dumitale !... Ai zis „am să încerc“ întocmai ca Sașa.

## VIII

Căpitanul cobora scările gândindu-se la Timoleon Vucos, mare financiar și destul de parvenit, ca să aibă dreptul a cere un serviciu ministrului de Finanțe. Se hotărî să se ducă numai-decît la biroul lui.

Cînd să iasă pe poarta otelului, îl apucă cineva de braț. Era Elena Milescu.

— De unde răsarî, Tanți ?

— Te-am așteptat, ca pe o domnișoară de la pension, să te duc acasă. Lîi, te-a adoptat ?

— Nu încă, dar dacă îi voi obține o reducere de taxe de 300 de lei, l'affaire est dans le sac.

— Să trăiești !

Încercă să-și potrivească pasul pe al lui.

— Umblă mai domol, ca să mă pot ține de tine.

El își micșoră pasul. Ea sări într-aiuri fără să găscască măsura.

— Ah, Tanți, așa ești de stîngace și de nostimă, că-mi vino să te sărut în mijlocul drumului.

Ea păru a nu-l auzi.

— Va să zică treaba e gata. Prințesa Smaranda, una ; eu, două ; Anna, firește, trei...

La numele Annei ridică ochii către el, atât de comici, încât îi bufni râsul pe amândoi. Lumea se uita după dînșii, zîmbind. Ea urmă :

— Anna, trei, Natalia Canta, patru ; Berta Villară, cinci... Acesta este fondul de război sigur. Fără a mai număra cazualul.

— Bunăoară ?

— Bunăoară... Urania Vucos.

— Foarte bine. Și cât faceți toate la un loc ?

— Asta știi tu mai bine decît mine.

Tînărul se opri.

— Tanți !

Ea ridică ochii către el, rîzînd :

— Ce este ?

— Te-ai făcut o vicleană și jumătate. Asta te întreb eu ? !

— Mă întrebî cît facem toate la un loc. Să numărăm : prințesa face multe parale... Ha ? Ce zici ?

— Pe dinafară, da. Vreo zece milioane ca nimic.

— Dar pe dinăuntru ?

— Face mai mult decît tine, pentru că ea nu ar pune asemenea întrebări.

Elena Milescu se făcu a nu-nțelege.

— Pe Anna cu cît s-o punem ?

— Știu eu !

— S-o punem în raport invers cu Berta.

— Adică ?

— Cu cît punem pe Anna mai mult, cu atît o să punem pe Berta mai puțin. Dar e mai sigur să facem contrariul, potrivit socotelilor lui cumnată-meu.

Rîdeau amândoi. Ea urmă :

— Cît să punem pe Anna ? Vreo cinci milioane global.

— Ce vrea să zică *global* ?

— Adică ea și cu gloaba ei.



Căpitanul se opri din nou. Era umflat de ris, dar își mușca buzele. Elena rîdea cu o poftă nespusă.

Îl strînse ușor de braț :

— Te rog să mă ierți.

Apoi, sărind lîngă el, ca să prindă pasul.:

— Este adevărat că ești și amantul Bertei ?

— Dacă urmezi așa, te las.

— Nu fi copil, că glumim.

— Glumești, dar îmi strici gîndurile.

— Trebuie să fie foarte curios să aibi șapte amante. Înțeleg că e pentru scopuri superioare... Fondul războiului...

Îl strînse de braț, cu amîndouă mîinile, fără a-l lăsa să răspundă :

— Alexandre, mais tu es à moi aussi ! Cela fait huit.

— Și cu reverența nouă.

Își scoase chipiul.

— Te las, Tanți ! Mă scandalizezi și mă indignezi !

— Pentru ce ?

— Pentru că n-ai măsură la vorbă.

Ea se uită la dînsul :

— Am la fapte. De aceea mă și iubești. Egoismul bărbătesc este nemărginit ca văzduhul. Tu ai vrea ca fiecare femeie care îți vorbește să fie un înger.

— Firește.

— De ce *firește* ?

— Fiindcă un înger e mai frumos decît o cocotă.

— Ai văzut îngeri vreodată ?

— Te-am văzut pe tine pînă acum.

— Ța c'est gentil. Dar să ne urmăm socoteala. Va să zică : prințesa Smaranda, 10 ; Anna, 5. Pe mine cît mă taxezi ?

— Știu eu !...

— Să zicem tot 5.

— Se vede că ai și tu vreo gloabă.

Elena rîse cu poftă :

- Nici una.
- Atunci să zicem 6.
- Să zicem 6. Fac pînă acum 21. Pe Natalia cît s-o punem ?
- Să n-o punem nimic. Știi că mi s-a părut foarte curioasă..
- În ce fel ?
- Preocupată de fericirea universală, adică de hîmera cea mai absurdă.
- De ce *hîmeră* ?
- Pentru că fericirea este totdeauna hîmeră.
- Nu e adevărat !
- El se uită la dînsa.
- Protestez din toate puterile, zise Elena cu convingere.
- Curios lucru !... Căpitanul își aducea aminte de Berta, de amorul ei absolut și de fericirea desăvîrșită. Se vede că femeile au facultatea fericirii durabile.
- Fericirea este o hîmeră, Tanți.
- Protestez !
- Protestează, dar socotește-te. Tot ce este nu mai e. Și e un noroc că nu mai e așa, fiindcă altfel sufletul nu ar mai avea avînturi. A dori pururea e facultatea cea mai nobilă a omului.
- Nu și a femeii.
- Nu se poate. Femeia este fiica omului.
- Este fiica omului, dar e *fiică* iar nu *fin*, și din feminitatea ei, trage statornicia simțurilor...
- Noroc să dea Dumnezeu.
- Elena bătu din picior.
- Așa să știi. Natalia Canta trăiește de 20 de ani cu imaginea unchiului tău în suflet !... Iar cu a ta trăiește atîta lume !
- Tanți !
- Ce este ?
- Ți-e frig, că tremuri.

— Tremur dar nu mi-e frig. Natalia Canta a iubit pe unchiul tău, a suferit, dar a rămas nestrămutată în simțirea ei adâncă. A ars ca o flacără curată, iar acum mai pîlpîie din ultimele adieri ale sufletului... întreabă pe Anna, să-ți spună. S-a petrecut între ele drama cea mai mișcătoare.

— Când, Tanți ?

— Pe vremea războiului.

El se opri locului.

— Ce rău îmi pare că nu suntem la tine, Tanți dragă ! Vezi, acum te-am regăsit, dulce ca o mamă tânără, iar nu cucoană cu nervi.

— Se întîmplă și așa. Mi se urăște să par mamă, cînd... n-am fost niciodată. Dar să înveți să respectezi pe Natalia Canta. E un suflet înalt, care ar voi să facă bine omenirii întregi, pentru purificarea imaginii lui unchiu-tău.

— Purificarea lui unchiu-meu !?... Acela s-a purificat singur, fiindcă a știut să moară.

— Am zis a *imaginii* lui. Cine n-a avut în viață o durere mare nu pricepe cîte lucruri sunt legate de o imagine, și cum ea poate conduce pe vii în toate hotărîrile lor.

— Începi să semeni la vorbă cu Natalia Canta.

— Firește.

— Atunci te las, fiindcă mă tem să nu ai și tu vreo taxă pentru care să fac curte.

Elena se uită la el, cu capul pe o parte.

— Te-ai învățat rău, băițaș... Sărută-mi mîna și mai las-o cu făcut curte. Când vii la mine ?

— Cînd mi-o fi dor.

— Și chiar cînd nu ți-o fi.

Despărțindu-se de dînsa, i se păru că se desparte de prințesa Smaranda. Se vede că aceleași persoane, în aceleași împrejurări, fac totdeauna același lucru.

Elena Milescu era pentru el o creatură aparte, plină de poezie, care nu avea dreptul să semene cu prințesa Smaranda.

Se gîndi la maică-sa, și-i veni deodată în minte imaginea Sașei, cu tîmplele negre și ochii albaștri. Avea dreptate Elena, vedea și el o imagină. Și, ce e mai curios, îi era milă de ea, ar fi voit să-i facă bine, s-o îmblînzească, s-o purifice, s-o găsească în lumea viitoare, surîzînd, așa cum plecase din lumea prezentă.

## IX

Timoleon Vucos nu era la biurou. Comăneșteanu voi să se ducă la el acasă. I se spuse că nu era nici acasă și nici în țară. Era plecat la Berlin, ca orice bancher serios.

Asta îl încurca. Se gîndi să se ducă la Urania.

Îi răsări deodată în minte numele femeii tinere, extravagant și nepotrivit cu ființa ei rotundă și diminutivă, Urania !...

Sări într-o trăsură, ca să ajungă mai repede.

Ajuns la dînsa, i se spuse că doamna plecase la țară.

— De mult ?

— Uite, chiar acum, nu sunt cinci minute. Dacă vrea cuco-nasu, o găsește la gară — zise feciorul.

Sări din nou în trăsură.

— La gară, și mîna !

Birjarul se repezi pe străzile înghețate, izbind roatele de marginele trotuarelor. Ninge ușor.

Comăneșteanu intră în gară din fuga, lovindu-se de călători, trîntind ușile, sunînd sabia. Un tren pe linia a doua, părea nerăbdător să plece, bufnea pe nări, gîlgîia fum, iar roatele, la cea mai mică mișcare, scrîșneau pe șinele înghețate.

Tînărul trecu repede prin dreptul vagoanelor, cercetă cu ochii lumea, se uită de mai multe ori la ceasornic, și tocmai la urmă îi veni în minte să întrebe de ora plecării. Mai era vreme. Atunci se liniști, parcă turburarea lui sufletească ar fi atîrnat de un lucru dinafară.

Pe cînd mergea către fundul peronului, văzu pe Urania care ieșea de la biuroul telegrafic. Ea îl văzuse de departe și venea acum către el, cu pasul pripit al oamenilor ce nu se simt stăpîni pe sine.

— Unde mergi ? întrebă ea, veselă, scuturîndu-l de mîină.

— Nu știu unde merg. Știu de unde viu.

— De unde ?

— De la d-ta.

— Și unde mergi ?

— La Crivina.

— Serios ?

— Foarte serios.

— Atunci mergi cu mine.

— Îți mulțumesc de invitație. Primesc.

Ea începu să rîdă.

— Mergi să inspectezi garnizoana ?

Tînarul bufni de rîs :

— Da.

Ea tremura de frig. Îl luă de braț :

— Nu știu de ce tremurăm aici. Haidem în vagon.

El o luă voinicește sub braț și porniră către compartimentul ei. O simți deodată că-l oprește locului :

— Ba zău, serios, unde mergi ?

— La Crivina.

— La cine ?

— La d-ta.

Ea se plecă sub obrazul lui, rîzînd cu ghidușie :

— Mai întîi de unde știi că eu merg la Crivina ?

— Mi-ai spus-o d-ta ; m-ai și invitat.

— Am glumit.

— Atunci mergem la Hălăucești.

— Ai garnizoane peste tot...

Apoi, pe cînd se suia în vagon, se întoarse către el :

— Asta nu se poate.

El o simțise caldă, rezemîndu-se de el, și parcă un val de poezie îi inundă sufletul.

— Cuvîntul „nu se poate“ nu există în limba noastră.

— Ba există, de vreme ce-l rostim. Ajută-mă.

Căpitanul pusese deja mîna pe blana ei și o ajuta să se dezbrace.

— Parcă asemenea lucruri n-am mai mirosit pe lume.

— Ce fel de lucruri ?

— Nu știu. Îmi dai voie ?...

Și fără a aștepta voie, o răsuci pe loc, cum făcuse cînd o ajutase să se dezbrace și aspiră din părul ei cu putere. Ea se întoarse repede, uitîndu-se la el :

— Ei ?!

— A sîn de mamă și a miros de floare.

— Frumos lucru !...

— Nu știu cum să spun.

Ea se așezase într-un colț, iar el în față, cu blana ei în brațe.

— Ce bine ar fi dacă n-ar mai veni nimeni, zise ea.

El tăcea, liniștit, cu obrazul ascuns în gulerul blăncii ei.

— Ai mai găsit ceva ?

— Văd o mulțime de lucruri încîntătoare... Nu găsesc care e arome mirosul.

— Eol.

— Nu spune nimic.

— Vîntul aduce miros de grădini.

El dete din cap cu obrazul în blana ei.

— Da, ar fi ceva... Dar aici e parfum de ființă vie.

— Știi că e frumos ce ai zis : „sîn de mamă și miros de floare“. Aș putea scrie unui fabricant la Paris, să inventeze ceva cu numele ăsta.

— Da. Ar trebui însă ca fabricantul să aspire din farmecul persoanei dumitale, — ceea ce este materialmente imposibil.

— Pentru ce ?

— Pentru că i-aș tăia nasul din rădăcină.

Ea rîdea cu poftă, îndreptîndu-și căciulița pe cap.

El veni lîngă dînsa preocupat, îi luă o mîină, dete mînușa la o parte și încercă să miroase.

— Păcat. E ceva ; dar mirosul de mînușe omoară parfulul brațului.

— Oare, cum s-ar zice pe franțuzește „sîn de mamă și miros de floare“.

El se apropiase de dînsa, îi ridicase vîlul de pe ochi și părea a căuta parfulul fugar de pe ființa ei.

Trenul plecase.

După cîteva minute, Urania se înclină ușor către tînăr :

— Știi că nu se poate.

— Știu.

Ea se dete la o parte.

— De unde știi ?

— Îmi închipuiesc.

— Ce anume ?

— Atît : că nu se poate.

Ea zîmbi și îi apucă mîna ; apoi se întoarse către el :

— Ești bizar. Vii ca o vijelie, pleci ca ea, nu știi nici unde mergi, nici pentru ce mergi...

— Cel mai încîntător lucru !

— Dar mergi fără preget — sigur, cu toate astea, că la capătul drumului eu îți voi spune : *nu se poate*.

— Da.

Ea îl privea cu toată încordarea și pe cît putea să pătrundă în ochii lui prin lumina slabă a vagonului. În zgomotul trenului, voi să ridice vocea, dar se sfii de a vorbi tare ; de aceea se lipi cu totul de el :

— Nu te pot înțelege. Ce vrei de la mine și de la noi toate ? Vrei să fim toate ale dumitale ? Probabil că da. Cu toate astea s-ar zice că nu ești îndestulat, fiindcă pari a căuta un lucru pe care nu-l găsești niciodată. Dar a căuta, în amor,

altceva decât amor, mi se pare o nebunie. Amorul este poezie, este farmec, este muzică. Eu, dacă te-aș iubi, m-aș teme că toată lumea ar pricepe.

— De ce ?

— Pentru că s-ar ceta pe obrazul meu bucuria imensă a sufletului.

— Și ce-ar fi ?

— Ar râde lumea de mine. Dar puțin mi-ar păsa. Dacă nu aș vrea să știe lumea ar fi pentru că bătăile inimei mele sunt secretul meu. Fiecare din noi are un colț al sufletului în care nu admite să pătrundă nimeni : acolo se ascunde personalitatea rănită.

Trenul intră într-o stație. Urania își coborî vălul pe obraz, jenată oarecum de lumina puternică a felinarelor și de liniște. De îndată ce trenul se puse din nou în mișcare, el se apropie iarăși de dînsa, îi ridică vălul de pe ochi și rămase lîngă ea.

— Ai un nume de muză<sup>1</sup>. Așa se și cuvine. Dar ar fi fost mai potrivit să te numești Clio sau Erato. Mi se pare că între aceste două cuvinte stă și numele parfumului d-tale.

Ea rîse cu plăcere.

— Ești foarte curios. Ce găsești atît de interesant în parfumul meu ?

— Nu știu. Poate poezia personalității. Îmi dai voie ?

Și, fără a aștepta răspunsul, îi lăsă vălul pe ochi, la loc, și se dăte la o parte. Peste o secundă intră conductorul, pentru controlul biletelor. După ce ieși, dînsa îl întrebă rîzînd :

— Acum pot să-l ridic ?

— Acuma și oricînd.

— Oare ai fi gelos...

— Nu cred.

— Unde mergi ?

---

<sup>1</sup> Urania era muza astronomiei, invocată însă nu atît de oamenii de știință, cît de poeți, cărora ea le dezvăluia tainele spațiilor astrale.



— La Crivina.

— Nu se poate.

— De ce ?

— Pentru că nu se poate. N-ai nici unde să dormi. nici unde să mănânci.

— La d-ta.

— Știi bine că nu se poate. Șezi lângă mine.

Tînăru! veni lângă dînsa.

— Spune-mi drept, pe cine căutai la gară ?

— Îți spun foarte drept : pe d-ta.

— Nu se poate.

— Acest continuu „nu se poate“ dovedește că ești înșelată și nenorocită.

Urania rămase încrămenită. El se uita la dînsa mirat și trist de a fi forțat o mărturisire. Îi fu milă de ea.

— Te rog să mă crezi. Am fost la d-ta acasă pentru a-ți face o rugămintă. Când mi-a spus feciorul că ai plecat, mi s-a părut că a plecat tot orașul, și am alergat la gară fără să știu ce fac. Sunt însă gata să te ascult : vrei să mă întorc înapoi sau să mă duc înainte ?

Tînăra femeie se retrăsese în colțul cel mai întunecos al compartimentului.

— Nu ai nimic cu d-ta, zise ea încet.

— Nu.

— Trenul acesta merge în Moldova. El se oprește la Ploiești, iar peste două ore vine trenul la Predeal.

— Care trece pe la Sinaia.

Ea zîmbea în manșon.

— Unde sper să viu mîine, tot la ora asta, pentru a schimba aerul, după cum mi-a prescris medicul. Dacă mă lăsai să vorbesc de la început și nu-mi răscoleai sufletul cu parfumul, cu Clio și Erato, era să-ți spun că ți-e frig și să-ți ofer tartanul meu, pe care te rog să-l iai fără vorbă.

— E cam puțințel la întindere.

— E mai mult decît nimic. Acum te rog să dormi în colțul dumitale, fiindcă eu am ajuns. Visuri plăcute.

Apoi, întorcîndu-se repede :

— Cu ce trăsură ai venit la gară ?

— Cu o birjă.

— I-ai dat drumul ?

Căpitanul se atinse cu mîna de frunte.

— Ai dreptate !

Ea zîmbi, uitîndu-se la dînsul, cu ochii pe jumătate închiși, îngrijorată, dar cu sufletul plin de lumină. Într-o clipă înțelesc avîntul puternic ce-l mîna pe tînăr către dînsa, și-i fu recunosătoare.

## X

Anna Villarà nu se-nțelegea cu generalul. Ea arendase o moșie pe care el voia s-o caute singur, și, după spusa tuturor, o arendase prea ieftin. Generalul citea *Independența* și printre rînduri își vărsa focul pe nevastă.

— Vai de românul pe care-l duce femeia de nas !

— Așa gîndesc !

El citea încet.

— S-a făcut și ăsta om mare !...

Ea, care se simțea vinovată, vrea să aibă dreptate :

— În ce te duc de nas ?

— În toate... O interpelare în Cameră poate s-o facă orice caraghios. ăsta e băiatul unui sergent-major de la mine.

— Ei și ? Fiul unui sergent-major nu poate să devie un om cumsecade ?

Generalul zbîrci din nas, parcă i-ar fi mirosit rău :

— În prima generație sunt toți niște pehlivani.

— Vorbă să fie.

— Așa cum îți spun eu. Onorabilul său părinte da bani cu camătă la băieți, iar ilustrul său fiu interpelează pe ministru asupra furniturii ovăzului în armată.

— Poate să aibă dreptate...

— Țară de ariviști, în care puținii oameni cumsecade stau la o parte, iar îndrăzneții, ignoranții și pehlivanii sunt în frunte.

— Ești exagerat. Așa-i peste tot. Dar să nu schimbăm vorba : în ce te duc de nas ?

El părea cufundat în citirea ziarului. Deodată se puse să cînte, fals și fără a-și ridica ochii din gazetă.

— Connais-tu le pays où fleurit la crapule...

Anna își mușcă buzele, ca să nu rîză. El tăcu un moment ; apoi, cufundat în cetire, o întrebă :

— În ce mă duci de năs ? În toate, soro. La moșii, la vizite, în politică, în lume. Dumneata crezi că ești Stana lui Ion. Ei, nu-i adevărat ! Eu sunt Ion al Stanei.

Vorbea așa de firesc și de simplu și părea a nu voi să mai repete greșala cu arendarea moșiei, încît ei i se făcu milă. Rămase cu capul pe mîină, uitîndu-se lung la fața de masă și din cînd în cînd aruncîndu-și ochii la el. I se păru cam îmbătrînit. Cine știe ! Oricît era de ușurel, poate că nici el nu era fericit... Iși aduse aminte de Berta, care-l înșela, desigur, și apoi de Comăneșteanu. Deodată inima i se bătu așa de tare, încît își duse mîna la piept.

Tocmai intra feciorul cu cafeaua și cu o scrisoare de la Porția.

— Așteaptă răspuns ?

— Da.

Anna deschise scrisoarea repede, o ceti și rămase pe gînduri. Generalul nu văzuse nimic. Ea se uită la dînsul, cu o expresie atît de încordată, încît îl sili parcă să vorbească :

— Ce este ?

— Porția scrie.

— Ce spune ?

— Întreabă de bărbatu-său, care n-a venit la masă pînă acum.

Ochii Annei scînteiau. Era încredințată că în momentul acela, Comăneșteanu petrecea la Berta. Bărbatu-său i se păru acum mărginit.

Generalul dete din mîină fără grije :

— Ce-are a face !... O fi rămas omul la vreo partidă mai serioasă, la club.

Pe cînd Anna se pusese să scrie, întră feciorul din nou, cu altă scrisoare, tot de la Porția, prin care spunea că în ultimul moment primise o telegramă de la bărbatu-său, din Ploiești, unde se găsea în interes de serviciu.

Anna dete din cap :

— În interes de serviciu !... Trebuie să fie cineva prost ca luna știrbă, ca să creadă asemenea născociri. Auzi, interes de serviciu !....

Feciorul aștepta.

— Nu este răspuns ! strigă Anna.

Se primbla de colo pînă acolo, frîgîndu-și minile, scoțîndu-și inelele și punîndu-le la loc, mototolind batista.

— Porția asta e o nesimțitoare ! Cum se poate să nu înțeleagă ea că o înșeală ; că acum, în momentul ăsta, el e la masă cu Berta, la Ploiești !...

Căzu pe un fotoliu și urmă să privească țintă înaintea ochilor, parcă, în adevăr, ar fi văzut pe căpitan față în față cu Berta, zîmbîndu-și unul altuia. Se auzea generalul tușînd din sala de mîncare. Ea făcu o mișcare, parcă să se ducă spre el, să-l întrebă, să-i ceară socotcală de modul cum își chivernisea amanta. Un surîs amar îi flutură pe buze. Rămase unde se afla, mută de durere. Își răsturnă capul pe spatele fotoliului și se zări, ca în vis, într-o oglindă. Mișcarea ei proprie îi aminti de gîtul Bertei, alb și moale, pe care, probabil căpitanul îl cunoștea în toate mlădierile lui. La ideea asta nu mai putu răbda. Sări de pe scaun, hotărîtă să

se ducă la Berta și, de va fi fost nevoie, chiar la Ploiești. Trecînd pe lîngă oglindă, se opri. Își răsturnă capul din nou, ca să-și vadă gîtul, și deodată, îi sări în minte noaptea fantastică de la Stănești, cînd Natalia Cantă, geloasă ca și dînsa acum, o picase cu ceară și o deșteptase din somn. Rămase cu mîna la gît. Geloasă ! Va să zică era geloasă !... Se uită în oglindă și se recunoscîu. Îi fu parcă rușine de liniile severe ale propriei sale imagini. Este ceva mai degradator decît gelozia ? !

Un simțimînt de demnitate rănită îi dăduse o putere extraordinară. I se păru deodată că nu se mai interesează de căpitan, că Berta îi este indiferentă, că viața nu o doare. Pierdută în contemplația spațiului din oglindă alunecă pe el pînă departe, la Stănești, unde vedea linia plopilor de pe apă. Era acolo liniște, primăvară, marginile lucrurilor de o suavitate încîntătoare, iar ea, în mijlocul farmecului naturii, fată tînră. Se înțelegea atît de bine ! Îi era milă de ea, așa cum era acum, cu sufletul plin de necazuri.

Se întoarse, și ochii îi căzură pe un portret. Se uită la el de departe, apoi făcu un pas către masă : era portretul căpitanului. Anna păru că se gîndește la ceva. Privea lung, dincolo de carton. Îl vedea într-o lume ideală, corectat, după fantezia ei, de toate năzuințele către alte femei, și oarecum întărit în singura năzuință către ea. Îi veni un moment să zîmbească. O nemărginită libertate sufletească îngăduia făurirea a tot felul de ipoteze : cum ar fi fost oare căpitanul, dacă n-ar fi alergat după prea multe femei ? Cine știe ? !... Îi răsări deodată în minte ascensorul cu care se lăsase, acum în urmă, într-o salină ; groaza și farmecul prăpastiei, bolta imensă în care plutea, fantasmagoria luminelor. Sufletele noastre sunt insondabile. Berta era salina, prăpastia ; era aproape o necesitate ideală, care nu devenea *suferință* decît în expresia ei fizică. În adevăr, cînd i se înfiripau în minte brațele, gîtul, sînul Bertei, dînsa, Anna, își pierde liniștea.

Va să zică gelozia era, în esența ei, animalitate. Dar amorul !... Anna se gîndea cu o tresărire fermecătoare la iubirea ei. Nu era animalitate. Era ceva unic, profund și personal ; o vibrație armonică a individualității, care ajunge cîteodată să stea de sine, fără legătură cu lumea din afară și deci cu omul iubit.

Astfel, bătută de vînturi, plină de contradicții, hotărî să se ducă la Berta. Desigur, ea era la Ploiești, cu dînsul...

Se îmbracă în pripă, mulțumită că luase o hotărîre.

Cînd ajunse la Berta, găsi casa luminată. Nimic neobișnuit nu apărură ochilor Annei. O slugă discretă îi deschise ușa, iar Anna se găsi deodată față în față cu Berta, care citea liniștită, întinsă într-un fotoliu.

Cum văzu pe Anna, Berta sări de pe scaun, îi ieși înainte, îi sărută mîna, cu o reverență grămadită în fuste, plină de grație și de smerenie.

— Vă rog, doamnă, îmi faceți prea mare onoare...

O duse la o canapea, o așeză în colț, punîndu-i perne la spate, scăunaș sub picioare.

— Trebuia să mă chemați. Aș fi fost fericită să alerg la ordinul d-voastre.

Anna pornită de-acasă cu gînd bun, se îndîrjise de îndată ce dăduse cu ochii de Berta.

— Vă temeți să nu vină bărbatu-meu ?...

Berta rămase locului. O clipă se uită în ochii Annei, înfricoșată. Ea îi luase și bărbatul și amantul, dar îi era dragă Anna, cu simțimîntul mizeriei noastre omenești, cînd facem rău fără a fi răi.

— În adevăr, d-l general vine cîteodată la mine, — dar nu seara... Un gînd bun, de protecție și de milă pentru fiica fostului său șef de muzică...

Berta se făcuse mică. Glasul ei tremura. O clipă se simți, față cu Anna, cea din urmă dintre femei, și îi veni să-i cadă în genunchi și să-i ceară iertare.

Anna părea că înțelege ceva, simțea că ființa aceea suferă, și nu știa cum să-și ia vorba înapoi.

Se sculă, o luă de mână și o puse să șcadă lângă dînsa, pe canapea.

— Vă rog... Am venit pentru biletele de concert. Vreau să avem o lume nebună... Am să pun în picioare tot orașul... Vă rog...

Berta sta pe marginea canapelei, cu mâinile adunate în poală. Picături mari de lacrimi i se inundau în coada ochilor.

Anna îi luă o mână :

— Te rog... Nu am voit să te rănesc. Și nu aș avea nici un drept...

Berta da din cap, cu înțeles că nu a rănit-o.

Anna îi ținea mîna în mîinile ei. O jenă nespusă plutea peste întreaga situație.

— Te rog, domnișoară...

— Vă cer iertare, doamnă, de scena asta. Vă asigur, însă, că e peste puterile mele de a trăi mai departe o asemenea viață...

— Ce are viața ?

Berta își șterse ochii.

— Viața cred că nu are nimic rău, dacă este trăită cum se cuvine. Dar viața *mea* este insuportabilă. M-am gîndit de-atîtea ori să vin la d-voastră, să vă cad în genunchi, să vă cer iertare de răul ce vi-l fac și să vă rog să mă ajutați să ies din infamie... Mi-a fost frică de ridicol. Acuma, însă, nu mai pot !...

Berta izbucni în plîns. Tot corpul i se cutremura de violență și durere. Căzu grămadă la picioarele Annei, sărutîndu-i genunchii.

— Nu merit să veniți la mine... Aici e casa infamiei... V-am înșelat : d-l general este amantul meu. Nu mai pot !

Anna se lupta s-o ridice de jos, mișcată ea însăși, nedomirită și tristă. Berta îi luase o mână pe care i-o săruta cu pasiune :

— Vă rog să-mi lăsați mâna asta, care e curată, să mi-o lăsați s-o sărut, că poate să mă purifice.

Anna se uita la ea, lung, dînd din cap :

— Crezi că e așa de curată ?...

— Vă rog, doamnă, eu știu ce spun. Mîna asta e curată. Sufletul, care o face cîteodată să tremure, e limpede. Poate că nici el nu e totdeauna fericit, fiindcă sunt în lume ființe ca mine...

Anna dăde din cap, cu exasperarea celei mai adînci convingeri : dacă nu va fi fost Berta, erau alte femei. Amîndouă se gîndeau la Comăneșteanu, fără să-i rostească numele.

Berta ridică ochii către Anna :

— D-voastră nu cunoașteți setea de onoare, dorința aprigă de a simți respectul altora !... Nu pricepeți poate dorul de naivitate, aspirația către idilele vieții, către acele stări sufletești pasive, ale femeilor ce muncesc !... Acele minunate lucruri, la cari eu nu pot să ajung niciodată !..

Tăcură un moment amîndouă. Anna se simțea mișcată, nedomirită, căutînd parcă o explicație acceptabilă acelei situații. Ea zise încet, ca pentru sine :

— Ciudate lucruri.

Berta dăde trist din cap :

— Adevărat, doamnă. Vă par poate și acum comediantă...

Anna încercă să protesteze.

— Vă rog !... Ar fi fost firesc să mă supăr cînd ați pomenit de d-l general : sunt în casă la mine... Cu toate astea, sunt atît de sătulă de a minți, încît prefer să mă umilesc. Am înșelat pururea și nu vreau să mai înșel !

Anna se uită în ochii ei, adînc :



— Dumnezeuata iubești pe cineva, zise ea cu o voce stinsă.

Berta își plecă fruntea pe genunchii Annei.

— Credeam că a fost numai un capriciu trecător...

Glasul Annei, rostind acele cuvinte, era atât de straniu, corpul întreg i se mișcă de un fior așa de perceptibil, încât Berta o strânse în brațe, dorind, parcă, s-o apere de nefericire, care, pentru toată lumea, plutește în aer. Berta ridică ochii, cu încetul, către Anna. I se luminase chipul.

— A fost un capriciu... A fost o greșală... Dacă cel puțin l-aș fi iubit !... Dar n-am avut nici scuza asta...

Pe când Berta vorbea, Anna se uita la un tablou de pe perete. Un zîmbet flutura pe buzele sale, enigmatic.

— Și ce aș putea să fac eu ?...

Berta zîmbi și înălță din umeri :

— Nimic. Ceea ce mi-ar trebui, nu puteți să-mi dați...

— Va să zică n-a fost numai un capriciu ? !... rosti Anna repede.

— Nu vreau să zic asta, doamnă. Ceea ce mi-ar trebui mie, ar fi să reîncep viața de la început.

— Scoală-te, te rog, și să vorbim.

Berta se așeză lângă dînsa :

— Aveți oare darul acesta ?

Anna înclină capul :

— Dacă l-aș avea, l-aș începe cu mine.

— Nu văd pentru ce. Viața d-voastră e curată ca o floare. A *mea* ar trebui reîncepută... Și m-am gândit serios s-o reîncep : m-am gândit să plec în America. Dar ce știu eu să fac, decît să dau concerte... mediocre ?

Anna voi să protesteze.

— Vă rog, doamnă. Știu foarte bine cîte parale îmi face arta. Am oarecare putere emoțională în timbru, dar vocea e puțină. În toate cazurile, a trăi din concerte, înseamnă a duce mai departe viața de astăzi...

— Foarte interesantă.

Berta se uită la dînsa lung :

— Găsiți ?

Anna pricepu, în fugă, că vrea s-o trimeată în America. Se înroși și zise repede :

— Ca artă, e interesantă ; altfel, firește, nu e tocmai de invidiat.

— Eu aș vrea, doamnă, să mă ajutați a ieși din pîcla în care trăiesc astăzi. M-am gîndit să mă duc la o mînăstire.

Anna zîmbi ușor. Berta adăogă :

-- Vreți să ziceți „motanul călugărit“.

Zîmbiră amîndouă, cu nevoia de a se înșela a oamenilor ce văd primejdia.

— De aceea m-am și oprit, adăogă Berta, cu toate că viața monacală nu m-ar speria... Și atunci m-am gîndit la o jumătate de măsură, care să-mi permită a rămînea în lume și totodată să mă ajute a mă purifica : sororă de caritate.

— Ne-ar trebui un război.

-- În timp de pace.

Anna se uita la dînsa, zîmbind.

— Va să zică biletele de concert...

— Așa este : sunt unele vîndute.

Părură a se gîndi amîndouă. Berta era fără voință, cam tristă, ca oricine și-a destăinuit sufletul poate degeaba.

Anna se sculă. Părea preocupată.

— Firește, zise ea. Nu se poate trece atît de repede de la o stare la alta... Să renunțăm la concert. După aceea vom examina situația din nou. Îmi dai voie să mai viu ?

-- Cu cea mai vie recunoștință. Dacă mi-ați permite să vă iubesc puțin, aș crede că încep să fiu mai bună.

Anna rîdea.

— Prietena generalului...

— Să rămîn ?

— Nu zic asta : prietena generalului este și prietena mea.

Berta îi sărută mîna și o duse pînă la trăsură. Apoi se întoarse în casă zîmbind.

I se păru Anna încîntătoare, fină, caldă, cu un farmec fizic, pe care, ea, ca femeie, îl înțelegea cum poate nu-l înțelegea Comăneșteanu. La gîndul acestuia, se opri locului, se uită înaintea ochilor și zise încet :

— Îl iubește, săraca, și e geloasă.

## XI

Ieșind de la Berta, Anna merse la Elena. Pe drum se simți cuprinsă de frig și oarecum slăbită în resorturile ei sufletești : Berta o dezarmase cu totul.

Elena se pregătea să se culce. Primi numaidecît pe soră-sa, care o sărută din fugă, fără s-o vadă, așezîndu-se apoi într-un fotoliu, în fața sobei.

— De unde vii, dragă, așa de tîrziu ?

— De la rivala mea.

— Ai fost la Urania ?

— Am fost la Berta.

Elena își desfăcea părul, încet, domol, cu acel simțimînt bizar, de înjosire și deznădejde, ce-l dau semnele aparente ale bătrîneții. Soră-sa o interesa foarte mult, dar gîndurile ei alergau pe departe, după lucruri nelegate între ele, cari, totuși, se adunau într-un punct ascuns al conștiinței, unde se adăpostea personalitatea. Fusesse totdeauna copărtase la simțirile altora pe calea destăinuirilor. Avea o haină largă pe care o oferea prietenelor sale :

— Viens pleurer dans mon gilet.

Și, cum femeile sunt în general trudite de gândul suferinței și al tainelor, mai toate se destăinuiau ei, cu speranța înșelătoare de a găsi mîngîiere și cu încredințarea sigură de a se mări pe sine, povestind întâmplările vreunui biet amor. Căci așa e de vast egoismul omenesc, încît toate neajunsurile noastre personale devin calamități publice.

Anna zări pe soră-sa într-o oglindă, cum își învîrtea buclele albe, în mînă. Zădărnicia întipărită pe chipul surorii sale o izbi atît de puternic, încît fu mișcată ca de o descoperire dureroasă. Se sculă ușor din fotoliu și veni lîngă dînsa. O sărută pe umeri, cu insinuarea caldă a unei mîni.

Elena tresări, surprinsă parcă într-o pornire sufletească criminală.

— Îmbătrînesc, zise ea, dînd din cap.

— Îmbătrînim toate, dragă. Tu mai puțin decît noi.

— Crezi ?

— Sunt sigură.

— Am albit de tot.

— Nu face nimic ; un farmec mai mult.

Elena zîmbi. Anna îi mîngîia părul căutînd mijlocul de a risipi tristețea adîncă ce-i sta pe chip.

— Cu atît mai mult pari tînără, dragă Eleno, cu cît te preocupi mai puțin de tinerețe.

— Ceea ce însemnează ?

— Că dacă n-ai nici un cuvînt de a voi să rămîi tînără, nu pari niciodată bătrînă.

— Eu am o mie de cuvînte pentru a voi să rămîn tînără.

— Firește, ca toată lumea.

— Mai mult decît toată lumea.

— Da. Însă nu te compară nimănui cu femei mai tinere.

— De unde știi ?

— Știu eu. Tu ești Elena noastră, suavitatea, blîndețea și iertarea. Cine zice „Tanți“, zice tinerețea vecinică.

— Așa îmi zice Comăneșteanu. A propoz : ce încurcături mai aveți ?

Anna dete din cap.

— Viu de la Berta.

Se opri și, dusă pe gînduri :

— M-ai întrebat parcă dacă viu de la Urania... De ce ?

— Ca să zic ceva.

— Viu de la Berta. Trudă și la dînsa.

— De ce ?

— Ai crede că femeile ușoare au mai puține necazuri ca femeile cinstite.

— Și nu e așa ?

— Femeile ușoare doresc să devină femei cinstite.

— Și vice-versa, zise Elena încet.

— Serios ? !

— La ce servește cîntea ?... Să-ți scoată păr alb, crețuri pe obraz și nume bun.

Anna se uita la ea. Elena se grăbi să adauge :

— Și ce căutați la Berta ?

— M-am dus să constat dacă e pleoată la Ploiești cu... el.

— Cu generalul ?

Anna înălță din umeri enervată :

— Mult mă interesează generalul !

— Cu Alexandru ?

— Se înțelege.

— Și nu era plecată ?

— Nu.

— Era acasă, singură ?

— Da.

— Săraca !... E prinsă și ea.

— De unde știi ?

— Stă acasă singură ; vrea să devină cinstită... E grav. Femeile astea nu prea stau singure... Și el unde-i ?

— La Ploiești.

— De unde știi ?

— Mi-a scris Porția că i-a telegrafiat de acolo. Să-ți spun drept : bună fată, dar proastă !

Elena se uita la dînsa cum își frîngea mîinile, umblînd de colo pînă colo, ca o fiară în cușcă.

— Tot ce-i spune e sfînt. Dacă vrea să vină la masă, vine. Dacă pleacă la Ploiești, e bun plecat. Da' de ce ? Cu cine ? Cînd ? Nimic.

— Telegrama e din Ploiești, dar omul e numai la Crivina.

— La Urania ! strigă Anna.

— Desigur. Avea o însărcinare.

— De la cine ?

— De la Natalia Canta.

Anna se uita cu ochi mari la soră-sa parcă n-ar fi priceput-o bine. Tot sîngele îi fugise din obraz, arcul sprincenii i se încordase. Apucă pe Elena de mîină.

— Ce-i de făcut ?

Soră-sa o privea cu milă. Parcă o ușoară nuanță de dispreț se amesteca cu simțimîntul ei pentru Anna, care, într-o clipă, uitase tot, coprinsă de nebunia ei personală : gelozia.

— Ce-i de făcut, Elena ?

— Știu eu !...

Anna își dusesese un pumn la gură și își ridicase umerii, gata să se arunce pe cineva.

— La Crivina !... exclamă ea.

Stația drumului de fier, pacinică, devenea o grozăvie.

— Auzi, să se ducă la Crivina !

— Da, e foarte primejdios să se ducă un om singur la Crivina.

Înțelesul ironic al cuvintelor Elenei exasperă pe Anna.

— Omul nu e singur, zise ea, apăsător. Iar omul acesta e un infam, și femeia o curcă murată.

Elena își mușcă buzele.

— Comparația nu e fericită. Urania seamănă mai mult cu o presură.

— Un porumb gușan, dacă vrei cu orice preț să rămâi în ornitologie.

— Eu nu vreau nimic. Tu vrei ceva și nu știi ce.

Anna se gândea ; gândurile îi umblau în același drum, iar imaginile, clarificate de pasiune, deveneau puternice și evidente.

— Sigur. Sunt amândoi la dînsa.

— Dar dacă or fi la moșia cecălaltă ?

— E prea departe.

Elena se uita fix la Anna.

— Pune pe Porția să-i telegrafieze.

— Ai dreptate.

— Sau telegrafiază-i tu.

— Mai bine.

Nehotărîte amîndouă, se gîndeau.

— Dar dacă or fi rămas la Ploiești ?... zise Elena, preocupată de problema celor doi fugari.

— Se poate foarte bine.

— Or poate la Sinaia ?...

— Și asta se poate.

— Dacă totul se poate, nu-i nimic sigur.

— Atunci de unde știi c-au plecat ?

— Îmi închipuiesc. Timoleon Vucos e amicul ministrului de Finanțe, iar Urania este soția lui Timoleon. S-a dus s-o roage pe dînsa, pentru iertarea amenzilor. Ea tocmai plecase la gară, *singură*. Într-o săritură, el a fost după dînsa la gară. Îți închipuiești ce foc ardea în el, în ochii aceia ca diaman-tele albastre.

— E o nenorocire ! zise Anna, deznădăjduită.

— Sau o fericire.

— O nenorocire ! O mizerie înjositoare ! Ajungi să urăști tot, și chiar **pe** el.

Tăcu un moment, disperată. Apoi păru a găsi firul logiceii lucrurilor.

— Despre ce amenzi e vorba ?

— Nu ți-am spus ? E vorba de niște amenzi de la Ministerul de Finanțe, pe care Natalia Cantă ar vrea să le reducă în folosul unor lucrători ai săi.

— Natalia Cantă !...

— Da.

Anna se uita înaintea ochilor : ce surprinzătoare e viața cîteodată ! Natalia Cantă !... Îi trecu pe fundul sufletului, ca într-o apă adîncă, urma unui nour de amintire tristă : trudise pe Natalia Cantă cu mulți ani în urmă, atunci cînd Mihai Comăneșteanu părăsea pe Natalia, pentru dînsa ; iar acum, ea, Anna, era părăsită de nepotul eroului, pentru alta !... Și cum, în nenorocire, oamenii doresc să se găsească pe sine curați, pentru a putea să strige împotriva soartei, Anna se simți umilită. De aceea, spre marea ei mirare, Elena o văzu că pleacă fruntea cu smerenie către pămînt.

— Cîteodată nu mai înțelegi nimic din rostul vieții, zise Anna. Dacă trăiești cuminte, ți se pare că trăiești degeaba ; dacă nu trăiești cuminte, suferi. Așa că, e mai bine să nu trăiești.



— Peste de la filosofie !...

Anna șezuse pe un scaun, cu brațele pe genunchi, cu capul plecat jos și ascuns în mîni. Soră-sa o atinse pe umăr :

— Poate tot e mai bine să trăiești cuminte.

Ea sări ca o panteră.

Da' ce ! eu nu trăiesc cuminte !?...

Elena mișcă ușor din cap. Anna izbucni :

— Eu nu trăiesc cuminte ?

— Ba da...

— Fiindcă iubesc pe un om care nu e bărbatul meu ?

Elena, iritată, răspunse neted :

— Firește.

Anna se uită lung la dînsa :

— Presupune că ar fi bărbatul meu legitim. Aș suferi oare mai puțin, cînd m-ar înșela, ca acum ?

— Ai suferi poate mai mult, fiindcă ai fi rănită și în amorul propriu.

— Atunci ?

— Da. Dar el te-ar înșela mai puțin, sau poate nu te-ar înșela de loc.

Anna bufni de rîs, într-aiuri.

— Așa gîndești !... Privește la Porția.

Elena se uita la dînsa, cu o expresie acută de ironie și de milă. Dete din cap și tăcu.

— Nu-i așa ?

— Nu.

Anna ridică ochii, mirată :

— Găsești că nu-i așa ?

— Găsesc că nu-i așa. Numai, e foarte greu de vorbit cu tine, fiindcă dacă ți-aș dovedi că el iubește pe nevastă-sa, deși o înșală, tu ai suferi și mai mult...

Anna plecă ochii din nou. Tăcură amîndouă. După cîteva minute, sora mai mică îşi întoarse privirile către sora mai mare, cu atîta expresie de durere, încît păru a o birui :

— Spune, Eleno : crezi, în adevăr, că iubeşte pe nevastă-sa ?...

— Nu ştiu, dragă...

— Atunci cum de o înşeală ?

— Poate că nu o înşeală.

— Nu o înşeală ! ?

În ochii Annei străluci o rază vicleană şi trecătoare ca un fulger de secetă. Ea zise încet, convinsă, dar disperată :

— O înşală.

— Se poate.

— Atunci ?

— Ar trebui să hotărîm care este înţelesul vorbei *a înşela* în amor.

— A nu se ţine de cuvînt ; a spune una şi a face alta ; a jura şi a fi sperjur ; a minţi ; a umbla cu încurcături ; a face pe toată lumea să sufere...

— Amesteci multe la un loc. Să le luăm pe rînd : cînd nu s-a ţinut de cuvînt ?

— În toate zilele, în toate ceasurile şi în toate minutele vieţii lui.

— Cam mult, zise Elena domol. Dar să vedem mai de aproape.

— N-ai ce să vezi. Iese de la mine şi se duce la nevasta colonelului ; iese de la omida aceea şi se duce la amica mea Berta ; pleacă de la Berta şi alcargă după muza astronomici ; se întoarce de la Urania la Natalia Cantă... Toate stările sociale, toate vîrstele... E o plăcere !...

— Uiţi pe nevastă-sa, zise Elena rîzînd.

— Pe ea şi pe altele.

— Da ? Și pe altele ?

Anna înălță din umeri. Elena urmă :

— Foarte bine.

— Adică foarte rău.

— Rău. Cu toate astea m-aș mira să-ți fi făgăduit vreodată „credință pînă la mormînt“. Sau și dacă ți-ar fi făgăduit, în amor și în vis nu se ține seamă.

— Frumoasă morală !

Elena se uită la soră-sa cu coada ochilor :

— De, dragă, morala mea este îngăduitoare. A ta e mai severă.

— Eu sunt o biată ființă trudită, Eleno. Nu mai am odihnă, nu mai am demnitate.

Se opri un moment, dusă pe gînduri.

— Dar dacă o fi iubind pe nevastă-sa !...

— Ar fi o nenorocire... firească.

— Firească ! ?

— Neapărat. Acolo și-a dat cuvîntul și acolo ar fi vinovat dacă și l-ar călca.

— Dar dacă o fi iubind și pe Urania ?

— Nu se poate.

— Ești sigură ?

— Sau se poate, cum se poate să muște cineva dintr-o pară și dintr-o piersică în același timp.

— Dintr-o pară mălăiață și dintr-o scorușe.

Elena zîmbi.

— Omul este mîncător de fructe. Tu ce-ai fi ?

— O castană, care mă frig pe cărbuni singură... și care mă duc la Porția să aflu ceva. Nu mai pot trăi în nesiguranța asta : o fi la Ploiești, o fi la Sinaia ?...

Și, înălțînd din umeri, ieși.

Anna lăsă pe Elena nedomirită, și se urcă în trăsură fără a simți frigul. I se așezase acum în suflet credința că fugarii sunt ascunși la Ploiești. Capitala Prahovei devenea Sodoma zilelor noastre, iar Urania o prăpastie. Zgîrie cu unghia pe geamul trăsurei. Îi veni deodată în minte să se ducă la Ploiești. Ultimul tren era la 10 și 10 — prin urmare prea târziu !...

Se supără pe Direcția generală a drumurilor-de-tier : cu toate astea, strigă la vizitiu să meargă la gară.

Ajunse în fuga cailor, sări pe peron, dete năvală în gară, și numai cînd i se spuse că ultimul tren era la 11 și 20, păru a se dezmetici. Mirosul de bucate din restaurant, trivialitatea oamenilor nevoiași, platitudinea generală din aer o întoarseră la realitate. Ce bine e cîteodată că există și realitatea !

Anna se zări din fuga într-o oglindă și i se păru bătrînă. Făcu un pas înapoi. Nu era adevărat. Se găsi numai ceva cam semeață, portul sever, ochii cruzi. Oare așa era ea ? Se urcă în trăsură, de astă dată încet, și se strînse într-un colț. Nu era de loc așa. Ea își simțea în inimă o comoară de afecțiuni, din care să reverse asupra lumii dragoste și iertare. Cum sta ghemuită în frigul din trăsură, i se păru că este o biată ființă mititică, fără putere. O nevoie de a se lipi de cineva îi alerga prin oase. Șerpuia, prin nervii femeii părăsite, durerea universală a existenței, acel răbdător vinovat, care răspunde de toate greșelile și pasiunile noastre.

Îi veni în minte Berta. Cu o luciditate rară, înțelese că și ea iubea pe căpitan. Era oare cu puțință ? O asemenea femeie, ridicată prin sinceritatea simțurilor, la cultul adevărului, iubea desigur.

Se strînse și mai mult în colțul cupeului și se gîndi la el. De cîte ori nu se gîndea la el ! Ce avea omul acela, pentru a prinde atîtea suflete ? Anna nu știa anume ce avea.

Trăsura se încurcă între două birji și un tramvai, așa că rămase cîteva minute pe loc. Anna nici nu băgă de seamă. Preocuparea ei de a ști ce avea acel om, pentru a fi iubit de toate femeile, o ținea cu mintea rătăcită în depărtarea gîndurilor.

Deodată i se păru că a găsit o explicație : femeile toate iubeau în el amorul, iar nu omul. Poezia sufletului femeiesc este infinită ; este hlamida de aur cu care învelesc umerii bărbaților sau ai copiilor. Iar amorul este cea mai deplină formă a poeziei.

Ea își aduse aminte că unii filozofi plicticoși pretind că natura este atît de șireată, încît învăluiește propagarea speciei în cele mai înșelătoare farmece ; că amorul naște poezia, iar nu poezia amorul. Vorbe !

Poezia este frumosul și adevărul ; poezia este necesară și este încîntătoare ; poezia este cea mai înaltă aspirațiune a sufletelor și este adăpostul celor răniți și a celor sfioși.

Își aminti de Faust, bătrîn, care, înainte de a muri, înțelege că rațiunea și mîngîierea vicții este poezia.

Mai cu seamă, credea Anna, este în însușirile femeii a pricepe lucrul acesta. Femeia caută amorul, fiindcă aspiră către ideal, și natura și-a pus propagarea speciilor în amor, tocmai pentru aceea, adică pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie.

Dar deodată i se iscă în spirit o îndoială : pentru ce toate femeile năzuiesc către *același* om ?

Îi răsăriră în minte ochii albaștri ai căpitanului, fruntea cam semeață, zîmbetul, pieptănătura, tunica lui ; tunica aceea

care părea vie, plină de parfumul personalității celui ce o purta. Un simțimînt brutal, ca de ură și amețală, o cuprinsese deodată. Îi venea să muște, să strige, să rupă ceva. Ori de cîte ori se gîndea că o altă femeie poate să se apropie de omul iubit de dînsa, să-l îmbrățișeze, să-i mîngîie hainele, să-l vadă și să-l priceapă așa cum îl vedea și îl pricepea ea — i se făcea negru înaintea ochilor.

— Porția aceea este cu adevărat o nesimțitoare! își zise ea tare.

Și, fără a se gîndi mai mult, deschise ușa trăsutei și porunci vizitiului să meargă la Porția.

### XIII

Deși era tîrziu, Porția nu se culcase.

Sub o lampă, cu abat-jour mare, stau întinse cărți de comptabilitate și vrafuri de hîrtii, pline de socoteli.

Tînăra femeie scria.

După un paravan copilul dormea în patul său cu gratii.

O tăcere adîncă umplea odaia. Căldura sobei părea că revarsă pace în toate cele, iar portretele de pe ziduri, așezate sus, în penumbră, se plecau sfioase către lumea reală.

Anna intră fără a se anunța. La vederea ei, Porția se sculă repede, își ridică ochelarii și se duse într-o înuîmpinare a amicii sale, încercînd s-o oprească la ușe, spre a o trece în salonașul de alături. Anna se opuse. De la prima ochire, înțelesese deosebirea fundamentală ce era între aerul acelei camere și sufletul ei. Dar, poate tocmai de aceea, se simțea atrasă către el. Sărută în fugă pe Porția, și cu felul ei autoritar, ridică abat-jour-ul de pe lampă și se apropie de patul copilului.

Băiatul dormea liniștit, purtînd pe chipul său frumusețea nevinovăției. Era încîntător, prin toate înțelesurile somnului copilăriei, cufundat în perne fără sfială, cu toată greutatea rotundă a corpului, cu pacea îngerilor întipărită pe frunte.

Anna se simți pătrunsă de un fior cald, de o dorință neînfrînată de a săruta carnea albă a brațelor copilului. Ceva străin și dulce îi încolțea în inimă, simțimîntul că era al ei. Într-o clipă i se desfășură în minte o viață nouă, nemărginită de fericire, în care ar fi trăit, strîngînd la piept candida înfiripare a acestei vieți de copil blond. Un val de ceață i se sui în ochi, pe cînd pieptul i se umplea de gîlgîitul lacrărilor.

Porția, care era la spate, urmărea stările ei sufletești și înțelegea tot ce se petrecea într-însa. Cînd o simți că e gata s-o înecce plînsul, i se făcu milă de ea, se plecă pe umărul ei și se lipi de dînsa.

Anna își șterse ochii și veni încet către masă. Fără înconjur și fără vorbe de prisos, întrebă pe Porția :

— Unde-i ?

Porția se așezase pe un scaun. Se uită la Anna lung, își strînse mîinile una într-alta, apoi plecă ochii în jos, fără a răspunde.

— Te înșală, zise Anna.

Porția se uită în pămînt. Se făcuse galbenă și bătea ușor din gene.

— Fiindcă nu te interesează, să nu mai vorbim.

Porția se sculă :

— Nu mă interesează.

— Nu te interesează faptele bărbatului tău ? !

Porția înălță din umeri și, cu un surîs de o infinită tristețe :

— Fiindcă știi că mă înșală, de ce nu-i spui să nu mă mai înșele ? E păcat să ne trudim unii pe alții, când suntem cu inima curată.

Anna se uita la dînsa, lung, dusă pe gînduri.

— Îl iubești, nu-i așa ? îi zise, luînd-o de mînă.

— Foarte mult, răspunse tînăra femeie. .

În cele două cuvinte ale ei, era mai mult o rugămintă decît o afirmațiune. Inima Annei se strîngea de durere și de milă. Va să zică suntem făcuți pentru a ne chinui ? Ne temem unii de alții, suntem geloși de cei mai buni ori mai frumoși, rîdem sau umilim, și totuși ne e milă... Contrădicție eternă a inimei noastre !

Și, totuși, truda Annei era covîrșitoare. Porția își iubea bărbatul. Firește. Cu toate astea, o femeie care își iubește bărbatul cu o atît de oarbă supunere soartei, ascunde o taină mai mare decît amorul conjugal, acel liniștit și pedestru obicei de a fi fericit pe de-a-ntregul. Porția părea a iubi ca dînsa, cu alte cuvinte a cunoaște fugara năzuință către tipul ideal, erou, poet și stăpîn, acel generos produs al forței creatoare, nestatornic prin legea firei sale. Și ea și Porția iubeau, și amîndouă sperau că cealaltă se înșală. Nici una nu se credea mai bună, dar fiecare aștepta mai mult de la soartă. *Ceea ce nu se poate.*

Față cu tăcuta supunere a Porției, Anna se revoltă :

— Nu te mai înțeleg, Mio.

Porția ridică ochii întrebători.

— Nu înțeleg cum poți răbda atîtea lucruri. Asta nu mai e amor, — e umilință.

— Eu nu știu nimic, zise Porția.

— Fiindcă nu vrei să știi.

— Nici nu vreau, și nici nu e nimic.



— Am înțeles !... Ia întreabă pe soția colonelului.

— Nu cred.

— Fiindcă nu vrei să crezi.

— Fiindcă nu e nimic.

— Chiar acum, când noi vorbim și ne zbuciumăm aici, dînsul e la Ploiești.

— Foarte firesc.

— Cu amanta sa ? !

Porția făcu o mișcare în lături :

— Ce cuvînt urît !...

— Urît sau frumos, e adevărat.

Cealaltă păru a se gîndi un moment ; apoi, cu un dezgust rău ascuns, întreabă :

— Și cine ar fi... amanta ?

— Urania Vucos.

Porția dete din cap lung.

— Nu pot să cred o asemenea faptă din partea sa. Accea este *doamnă* adevărată și nu poate săvîrși necinstirea casei altora.

Anna ridică din umeri :

— Ești o naivă, care te înbeți de cuvinte.

— Nu mă îmbăt de nimic, ci numai nu cred în gura lumii.

— Rău faci.

— Socot că nu. Lumea zice același lucru și de d-voastră. Pot eu crede o asemenea poveste ?

Anna își simți obrazul în flăcări. Fără să-și dea seama, ridică glasul într-aiuri :

— Cine spune astfel de infamii ?

— Lumea cea proastă. Eu nu cred, fiindcă nu trebuie să cred, zise Porția, cu o ușoară tremurare în voce. Ar fi cu

putință ca doamna care m-a luat sub ocrotirea sa, care m-a îngrijit în vremuri grele, care m-a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea ca să-mi ia bărbatul? Nu se poate. Ar fi rușinos și nelegiuit. Nu se poate, nu se poate!... strigă Porția izbucnind în plîns.

Anna, încremenită, încercă să zică o vorbă de pace :

— Liniștește-te, dragă.

Vocea însă îi sună fals. O muscă greoaie de iarnă i se încurcă în vălul de pe frunte.

— Ai dreptate să nu crezi în ceea ce se zice despre mine, fiindcă pe mine mă cunoști...

— Este drept.

— Cunoști însă pe toată lumea?

— Cunosc pe Alexandru.

Anna dă din cap. Acum nu mai era nici scandalizată, nici încremenită. Atîta vînjoasă credință, atîta naivitate, răsturnau orice plan de apărare sau de atac.

— Ascultă, Mio dragă : tu ești încîntătoare, dar lumea cealaltă nu e ca tine. Bărbații sunt mizerabili, toți bărbații.

Porția ridică ochii umezi către dînsa.

— Nu pot crede. Tatăl meu este bărbat... și fiul meu de asemeni.

— Firește. Dar părinții și fiii noștri sunt altceva.

— Nu sunt altceva.

— Și cine știe ce a suferit și mama ta !

— N-a suferit nimic. Tata a poruncit și noi am ascultat. În romanuri, bărbații zic acelaș lucru despre femei : că sunt niște mizerabile toate.

— Și adesea au dreptate și ei, zise Anna, dînd trist din cap.

— Nu au dreptate. Femeile ca și bărbații cari au sufletul curat sunt lăsați în pace de scriitorii de romanuri, și deci pe aceia nu-i cunoaștem.

— Îi cunoaștem din viață : sunt puțini.

Porția plecă din cap, fără a mai răspunde. Își șterse ochii, puse abat-jour-ul la locul lui, pe lampă, și așteptă.

Anna simțea că trebuie să plece. Se ridică de pe scaun, și, ca să facă un lucru natural, se duse către patul copilului.

Porția tresări. O mișcare instinctivă, de apărare, o îndreptă spre copil. Anna ghici mai mult decât văzu mișcarea. Își stăpîni revolta lăuntrică, se uită la copil, fără a se apropia prea mult, apoi se întoarse către Porția și o privi, din înaltul trufiei sale, cu atîta muștrare, încît tînăra femeie o îndemnă către patul fiului său, parcă ar fi rugat-o s-o ierte. Atît e de sfioasă virtutea adevărată !

Anna ieși de la Porția.

Frigul de afară o dezmetici. Se simți umilită și necăjită. Pentru întîiaș dată se gîndi serios să-și scoată din inimă acel amor vinovat, care o chinuia pe ea și chinuia și pe alții.

Dar era oare cu putință ?

Înlăuntrul trăsuri i se păru că recunoaște funul țigării căpitanului, și atîta ajunse ca să-l revadă deodată ca aievea, cu chipiul drept pe frunte, nalt și măreț ca o legendă universală.

## XIV

Era la Sinaia un după-prînz de zi de iarnă.

Vremea era domoală. Ninsese de curînd, așa că toate drumurile, toate pîrțiile și toate cărările păreau acoperite de un strat de puf. Brazilii uriași de-abia țineau pe ramuri greutatea zăpezii, pe dedesubt verzui ca fundul apelor, pe deasupra albi

ca spuma lor, cu trunchiul pe o lature tencuit de chiciură, peste care se lipeau fulgii căzuți atunci, iar pe laturea cealaltă scrijiliți de frig. Castelul Peleş răsărea pe colină, ca o sentinelă trufase, ce se uită în jos. Deasupra, munții, ce se uneau cu cerul.

— Viața noastră e o greșală continuă, cum e și natura, zicea Urania, umblînd domol.

— Viața noastră e muzică și lumină.

— Natura cere vieții noastre jertfirea celor mai nobile hotărîri. A nu înșela pe nimeni este elementar ; dar a nu înșela pe *aproapele* tău este fundamental. Și cu toate acestea. iată-mă !

Treceau pe un pod. Pe marginele lui de fier, zăpada, candidă, sta grămădită ca un raft de flori de crin. Urania își îndesă fruntea în stratul moale, lăsîndu-și imagina în el :

Iată chipul cel mai mizerabil.

Căpitanul zîmbi, uitîndu-se la dînsa. Ea ridică ochii spre el :

— E o întîmplare banală : o femeie cumsecade care greșeste și care nu-și mai găsește liniștea dinainte. Dar nu de asta mă tem...

Ea se opri, așteptînd parcă să fie întrebată de ce se temea. El urma s-o privească.

— Nu mă întrebi de ce mă tem ?

— Nu.

— Pentru ce ?

— Pentru că știu.

— Ce știi ?

— De ce te temi.

Se uită ea acum la dînsul, lung :

— Dacă știi, explică-mi, de ce e atît de aproape amorul de suferință ?

— Pentru că ești făcută greșit.

Ea îl privi pieziș, cu un surâs plin de spirit ; apoi, scandându-și cuvintele :

— Eu sunt făcută greșit ! ?

El se plecă spre dînsa :

— Ești făcută încîntător. La greci ai fost muză, iar la romani, vestală.

Urania strîmbă ușor din nas :

— Mai bine la greci.

Îi bufni rîsul pe amîndoi.

— E o infamie, zise tot ea, după o mică pauză. Spiritul și sufletul sunt două noțiuni fundamental deosebite, — cel puțin în înțelesul de toate zilele. Dar amîndouă sunt eu. Cum poate, atunci, spiritul să rîdă, iar sufletul să plîngă ?

-- Fiindcă îți plac antitezele.

Ea dete din cap.

— Sunt rănită... crede-mă. Nu-mi plac antitezele, ci am nevoie să înțeleg. În amorul cel mai mare, trebuie să fi rămas din fundul vremilor, necesitatea moleculei de a se distruge, după ce s-a reprodus.

Tînărul se uita la ea cu stăruință. Urania plecă ochii.

— Știu ce vrei să zici. E altceva. Eu îți vorbesc de amor, nu de funcțiunea lui brutală. Bărbatul meu... sau soția d-tale... sunt necesități fiziologice.

Cuvintele de „bărbat“ și de „soție“ îi încremeniră pe amîndoi. Ei simțeau că înțelesurile acelea nu reprezentau numai „necesități fiziologice“, ci enități morale, care îi nelinișteau și îi împiedicau de a fi fericiți.

Dar femeia, doritoare de necunoscut, lupta să iasă din pîcla noțiunilor elementare de „bine“ și de „rău“, și căuta explicări filozoficești unei stări a sufletului ce o neliniștea. Un

gust bizar de moarte, o poartă de distrugere o făceau să tremure.

— Să mergem la deal, zise ea.

Și porniră la deal. Osteneala drumului îi împiedica de a vorbi. Gîndurile, însă, gîlgîiau în scocul vieții, mai evidente ca oricînd. Ea dorea să plece, să se ducă undeva, departe. Își simțea în inimă o comoară caldă, și vrea să fugă cu dînsa.

Merseră mereu la deal, pînă ce ieșiră din drumul bătut. Cărarea ce ducea mai departe, spre Caraiman, era cu desăvîrșire acoperită cu zăpadă. Copacii se răreau.

În urma lor, se vedea pădurea, sub haina albă a iernii, cu pete cenușii ici și colo. Cîte o roată de fum, din valca Prahovei, se ridica pînă în pînza depărtării, ca o încrustare de marmură într-o stîncă de sare.

Pe cînd ei stau tăcuți, se ivi din deal un grănicer. Deși soldatul era o a treia ființă vie, în pădure, părea așa de singur, că oarecum mărea singurătatea locului. El trecu, salutînd.

Urania se uita către zidul de munte ce li se ridica în cale.

— Aș dori să mergem mai departe.

— Să mergem.

— Crezi că nu e pericol ?

— Nu știu. Cînd vom da de pericol ne vom opri.

— Cunoști drumul.

— Nu-l cunosc.

— Atunci cum vrei să mergem ?

El se uită la dînsa.

— Eu nu vreau ; d-ta vrei.

— Atît de mult aș dori să mergem mai departe, să mă urc mai sus, tot mai sus !... Te temi ?

— Mă tem să nu ne rătăcim.

— Rătăciți suntem deja.

— Să ne întoarcem la calea dreaptă.

Dînsa făcu o mișcare din mînă :

— Tîrziu.

— Atunci să mergem înainte.

În ochii ei străluciră două adieri de lumină metalică :

— Să mergem înainte.

Căpitanul se gîndi un moment să cheme pe soldat înapoi, dar se opri : ar fi fost un martor nefolositor, care le-ar fi ușurat drumul, iar nu sufletul. Ea porni înainte, pe marginea unei văi, mergînd pe de-a-ntregul.

— Te rog, ține urma soldatului, zise Comăneșteanu.

Ea făcu un pas la dreapta, intra în zăpadă pînă la genunchi, se sculă și căzu. Apoi luă urma soldatului și merse înainte tăcută. Drumul se furișa prin crăpăturile muntelui, pe după stînci și copaci, ridicîndu-se cîteodată drept în sus, cu scări nesigure, pe cari se vedea cum lunecase soldatul. Tînăra femeie înainta cu greu. Din cînd în cînd se oprea, privea la deal, apoi se întorcea și privea la el pe furiș.

Ajunseră pe un tăpșan, de unde începeau să se vadă culmile altor munți. O desfășurare de coline și de văi, ce se pierdeau în estompa cenușie a zilei de iarnă, da o uniformitate tristă priveliștei. Zidul în fața lor era enorm.

Urania se așeză jos, în zăpadă

— Ești ostenită, îi zise tînărul.

— Da.

— Atunci odihnește-te un moment și să ne întoarcem.

— Da.

Nu mai avea voință și părea a nu mai avea nici noțiunea sigură a lucrurilor. De sub rochia scurtă ieșia piciorul, strîns în ghetre de postav, ce desinau pulpa cu o rară înțelegere de eleganță. Cizmele groase o țineau încătușată. De talpa lor, bătută în cuie, se lipise zăpada înghețată.

Urania, palidă, privea în întinderea depărtării

— Ești cu adevărat ostenită.

— Da. Sunt ostenită și nefericită.

— Cum se poate ! ?... Nu ziceai în tren că dacă ai putea iubi, te-ai simți ființa cea mai fericită, atât de fericită, încât te-ai teme să nu priceapă lumea întreagă ?...

— Da, ziceam...

— Iar acum ?

— Nu știu...

El o simți, în adevăr, nenorocită, lipsită de nădejde, părăsită și singură, și i se făcu milă de ea. Parcă era o lege comună, pentru toți acești oameni de treabă, să alerge după himere și să se trudească.

Mila căpitanului se prefăcu într-o nevoie de protecție și de mângâiere. Se așeză lângă dînsa în zăpadă ; prinse piciorul subțire, de sub pulpă, și-l așeză pe genunchi ; apoi, cu garda sabiei, se puse să curețe gheața de pe tălpile cizmelor ei.

— Trebuie să ne pregătim de întoarcere : coborîșul va fi mai greu decît suișul... Afară numai dacă nu vrei să ne statornicim într-o peșteră... Domnul și doamna... „schimnici“, cum ai zice, bunăoară, „pianiști“.

El vorbea singur, lucrînd. Glumele ușurau parcă povara înprejurărilor. După cîteva minute, căldura binefăcătoare a vieții trecu prin toate stofele, filtrîndu-se, din coapsa ei în inima lui. Căpitanul se întoarse către dînsa.

Urania se răsturnase cu capul pe spate, cu brațele întinse, albă ca zăpada pe care sta, cu liniile obrazului fixate într-o nemișcare de piatră. Arcul sprîncenii părea a se repeta mai departe, în unda grațioasă a părului, ce cădea de pe tîmple spre umeri.

El se aplecă și o sărută. Un fior trecu prin ramurile nervilor, colorînd ușor obrajii. Ea deschise ochii, se uită la el lung ; apoi se uită în slava cerului.



— Vrei să mergem ? îi zise el încet.

Ea dete din cap.

— Vrei să stăm ?

— Da. Vreau să stăm. În marginea cea mai de sus a muntelui crește un molift : sub el, prăpastie ; deasupra, neant. Ce pasăre se va urca pînă la dînsul să-i mîngîie ramurile ? Din ce nor vor bea rădăcinele lui ? Cu toate astea, el ține de inima pietrii și năzuiește către lumină : palid și singur, tremură de vînt.

— Ceea ce înseamnă pe românește ?

— Că nu ești poet.

El îi ridică tîmplele de pe frunte, cu violență ; îi sărută ochii și sprîncenele ; o acoperi de nebunia tinereții, pînă s-o înăbușe. Urania făcu o sforțare și se ridică pe un cot. Zîmbea luminată de bucurie :

— Mă strîngi de gît !...

— Firește că te strîng de gît.

— Și eu ce să fac ?

— Să închizi ochii.

— Pentru ce ?

— Ca să-i pot săruta.

Ea închise ochii, domol, și urmă a zîmbi ca în vis. Vrea să spună, cu parabola moliftului, că așa era viața ei acum : atîrnată de prăpastie și totuși năzuind către lumină. I se păruse că dînsul n-a înțeles-o. Descurajarea blajină a neînțelegerii părea că mărește starea de beatitudine în care plutea sufletul ei. Sărutările plouau. Era o infinită bucurie peste toată învînderea cugetului, peste tot cuprinsul vieții ei nemateriale, a bucurie ce o învăluia de toate părțile, o ridica din forma ei pămîntească. I se păru deodată că are să leșine, și, în adevăr, simți momentul cînd pierrea. Leșină.

Fu numai o clipă. Cînd deschise ochii, căpitanul o privea. Ea se sperie de focul ce ardea în ochii lui. Luă o mîină de zăpadă și se frecă de frunte. Apoi se ridică pe un cot.

— Mi se pare că ți-a fost frică...

— Da.

— Ce-ai fi făcut dacă leșinam de-a binele ?

— Te-aș fi dus la otel.

— Și altceva nimic ?

— Poate ți-aș fi tăiat hainele strimte.

— Haine strimte ? !... N-am nimic strâns, nimic fals, nimic fățarnic.

— Știu.

— Nu știi îndeștul. Ca orice om politicos, taci. Ți-i frică să vorbești ca să nu pari fals. Cu toate astea, trebuie să vorbești. Eu acasă nu mă mai pot întoarce...

— Înțeleg.

Ea se gîndea.

— Și totuși, n-am nici un cuvînt să nu mă mai întoc.

— Firește.

— Cum „firește“ ?

— Adică firesc este și așa și altminteri.

— D-ta ce ai face în locul meu ?

— Nu știu.

— Eu știu.

— Foarte bine.

— Iată ce aș face.

Strîngîndu-și rochia împrejur, ea sări de jos, și într-o clipă, fu pe marginea prăpastiei. Adîncimea spăimîntătoare o opri un moment. Un strigăt de groază răsună și o mîină puternică o ridică pe sus și o aruncă la cinci pași în urmă.

Totul se petrecu cu repeziciunea fulgerului.

Urania sta căzută grămadă, ca o pasăre împușcată. El se uita la dînsa în tăcere, nedumirit și trist de a nu pricepe nimic din biata viață omenească. Cu un minut mai înainte o văzuse pierind de fericire, iar acum alergînd la moarte. Se

uita la ea încruntat. I se părea un lucru mititel, delicat, spiritual, din care lipsea sufletul robust al doritorilor de a trăi. Și cu toate astea, avusese energia de a voi să moară !...

La ideea morții, se înduioșe. Se apropie iarăși de dînsa, îi luă mîinile să i le încălzească, și, fiindcă i se părea că e rece toată, se dezbracă de manta, o întinse jos și înfășură într-însa corpul, acum ascultător, al tinerei femei.

Cu încetul, Urania își reveni în simțiri. Cu vocea slabă, îl rugă s-o ierte. El ridică din umeri :

— Firește că te iert ; dar să nu mai faci asemenea lucruri.

— Nu mai fac. Nu ți-e frig ?

El dete din mîini că nu se gîndea acum la frig. Ea insistă să ceară iertare :

— Ar trebui să mă ierți, chiar dacă mă disprețuiești puțin.

— Nu te disprețuiesc și te iert. Doresc însă să știu din ce amestec de contradicții ești făcută ?

— Din slăbiciune și neștiință. E adevărat că iubești pe Anna ?

El tresări. Atîta îndrăzneală îl scandaliză.

— Nu răspund la o asemenea întrebare. Poți să umbli ?

Ea dete din cap, umilă :

— Nu pot.

— S-apropie noaptea și trebuie să plecăm.

— Lasă-mă aici.

Cuvintele acelea erau zise cu atîta putere de adevăr, încît tînărul se înfioră. Și atunci, fără vorbă, o ridică de jos, o strînse bine în manta, o luă în brațe și porni cu ea.

Drumul la întoarcere, fu mai greu decît la ducere. Cu toată povara ce purta cu sine, tînărul cobora încet dar sigur. O putere uriașe părea a se fi înfăptuit în el ; brațele, piciorul, vederea, căpătaseră siguranță desăvîrșită. Nici un pas greșit, nici o mișcare necumpănită.

Cînd ajunseră jos, Urania apucă din nou drumul prin zăpadă. Mergea tăcută înaintea lui ; din cînd în cînd se întorcea să-l vadă.

De îndată ce cărarea se lărgi, ea îl luă de braț. O dorință neîmfrînată de a-l încălzi, de a-l apăra, de a-i face bine, îi umplea sufletul. Nu-și închipuise niciodată că un om poate ascunde în mușchii săi eleganți atîta putere și mai cu seamă în firea sa, oarecum efeminată, atîta bărbăție. Vorbe calde îi veneau pe buze, dar nu îndrăznea a le spune. Acesta era tipul bărbătesc curat, în care trăia noblețea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă puterea trupească, îndrăzneala și hotărîrea stăpîneau totul. Era și cam ștregar... Urania își aduse aminte de Anna, și o umbră de tristețe întunecă lumina ei sufletească. Dar își aduse aminte și de Berta și de nevasta colonelului, de cîte se știau și nu se știau, și atunci păru a găsi o explicație firească acestui nărav bărbătesc, care, într-o oarecare măsură, devenea o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională.

Îi veni să zîmbească. Ridică ochii pe furiș către el, și-l simți mai mult decît îl văzu, îl simți frumos și tînăr, vinovat dar generos, gata la orice sacrificiu ; și atunci, fără să știe ce face, se lipi de brațul lui și sărută tunică. I se părea că postavul acela nu era la fel cu al celorlalte haine omenești. La urma urmei nici nu era la fel. Îi veni în minte fracul lui bărbatu-său, și nu numai că nu regretă nimic din ceea ce se înîmplase acum în urmă, dar încă se simți jenată și umilită de a fi legată, prin cele mai tainice legături ale vieții, de un om vulgar în toată puterea cuvîntului, plebeu, pretențios și egoist.

Și iarăși ridică ochii către el :

— Imi dai voie să-ți turbur gîndurile cu o întrebare ?

El zîmbi :

— De ce solemnitatea asta?

— Fiindcă văd că ești preocupat.

— Sunt ostenit.

Ea îi strânse brațul sub al ei :

— Pot să vorbesc ?

— Te rog.

— Aș vrea să mă înscriu și eu în societatea doamnelor care vor să te adopteze.

Căpitanul se opri pe loc :

— În care societate ? !...

Urania îl sili să înainteze.

— Nu te încrunta. Elena Milescu mi-a vorbit...

— Elena Milescu a glumit.

— Mi-a vorbit cu atîta foc, încît credeam că suntem în preziua unui război...

— Ne apropiem de otel.

— Cine este prezidentă ?

— Mama pădurii.

— Ești crud pentru prințesa Smaranda.

— Nu zic asta.

— Membre suntem noi toate... fîcile pădurii.

Tăcură cu desăvîrșire. Noaptea cădea cu încetul, într-un amurg de februarie molcom. Brazii mișcau bolta ramurilor tinere, ale căror vîrfuri, înfiorate ca de reînviere, se scuturau pe vînt. Venînd către oraș, amîndoi tinerii se simțeau stîngaci și nerealți, parcă s-ar fi coborît dintr-un vis.

Cum ajunseră la otel, portarul le spuse că îi căutau două doamne. Urania incremeni. Cine puteau să fie acele două doamne ?

Cît stătu un moment să se gîndească, toate prăpăstiile îi trecură prin minte.

— Cum se numesc acele doamne ? întrebă ea.

— Nu știu. Erau foarte grăbite. Voiau cu orice preț să întâlnească pe d-l căpitan... Atunci, firește, le-am spus că d-l căpitan a plecat la Bușteni...

Cuvîntul „firește” îl făcu să zîmbească. Apoi urmă :

— Le-am oferit o trăsură, cu care au plecat și d-lor la Bușteni.

— Dar altă trăsură ai ? întrebă căpitanul.

— Am chiar două.

— Pentru ce două ?

— Una pentru gară și alta pentru Comarnic.

Urania, îngrozită de apropierea primejdiei, se uita la portar lung, căutînd parcă să se bucure și să profite de șiretenia lui. Acesta îi făcu să înțeleagă că nu aveau de pierdut. Căpitanul porni spre Comarnic, iar Urania se urcă să-și ia lucrurile și porni la gară.

## XV

Ieșind de la Porția, Anna veni acasă. Slugile dormeau. Odăile păreau încremenite în atmosfera caldă a sobelor, în care lămpile, pe jumătate stinse, răspîndeau o pîclă gălbuie. Singurătatea umplea saloanele și coridoarele.

Anna își scoase blana, ridică lumina de la lampă și chemă o slugă.

În odaia ei de îmbrăcăminte, femeia din casă lucra. Un vraf de albituri se ridica lângă lampa strălucitoare, mirosînd a sulfina. Cum văzu pe stăpînă-sa, femeia lăsă lucrul, îi scoase șosonii, îi luă hainele, o descheie, umblînd cu îndemînare.

— Nu-i nimic pentru mine, Mario ?

— Nimic, cuconiță.

Anna se dezbracă încet. Dusă pe gânduri, vedea în oglindă cum cădeau lucrurile de pe dînsa și cum ea, Anna, ieșea ca un fruct copt, din bumbacul unei cutii exotice.

— N-a venit nimeni în lipsa mea ?

— Nimeni, cuconiță.

Femeia știa bine cine era acel „nimeni”, -și, dacă ar fi fost în pîterile ei, i l-ar fi adus pe sus. Dar nu putea.

— Du-te de te culcă, Mario. Ți-ai cîntat cîntecul ?

Femeia zîmbi cu supunere. Cîntecul ei era cam ca și al stăpînei sale. Se măritase, coptuță, după un băiat tînăr, pe care-l luaseră la armată, și acum, seara, cînd lucra, repeta aceleași versuri, cu glas molcom :

„Un orologiu su-u-nă  
Noaptea jumăta-a-te  
La castel în poa-a-artă  
Oare cine bate ?...”

Și nu bătea nimeni în poartă, iar ea ofta.

Sărută mîna stăpînii sale și se duse să se culce.

Anna se gîndea la femeia ei, cum s-ar gîndi un doctor bolnav la bolnavul lui. Se isprăvi de dezbrăcat, se culcă, ridicîndu-și capul sus pe perne, ca să poată ceti ; luă o carte, încercă să citească, dar peste tot învîlnea cuvintele Porției : „nu se poate, nu se poate !”. Porția zisese și mai mult. Oare cum zisese ?... „Doamna care m-a luat sub ocrotirea sa, care m-a îngrijit în vremuri grele, care m-a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea ca să-mi ia bărbatul ?” I se suia tot sîngele în obraz. Porția îndrăznise să-i spună astfel de cuvinte ? !... Îndrăznise. Dar ce era mai rău era lucrul în sine, era faptul că-i luase bărbatul, că o înșelase și o înșela pe fiecare zi și pe fiecare ceas ; că Porția avea dreptate să-i spună că „era rușinos și nelegiuit” ceea ce făcea ea, Anna.

Și așa era. Era rușinos și nelegiuit.

Anna se ridică pe un cot și se uită ținută înaintea ochilor ; trebuia neapărat să-și smulgă din suflet amorul vinovat, care o trudea pe ea și trudea și pe alții. O umilise și o degradase acest amor ; o umilea faptul părăsirii și o degrada gelozia.

Se gândi să plece ; și, în dorința ei de a fugi de sine, se văzu strângându-și lucrurile și plecând. Se ducea la gară, ieșea pe poartă... Dar, la ideea de a se despărți de locurile unde trăia el, i se strânse inima cu atâta putere, încît se înecă. Aruncă învelitoarea de pe piept, răsuflă adînc ; apoi se lăsă iar pe perne și prinse a-și asculta bătăile inimii. Săraca inimă !...

Își plecă ochii către pielea albă a sinului, sub care zvîneau eroic sîngele. Se simțea curată ! Sîngele acela ardea de patimă, dar era generos. Ea știa că nu făcuse niciodată rău nimănui, că nu înșelase pe nimeni, că nu se murdărise, nu avusese amanți, nu mințise. Iubea pe un om. Ea îl iubea înainte de a-l fi iubit Porția. Dar, apoi, ea, Porția, îl iubea oare cu adevărat ?... Își aduse aminte de felul cum îi vorbise Porția : îl iubea !

Se sculă din pat, se duse la o măsuță, deschise un sețar și se întoarse înapoi cu o cutie plină de scrisori. Erau tot felul de bilețele de la Comăneșteanu, răspunsuri la invitații, mulțumiri pentru concerte, glume, dar mai cu seamă scuze că nu putea veni. Adevărat : el niciodată nu venea destul de des și niciodată nu răspundea la scrisorile ei pasionate.

Învîrți din nou biletele lui în mînă, se uită lung la literile lor, citi pe unele și sfîrși prin a lua creionul de pe masă și a se pune să-i scrie. În trebuința ei absolută de a-i vorbi, pretextul era acum nou : îi spunea că vrea să-l uite.

„Sunt hotărîită să fug, să mă duc undeva, prin stepe sau prin ghețari, de unde să nu mă mai pot întoarce, cînd slăbi-



ciunea mea sufletească m-ar îndemna să mă întorc. Ştiu bine că din două fiinţe care se iubesc, numai una iubeşte cu adevărat, şi primesc să fiu eu această *una*. Dar cu o condiţie : să nu mă umilesc şi să nu mă degradez“.

Îi aducea aminte de câte ori avusese ocazie să-l ierte, şi-l iertase ; cum sperase că, o dată însurat, se va linişti ; cum avea pe conştiinţă pe Porția ; cum descoperise pe Berta şi o tolerase. Din toate, amorul ei propriu ieşise rănit. Iar acum, ultima lui nebunie cu Urania era dovada hotărâtoare, nu numai a unei absenţe complete a simţului moral, dar încă a unei lipse de cavalerism elementar, ce se găseşte la toate clasele de oameni, la boieri, la ţărani, la turci şi la kafri.

*Lipsă de cavalerism elementar* i se păru cam tare. Cu toate acestea era adevărat ! Lăsă creionul din mână şi se plecă pe pernă închizînd ochii.

Fireşte că era adevărat ! Ce scuză pot avea oamenii care înşală în amor ? Nu numai că n-au nici o scuză, dar încă sunt mai vinovaţi decît cei ce înşală în afaceri, fiindcă la cei din urmă răul nu are îndreptare. Pentru ceilalţi, *plaie d'argent n'est pas mortelle*.

I se păru ciudată zicătoarea *plaie d'argent*, „rană de bani“... Mintea i se fixă pe cuvîntul *rană*. Lumea întreagă este o rană enormă. O rană...

Simţi că adoarme.

Cînd deschise ochii, Urania îi sta înaintea, ca aievea. Un simţimînt de nelinişte cuprinse pe Anna, faţă de un alt simţimînt tot al ei, despre Urania, că era plăcută, elegantă şi sinceră. Cum să lupţi cu propriile tale convingeri ?

În liniştea nopţii, firea ei semeată era biruită de judecata nepărtinitoare ce i-o impunea fondul nobil al inimei. Urania era nevinovată, ca şi dinsa ; poate că suferea şi ea.

Amorul ei era o povară prea mare pentru un suflet curat. De ani întregi, trăia neliniştită, micşorată, turbure. Nu se putea

merge mai departe. Adormi din nou. De îndată ce adormi, o luară visurile. Îi visă pe amîndoi, pe Comăneşteanu şi pe Urania, fugiţi în lume, rătăcind pe malul mării. Vedea apa cum le sărută urmele pe nisip, iar ea se visa pe sine nenorocită că nu putuse să guste niciodată dintr-un asemenea fel poetic de a trăi. Sau îi regăsea la Crivina, lipiţi umăr la umăr, în fuga săniei. Sau la Sinaia. La Sinaia îi vedea, parcă ar fi fost lîngă dînşii. Îl vedea pe Comăneşteanu intrînd semeţ la Urania, apoi lăsînd deodată orice forme la o parte şi ridicînd în braţe corpul delicat al tinerei femei. Atunci, ea, Anna, se visa că ţipă. Şi ţipa, într-adevăr, dar cum se ţipă în vis, strînsă de gît, pătrunsă de fiori.

Se deştepta tremurînd.

Împrejurul ei, noaptea adîncă. În gerul de afară se auzea scîrîind pasul vreunui trecător întîrziat. Un gol imens, ca prin văzduhul fără de ţarmuri, i se aşeza în suflet, şi atunci nu mai înţelegea nimic : de ce trăia ? unde era amorul ? ce simţea ea ?

Îi era frică...

Se învelea pînă peste ochi, încerca să se gîndească la altceva, pînă ce-o fura somnul din nou. Atunci iar începeau visurile, iar revedea pe Comăneşteanu cu Urania, iar se deştepta tremurînd.

În fine, cu prima lumină a dimineţii adormi de-a binele ; în depărtarea voinţii sale ostenite se aşeza hotărîrea că trebuie să uite pe Comăneşteanu. Cu ultima licărire a înţelegerii gusta din plăcerea de a adormi, de a dormi adînc, de a uita şi a nu mai suferi.

Cînd se deşteptă, a doua zi, o hotărîre nouă se statornicise în gîndul ei : plecarea la Sinaia. Trebuia să plece la Sinaia cu orice preţ. Ura pe Comăneşteanu, detesta pe Urania. Somnul binefăcător îi dăduse violenţa dorinţelor reale. Vrea să-i întîlnească pe amîndoi. Vrea numai atît : să-i întîlnească...

Înainte de a pleca la gară, o idee ciudată îi încolți în minte, care i se păru cu totul strălucită : de a lua pe Berta cu sine. În unghiurile ascunse ale sufletului, bunul-simț protesta împotriva călătoriei la Sinaia. De aceea, trebuința unui tovarăș. Berta o garanta în contra dojenelor lui bărbatu-său ; apoi Berta era prinsă și ea, zicea Elena.

La ideea că Berta era prinsă și ea, Anna rămânea locului, cu nesiguranță în suflet și ură împotriva Bertei. Ură, dezgust și nesiguranță ! La atîta ajunsese.

Cu toate astea, o putere mai presus de puterile sale, o mîna la Sinaia. Și la Sinaia nu se putea duce singură, nu îndrăznea, nu știa cum să umble, ce să facă.

La primele cuvinte ale Annei, Berta înțelese tot. Se hotărî numaidecît să plece, făgăduindu-și să ajute pe toată lumea a ieși din încurcătură.

Drunul fu o pedeapsă pentru amîndouă. Anna se deștepta din cînd în cînd din nebunia ei, și atunci se întreba ce caută lîngă ea, în public, amanta bărbatului său ; Berta, care spera să liniștească lucrurile, se simțea luată de apă, gîndindu-se neconținut la Urania.

Trenul ajunsese în gara Sinaia cam sub seară. Anna se detoșos din vagon, dîrză, dar atît de mișcată, încît de-abia respira. Berta venea după dînsa.

Se urcară amîndouă într-o trăsură, cu vălurile groase trase peste obraz și porniră către otel. Cu cît înaintau, cu atît Anna își pierdea cumpătul ; Berta o simțea, o înțelegea, și se substituia, cu voința ei, voinței celeilalte. Anna tremura. S-ar fi întors înapoi, dacă nu i-ar fi fost frică de a părea ridiculă Bertei. Cu atît mai mult s-ar fi întors înapoi, cu cît își da seama că, acum, Berta lucra oarecum pe socoteala ei personală, era geloasă pentru sine...

— Aș dori, dacă se poate, să nu mergem de-a dreptul la otel.

Berta clipi din ochi. Înțelese că era surprinsă în propria ei pornire, și îi fu nălă de Anna.

— Să mergem la otel, liniștite. Vă încredințez că nu vă recunoaște nimeni...

Anna nu mai zise nimic. Ajunseră la otel. Berta umbla cu îndemînare, alese două camere, dăde un nume închipuit „domnișoarele Keller“, apoi se coborî, cete lista călătorilor, care se reducea la cîteva lunateci de iarnă, printre cari numele lui Comăneșteanu ; întrebă foarte firesc despre el și despre doamna ce-l însoțea, și, află că plecaseră amîndoi la Bușteni.

Va să zică știa tot.

La un moment dat, gîndul ei bun era să încurce ițele, căci, spre a nu întîlni pe Comăneșteanu cu Urania, voia să schimbe adresa dată de portar și să meargă toamă pe urmele lor. Ispita însă fu mai puternică decît gîndul bun. Astfel se suiră amîndouă într-o trăsură și porniră către Bușteni.

Pe pîrtia albă, ochiul lor cerceta drumul de departe. La fiecare sanie, Anna tresărea, și numai după ce se încredința că nu erau ei, răsuflea. O trăsură ce venea dinspre Bușteni, cu coșul ridicat, o făcu să tremure cîteva mari minute, iar cînd ajunseră în dreptul ei, să închidă ochii :

— Ei erau ? întrebă ea, galbenă ca ceara.

Berta, care nici ea nu trăia mai bine, dăde din cap că nu erau ei.

În fine, ajunseră la Bușteni. Lume puțină, oameni ce munciau ; nimeni care să semene cu cei doi călători.

Trebuiau să se întoarcă.

Preocupate amîndouă, tăceau, neștiind ce să creadă. De unde pînă aci, Anna dorea să nu-i întîlnească, — acum, cînd știa că nu-i mai poate întîlni, voia să alerge după ei.

Stau în mijlocul drumului :

— Dar dacă vor fi mers pînă la Predeal, ca să li se piardă urma !...

- Se poate, răspunse Berta.
- Sau poate chiar pînă la Braşov.
- Nu cred. D-l căpitan era în uniformă...
- Ce e de făcut ?
- Să ne întoarcem.

Trebuiau să se întoarcă !...

Tăcute, singure, aproape urîndu-se, umblau pe valea Prahovei în lumina îndoielnică a serii, mirate de întinderea nesfîrşită a drumului, care, cu puţin înainte, le părăsise atît de scurt. Roatele scrişneau pe zăpada bătătorită, înfiorînd nervii cei mai sănătoşi. Caii erau osteniţi. Birjarul se oprea la fiecare cinci minute.

Cînd ajunseră la otel, exasperarea lor era la culme.

Trecînd pe lîngă loja portarului, Anna luă numărul camerei lui Comăneşteanu, şi se duse drept la el. Berta se ţinea după ea.

Prin coridorul întunecos, se vedea pe geamul de sus al uşei, pîlpîind o lumină uşoară. Anna bătu la uşă. Era galbenă ca făclia de ceară. Inima ei zvîcnea ca în pieptul unei turturele prînse.

Aşteptă cîteva secunde. Dacă s-ar fi deschis uşa atunci, ea simţea că s-ar fi prăbuşit ca o zidire fără temelii. Dar uşa nu se deschise. Aşteptă încă puţin. Apoi iar bătu.

Auzea înăuntru — sau i se părea că aude — zgomot surd, şoapte. Îşi lipi urechea de lemn : desigur. Făcu un semn mut Bertei să asculte şi ea. Berta răspunse din cap că auzea zgomot.

Atunci se statornici în mîntea Annei ideea că erau acolo amîndoi, Comăneşteanu şi Urania, şi fără a mai ţine socoteală de nimic, bătu violent în uşe. I se părea că aude şoapte şi rîsete. Se retrase cu un pas, ca să vadă dacă odaia era în adevăr luminată. Încredinţîndu-se că era luminată, reveni şi bătu cu pumnul. Bătu şi zgudui uşa atît de tare, încît chemă luarea-aminte a oamenilor din otel. Veni o chelnăriţă, mirată, cu un aer batjocoritor :

— Ce poștiți, cuconiță ? De ce scuturați ușa așa ? !...

Anna era cu sufletul la gură :

— Să deschidă !

— Cine să deschidă ?

Zicînd astfel, femeia luă o cheie de la brîu, descuie și trînti ușa de perete :

— Poștiți.

Înăuntru nu era nimeni. Soba ardea duduind, iar pe porțița de jos lumina un colț al camerei. Berta, rămasă la o parte, zîmbea încremenită.

## XVI

Pe o dimineață limpede de februarie, Anna, singură în odaia ei, se uita din pat la munții din față, acoperiți de zăpadă, cum se luminau de fișii de aur, pe cînd alții, din fund, ieșeau din umbra violetă a depărtării. Era singură, tristă și bolnavă. Dar, de cîteva minute, de cînd plecase Berta, parcă se liberase de o greutate. Se ridicase pe un cot să audă cum pornea trenul din Sinaia către București. Plecase !...

De la scena de pe coridor, cînd chelnărița își bătuse joc de sufletul ei, iar Berta găsisese mijloc să zîmbească, Anna nu mai putea s-o vadă. Ca să scape de dînsa, o trimisese cu un bilet către Elena.

În mizeria ei, cea dintîi ființă la care se gîndi, fu soră-sa. Tanți era delicata, blînda, iertătoarea Tanți. Ceru hîrtie și se puse să-i telegraficeze. După ce expedie telegramă, îi veni în minte să-și facă testamentul, pentru Tanți. Ce copilărie ! Parcă Tanți nu era moștenitoarea ei firească ! Da. Însă Tanți avea niște idei extravagante, vrea să-și lase averea pentru scopuri războinice, [...] iar, în fond, Comăneșteanu.

De cîteva ceasuri nu se mai gîndise la el, preocupată de a se desface de Berta. Acum îi răsărea în minte, deodată, infam

și măreț cum era. O trebuință absolută de a-l vedea, prinse ființă în sufletul ei, o trebuință de-al vedea și de-ai spune liniștit că „s-a sfârșit“, că putea să se întoarcă acasă la soție, fără ca ea, Anna, să mai roșcască. Își aminti de Porția și de scena de la ea. Tot sîngele i se sui în obraz. Vorbele Porției o răniseră adînc și o răneau și acum. Era aproape o fericire ceea ce se întîmplase acum la Sinaia : umilința ei definitivă. Se sfîrșise tot. Se sfîrșise sau trebuia să se sfîrșească.

Dar Urania ?

La urma urmei, ce dovadă avea că Urania fusese la Sinaia ? Nici una. Nu-l mai bănuise și altă dată degeaba, cînd cu femeia colonelului ? Într-o clipă de îmbunare, își zise că adevărata cauză a nefericirii sale era ea însăși ; că el era un om ca toți oamenii.

Zîmbi. Se judeca singură și se găsea fără caracter. Dacă ar fi venit atunci el, și i-ar fi cerut iertare, mărturisindu-i adevărul, ea l-ar fi iertat. Atîta era de slabă !...

Anna ridică fruntea.

Nu ! Nu mai era slabă ! Nu trebuia să mai fie slabă :

Cînd își aducea aminte de camera goală în care duduia focul din sobă ; de vorbele femeii de serviciu „ce scuturi ușa așa“ ; de zîmbetul Bertei ; de popasul din Bușteni — se simțea acoperită de ridicul, acoperită, copleșită, îngropată în ironia suierătoare a soartei și a oamenilor.

O durea capul și cădea pe pernă. Dar se scula, indignată.

Nu mai era slabă !

Suna și cerea jurnalele toate, românești, străine, de mode, de sport. Apoi își comanda masa.

Orce s-ar fi întîmplat cu ea, vrea să iasă din robia în care trăia. Și nici nu era nevoie de atîta zbucium. Trebuia să se hotărască, și nimic mai mult.

Își aruncă ochii pe zidurile odăii. Erau cenușii. Niște biete întorsături de linii, ce s-ar fi chemat probabil *liberty*, dar că-

roră le era frig, făceau un chenar sărăcăcios pe la colțurile bagdadii.

Băgă de seamă că geamurile nu se lipeau. Sări din pat și strânse bine ivorul. E !... dacă ar fi putut ea să mai înceapă încă o dată a trăi, ce bine ar fi știut să trăiască !... Mai întâi de toate nu ar mai fi iubit. Sau, în toate cazurile, ar fi iubit pe un om care să nu fie iubit de toate femeile. Îi veni să surîdă de cazuistica asta : „în toate cazurile“. Nu. Era mai sigur să nu iubească de loc.

Pe la 12 primi răspuns la telegrama sa urgentă. Elena venea cu cel dintâi tren.

Știrca asta o neliniști. Elena era sora ei, singura ei rudă de sînge ; era Tanți ; curată și suavă. Tanți, pe umărul căreia plîngea, cînd nu mai putea să lupte ; care o mîngîia sau o dolenca, — dar care mai cu seamă o ierta. Însă viața surorii ei, netedă ca o apă, era o protestare veșnică împotriva vieții ei turburate.

Către seară sosi trenul de București. Anna îl pîndea de sus, nerăbdătoare de a vedea pe soră-sa cît mai curînd.

În fine, se auzi bătînd la ușă ; și Elena intră. Era palidă, nedormită și nerăbdătoare, neștiind nimic de plecarea Annei. Se aruncă de gîtul soră-si, o mîngîie, îi strînse minile într-ale sale întrebînd-o neconținut :

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ?

Anna plîngea, încet, prelung, cu deznădejdea oamenilor pierduți fără speranță.

— Ce s-a întîmplat, dragă ? întreba Elena.

— N-ai văzut pe Berta ?

Elena se opri, serioasă, și se uită la Anna.

— Care Berta ?

Anna, ca atinsă de sfîrcul biciului, ridică ochii.

— M-am rătăcit de tot, nu-i așa ?

— Nu zic că te-ai rătăcit, ci numai întreb.



- Berta, amica mea Berta... soția nelegitimă a soțului meu.
  - A !... Amanta lui Iorgu.
  - Da ! Amanta lui Iorgu.
- Elena începu să priceapă.
- Și doamna asta trebuia să vină la mine ?
  - Doamna asta trebuia să vină la înălțimea-voastră. da.
  - Ca să-mi spună ?
  - Că ai o soră pierdută.
  - Știam.

Anna, biruită, se lăsă pe perne și închise ochii. Elena se uita la dînsa, țintă, așteptînd. După o clipă Anna întinse nîinile.

- Eleno, nu mai am pe nimeni decît pe tine. Fie-ți milă.
- Elena își aruncă manșonul și pălăria și veni lîngă soră-sa, îi luă mîinile și i le sărută :

- Spune, dragă, spune.

Anna dete din cap :

- Tu nu-nțelegi.
- Totuși spune ; poate să înțeleg.
- Mă înșală.
- Știu.
- Acum de curînd, nou de tot, aici.
- Știu.
- Cum știi ? Va să zică e sigur.
- Știu că ai bănuiala astă !

Anna se uită la soră-sa.

- Ah, Eleno, te joci cu mine. Cum se vede că n-ai iubit niciodată !

Elena se înroși :

- Cel puțin o dată, zise ea, încercînd să glumească.
- Pe Milescu. E cam de mult.
- Și de unde știi că n-am mai iubit de-atunci ?

Anna dete din cap :

— Dacă ai fi iubit, m-ai înțelege. Nu se poate să iubești, fără să fii geloasă.

— Și de unde știi că n-am iubit și n-am fost geloasă ?

— Fiindcă nu se poate să fii geloasă în gând.

— Trebuie numaidecât să faci scandal prin oteluri ?

Anna se încruntă :

— De unde știi că am făcut scandal ?

— Îmi închipuiesc.

— De unde-ți închipuiești ?

Elena înălță din umeri. Anna urmă.

— N-am făcut nici un scandal, ci numai am suferit. Am suferit toate chinurile geloziei, toată mizeria inimei sfărâmate, toată umilința femeii părăsite. Și nu mai pot. Nu mai pot. Vreau să uit, vreau să fug.

Apoi cu glas stins, Anna urmă :

— Dacă tu ai fi iubit, m-ai înțelege, m-ai ierta și m-ai ajuta.

Elena se uita la dînsa, ca în vis, roșie la chip, cu mâinile tremurînd. Apoi, încet, plecîndu-se pe genunchii Annei :

— Liniștește-te. Eu am iubit și iubesc și acum.

— Tu !!

— Da, eu.

— Nu se poate !

— Se poate atît de mult, încît, dacă n-aș fi curată la suflet, aș fi în drept să te urăsc.

— Iubești pe Alexandru ? !

— Da.

Elena căzu cu capul pe brațele Annei. Anna, încruntată, sălbatecă, se ridică pe perne :

— Nu se poate ! Nu e omenește cu puțință !... Și de cînd asta ?...

Elena nu mai răspunse.

— El știe ceva ?

Elena se cutremură cu tot trupul, parcă ar fi răspuns cu un *nu* formidabil.

Auunci Anna, uitându-se la soră-sa, căzută pe brațele ei, la bietul ei păr, împrăștiat în bucle timide, pe învelitoarea neagră, la corpul delicat, în care inima bătea să rupă pieptul, — îi înconjură capul cu brațele și o sărută îndelung. Înțelege că pot fi taine și dureri mai mari decît ale sale, cu atît mai mari, cu cît sunt mai ascunse.

Dar Anna nu pricepu niciodată că poate fi o plăcere, pentru unele suflete rari, de a nu mai ascunde taina vieții lor, pentru a înlesni pe a altora.

EDITURA MINERVA



Lei 7,25